నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

అభిధమ్మపిటకే

ధమ్మసఙ్గణీ-అనుటీకా

వీసతిగాథావణ్ణనా

౧. అభిధమ్మసంవణ్ణనాయ అత్థం సంవణ్ణేతుకామో తస్సా ఆదిగాథాయ తావ పయోజనసమ్బన్ధాభిధానపుబ్బఙ్గమం అత్థం నిద్ధారేన్తో ఉళారజ్ఝాసయానం నిసమ్మకారీనం పటిపత్తి పరేసం వివిధహితసుఖనిప్ఫాదనప్పయోజనాతి ఆచరియస్సాపి ధమ్మసంవణ్ణనాయ ఆదిమ్హి సత్థరి నిపచ్చకారస్స అన్తరాయవిసోసనత్థతా వియ సత్థరి ధమ్మే చ పరేసం అచ్చన్తసుఖప్పటిలాభసంవత్తనియసద్ధారతనుప్పాదనత్థతాపి సియాతి దస్సేతుం ''**ధమ్మసంవణ్ణనాయ**''న్తిఆదిమాహ. తత్థ యథానుసిట్ఠం పటిపజ్జమానే అపాయేసు అపతమానే ధారేతీతి **ధమ్మో**తి సామఞ్ఞవచనోపి ధమ్మ-సద్దో సద్దన్తరసన్నిధానేన ఇధ పరియత్తివిసేసవిసయో. సంవణ్ణీయతి అత్థో ఏతాయాతి **సంవణ్ణనా,** అట్ఠకథా.

తివిధయానముఖేన విముత్తిధమ్మం యథారహమనుసాసతీతి **సత్థా**. పణమనం పణామో, కాయవాచాచిత్తేహి సత్థు గుణనిన్నతా. కిరియా కరణం, పణామస్స కరణం **పణామకరణం,** వన్దనాపయోగో. సో చ కిఞ్చాపి ''ఇదాని అధిప్పేతం పణామం కరోన్తో''తిఆదినా ''తస్స పాదే నమస్సిత్వా''తిఆదికస్స అధిప్పేతపణామభావం దస్సేస్సతి, ''కరుణా వియా''తిఆదికస్స పన సబ్బస్స థోమనావసేన వుత్తస్సపి వసేన వేదితబ్బో. సో హి సత్థు మహాకరుణాదిగుణవిసేసకిత్తనవసేన పవత్తో మహాకరుణాదిగుణవిసేసావినాభావినా సంవణ్ణియమానసంవణ్ణనాధమ్మవిభావితేన **ధమ్మస్స స్వాక్ఖాతభావేన** స్వాక్ఖాతధమ్మే సత్థరి అనుప్పన్నసద్ధానం సద్ధాజననాయ, ఉప్పన్నసద్ధానఞ్చ భియ్యోభావాయ హోతి. సత్థునో చ అవిపరీతధమ్మదేసనభావేన అవితథదేసనాభూతే ధమ్మేతి ఏతేన సత్థునో మహాకరుణాదిగుణానంయేవ చ ఫలవిసేసనిప్ఫాదనసమత్థతాయ పసాదావహతం ఆహ. ధమ్మేన హి సత్థుసిద్ధి, సత్థారా చ ధమ్మసిద్ధి, ధమ్మసమ్పత్తియాపి సత్థుగుణతాయ సత్థుగుణవిభావనేన సమ్పజ్జతీతి.

ఏవం సత్థరి పణామకరణస్స ఏకం పయోజనం దస్సేత్వా ఇదాని సమ్బన్ధం విభావేతి ''**తదుభయప్పసాదా హీ**''తిఆదినా. న హి సత్థరి ధమ్మే వా అప్పసన్నో సంవణ్ణియమానే తదధిగన్తబ్బే చ ధమ్మే సమ్మా పటిపజ్జతి, నాపి సీలాదిఅనుపాదాపరినిబ్బానన్తం మహన్తం అత్థం సాధేతి, తస్మా ధమ్మసంవణ్ణనాసు పరేసం సమ్మాపటిపత్తిఆకఙ్ఖాయ తథారూపధమ్మపటిగ్గాహకేహి చ వినియోజితేన సత్థరి ధమ్మే చ పసాదుప్పాదనం సత్థరి పణామకరణం విహితన్తి అధిప్పాయో.

భగవతో గుణసంకిత్తనం తస్స ధమ్మసఙ్ఖానమ్పి థోమనా హోతియేవాతి వుత్తం ''**రతనత్తయపణామవచన**''న్తి. తథా చ వక్ఖతి ''భగవతో థోమనేనేవా''తిఆది (ధ. స. మూలటీ. ౬). వక్ఖమానం వా ''సద్ధమ్మఞ్చస్స పూజేత్వా''తిఆదిం సన్ధాయ వుత్తం. విఞ్ఞాపనత్థం పరేసం విఞ్ఞానన్తి వా సమ్బన్ధనీయం. అవిఞ్ఞానం అప్పమాణతాయ అభాజనతాయ చ విఞ్ఞానం

గహణం. తే హి బుద్ధాదీసు సగారవస్స పమాణభూతతం జానన్తా తస్స వచనం సోతబ్బం సద్ధాతబ్బం మఞ్ఞన్తి, సమ్మదేవ చ నం అనుతిట్ఠన్తా తదధిప్పాయం పూరేన్తి. ఇధాపి పురిమనయేనేవ సమ్బన్ధో వేదితబ్బో పసాదవిఞ్ఞాపనాదిముఖేనపి సమ్మాపటిపత్తిఆకఙ్ఖాయ పవేదితత్తా.

ఏత్థ చ పఠమో అత్థవికప్పో సద్ధానుసారీనం పుగ్గలానం వసేన వుత్తో, దుతియో ధమ్మానుసారీనం. పఠమో వా అసంసిద్ధసత్థుధమ్మానం వసేన వుత్తో, దుతియో సంసిద్ధసత్థుధమ్మానం. తథా పఠమో పఠమే రతనే పణామకిరియాదస్సనపరో, దుతియో ఇతరేసుపీతి అయం విసేసో వేదితబ్బో.

పణామో కరీయతి ఏతాయాతి పణామకరణం, పణామకిరియాభినిప్ఫాదికా చేతనా. సా హి ఖేత్తసమ్పత్తియా ఆచరియస్స చ అజ్ఝాసయసమ్పత్తియా దిట్ఠధమ్మవేదనీయభూతా యథాలద్ధసమ్పత్తినిమిత్తకస్స కమ్మస్స బలానుప్పదానవసేన పురిమకమ్మనిప్ఫన్నస్స విపాకసన్తానస్స అన్తరా వేమజ్ఝే ఆయన్తి ఆపతన్తీతి అన్తరాయాతి లద్ధనామానం రోగాదిఅనత్థానం విధాయకస్స ఉపపీళకస్స ఉపచ్ఛేదకస్స వా కమ్మస్స విద్ధంసనసమత్థో పుఞ్ఞాతిసయోతి ఇమమత్థం దస్సేతి **''రతనత్తయపణామ...పే.... విసేసభావతో''**తి. ఏవఞ్చ కత్వా రాగాదిపరియుట్ఠానాభావవచనేన అన్తరాయస్స కారణభూతాయ పయోగవిపత్తియా అభావస్స, అత్థలాభాదివచనేన అనన్తరాయతాహేతుభూతాయ పయోగసమ్పత్తియా సబ్భావస్స, ''సబ్యాపజ్జాయ పజాయ అబ్యాపజ్జో విహరతీ''తి (అ. ని. ౬.౧౦; ౧౧.౧౧) వచనేన దిట్ఠేవ ధమ్మే సుఖవిహారితాయ చ పకాసనం **మహానామసుత్తం**యేవ ఉదాహటం.

గుణవిసేసదస్సనత్థన్తి ఏతేన సతిపి కాయమనోపణామానం అన్తరాయవినోసనసమత్థభావే తేహి పణామవిసయస్స పణామారహభావవిభావనేన సాతిసయో వచీపణామో విహితోతి దస్సేతి. **గుణవిసేసవా హీ**తిఆదినా ఆచరియస్స యుత్తపత్తకారితం దస్సేతి. **దేసనా వినయపిటకే**తి ఏత్థ నను వినయపిటకస్సపి దేసనాభావతో దేసనావినయపిటకానం భేదవచనం న యుత్తన్తి? నో న యుత్తం ''తీసుపి చేతేసు ఏతే ధమ్మత్థదేసనాపటివేధా''తి (ధ. స. అట్ఠ. నిదానకథా; దీ. ని. అట్ఠ. ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా; పారా. అట్ఠ. ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా) ఏత్థ వియ సముదాయదేసనాయ అవయవదేసనానం ఆధారభావతో. దేసనాకాలే వా మనసా వవత్థాపితాయ వినయతన్తియా వినయపిటకభావతో తదత్థపఞ్ఞాపనస్స చ దేసనాభావతో భేదవచనం. అథ వా దేసీయతి ఏతేనాతి **దేసనా,** దేసనాసముట్ఠాపకో చిత్తుప్పాదో, తస్స చ వినయపిటకవిసయో కరుణాపుబ్బఙ్గమో చ నోతి ఏవమేత్థ భేదవచనోపపత్తి దట్ఠబ్బా. **సుత్తన్తపిటకే**తిఆదీసుపి ఏసేవ నయో.

కథం పన భగవతో దేసనా వినయపిటకే కరుణాప్పధానా, సుత్తాభిధమ్మపిటకేసు చ పఞ్ఞాకరుణాపఞ్ఞాప్పధానాతి విఞ్ఞాయతీతి? యతో ఉక్కంసపరియన్తగతహిరోత్తప్పోపి భగవా లోకియసాధుజనేహిపి పరిహరితబ్బాని ''సిఖరణీ''తిఆదీని వచనాని యథాపరాధఞ్చ గరహవచనాని వినయపిటకదేసనాయం మహాకరుణాసఞ్చోదితమానసో మహాపరిసమజ్ఝే అభాసి, తంతంసిక్ఖాపదపఞ్ఞత్తికారణాపేక్ఖాయ వేరఞ్జాదీసు సారీరికఞ్చ ఖేదమనుభోసి, తస్మా కిఞ్చాపి భూమన్తరపచ్చయాకారసమయన్తరకథానం వియ వినయపఞ్ఞత్తియాపి సముట్ఠాపికా పఞ్ఞా అనఞ్ఞసాధారణతాయ అతిసయకిచ్చవతీ, తతోపి కరుణాయ కిచ్చం అధికన్తి అధిప్పాయేన వుత్తం **''వినయపిటకే కరుణాప్పధానా''**తి. కరుణాబ్యాపారాధికతాయ హి దేసనాయ కరుణాప్పధానతా, సుత్తన్తదేసనాయ మహాకరుణాసమాపత్తిబహులో

వేనేయ్యసన్తానేసు తదజ్ఝాసయానులోమేన గమ్భీరమత్థపదం పతిట్ఠపేసీతి కరుణాపఞ్ఞాప్పధానతా, అభిధమ్మదేసనాయ పన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్స విసయభావప్పహోనకో రూపారూపపరిచ్ఛేదో ధమ్మసభావానురోధేన పవత్తితోతి పఞ్ఞాప్పధానతా. **తేనేవ చ కారణేనా**తిఆదినా దేసనానురూపతంతంసంవణ్ణనాయ థోమనా ఆచరియస్స పకతీతి దస్సేతి.

కుసలా రూపం చక్ఖుమా దస దాళిమాది సమూహవసేన అత్థానవబోధనత్థో వియ అత్థావబోధనత్థో హి సద్దప్పయోగో అత్తపరాధీనో కేవలో అత్థపదత్థకో, సో పదత్థవిపరియేసకారినా ఇతి-సద్దేన సద్దపదత్థకో జాయతీతి ఆహ ''**కరుణా వియాతి నిదస్సనవచన**''న్తి. నిదస్సనఞ్హి నామ నిదస్సితబ్బధమ్మే తేన చ సమ్బన్ధే సతి హోతి, నాఞ్ఞథాతి తస్స నిదస్సనభావం విభావేన్తో ఆహ ''**యస్స యథా...పే.... పవత్తిత్థాతి అత్థో**''తి.

''తత్థ కరుణా వియాతి నిదస్సనవచన''న్తిఆదినా నిదస్సననిదస్సితబ్బధమ్మానం ఆధారవిసయబ్యాపారేహి సవిసేసనేహి సహ పకాసనవసేన గాథాయ అత్థతత్వం దస్సేత్వా అవయవభేదవసేన అత్థం దస్సేతుం ''**కిరతీతి కరుణా**''తిఆది వుత్తం. తత్థ నిచ్చన్దరాగానం భూతపుబ్బగతియా వా సత్తతా వేదితబ్బా. ఏకస్సాపి ధమ్మస్స అనేకసామఞ్ఞాకారవన్తతాయ ''**యథాసభావం పకారేహీ**''తి వుత్తం. తథా హి వుత్తం – ''సబ్బే ధమ్మా సబ్బాకారేనా''తి (మహానిం ౧౫౬; చూళనిం మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౫; పటిం మం ౩.౫) ధమ్మానం అఞ్ఞేయ్యత్తం పటిక్ఖిపతి ఞాతుం అసక్కుణేయ్యత్తాభావతో. ఏతేన తస్సా పఞ్ఞాయ అకిచ్చవుత్తితం ఆహ. యథేవ హి ''ఞేయ్యేసు సబ్బేసు పవత్తిత్థా''తి ఏత్తావతా అధిప్పేతత్థే సిద్ధే తేసం అత్తత్తనియతావిరహసంసూచనత్థం పరేసం సత్తాదిమిచ్ఛాగాహపటిసేధనేన **ధమ్మ**-సద్దేన ఞేయ్యా విసేసితబ్బా, ఏవం ''**ధమ్మేసు సబ్బేసు పవత్తిత్థా**''తి ఏత్తావతా చ అధిప్పేతత్థే సిద్ధే ధమ్మేసు తస్సా పఞ్ఞాయ ఆకఙ్ఖప్పటిబద్ధతాయ అకిచ్చవుత్తితం దస్సేతుం అఞ్ఞేయ్యత్తపటిసేధనేన **ఞేయ్య**-సద్దేన ధమ్మా విసేసితాతి. **ఞేయ్యధమ్మ**-సద్దా నీలుప్పలసద్దా వియ అఞ్ఞమఞ్ఞం భేదాభేదయుత్తాతి ''**ఞేయ్యా చ తే ధమ్మా చా**''తి వుత్తం. **యా యాతి** యథా-సద్దస్సత్థం దస్సేతి. బ్యాపనిచ్ఛాయఞ్హి అయం **యథా**-సద్దో, తప్పభేదా పఞ్ఞా పవత్తిత్థాతి సమ్బన్ధోతి.

భగవతి పవత్తావాతి ఇదం యేభుయ్యేన ఉపమానోపమేయ్యత్థానం భిన్నాధారతాయ భిన్నాధారస్స చ ఉపమానత్థస్స ఇధ అసమ్భవతో వుత్తం. భగవతో కరుణాయ అఞ్ఞేహి అసాధారణభావో సత్తే సంసారదుక్ఖతో ఉద్ధరిత్వా అచ్చన్తసుఖే నిబ్బానే పతిట్ఠపేతుం అత్తనో సరీరజీవితపరిచ్చాగేనపి ఏకన్తహితజ్ఝాసయతావసేన వేదితబ్బో, యతో వినేయ్యానం కోసోహితవత్థగుయ్హపహూతజివ్హావిదంసనమ్పి కతం, యఞ్చ యదిమే సత్తా జానేయ్యుం, భగవతో సాసనేన రహదమివ సీతలం సమ్పజ్జలితం అగ్గిక్ఖన్ధమ్పి సమోగాహేయ్య. అఞ్ఞేసం పస్సన్తానన్తి సమ్బన్ధో. **ఉద్ధటా**తి పదం అపేక్ఖిత్వా **మహోఘపక్ఖన్దానం సత్తాన**న్తి కమ్మత్థే సామివచనం. అయఞ్హేత్థ సఙ్ఖేపత్థో – కామాదిమహోఘపక్ఖన్దే సత్తే తతో ఉద్ధటా నత్థఞ్ఞో కోచి మం ఠపేత్వాతి పస్సతో యథా భగవతో కరుణాయ ఆవిసనం హోతి, న ఏవం అఞ్ఞేసం తథాదస్సనస్సేవ అభావతో. అథ వా **అఞ్ఞేసం పస్సన్తాన**న్తి యదిపి పరే పస్సేయ్యుం, తథాపి న తేసం భగవతో వియ కరుణోక్కమనం అత్థి అప్పటిపత్తితో అత్తహితమత్తపటిపత్తితో చాతి అత్థో.

అనావరణా తీసు కాలేసు సబ్బత్థ అప్పటిహతవుత్తితాయ, **అసాధారణా** సబ్బధమ్మానం నిరవసేసహేతుపచ్చయపరిగ్గహవసేన తేసఞ్చ సభావకిచ్చాదిఅవత్థావిసేసాదిపరిజాననేన ఆయూహనవేలాయమేవ తంతంకమ్మానం తంతంఫలవిసేసహీనమజ్ఝిమపణీతాదివిభాగస్స ఇన్ద్రియబద్ధేసు అనిన్ద్రియబద్ధేసు చ అతిసుఖుమతిరోహితవిదూరవుత్తిఅతీతానాగతాదిభేదభిన్నానం రూపధమ్మానం తంతంకారణసమవాయవిభావనేనేవ

తంతంఫలేసు వణ్ణసణ్ఠానగన్ధరసఫస్సాదివిసేసస్స నిరవసేసతో పటివిజ్ఝనేన వేదితబ్బా. అయఞ్చ అత్థో భగవతో అనేకధాతునానాధాతులోకం యథాభూతం ఞాణాదివసేన వేదితబ్బో. **యథా చ పస్సన్తస్సా**తి ఇదం రాగగ్గిఆదీహి లోకసన్నివాసస్స ఆదిత్తతాదిఆకారదస్సనం భగవతో మహాకరుణోక్కమనుపాయం సన్ధాయ వుత్తం. తం పన బహుకేహి ఆకారేహి పస్సన్తానం బుద్ధానం భగవన్తానం సత్తేసు మహాకరుణా ఓక్కమతి. "ఆదిత్తో లోకసన్నివాసో...పే.... ఉయ్యుత్తో...పే.... పయాతో...పే.... కుమ్మగ్గప్పటిపన్నో...పే.... ఉపనీయతి లోకో అధువో...పే.... అతాణో లోకో అనభిస్సరో...పే.... అస్సకో లోకో సబ్బం పహాయ గమనీయం...పే.... ఊనో లోకో అతిత్తో తణ్హాదాసోతి పస్సన్తానం బుద్ధానం భగవన్తానం సత్తేసు మహాకరుణా ఓక్కమతీ"తిఆదినా (పటి. మ. ౧.౧౧౭) పటిసమ్భిదామగ్గే పరోసతం ఆకారేహి దస్సితన్తి గన్థవిత్థారం పరిహరితుం సంవణ్ణయితుఞ్చ ఉపాయం దస్సేతుం ఆహ "**తం సబ్బం పటిసమ్భిదామగ్గే మహాకరుణాఞాణవిభఙ్గవసేన జానితబ్బ**"న్తి. ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఆసయానుసయ యమకపాటిహారియ సబ్బఞ్ఞుతానావరణఞాణాని సేసాసాధారణఞాణాని. తేసమ్పి హి విభఙ్గో "ఇధ తథాగతో సత్తే పస్సతి అప్పరజక్ఖే"తిఆదినా (పటి. మ. ౧.౧౧౧) పటిసమ్భిదామగ్గే నానప్పకారేన దస్సితోతి పురిమనయేనేవ అతిదిసతి. **ఆది**-సద్దేన తత్థ విభత్తానం పటిసమ్భిదాసచ్చఞాణాదీనం సఙ్గహో కతోతి వేదితబ్బో.

నిప్పదేససప్పదేసవిసయా కరుణా వియ భగవతో పఞ్ఞాపి ఇధ నిప్పదేససప్పదేసవిసయా నిరవసేసా అధిప్పేతాతి తస్సా కతిపయభేదదస్సనేన నయతో తదవసిట్ఠభేదా గహేతబ్బాతి దస్సేన్తో "**పఞ్ఞాగ్గహణేన చా**"తిఆదిమాహ. తే పన సీలసమాధి పఞ్ఞావిముత్తివిముత్తిఞాణదస్సన, ద్వాచత్తాలీససతదుకధమ్మ, బావీసతితికధమ్మ, చతుసతిపట్ఠాన సమ్మప్పధాన ఇద్ధిపాద సామఞ్ఞఫల అరియవంసాది, పఞ్చగతి పఞ్చపధానియఙ్గపఞ్చఙ్గికసమాధి ఇన్ద్రియ బల నిస్సారణీయధాతు విముత్తాయతన విముత్తిపరిపాచనీయధమ్మసఞ్ఞాది, ఛసారణీయధమ్మ అనుస్సతిట్ఠాన అగారవగారవ నిస్సారణియధాతు సతతవిహార అనుత్తరియ నిబ్బేధభాగియపఞ్ఞాది, సత్తఅపరిహానియధమ్మ అరియధన బోజ్ఝఙ్గ సప్పురిసధమ్మనిజ్జరవత్థు సఞ్ఞా దక్ఖిణేయ్యపుగ్గలఖీణాసవబలాది, అట్ఠపఞ్ఞాపటిలాభహేతు మిచ్ఛత్త సమ్మత్త లోకధమ్మ అరియానరియవోహార ఆరమ్భవత్థు కుసీతవత్థు అక్ఖణ మహాపురిసవితక్క అభిభాయతన విమోక్ఖాది, నవయోనిసోమనసికారమూలధమ్మపారిసుద్ధిపధానియఙ్గ సత్తావాస ఆఘాతవత్థు ఆఘాతపటివినయ సఞ్ఞానానత్త అనుపుబ్బవిహారాది, దసనాథకరధమ్మ కసిణాయతన అకుసలకమ్మపథ కుసలకమ్మపథ మిచ్ఛత్త సమ్మత్త అరియవాస దసబలఞాణ అసేక్ఖధమ్మాది, ఏకాదసమేత్తానిసంస సీలానిసంస ధమ్మతా బుద్ధిహేతు, ద్వాదసాయతనపటిచ్చసముప్పాద ధమ్మచక్కాకార, తేరసధుతగుణ, చుద్దసబుద్ధఞాణ, పఞ్చదసచరణవిముత్తిపరిపాచనీయధమ్మ, సోళసఆనాపానస్సతి సచ్చాకార సుత్తన్తపట్ఠాన, అట్ఠారస బుద్ధధమ్మధాతు భేదకరవత్థు, ఏకూనవీసతిపచ్చవేక్ఖణ, చతువీసతిపచ్చయ, అట్ఠవీసతిసుత్తన్తపట్ఠాన, పణ్ణాసఉదయబ్బయదస్సన, పరోపణ్ణాసకుసలధమ్మ, ద్వాసట్ఠిదిట్ఠిగత, అట్ఠసతతణ్హావిచరితాదిభేదానం ధమ్మానం పటివిజ్ఝనదేసనాకారప్పవత్తా, యే చ చతువీసతికోటిసతసహస్ససమాపత్తిసఞ్చారిమహావజిరఞాణప్పభేదా, యే చ అనన్తనయసమన్తపట్ఠానపవిచయదేసనాకారప్పవత్తా, యే చ అనన్తాసు లోకధాతూసు అనన్తానం సత్తానం ఆసయానుసయచరితాదివిభావనాకారప్పవత్తాతి ఏవంపకారా భగవతో పఞ్ఞాపభేదా, సబ్బేపి ఇధ **ఆది**-సద్దేన నయతో సఙ్గయ్హన్తీతి వేదితబ్బం. కో హి సమత్థో భగవతో పఞ్ఞాయ పభేదే అనుపదం నిరవసేసతో దస్సేతుం. తేనేవ భగవన్తం ఠపేత్వా

పఞ్ఞవన్తానం అగ్గభూతో ధమ్మసేనాపతిసారిపుత్తత్థేరోపి బుద్ధగుణపరిచ్ఛేదనం పతిఅనుయుత్తో “అపిచ మే, భన్తే, ధమ్మన్వయో విదితో”తి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౪౬) ఆహాతి.

సంసారమహోఘపక్ఖన్దానం సత్తానం తతో సన్తారణత్థం పటిపన్నో తేహి పయోజితో నామ హోతి అసతిపి తేసం తథావిధే అభిసన్ధియన్తి వుత్తం **“సత్తా హి మహాబోధిం పయోజేన్తీ”**తి. **ఏతేన సబ్బేనా**తి మహాబోధిమూలాదిదస్సనేన. అపగమనం నిరుపక్కిలేసన్తి యోజేతబ్బం. జాతసంవద్ధభావదస్సనేన “అనాది అనిధనో చ సత్తో”తి ఏవంపకారా మిచ్ఛావాదా పటిసేధితా హోన్తి. **సమఞ్ఞా…పే॰… దస్సేతి** సత్తే పరమత్థతో అసతిపి సత్తపఞ్ఞత్తివోహారసూచనతో. **కరుణా ఆదిపఞ్ఞా పరియోసాన**న్తి ఇదం సమ్భరణనిప్ఫత్తికాలాపేక్ఖాయ వుత్తం, న పరిచ్ఛేదవన్తతాయ. తేనేవాహ **“తన్నిదానభావతో తతో ఉత్తరికరణీయాభావతో”**తి. **సబ్బే బుద్ధగుణా దస్సితా హోన్తి** నయతో దస్సితత్తా. ఏసో ఏవ హి అనవసేసతో బుద్ధగుణదస్సనుపాయో యదిదం నయగ్గాహణం. పరధనహరణాదితోపి విరతి పరేసం అనత్థపరిహరణవసప్పవత్తియా సియా కరుణూపనిస్సయాతి **కరుణానిదానం సీలం**. తతో ఏవ **“తతో పాణాతిపాతాదివిరతిప్పవత్తితో”**తి వుత్తం.

౨. **యస్సా సంవణ్ణన**న్తిఆదినా “దయాయా”తిఆదిథోమనాయ సమ్బన్ధం దస్సేతి. పయోజనం పన వుత్తనయేన వేదితబ్బం. **అబ్భన్తరం** నియకజ్ఝత్తం, తతో బహిభూతం **బాహిరం. దయాతి కరుణా అధిప్పేతాతి దయా**-సద్దస్స మేత్తాకరుణానం వాచకత్తా వక్ఖమానఞ్చ అనుయోగం మనసి కత్వా వుత్తం. తాయ హి సముస్సాహితో, న మేత్తాయాతి అధిప్పాయో. **పుబ్బే వుత్తస్స పటినిద్దేసో హోతీతి త**-సద్దస్స అత్థం ఆహ. **తన్తి** పఞ్ఞం **విసేసేత్వా** ఉపమాభావేన **వినివత్తా** చరితత్థతాయ. **పటినిద్దేసం నారహతి** పధానాపధానేసు పధానే కిచ్చదస్సనతో. **ద్విన్నం పదానం…పే॰… వతోతి** కరుణావాచినా **దయా**-సద్దేన ఏకాధికరణభావేన వుచ్చమానో **త**-సద్దో తతో అఞ్ఞధమ్మవిసయో భవితుం న యుత్తోతి అధిప్పాయో. అపరియాయసద్దానం సమానాధికరణభావో విసేసనవిసేసితబ్బభావే సతి హోతి, నాఞ్ఞథాతి ఆహ **“సమానా… పే॰… హోతీ”**తి. సమానాధికరణభావేన హేత్థ విసేసనవిసేసితబ్బభావో సాధీయతి, సా చ సమానాధికరణతా విసిట్ఠవిభత్తికానం న హోతీతి సమానవిభత్తితాయపి తమేవ సాధీయతీతి **“దయా…పే॰… చిద”**న్తి ఇదం దయాయ విసేసితబ్బభావే కారణవచనం. పధానతాయ హి సామఞ్ఞతాయ చ సా విసేసితబ్బా జాతా. తత్థ భగవతో తదఞ్ఞేసఞ్చ కరుణానం వాచకత్తా సామఞ్ఞతా వేదితబ్బా. **తస్స చాతి** దయా-సద్దస్స. “పధానఞ్చ పఞ్ఞ”న్తిఆదినా కిఞ్చాపి పురిమగాథాయ పఞ్ఞాప్పధానా, “తాయా”తి పన కేవలం అవత్వా దయావిసేసనభావేన వుత్తత్తా అప్పధానాయపి కరుణాయ పటినిద్దేసో యుత్తోతి దస్సేతి. అప్పధానతా చ కరుణాయ పురిమగాథాయ వసేన వుత్తా, ఇధ పన పధానా ఏవ. తథా చ వుత్తం “దయాసముస్సాహినీతి పధానా”తి (ధ॰ స॰ మూలటీ॰ ౨).

కథం పన…పే॰… ఞాతబ్బాతి వక్ఖమానఞ్ఞేవ అత్థం హదయే ఠపేత్వా చోదేతి. **యది ఏవన్తి** యది అట్ఠకథాయ అధిప్పాయం అగ్గహేత్వా వచనమత్తమేవ గణ్హసి. **మేత్తాతి చ న యుజ్జేయ్యాతి** యథా “మేత్తచిత్తతం ఆపన్నో”తి ఏతిస్సా అట్ఠకథాయ వసేన న దయా కరుణా , ఏవం “నిక్కరుణతం ఆపన్నో”తి ఏతిస్సా అట్ఠకథాయ వసేన న దయా మేత్తాతి వచనమత్తగ్గహణే అట్ఠకథానమ్పి విరోధం దస్సేతి. “అధిప్పాయవసేన యోజేతబ్బో”తి వత్వా తమేవ అధిప్పాయం **దయా-సద్దో హీతి**ఆదినా వివరతి. అక్ఖరచిన్తకా హి **దయా**-సద్దం దానగతిరక్ఖణేసు పఠన్తి. అనురక్ఖణఞ్చ మేత్తాకరుణానం హితూపసంహారదుక్ఖాపనయనాకారవుత్తీనం సమానకిచ్చం, తస్మా ఉభయత్థ **దయా**-సద్దో పవత్తతీతి వుత్తం. **అన్తోనీత**న్తి అన్తోగధం, రుక్ఖత్థో వియ ధవఖదిరాదీనం అనురక్ఖణత్థో మేత్తాకరుణానం సామఞ్ఞన్తి అత్థో, అధిప్పాయో పన “దయాపన్నో”తి

ఏత్థ సబ్బపాణభూతహితానుకమ్పీతి అనన్తరం కరుణాయ వుత్తత్తా **దయా**-సద్దో మేత్తాపరియాయోతి విఞ్ఞాయతి. మేత్తాపి హి కరుణా వియ పాణాతిపాతవిరతియా కారణన్తి. "అదయాపన్నో"తి ఏత్థ పన కారుణికో అవిహిం సఞ్జానయత్తా పరేసం విహేసామత్తమ్పి న కరోతి, కో పన వాదో పాణాతిపాతనేతి నిక్కరుణతాయ పాణాతిపాతితా దస్సితాతి వేదితబ్బా. ఏతమేవత్థం సన్ధాయ "**ఏవఞ్హి అట్ఠకథానం అవిరోధో హోతీ**"తి ఆహ. యది దయా-సద్దో మేత్తాకరుణానం వాచకో, ఏవమ్పికథం పన కరుణా "దయా"తి జానితబ్బాతి అనుయోగో తదవత్థో ఏవాతి చోదనం మనసి కత్వా **కరుణా చ దేసనాయా**తిఆదినా కరుణాయ ఏవ గహణే కారణమాహ.

నను తాయాతిఆదినా సామత్థియతోపి పకరణం బలవన్తి పకరణవసేనేవ కరుణావిసయస్స ఞాతతం దస్సేతి. **యథారుచి పవత్తిత్థా**తి ఏతం పురిమగాథాయ సప్పదేసనిప్పదేససత్తవిసయాయ కరుణాయ గహితభావస్స కారణవచనం. యథారుచిపవత్తి హి ఏకస్మిం అనేకేసు చ ఇచ్ఛానురూపప్పవత్తీతి. "**ఇధ పన నిప్పదేససత్తవిసయతం గహేతు**"న్తి ఏతేన సిద్ధే సతి ఆరమ్భో ఞాపకత్థో హోతీతి పున "సత్తేసూ"తి వచనం ఇమమత్థవిసేసం బోధేతీతి దస్సేతి. **న దేవేసుయేవా**తిఆదినాపి దయాసాధనస్స సముస్సాహనస్స సత్తవిసయభావే సామత్థియలద్ధేపి "సత్తేసూ"తి వచనం తస్స నిప్పదేససత్తవిసయభావో అధిప్పేతోతి ఇమం విసేసం ఞాపేతీతి దస్సేతి.

కాలదేసదేసకపరిసాదిపరిదీపనం బాహిరనిదానన్తి కాలాదీని నిద్ధారేన్తో "**యస్మిం కాలే**"తిఆదిమాహ. **అవసానమ్హి వసన్తోతిదసాలయేతి వచనతో**తి ఏతేన తస్స పాటిహారియస్స సద్దన్తరసన్నిధానేన అవచ్ఛిన్నతం దస్సేతి. **తత్థ పవత్తవోహారేన చ న సక్కా**తి పుథుజ్జనసన్తానేపి రాగాదిపటిపక్ఖహరణస్స అభావతో నిచ్ఛన్దరాగేసు సత్తవోహారో వియ పుథుజ్జనసన్తానే రాగాదిపటిపక్ఖహరణవసేన పవత్తం తదభావేపి భగవతో సన్తానే రుళ్హీవసేన పాటిహారియన్త్వేవ వుచ్చతీతి న సక్కా వత్తున్తి అధిప్పాయో. **దిట్ఠిహరణవసేన** యే సమ్మాదిట్ఠికా జాతా అచేలకకస్సపాదయో వియ, **దిట్ఠిప్పకాసనే అసమత్థభావేన** అప్పటిభానభావాదిప్పత్తియా సచ్చకాదయో వియ.

౩ . **సీతపబ్బతా** నామ "సినేరుం పరివారేత్వా ఠితా యుగన్ధరో...పే.... గిరి బ్రహా"తి (విసుద్ధి॰ ౧.౧౩౭; పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧ వేరఞ్జకణ్డవణ్ణనా) ఏవం వుత్తపబ్బతా.

౪-౫. సబ్బసో చక్కవాళసహస్సేహి సబ్బసో ఆగమ్మ సబ్బసో సన్నిసిన్నేనాతి సమ్బన్ధవసేన తయో వికప్పా యుత్తా, సబ్బసో చక్కవాళసహస్సేహి దసహి దసహీతి పన అనిట్ఠసాధనతో పటిసేధితో. **వజ్జితబ్బే**తి యే వజ్జేతుం సక్కా "అతిసమ్ముఖా అతిసమీపం ఉన్నతప్పదేసో"తి, ఏతే. ఇతరే పన తస్సా పరిసాయ మహన్తభావేన న సక్కా పరిహరితుం.

"సబ్బఞేయ్య...పే.... సమత్థా"తి వత్వా **తేసం దేసేతబ్బప్పకారజాననసమత్థా**తి వచనం అత్తనా పటివిద్ధాకారస్స ధమ్మసామినాపి పరేసం దేసేతుం అసక్కుణేయ్యత్తా వుత్తం. అఞ్ఞథా సబ్బేపి సత్తా దిట్ఠసచ్చా ఏవ భవేయ్యుం. సబ్బఞేయ్యధమ్మానం యథాసభావజాననసమత్థతాదియేవ **యథావుత్తబలం. తేసం గహణసమత్థతం దీపేతి,** అధికవచనమఞ్ఞమత్థం బోధేతీతి అధిప్పాయో.

౬. **తథాగతో వన్దనీయో**తిఆదినా "నమస్సిత్వా"తిఆదికిరియావిసేసానం తంతంసుత్తానురోధేన పవత్తితమాహ. **సరీరసోభగ్గాదీతి ఆది**-సద్దేన కల్యాణవాక్కరణతాఆధిపచ్చపరివారసమ్పత్తిఆది సఙ్గయ్హతి.

౭. **అన్తరధాపేత్వాతి** నిరోధేత్వా. నిరోధనఞ్చేత్థ ఉప్పాదకహేతుపరిహరణవసేన తేసం అనుప్పత్తికరణన్తి వేదితబ్బం. **అత్థం పకాసయిస్సామీతి సమ్బన్ధో**తి "నోసేత్వా"తి పుబ్బకాలకిరియాయ అపరకాలకిరియాపేక్ఖతాయ వుత్తం.

౮. **దుక్కరభావం దీపేతు**న్తి అదుక్కరస్స తథాఅభియాచేతబ్బతాభావతోతి అధిప్పాయో. పారాజికసఙ్ఘాదిసేసానం సీలవిపత్తిభావతో థుల్లచ్చయాదీనఞ్చ యేభుయ్యేన ఆచారవిపత్తిభావతో ఆచారసీలానం తథా యోజనా కతా, తథా చారిత్తసీలస్స ఆచారసభావత్తా ఇతరం సభావేనేవ గహేత్వా దుతియా. **అసక్కుణేయ్య**న్తి విసుద్ధాచారాదిగుణసమన్నాగతేన సబ్రహ్మచారినా సద్ధమ్మచిరట్ఠితత్థం సాదరం అభియాచితేన తేన చ అభిధమ్మత్థప్పకాసనే సమత్థోతి యాథావతో పమాణితేన తబ్బిముఖభావో న సుకరోతి అధిప్పాయో.

౯. **దేవదేవ**-సద్దస్స అత్థో పట్ఠానసంవణ్ణనాటీకాయం విపఞ్చితోతి న విత్థారయిమ్హ.

౧౩. **పఠమసఙ్గీతియం యా అట్ఠకథా సఙ్గీతా**తి వచనేన సా భగవతో ధరమానకాలేపి అట్ఠకథా సంవిజ్జతి, తేన సాపి పాళి వియ భగవంమూలికావాతి విఞ్ఞాయతి. "అభిధమ్మస్సా"తి పదం "అత్థం పకాసయిస్సామీ"తి ఏతదపేక్ఖన్తి "కస్స పన సా అట్ఠకథా"తి పుచ్ఛిత్వా అధికారవసేన తమేవ అభిధమ్మపదం ఆకడ్ఢతి. ఆవుత్తిఆదివసేన వా అయమత్థో విభావేతబ్బో.

౧౬. అరియమగ్గస్స బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గఝానఙ్గవిసేసం పాదకజ్ఝానమేవ నియమేతీతిఆదినయప్పవత్తో **తిపిటకచూళనాగత్థేరవాదో ఆది**-సద్దేన విపస్సనాయ ఆరమ్మణభూతా ఖన్ధా నియమేన్తి, పుగ్గలజ్ఝాసయో నియమేతీతి ఏవమాదయో **మోరవాపివాసిమహాదత్తత్థేరతిపిటకచూళాభయత్థేరవాదా**దయో సఙ్గయ్హన్తి. **తప్పకాసనేనేవా**తి అభిధమ్మస్స అత్థప్పకాసనేనేవ. **సో**తి మహావిహారవాసీనం వినిచ్ఛయో. **తథా**తి అసమ్మిస్సానాకులభావేన. అసమ్మిస్సానాకులభూతో వా వినిచ్ఛయో మహావిహారవాసీనం సన్తకభావేన, ఏతేన అభిధమ్మస్స అత్థప్పకాసనేనేవ మహావిహారవాసీనం వినిచ్ఛయో ఇధ అభినిప్ఫాదీయతీతి దస్సేతి. అథ వా **తప్పకాసనేనేవా**తి అసమ్మిస్సానాకులభావప్పకాసనేనేవ . **సో**తి పకాసియమానో అభిధమ్మత్థో. **తథా**తి మహావిహారవాసీనం వినిచ్ఛయభావేన. ఇమస్మిం అత్థవికప్పే "అసమ్మిస్సం అనాకులం అత్థం పకాసయిస్సామీ"తి సమ్బన్ధనీయం.

౧౭. **అఞ్ఞఞ్చ సబ్బం అత్థప్పకాసనం హోతీ**తి తోసనం హోతీతి అత్థో. తేనేవాహ ''**సబ్బేన తేన తోసనం కతం హోతీ**''తి. యుత్తరూపా యోజనా.

వీసతిగాథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిదానకథావణ్ణనా

పరిచ్ఛేదో సత్తప్పకరణభావో. **సన్నివేసో** సత్తన్నం పకరణానం తదవయవానఞ్చ వవత్థానం. **సాగరేహి తథా చిన్తా**తి "ఇమస్స అభిధమ్మస్స గమ్భీరభావవిజాననత్థం చత్తారో సాగరా వేదితబ్బా"తిఆదినా నయేన జలసాగరాదీహి సహ నయసాగరవిచారో. "సతభాగేన సహస్సభాగేన ధమ్మన్తరా ధమ్మన్తరం సఙ్కమిత్వా సఙ్కమిత్వా దేసేసీ"తిఆదినా దేసనాభేదేహి అభిధమ్మస్స గమ్భీరభావకథా **దేసనాహి గమ్భీరతా**.

“ఏవం తేమాసం నిరన్తరం దేసేన్తస్సా”తిఆదినా దేసనాకాలే భగవతో సరీరస్స యాపితాకారవిచారో **దేసనా…పే… గహణం. తథా థేరస్స…పే…పి చాతి** “అభిధమ్మే వాచనామగ్గో నామా”తిఆదినా అభిధమ్మే వాచనామగ్గస్స సారిపుత్తత్థేరసమ్బన్ధితతా తస్స చ తేనేవ ఉప్పాదితతా. యో హి భగవతా దేవతానం దేసితాకారో, సో అపరిచ్ఛిన్నవారనయతన్తితాయ అనన్తో అపరిమాణో న భిక్ఖూనం వాచనాయోగ్గో, యో చ థేరస్స దేసితాకారో, సో అతిసంఖిత్తతాయ. నాతిసఙ్ఖేపనాతివిత్థారభూతో పన పాఠనయో థేరప్పభావితో వాచనామగ్గోతి.

వచనత్థవిజాననేనాతిఆదినా కుసలా ధమ్మాతిఆదిపదానఙ్గేవ అత్థవణ్ణనం అకత్వా అభిధమ్మ-సద్దవిచారస్స సమ్బన్ధమాహ. “యే తే మయా ధమ్మా అభిఞ్ఞా దేసితా. సేయ్యథిదం – చత్తారో సతిపట్ఠానా…పే… సిక్ఖితం సిక్ఖింసు ద్వే భిక్ఖూ అభిధమ్మే నానావాదా”తిఆదిసుత్తవసేన కిఞ్చాపి బోధిపక్ఖియధమ్మా “అభిధమ్మో”తి వుచ్చన్తి, ధమ్మ-సద్దో చ సమాధిఆదీసు దిట్ఠప్పయోగో, పరియత్తిధమ్మో ఏవ పన ఇధ అధిప్పేతోతి దస్సేన్తో **‘‘సుత్తన్తాధికా పాళీతి అత్థో’’**తి ఆహ. తత్థ ధమ్మబ్యభిచారభావేన విసేసతో అభిధమ్మో వియ సుత్తన్తోపి “ధమ్మో”తి వుచ్చతి. “యో వో, ఆనన్ద, మయా ధమ్మో చ వినయో చ దేసితో పఞ్ఞత్తో”తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౬) అఞ్ఞత్థ చ సమ్భవతో అభి-సద్దేన నివత్తేతబ్బత్థం దీపేతుం “సుత్తన్తా”తి వుత్తం. నను చ అతిరేకవిసేసట్ఠా భిన్నసభావా యతో తే యథాక్కమం అధికవిచిత్తపరియాయేహి బోధితా, తస్మా “ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేహీ”తి బహువచనేన భవితబ్బం, న ఏకవచనేనాతి అనుయోగం మనసి కత్వా ఆహ **‘‘ద్వీసుపి…పే… ఏకవచననిద్దేసో కతో’’**తి.

పయోగమేవ నారహతి ఉపసగ్గ-సద్దానం ధాతు-సద్దస్సేవ పురతో పయోజనీయత్తా. **అథాపి పయుజ్జేయ్య** అతిమాలాదీసు **అతి**-సద్దాదయో వియ. ఏవమ్పి యథా “అతిమాలా”తి ఏత్థ సమాసవసేన అనావిభూతాయ కమనకిరియాయ విసేసకో **అతి**-సద్దో, న మాలాయ, ఏవమిధాపి **అభి**-సద్దో న ధమ్మవిసేసకో యుత్తోతి అధిప్పాయో. **అఞ్ఞస్సపి హి ఉపసగ్గస్సా**తి ఇదం రుళ్హీవసేన, అత్థే ఉపసజ్జతీతి వా ఉపసగ్గస్స అన్వత్థసఞ్ఞితం గహేత్వా వుత్తం. అతిఛత్తాదీసు హి **అతి**-సద్దో ఇధ ఉపసగ్గోతి అధిప్పేతో. తత్థ యథా కల్యాణో పూజితో వా పురిసో అతిపురిసోతి భవతి, ఏవం అతిరేకవిసేసట్ఠానమ్పి కల్యాణపూజితత్థభావసమ్భవతో కల్యాణం వా పూజితం వా ఛత్తం అతిఛత్తన్తి సద్దనయో వేదితబ్బో. కల్యాణపూజితభావా హి గుణవిసేసయోగేన ఇచ్ఛితబ్బా. గుణవిసేసో చేస యదిదం పమాణాతిరేకో చ విచిత్తరూపతా చ. ఏవఞ్చ పన కత్వా “అకిరియాయపీ”తి వచనం సమత్థితం భవతి. యథా చ అతిఛత్తాదీసు, ఏవం అభిధమ్మ-సద్దేపి దట్ఠబ్బం. అనేకత్థా హి నిపాతాతి. **తబ్భావదీపకత్తా**తి అతిరేకవిసేసభావదీపకత్తా.

ఏకతో అనాగతత్తాతి ఇదం సుత్తన్తే ఏకతో ఆగతానం ఖన్ధాయతనాదీనం సుత్తన్తభాజనీయస్స దిట్ఠత్తా “ఛ ఇమాని, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియానీ”తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౫.౪౯౨-౪౯౬) చక్ఖాదీనం ఛన్నం ఇత్థిన్ద్రియాదీనం తిణ్ణం సుఖిన్ద్రియాదీనం పఞ్చన్నం సద్ధిన్ద్రియాదీనం పఞ్చన్నం అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియాదీనఞ్చ తిణ్ణం వసేన విసుం విసుం సుత్తన్తభావేన ఆగతత్తా ఏకసుత్తభావేన అనాగతానం బావీసతియా ఇన్ద్రియానం సుత్తన్తభాజనీయస్స అదిట్ఠత్తా చ వుత్తం, న సుత్తన్తే ఏకతో ఆగమనస్స సుత్తన్తభాజనీయస్స కారణత్తా. సుత్తన్తే ఏకతో సబ్బేన సబ్బఞ్చ అనాగతా హి భూమన్తరపరిచ్ఛేదపటిసమ్భిదా సుత్తన్తభాజనీయవసేన విభత్తా దిస్సన్తి, ఏకతో ఆగతాని చ సిక్ఖాపదాని తథా న విభత్తాని. వేరమణీనం వియ పన సభావకిచ్చాదివిభాగవినిముత్తో బావీసతియా ఇన్ద్రియానం సమానో విభజనప్పకారో నత్థి, యో సుత్తన్తభాజనీయం సియాతి **ఇన్ద్రియవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయం నత్థీ**తి యుత్తం సియా.

యదిపి పచ్చయధమ్మవినిముత్తో పచ్చయభావో నామ నత్థి, యథా పన పవత్తో పచ్చయధమ్మో పచ్చయుప్పన్నధమ్మానం పచ్చయో హోతి, సో తస్స పవత్తిఆకారవిసేసో హేతుఆదిభావో తతో అఞ్ఞో వియ పచ్చయధమ్మస్స పచ్చయభావోతి వుత్తో, సో చ "అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా సమ్భవన్తీ"తిఆదీసు పధానభావేన వుత్తో. తత్థ చ గుణీభూతా హేతుహేతుఫలభూతా అవిజ్జాసఙ్ఖారాదయోతి వుత్తం **''పచ్చయభావో ఉద్దిట్ఠో''**తి. **ఉద్దిట్ఠధమ్మానన్తి**ఆది ఉద్దేసేన పరిచ్ఛిన్నానంయేవ ఖన్ధాదీనం ఖన్ధవిభఙ్గాదీసు పఞ్హాపుచ్ఛకనయో దస్సితో, న ఇతో అఞ్ఞథాతి కత్వా వుత్తం.

సుత్తన్తే సఙ్గీతిసుత్తన్తాదికే. **పఞ్చ సిక్ఖాపదాని** పాణాతిపాతా...పే.... పమాదట్ఠానా వేరమణీతి ఏవం ఉద్దిట్ఠాని. **అఞ్ఞో పన వేరమణీనం విభజితబ్బప్పకారో నత్థీ**తి ఇదం అతీతానిచ్చాదివిభాగో వేరమణీనం ఖన్ధాయతనాదీసు అన్తోగధత్తా తబ్బసేనేవ విజానితబ్బో, తతో పన అఞ్ఞో అభిధమ్మనయవిధురో వేరమణీనం విభజితబ్బప్పకారో నత్థీతి అధిప్పాయేన వుత్తం. తథా చ **పటిసమ్భిదామగ్గే** "చక్ఖుం అనిచ్చం...పే.... జరామరణం అనిచ్చ"న్తి అనుపదధమ్మసమ్మసనకథాయం న వేరమణియో ఉద్ధటా.

నను ధమ్మసఙ్గణీధాతుకథాదీనమ్పి వసేన అభిధమ్మపాళియా అతిరేకవిసేసభావో దస్సేతబ్బోతి? సచ్చమేతం, సో పన ఏకన్తఅభిధమ్మనయనిస్సితో అవుత్తోపి సిద్ధోతి కత్వా న దస్సితో. ఏతేన వా నిదస్సనేన సోపి సబ్బో నేతబ్బో. అభిధమ్మనయసామఞ్ఞేన వా అభిధమ్మభాజనీయపఞ్హాపుచ్ఛకేహి సో వుత్తో ఏవాతి న వుత్తోతి దట్ఠబ్బో.

పఞ్హవారాతి పుచ్ఛనవిస్సజ్జనవసేన పవత్తా పాళినయా. **ఏత్థేవా**తి ధమ్మహదయవిభఙ్గే ఏవ. అపేక్ఖావసికత్తా అప్పమహన్తభావస్స యతో అప్పమత్తికా మహాధాతుకథాతన్తి ధమ్మహదయవిభఙ్గవచనవసేన అవసేసా, తం దస్సనత్థం **''ధమ్మహదయవిభఙ్గే అనాగన్త్వా మహాధమ్మహదయే ఆగతతన్తితో''**తి వుత్తం. ధమ్మహదయ...పే.... ఆగతతన్తితో రూపకణ్డధాతువిభఙ్గాదీసు అనాగన్త్వా మహాధాతుకథాయం ఆగతతన్తి అప్పమత్తికావాతి సమ్బన్ధో . అథ ధాతుకథాయ విత్థారకథా మహాధాతుకథా ధమ్మహదయవిభఙ్గే అనాగన్త్వా మహాధమ్మహదయే ఆగతతన్తితో ధాతుకథాయం అనాగన్త్వా మహాధాతుకథాయ ఆగతతన్తి అప్పమత్తికావాతి యోజేతబ్బం.

ఉపలబ్భతీతి అనులోమపచ్చనీయపఞ్చకస్స, **నుపలబ్భతీ**తి పచ్చనీయానులోమపఞ్చకస్స ఉపలక్ఖణవసేన వుత్తం. **సచ్చికట్ఠం నిస్సయ**న్తి "సబ్బత్థా"తిఆదినా దేసాదిఅనామసనేన రూపాదిసత్తపఞ్ఞాసధమ్మప్పభేదం సచ్చికట్ఠమేవ నిస్సయభూతం. **సబ్బత్థా**తి ఏత్థాపి "ఉపలబ్భతి నుపలబ్భతీతి పటిఞ్ఞాయ గహితాయ పటిక్ఖేపగ్గహణత్థ"న్తి ఆనేత్వా సమ్బన్ధనీయం, తథా **సబ్బదా సబ్బేసూ**తి ఏత్థాపి. యది ఖన్ధాయతనాదయో గహితా అట్ఠకథాయం ఆగతనయేన, అథ పన వుత్తన్తి సమ్బన్ధో. **యో సచ్చికట్ఠో**తి సచ్చికట్ఠనిస్సయం ఉపలక్ఖేతి. **ఏతేహీ**తి ఏతేహి వచనేహి. సచ్చికట్ఠదేసకాలప్పదేసేహి కథం సచ్చికట్ఠాదీనం పదేసో ఏకదేసభూతో సబ్బోతి వుచ్చతి? పదేసానం పుథుత్తా. "సబ్బేసు పదేసేసూ"తి పచ్చేకం భేదామసనవసేన చాయం పఞ్హో పవత్తోతి న పురిమేహి అవసేసో.

ఉపలబ్భతి...పే.... మిచ్ఛాతి ఏకన్తి ఉపలబ్భతీతి పటిఞ్ఞాగ్గహణపటిక్ఖేపగ్గహణనిగ్గణ్హనానం అనులోమపటిలోమతో పటిఞ్ఞాఠపననిగ్గహపాపనారోపనానఞ్చ వసేన పవత్తా తన్తి పఠమపఞ్చకస్స ఏకం అఙ్గం ఏకో అవయవోతి అత్థో. ఏవం సేసేసుపి నేతబ్బం. **నిగ్గహస్స సునిగ్గహభావం ఇచ్ఛతో** సకవాదినో "త్వం చే పన మఞ్ఞసి వత్తబ్బే ఖో పుగ్గలో నుపలబ్భతీ"తిఆదినా (కథా. ౩) **పటిఞ్ఞాఠపనేన,** తేన "తవ తత్థ హేతాయ పటిఞ్ఞాయ హేవం పటిజానన్తో హేవం నిగ్గహేతబ్బే

అథ తం నిగ్గణ్హామ సునిగ్గహితో చ హోతీ"తి వత్వా "హఞ్చి పుగ్గలో నుపలబ్భతీ"తిఆదినా (కథా॰ ౨) పరవాదినో అత్తనో పటికమ్మం యథా సకవాదీ న నిబ్బేఠేతి, ఏవం కరణం **పటికమ్మవేఠనం**. పరవాదినో **పటికమ్మస్స దుప్పటికమ్మభావం ఇచ్ఛతో** సకవాదినో **తంనిదస్సనేన** "ఏసో చే దున్నిగ్గహితో హేవ"న్తి పటికమ్మనిదస్సనేన, "వత్తబ్బే ఖో పుగ్గలో ఉపలబ్భతి... పే॰... పరమత్థేనాతి (కథా॰ ౧). నో చ మయం తయా తత్థ హేతాయ పటిఞ్ఞాయ హేవం పటిజానన్తో హేవం నిగ్గహేతబ్బా. అథ అమ్హే నిగ్గణ్హాసి దున్నిగ్గహితా చ హోమా"తి వత్వా "హఞ్చి పుగ్గలో ఉపలబ్భతీ"తిఆదినా (కథా॰ ౩) **నిగ్గహస్స దున్నిగ్గహితభావదస్సనేన** అనిగ్గహితభావకరణం **నిగ్గహనిబ్బేఠనం**. "తేన హి యం నిగ్గణ్హాసి హఞ్చి పుగ్గలో ఉపలబ్భతీ"తిఆదిం వత్వా "తేన హి యే కతే నిగ్గహే సే నిగ్గహే దుక్కటే సుకతే పటికమ్మే సుకతా పటిపాదనా"తి సకవాదినో నిగ్గహస్స, అనిగ్గహభావారోపనేన అత్తనో పటికమ్మస్స సుపటికమ్మభావకరణేన చ సకవాదినో నిగ్గహస్స **ఛేదో** వినాసనం పుగ్గలవాదనిసేధనవసేన సముట్ఠితత్తా. ధమ్మతాయ అనులోమనవసేన ఉట్ఠహిత్వా తబ్బిలోమనవసేన పవత్తో **అనులోమపచ్చనీకపఞ్చకో** వుత్తవిపరియాయేన దుతియపఞ్చకో వేదితబ్బో.

తదాధారోతి తే సచ్చికట్ఠపరమత్థా రూపాదయో ఆధారా ఏతస్సాతి తదాధారో. ఏతేన "రూపస్మిం అత్తా"తి ఏవంపకారో పుగ్గలవాదో దస్సితో హోతి. **తేసం వా ఆధారభూతో**తి ఏతేన "అత్తని రూప"న్తి ఏవంపకారో. **అఞ్ఞత్ర వా తేహీ**తి తేహి రూపాదీహి వినా. ఆధారాధేయ్యాదిభావేన అసంసట్ఠో విసుంయేవ వినా. తేన సత్తాదిగుణేహి అవోకిణ్ణో పురిసోతి ఏవమాదికో. తంసామిభూతతాయ వా తదధీనభావేన "అఞ్ఞత్ర వా తేహీ"తి వుత్తన్తి "రూపవా అత్తా"తి ఏవంపకారో పుగ్గలవాదో దస్సితోతి వేదితబ్బో. **అనఞ్ఞో**తి ఏతేన "రూపం అత్తా"తి ఏవంపకారో. **రుప్పనాదిసభావో** రూపక్ఖన్ధాదీనం విసేసలక్ఖణం, **సప్పచ్చయాదిసభావో** సామఞ్ఞలక్ఖణం. రూపాదితో అఞ్ఞో **అనఞ్ఞో వా** అఞ్ఞత్తే చ తదాధారాదిభూతో **ఉపలబ్భమానో ఆపజ్జతీతి అనుయుఞ్జతి** సకవాదీ పకారన్తరస్స అసమ్భవతో. పుగ్గలవాదీ **పుగ్గలస్స రూపాదీహి న అఞ్ఞత్తం ఇచ్ఛతి** రూపాది వియ పచ్చక్ఖతో అనుమానతో వా గాహయితుం అసక్కుణేయ్యత్తా తస్స చ కారకవేదకభావస్స అయుజ్జమానకత్తా. **నాపి అనఞ్ఞత్తం** రుప్పనసప్పచ్చయాదిసభావప్పసఙ్గతో పుగ్గలస్సేవ అభావప్పసఙ్గతో చ. యథేవ హి న వినా ఇన్ధనేన అగ్గి పఞ్ఞాపియతి, న చ అఞ్ఞం ఇన్ధనతో అగ్గిం సక్కా పటిజానితుం, నాపి అనఞ్ఞం. యది హి అఞ్ఞో సియా, న ఉణ్హం ఇన్ధనం సియా. అథ అనఞ్ఞో, నిద్దహితబ్బంయేవ దాహకం సియా. ఏవమేవ న వినా రూపాదీహి పుగ్గలో పఞ్ఞాపియతి, న చ తేహి అఞ్ఞో, నాపి అనఞ్ఞో సస్సతుచ్ఛేదభావప్పసఙ్గతోతి లద్ధియం ఠత్వా పుగ్గలవాదీ "న హేవా"తి పటిక్ఖిపతి. తత్థ అగ్గిన్ధనోపమా తావ యది లోకవోహారేన వుత్తా, అపళిత్తం కట్ఠాదిఇన్ధనం నిద్దహితబ్బఞ్చ, పళిత్తం భాసురుణ్హం అగ్గి దాహకఞ్చ, తఞ్చ ఓజట్ఠమకరూపం పురిమపచ్ఛిమకాలికం అనిచ్చం సఙ్ఖతం పటిచ్చసముప్పన్నం, యది ఏవం పుగ్గలో రూపాదీహి అఞ్ఞో అనిచ్చో చ ఆపన్నో. అథ పరమత్థతో, తస్మింయేవ కట్ఠాదికే పళిత్తే యం ఉసుమం సో అగ్గి, తంసహజాతాని తీణి భూతాని ఇన్ధనం, ఏవమ్పి సిద్ధం లక్ఖణభేదతో అగ్గిన్ధనానం అఞ్ఞత్తన్తి అగ్గి వియ ఇన్ధనతో రూపాదీహి అఞ్ఞో పుగ్గలో అనిచ్చో చ ఆపన్నోతి బ్యాహతాతి వేదితబ్బం.

పుగ్గలో ఉపలబ్భతీతి పటిజానన్తస్స పకారన్తరస్స అసమ్భవతో వుత్తేసు పకారేసు ఏకేన పకారేన ఉపలబ్భమానో ఉపలబ్భతీతి "ఆపన్న"న్తి వుత్తం **"పటిఞ్ఞాయ ఏకత్తాపన్న"**న్తి. ఏకత్తాపన్నత్తా ఏవ **అప్పటిక్ఖిపితబ్బం,** పుగ్గలే పటిసిద్ధే తదభినివేసోపి అయాథావతో పుగ్గలవాదినో గహితాకారసుఞ్ఞతావిభావనేన సకట్ఠానతో చావితో పటిసేధితో ఏవ నామ హోతీతి వుత్తం **"పుగ్గలదిట్ఠిం పటిసేధేన్తో"**తి. పుగ్గలోయేవ వా తథా పస్సితబ్బత్తా దిట్ఠి. "సామీ నివాసీ కారకో వేదకో నిచ్చో ధువో"తి అభినివేసవిసయభూతో హి పరికప్పమత్తసిద్ధో పుగ్గలో ఇధ పటిక్ఖిపీయతి, "న చత్తారోమే, భిక్ఖవే, పుగ్గలా"తిఆదినా

వుత్తవోహారపుగ్గలోతి **అననుయోగో** ఆకాసకుసుమస్స రత్తనీలాదిభావవిచారణా వియాతి అత్థో. పుబ్బే "నుపలబ్భతీ"తి పటిజానిత్వా విసేసచోదనాయ అనాపజ్జనతో పున "న హేవా"తి పటిక్ఖేపో **పటిఞ్ఞాయ ఆపజ్జనలేసో**. వఞ్ఝాపుత్తకస్స దీఘరస్సతానుయోగస్స వియ సబ్బేన సబ్బం పరమత్థతో అనుపలబ్భమానస్స పుగ్గలస్స రూపాదీహి అఞ్ఞానఞ్ఞతానుయోగస్స అననుయోగభావో ఏవ ఇధ **అవిపరీతత్థో**.

యంకారణాతి ఏతేన "యతోనిదాన"న్తి ఏత్థ విభత్తిఅలోపో దట్ఠబ్బోతి దస్సేతి. **అజ్ఝాచరన్తీ**తి అభిభవన్తి. అభినన్దనాదయో తణ్హాదీహి యథాసఙ్ఖ్యం యోజేతబ్బా, తణ్హాదిట్ఠీహి వా అభినన్దనజ్ఝోసానాని, తీహిపి అభివదనం అవిసేసేన వా తీహిపి తయో యోజేతబ్బా. **ఏత్థ చే నత్థి అభినన్దితబ్బ**న్తిఆదినా అభినన్దనాదీనం అభావసూచనేన ఫలూపచారతో అభినన్దనాదీనం సముచ్ఛేదపటిప్పస్సద్ధిభూతం మగ్గఫలం వుచ్చతి, తం పచ్చామసనఞ్చ ఏసేవాతి ఇదన్తి కత్వా వుత్తం **''అభి...పే.... ఫలం వా''**తి.

"ఞాయతీతి జాన"న్తి ఉక్కంసగతివిజాననేన నిరవసేసం ఞేయ్యజాతం పరిగ్గయ్హతీతి తబ్బిసయాయ **జానాతి**కిరియాయ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణమేవ కరణం భవితుమరహతీతి **''సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేన జానితబ్బం జానాతీ''**తి వుత్తం. అథ వా పకరణవసేన, "భగవా"తి సద్దన్తరసన్నిధానేన వా అయం అత్థో విభావేతబ్బో. **పస్సం పస్సతీ**తి ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. **జానన్తాపి విపల్లాసవసేన జానన్తి** తిత్థియా పరమజ్ఝానఅరూపజ్ఝానేహి కామరూపపరిఞ్ఞావాదినో. **జానన్తో జానాతియేవ భగవా** అనాగామిఅరహత్తమగ్గేహి తంపరిఞ్ఞావాదితాయ. అయఞ్చ అత్థో **దుక్ఖక్ఖన్ధసుత్త**వసేన (మ॰ ని॰ ౧.౧౬౩, ౧౭౫ ఆదయో) విభావేతబ్బో. పఞ్ఞాచక్ఖునా ఉప్పన్నత్తా వా **చక్ఖుభూతో. ఞాణభూతో**తిఆదీసుపి ఏసేవ నయో. అథ వా దిబ్బచక్ఖుఆదికం పఞ్చవిధమ్పి చక్ఖుం భూతో పత్తోతి **చక్ఖుభూతో**. ఏవం **ఞాణభూతో**తిఆదీసుపి దట్ఠబ్బం. సాముక్కంసికాయ ధమ్మదేసనాయ సాతిసయో భగవతో వత్తుఆదిభావోతి వుత్తం **''చతుసచ్చధమ్మే వదతీతి వత్తా''**తిఆది. "పవత్తా"తి ఏత్థ ప-కారస్స పకట్ఠత్థతం దస్సేతుం **''చిరం...పే.... పవత్తా''**తి ఆహ. నిద్ధారేత్వా నేతా **నిన్నేతా**.

''ఏకూననవుతి చిత్తానీ''తి వుత్తా చిత్తసహచరియాయ యథా "కున్తా పచరన్తీ"తి. తేసఞ్చ పాళిపదేసానం ఏకేకం పదం ఉద్ధరిత్వాపి కిఞ్చాపి కుసలత్తికపదానియేవ ఉద్ధరిత్వా చిత్తుప్పాదకణ్డే చిత్తాని విభత్తాని, కుసలత్తికేన పన సభావధమ్మసఙ్గహితానం సేసత్తికదుకపదానం అసఙ్గహితానం అభావతో కుసలత్తికపదుద్ధారేన నయదస్సనభూతేన ఇతరత్తికదుకపదానిపి ఉద్ధటానేవాతి వుత్తం. ఏవఞ్చ కత్వా మాతికాగ్గహణం సమత్థితం భవతి.

సో చ ధమ్మోతి "తయో కుసలహేతూ"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧౦౬౦) పురిమాయ పురిమాయ పాళియా పచ్ఛిమా పచ్ఛిమా అత్థనిద్దేసోతి వుత్తం. "సమానేన్తీ"తిసద్దస్స పటపటాయతి-సద్దస్స వియ సద్దనయో దట్ఠబ్బోతి దస్సేతుం **''సమానం కరోన్తీ''**తి వుత్తం. సమానకరణఞ్చ ఊనపక్ఖిపనేన అధికాపనయనేన వా హోతి, ఇధ ఊనపక్ఖిపనేనాతి దస్సేతుం **''పూరేన్తీ''**తి వుత్తం. **సమానేతబ్బన్తి ఏత్థాపీ**తి "పట్ఠానం సమానేతబ్బ"న్తి ఏత్థ.

బలవతా ఞాణవేగేన అభిధమ్మపచ్చవేక్ఖణవసప్పవత్తేన. **బలవతో ఞాణవేగస్స** సబ్బకిలేసక్ఖేపనవసప్పవత్తస్స. **గమ్భీరమేవ గమ్భీరగతం** దిట్ఠిగతన్తిఆదీసు వియ. **నిరవసేసేనా**తి న కఞ్చి అవసేసేత్వా. **పఞ్చఖీలరహితేనా**తి పఞ్చచేతోఖీలరహితేన.

ఏకాధికేసు అట్ఠసు కిలేససతేసూతి "జాతిమదో"తిఆదినా ఏకకవసేన ఆగతా తేసత్తతి, "కోధో చ ఉపనాహో చా"తిఆదినా దుకవసేన ఛత్తింస, "తీణి అకుసలమూలానీ"తిఆదినా తికవసేన పఞ్చాధికం సతం, "చత్తారో ఆసవా"తిఆదినా చతుక్కవసేన ఛప్పఞ్ఞాస, "పఞ్చోరమ్భాగియాని సంయోజనానీ"తిఆదినా పఞ్చకవసేన పఞ్చసత్తతి, "ఛ వివాదమూలానీ"తిఆదినా ఛక్కవసేన చతురాసీతి, "సత్త అనుసయా"తిఆదినా సత్తకవసేన ఏకూనపఞ్ఞాస, "అట్ఠ కిలేసవత్థూనీ"తిఆదినా అట్ఠకవసేన చతుసట్ఠి, "నవ ఆఘాతవత్థూనీ"తిఆదినా నవకవసేన ఏకాసీతి, "దస కిలేసవత్థూనీ"తిఆదినా దసకవసేన సత్తతి, "అజ్ఝత్తికస్సుప్పాదాయ అట్ఠారస తణ్హావిచరితానీ"తిఆదినా అట్ఠారసకవసేన అట్ఠసతన్తి ఏవం ఏకాధికేసు అట్ఠసు కిలేససతేసు. **సేసా** తేనవుతాధికం ఛసతం కిలేసా. తే బ్రహ్మజాలసుత్తాగతాహి ద్వాసట్ఠియా దిట్ఠీహి సహ పఞ్చపఞ్ఞాసాధికం సత్తసతం హోన్తి.

అథ వా చుద్దసేకన్తాకుసలా, పఞ్చవీసతి కుసలాబ్యాకతసాధారణా, చుద్దస కుసలత్తికసాధారణా, ఉపచయాదిద్వయం ఏకం కత్వా సత్తవీసతి రూపాని చాతి ఇమే అసీతి ధమ్మా, ఇమేసు భావద్వయే ఏకం ఠపేత్వా అజ్ఝత్తికా ఏకూనాసీతి, బాహిరా ఏకూనాసీతీతి సబ్బేపి అట్ఠపఞ్ఞాసాధికం సతం హోన్తి. ఇమేసు ఏకేకస్మిం దసన్నం దసన్నం కిలేసానం ఉప్పజ్జనతో **అసీతిఅధికం దియడ్ఢకిలేససహస్సం** హోన్తి.

అథ వా తేపఞ్ఞాస అరూపధమ్మా, అట్ఠారస రూపరూపాని, ఆకాసధాతు, లక్ఖణరూపాని చాతి పఞ్చసత్తతి ధమ్మా అజ్ఝత్తబహిద్ధాభేదతో పఞ్ఞాససతం హోన్తి. తత్థ ఏకేకస్మిం దస దస కిలేసాతిపి దియడ్ఢకిలేససహస్సం. తథా ఏత్థ వేదనం సుఖిన్ద్రియాదివసేన పఞ్చవిధం కత్వా సత్తపఞ్ఞాస అరూపధమ్మా, అట్ఠారస రూపరూపాని చాతి పఞ్చసత్తతి విపస్సనూపగధమ్మా అజ్ఝత్తబహిద్ధాభేదతో పఞ్ఞాససతం హోన్తి. ఏతేసు ఏకేకస్మిం దస దస కిలేసాతిపి **దియడ్ఢకిలేససహస్సం**.

అపరో నయో – ద్వాదసఅకుసలచిత్తుప్పాదేసు పఠమే ఛ కిలేసా, దుతియే సత్త, తతియే ఛ, చతుత్థే సత్త, పఞ్చమే ఛ, ఛట్ఠే సత్త, సత్తమే ఛ, అట్ఠమే సత్త, నవమే పఞ్చ, దసమే ఛ, ఏకాదసమే పఞ్చ, ద్వాదసమే చత్తారోతి సబ్బే ద్వాసత్తతి, ఇమే పఞ్చద్వారికా పఞ్చసు రూపాదీసు ఆరమ్మణేసు ఏకేకస్మిం ద్వాసత్తతీతి సట్ఠిఅధికాని తీణి సతాని, మనోద్వారికా పన ఛసు ఆరమ్మణేసు ఏకేకస్మిం ద్వాసత్తతి ద్వాసత్తతీతి కత్వా ద్వత్తింసాధికాని చత్తారి సతాని, సబ్బానిపి ద్వానవుతిఅధికాని సత్తసతాని, తాని అజ్ఝత్తబహిద్ధావిసయతాయ **చతురాసీతిఅధికం దియడ్ఢకిలేససహస్సం** హోన్తీతి వేదితబ్బం.

అథ వా రూపారమ్మణాదీని పఞ్చ, అవసేసరూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణవసేన పఞ్చ ధమ్మారమ్మణకా సేసా చాతి దస, తే అజ్ఝత్తబహిద్ధాభేదతో వీసతి, పఞ్ఞత్తి చాతి ఏకవీసతియా ఆరమ్మణేసు ద్వాసత్తతి ద్వాసత్తతి కిలేసాతి ద్వాదసాధికం **దియడ్ఢకిలేససహస్సం** హోన్తి.

అథ వా ద్వాదససు అకుసలచిత్తుప్పాదేసు పఠమే వీసతి ధమ్మా, దుతియే ద్వావీసతి, తతియే వీసతి, చతుత్థే ద్వావీసతి, పఞ్చమే ఏకూనవీసతి, ఛట్ఠే ఏకూనవీసతి, సత్తమే ఏకూనవీసతి, అట్ఠమే ఏకవీసతి, నవమే ఏకూనవీసతి, దసమే ఏకవీసతి, ఏకాదసమే సోళస, ద్వాదసమే సోళసాతి సబ్బే అకుసలధమ్మా ఛత్తింసాధికాని ద్వే సతాని, ఇమే ఛసు ఆరమ్మణేసు పచ్చేకం ఛత్తిం సాధికాని ద్వే సతాని, సబ్బే సోళసాధికాని చత్తారి సతాని చ సహస్సం హోన్తీతి ఏవమ్పి **దియడ్ఢకిలేససహస్సం** వేదితబ్బం.

ఇతరేసన్తి తణ్హావిచరితానం "అతీతాని ఛత్తింసా"తిఆదినా అతీతాదిభావామసనతో. **ఖేపనే**తి అరియమగ్గేన సముచ్ఛిన్దనే. "దియడ్ఢకిలేససహస్సం ఖేపేత్వా"తి హి వుత్తం. పరమత్థతో అతీతాదీనం మగ్గేన అప్పహాతబ్బత్తా **"అతీతాదిభావామసనా అగ్గహణం ఖేపనే**"తి వుత్తం. యం పన పట్ఠానే "దస్సనేన పహాతబ్బో ధమ్మో దస్సనేన పహాతబ్బస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆదినా తికే, తథా దస్సనేన పహాతబ్బాతీతతికతికే "అతీతా దస్సనేన పహాతబ్బా"తిఆదినా చ తీసు కాలేసు దస్సనాదిపహాతబ్బవచనం కతం, తం అతీతాదీనం సంకిలిట్ఠతాయ అపాయగమనీయతాయ చ దస్సనపహాతబ్బేహి నిరతిసయత్తా వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

న భాసితత్థవచనన్తి ఇదం "హితపరియాయవచన"న్తి ఏతేన నివత్తితస్స ఏకదేసకథనం. యథా హి అయం **అత్థ**-సద్దో న భాసితత్థవచనం, ఏవం విసయప్పయోజనాదివచనమ్పి న హోతీతి. **యథావుత్తస్సా**తి హితపరియాయస్స. "న హఞ్ఞదత్థత్థిపసంసలాభా"తి పదస్స నిద్దేసే "అత్తత్థో వా పరత్థో వా"తిఆదినా (మహాని. ౬౯) కిఞ్చాపి సుత్తనిరపేక్ఖం అత్తత్థాదయో వుత్తా సుత్తత్థభావేన అనిద్దిట్ఠత్తా, తేసు పన ఏకోపి అత్థప్పభేదో సుత్తేన దీపేతబ్బతం నాతిక్కమతీతి ఆహ **"తే సుత్తం సూచేతీ**"తి. ఇమస్మిం వికప్పే **అత్థ**-సద్దో భాసితత్థవచనమ్పి హోతి. పురిమకా హి పఞ్చ అత్థప్పభేదా హితపరియాయా, తతో పరే ఛ భాసితత్థప్పభేదా, పచ్ఛిమకా పన ఉభయసభావా. తత్థ దురధిగమతాయ విభావనే అలద్ధగాధో **గమ్భీరో**, న వివటో **గుళ్హో**, మూలుదకాదయో వియ పంసునా అక్ఖరసన్నివేసాదినా తిరోహితో **పటిచ్ఛన్నో**, నిద్ధారేత్వా ఞాపేతబ్బో **నేయ్యో**, యథారుతవసేనేవ వేదితబ్బో **నీతో**. **అనవజ్జనిక్కిలేసవోదానా** పరియాయవసేన వుత్తా, కుసలవిపాకకిరియధమ్మవసేన వా . **పరమత్థో** నిబ్బానం, అవిపరీతసభావో ఏవ వా. **సాతిసయం పకాసితాని** తప్పరభావేన పకాసితత్తా. "ఏత్తకం తస్స భగవతో సుత్తాగతం సుత్తపరియాపన్న"న్తి (పాచి. ౧౨౪౨), "సకవాదే పఞ్చసుత్తసతానీ"తి (ధ. స. అట్ఠ. నిదానకథా; కథా. అట్ఠ. నిదానకథా) చ ఏవమాదీసు **సుత్త**-సద్దో ఉపచరితోతి అధిప్పాయేనాహ **"ఇదమేవ అత్థానం సూచనతో సుత్తన్తి వుత్త**"న్తి. **ఏకన్తహితపటిలాభసంవత్తనికా సుత్తన్తదేసనా**తి ఇదమ్పి వినేయ్యానం హితసమ్పాపనే సుత్తన్తదేసనాయ తప్పరభావంయేవ సన్ధాయ వుత్తం. తప్పరభావో చ వినేయ్యజ్ఝాసయానులోమతో దట్ఠబ్బో, తథా **అత్తత్థాదిప్పకాసనపధానతాపి. ఇతరేహీ**తి వినయాభిధమ్మేహి.

రత్తిఆదీసూతి రత్తిరాజవినయేసు విసయభూతేసు. నను చ "అభిరత్తీ"తి అవుత్తత్తా రత్తిగ్గహణం న కత్తబ్బం, "అభిఞ్ఞాతా అభిలక్ఖితా"తి చ ఞాణలక్ఖణకిరియావిసేసకో **అభి**-సద్దోతి? న, "అభిఞ్ఞాతా అభిలక్ఖితా"తి **అభి**-సద్దవిసిట్ఠానం ఞాతలక్ఖితసద్దానం రత్తిసద్దేన సమానాధికరణతాయ రత్తివిసయత్తా. ఏత్థ చ వాచకసద్దసన్నిధానే నిపాతానం తదత్థజోతకమత్తత్తా లక్ఖితసద్దత్థజోతకో **అభి**-సద్దో లక్ఖణే వత్తతీతి వుత్తో. అభిలక్ఖితసద్దపరియాయో చ అభిఞ్ఞాతసద్దోతి దట్ఠబ్బో, అభివినయసద్దస్స పన అభిపురిసస్స వియ సమాససిద్ధి దట్ఠబ్బా. అనేకత్థా హి నిపాతా, అనేకత్థభేదో చ సద్దానం పయోగవిసయోతి.

కిఞ్చాపి దేసనాదయో దేసేతబ్బాదినిరపేక్ఖా న సన్తి, ఆణాదయో పన విసేసతో దేసకాదిఅధీనాతి తంతంవిసేసయోగవసేన తేసం భేదో వుత్తో. యథా హి ఆణావిధానం విసేసతో ఆణారహాధీనం తత్థ కోసల్లయోగతో, ఏవం వోహారపరమత్థవిధానాని చ విధాయకాధీనానీతి **ఆణాదివిధినో దేసకాయత్తతా** వుత్తా. అపరాధజ్ఝాసయానురూపం వియ ధమ్మానురూపమ్పి సాసనం విసేసతో తథావినేతబ్బపుగ్గలాపేక్ఖన్తి వుత్తం **"సాసితబ్బ...పే.... తబ్బభావేనా**"తి. సంవరాసంవరనామరూపానం వియ వినివేఠేతబ్బాయ దిట్ఠియాపి కథనం సతి వాచావత్థుస్మిం, నాసతీతి విసేసతో తదధీనన్తి

ఆహ ''**కథేతబ్బస్స...పే.... కథా**''తి. **ఉపారమ్భాదీతి** ఉపారమ్భనిస్సరణధమ్మకోసరక్ఖణాని. **పరియాపుణనాదీతి** పరియాపుణనసుప్పటిపత్తిదుప్పటిపత్తియో.

తన్తిసముదాయో అవయవతన్తియా ఆధారో యథా "రుక్ఖే సాఖా"తి. **న చోదేతబ్బమేతం** సముఖేన, విసయవిసయిముఖేన వా వినయాదీనంయేవ గమ్భీరభావస్స వుత్తత్తాతి అధిప్పాయో. ధమ్మో హి వినయాదయో, తేసఞ్చ విసయో అత్థో, ధమ్మత్థవిసయా చ దేసనాపటివేధాతి. "పటివేధస్సా"తిఆదినా ధమ్మత్థానం దుప్పటివిద్ధత్తా దేసనాయ ఉప్పాదేతుం అసక్కుణేయ్యత్తా పటివేధస్స ఉప్పాదేతుఞ్చ పటివిజ్ఝితుఞ్చ అసక్కుణేయ్యత్తా దుక్ఖోగాహతం దస్సేతి.

ధమ్మానురూపం **యథాధమ్మ**న్తి చ అత్థో యుజ్జతి. దేసనాపి హి పటివేధో వియ అవిపరీతం సవిసయవిభావనతో ధమ్మానురూపం పవత్తతి యతో "అవిపరీతాభిలాపో"తి వుచ్చతి. **ధమ్మనిరుత్తిం దస్సేతీ**తి ఏతేన దేసనాసద్దసభావాతి దీపేతి. తథా హి నిరుత్తిపటిసమ్భిదాయ పరిత్తారమ్మణాదిభావో పాళియం వుత్తో, అట్ఠకథాయఞ్చ "తంతంసభావనిరుత్తిసద్దం ఆరమ్మణం కత్వా"తిఆదినా సద్దారమ్మణతా. ఇమస్స అత్థస్స అయం సద్దో వాచకోతి వచనవచనీయం వవత్థపేత్వా తంతంవచనీయవిభావనవసేన పవత్తితో హి సద్దో దేసనాతి. నను చ "ధమ్మో తన్తీ"తి ఇమస్మిం పక్ఖే ధమ్మస్సపి సద్దసభావత్తా ధమ్మదేసనానం విసేసో న సియాతి? న, తేసం తేసం అత్థానం బోధకభావేన ఞాతో ఉగ్గహితాదివసేన చ పుబ్బే పవత్తితో సద్దప్పబన్ధో ధమ్మో, పచ్ఛా పరేసం అవబోధనత్థం పవత్తితో తదత్థప్పకాసనకో సద్దో దేసనాతి. అథ వా యథావుత్తసద్దసముట్ఠాపకో చిత్తుప్పాదో దేసనా ముసావాదాదయో వియ. **వచనస్స పవత్తన**న్తి చ యథావుత్తచిత్తుప్పాదమాహ. సో హి వచనం పవత్తేతి, తం వా ఏతేన పవత్తీయతీతి **పవత్తనం**. దేసీయతి అత్థో ఏతేనాతి **దేసనా**. పకారేహి ఞాపీయతి ఏతేన, పకారతో ఞాపేతీతి వా **పఞ్ఞత్తీ**తి వుచ్చతీతి. తేనేవాహ ''**అధిప్పాయో**''తిఆది. అభిసమేతి, అభిసమీయతి వా ఏతేనాతి **అభిసమయో**తి ఏవమ్పి అభిసమయత్థో సమ్భవతి. అభిసమేతబ్బతో పన అభిసమయోతి దుతియవికప్పే పటివేధోయేవాతి.

వుత్తనయేన వేదితబ్బాతి అవిజ్జాసఙ్ఖారాదీనం ధమ్మత్థానం దుప్పటివిజ్ఝతాయ దుక్ఖోగాహతా, తేసం పఞ్ఞాపనస్స దుక్కరభావతో తందేసనాయ పటివేధనసఙ్ఖాతస్స పటివేధస్స ఉప్పాదనవిసయికరణానం అసక్కుణేయ్యతాయ దుక్ఖోగాహతా వేదితబ్బా.

కారణే ఫలవోహారేన తే ధమ్మా దుక్ఖాయ సంవత్తన్తీతి వుత్తన్తి ఆహ ''**ఉపారమ్భ...పే.... హేతుభావేనా**''తి. **అఞ్ఞం అత్థ**న్తి ఉపారమ్భం నిస్సరణఞ్చ. **నిట్ఠాపేత్వా**తి కథనవసేన పరియోసాపేత్వా. తస్స "ఆరద్ధ"న్తి ఏతేన సమ్బన్ధో. **ఉద్దానసఙ్గహాదిభేదో సఙ్గీతో**తి పాఠో యుత్తో, "సఙ్గీతియా"తి పన లిఖన్తి. పురిమం వా **సఙ్గీతియా**తి భావేన భావలక్ఖణే భుమ్మం, పచ్ఛిమం అధికరణే. **పిటకాదీ**తి పిటకనికాయఙ్గధమ్మక్ఖన్ధాని.

తత్థ అఙ్గేసు సుత్తఙ్గమేవ న సమ్భవతి "సగాథకం సుత్తం గేయ్యం, నిగ్గాథకం సుత్తం వేయ్యాకరణ"న్తి (దీ. ని. అట్ఠ. ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా; పారా. అట్ఠ. ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా; ధ. స. అట్ఠ. నిదానకథా) వుత్తత్తా, మఙ్గలసుత్తాదీనఞ్చ సుత్తఙ్గసఙ్గహో న సియా గాథాభావతో ధమ్మపదాదీనం వియ, గేయ్యఙ్గసఙ్గహో వా సియా సగాథకత్తా సగాథావగ్గస్స వియ, తథా ఉభతోవిభఙ్గాదీసు సగాథకపదేసానన్తి? వుచ్చతే –

సుత్తన్తి సామఞ్ఞవిధి, విసేసవిధయో పరే;

సనిమిత్తా నిరుళ్హత్తా, సహతాఞ్ఞేన నాఞ్ఞతో. (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ సఙ్గహవారవణ్ణనా);

సబ్బస్సపి హి బుద్ధవచనస్స సుత్తన్తి అయం **సామఞ్ఞవిధి**. తేనేవాహ ఆయస్మా మహాకచ్చాయనో **నేత్తియం** “నవవిధసుత్తన్తపరియేట్ఠీ”తి (నేత్తి॰ సఙ్గహవార). “ఏత్తకం తస్స భగవతో సుత్తాగతం సుత్తపరియాపన్నం (పాచి॰ ౧౨౪౨) సకవాదే పఞ్చ సుత్తసతానీ”తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా; కథా॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా) ఏవమాది చ ఏతస్స అత్థస్స సాధకం, తదేకదేసేసు పన గేయ్యాదయో **విసేసవిధయో** తేన తేన నిమిత్తేన పతిట్ఠితత్తా. తథా హి గేయ్యస్స సగాథకత్తం తబ్భావనిమిత్తం. లోకేపి హి ససిలోకం సగాథకం వా చుణ్ణియగన్థం “గేయ్య”న్తి వదన్తి. గాథావిరహే పన సతి పుచ్ఛం కత్వా విస్సజ్జనభావో వేయ్యాకరణస్స. పుచ్ఛావిస్సజ్జనఞ్హి బ్యాకరణన్తి వుచ్చతి. బ్యాకరణమేవ వేయ్యాకరణన్తి.

ఏవం సన్తే సగాథకానమ్పి పఞ్హావిస్సజ్జనవసేన పవత్తానం వేయ్యాకరణభావో ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి వేయ్యాకరణాదిసఞ్ఞానం అనోకాసభావతో “గాథావిరహే పన సతీ”తి విసేసితత్తా చ. తథా హి ధమ్మపదాదీసు కేవలం గాథాబన్ధేసు సగాథకత్తేపి సోమనస్సఞాణమయికగాథాపటిసంయుత్తేసు “వుత్తఞ్హేత”న్తిఆదివచనసమ్బన్ధేసు అబ్భుతధమ్మపటిసంయుత్తేసు చ సుత్తవిసేసేసు యథాక్కమం గాథాఉదానఇతివుత్తకఅబ్భుతధమ్మసఞ్ఞా పతిట్ఠితా, తథా సతిపి గాథాబన్ధభావే భగవతో అతీతాసు జాతీసు చరియానుభావప్పకాసకేసు జాతకసఞ్ఞా. సతిపి పఞ్హావిస్సజ్జనభావే సగాథకత్తే చ కేసుచి సుత్తన్తేసు వేదస్స లభాపనతో వేదల్లసఞ్ఞా పతిట్ఠితాతి ఏవం తేన తేన సగాథకత్తాదినా నిమిత్తేన తేసు తేసు సుత్తవిసేసేసు గేయ్యాదిసఞ్ఞా పతిట్ఠితాతి విసేసవిధయో సుత్తఙ్గతో పరే గేయ్యఙ్గాదయో. యం పనేత్థ గేయ్యఙ్గాదినిమిత్తరహితం, తం సుత్తఙ్గం విసేససఞ్ఞాపరిహారేన సామఞ్ఞసఞ్ఞాయ పవత్తనతోతి.

నను చ సగాథకం సుత్తం గేయ్యం, నిగ్గాథకం సుత్తం వేయ్యాకరణన్తి సుత్తఙ్గం న సమ్భవతీతి చోదనా తదవత్థాతి? న, సోధితత్తా. సోధితఞ్హి పుబ్బే గాథావిరహే సతి పుచ్ఛావిస్సజ్జనభావో వేయ్యాకరణభావస్స నిమిత్తన్తి. యఞ్చ వుత్తం “గాథాభావతో మఙ్గలసుత్తాదీనం సుత్తఙ్గసఙ్గహో న సియా”తి, తం న, **నిరుళ్హత్తా**. నిరుళ్హో హి మఙ్గలసుత్తాదీసు సుత్తభావో. న హి తాని ధమ్మపదబుద్ధవంసాదయో వియ గాథాభావేన పఞ్ఞాతాని, కిన్తు సుత్తభావేనేవ. తేనేవ హి అట్ఠకథాయం సుత్తనామకన్తి నామగ్గహణం కతం. యం పన వుత్తం “సగాథకత్తా గేయ్యఙ్గసఙ్గహో వా సియా”తి, తదపి నత్థి. యస్మా **సహతాఞ్ఞేన**. సహ గాథాహీతి సగాథకం, సహభావో చ నామ అత్తతో అఞ్ఞేన హోతి, న చ మఙ్గలసుత్తాదీసు గాథావినిముత్తో కోచి సుత్తప్పదేసో అత్థి, యో “సహ గాథాహీ”తి వుచ్చేయ్య, న చ సముదాయో నామ కోచి అత్థి. యదపి వుత్తం “ఉభతోవిభఙ్గాదీసు సగాథకప్పదేసానం గేయ్యఙ్గసఙ్గహో సియా”తి, తదపి న, **అఞ్ఞతో**. అఞ్ఞా ఏవ హి తా గాథా జాతకాదిపరియాపన్నత్తా. అతో న తాహి ఉభతోవిభఙ్గాదీనం గేయ్యఙ్గభావోతి ఏవం సుత్తాదీనం అఙ్గానం అఞ్ఞమఞ్ఞసఙ్కరాభావో వేదితబ్బో.

జినసాసనం అభిధమ్మో. **పటివిద్ధట్ఠానం** పటివేధభూమి పటివేధావత్థా, పటివేధహేతు వా. “సో ఏవం పజానామి సమ్మాదిట్ఠిపచ్చయాపి వేదయిత”న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౧-౧౨) వుత్తం. పాళియం పన “సో ఏవం పజానామి మిచ్ఛాదిట్ఠిపచ్చయాపి వేదయితం. సమ్మాదిట్ఠిపచ్చయాపి వేదయిత”న్తి ఆగతం (సం॰ ని॰ ౫.౧౧-౧౨). **పచ్చయాదీహీతి** పచ్చయసభావవూపసమతదుపాయాదీహి. **పరవాదిచోదనం పత్వాతి** అట్ఠకథాయం ఆగతం పరవాదిచోదనం పత్వా.

అధిగ...పే.... రూపేనాతి అధిగన్తబ్బో చ సో దేసేతబ్బో చాతి అధిగన్తబ్బదేసేతబ్బో, సో ఏవ ధమ్మో, తదనురూపేన. ఏత్థ చ యథాధమ్మసాసనత్తా యథాధిగతధమ్మదేసనాభావతో అభిధమ్మస్స అభిసమ్బోధి అధిగమనిదానం. దేసకాలాదియేవ దేసనానిదానం. యం పన అట్ఠకథాయం "దేసనానిదానం యావ ధమ్మచక్కప్పవత్తనా"తి వుత్తం, తం అభిధమ్మదేసనావిసేసేన ధమ్మచక్కప్పవత్తనన్తి కత్వా వుత్తం. ధమ్మచక్కప్పవత్తనసుత్తే వా దేసితేహి అరియసచ్చేహి సకలాభిధమ్మపదత్థసఙ్గహతో, పరమత్థతో అభిధమ్మభూతానం వా సమ్మాదిట్ఠిఆదీనం తత్థ దేసితత్తా వుత్తం. తత్తకానంయేవ దేసనారుళ్హతాయ అడ్ఢచక్కేసు జాతకసతేసు పరిపాచనం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. న హి ఏత్తకాసు ఏవ జాతీసు పుఞ్ఞాదిసమ్భారసమ్భరణం , కిం పన కారణం ఏత్తకా ఏవ జాతియో దేసితాతి? తదఞ్ఞేసం అట్ఠుప్పత్తియా అభావతో.

సుమేధకథావణ్ణనా

ఉప్పన్నే బుద్ధే తతో అత్తానం సేయ్యతో వా సదిసతో వా దహన్తో ఝానాభిఞ్ఞాహి పరిహాయతి, న తథా సుమేధపణ్డితో అట్ఠాసీతి తస్స ఝానాభిఞ్ఞాహి అపరిహాని దట్ఠబ్బా. తేనేవాహ "**తాపసేహి అసమో**"తి. యథా నిబ్బానం, అఞ్ఞం వా నిచ్చాభిమతం అవిపరీతవుత్తితాయ సబ్బకాలం తథాభావేన "సస్సత"న్తి వుచ్చతి, ఏవం బుద్ధానం వచనన్తి తస్స సస్సతతా వుత్తా. తేనేవాహ "**అవిపరీతమేవా**"తి. ఉపపారమీఆదివిభాగేన **అనేకప్పకారతా. సమాదానాధిట్ఠాన**న్తి సమాదానస్స అధిట్ఠానం పవత్తనం కరణన్తి అత్థో. **ఞాణతేజేనా**తి పారమీపవిచయఞాణప్పభావేన. మహానుభావఞ్హి తం ఞాణం బోధిసమ్భారేసు అనావరణం అనాచరియకం మహాబోధిసముప్పత్తియా అనురూపపుబ్బనిమిత్తభూతం. తథా హి తం మనుస్సపురిసభావాదిఆధారమేవ జాతం. కాయాదీసు అసుభసఞ్ఞాదిభావేన **సుద్ధగోచరా**. "అఞ్ఞథా"తి పదస్స పకరణపరిచ్ఛిన్నం అత్థం దస్సేన్తో "**లీనతా**"తి ఆహ. లీనతాతి చ సఙ్కోచో వీరియహాని వీరియారమ్భస్స అధిప్పేతత్తా. తేనాహ "**ఏసా మే వీరియపారమీ**"తి.

నిదానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. చిత్తుప్పాదకణ్ణం

తికమాతికాపదవణ్ణనా

౧. **తేనాతి** వేదనాసద్దేన. **సబ్బపదేహీతి** తీహి పదేహి లద్ధనామో హోతి అవయవధమ్మేనాపి సముదాయస్స అపదిసితబ్బతో యథా "సమం చుణ్ణ"న్తి. చోదకో యథాధిప్పేతమత్థం అప్పటిపజ్జమానో విభత్తిఅన్తస్సేవ పదభావం సల్లక్ఖేత్వా **"నను సుఖాయా"**తిఆదినా చోదేతి. ఇతరో **"అధిప్పేతప్పకారత్థగమకస్సా"**తిఆదినా అత్తనో అధిప్పాయం వివరతి. తేన "వాక్యం ఇధ పదన్తి వుత్త"న్తి దస్సేతి. **హేతుపదసహేతుకపదాదీహీతి ఆది**-సద్దేన నహేతుపదఅహేతుకపదహేతుసమ్పయుత్తపదాని హేతువిప్పయుత్తపదమ్పి వా సఙ్గణ్హాతి.

ఉభయేకపదవసేనాతి ఉభయపదవసేన హేతుదుకసమ్బన్ధో, ఏకపదవసేన సహేతుకదుకసమ్బన్ధో. **తథాతి** ఉభయేకపదవసేన. ఏత్థ చ సహేతుకహేతుసమ్పయుత్తదుకాతిఆదినా యథా హేతుగోచ్ఛకే పఠమదుకసమ్బన్ధా దుతియతతియదుకా, పఠమదుకదుతియదుకసమ్బన్ధా చతుత్థఛట్ఠదుకా, పఠమదుకతతియదుకసమ్బన్ధో పఞ్చమో దుకో, ఏవం ఆసవగోచ్ఛకాదీసుపీతి నయం దస్సేతి. సక్కా హి ఇమినావ నయేన తేసుపి దుకన్తరసమ్బన్ధో విఞ్ఞాతుం, కేవలం పన ఆసవగోచ్ఛకాదీసు దుతియదుకతతియదుకసమ్బన్ధో ఓసానదుకో, కిలేసగోచ్ఛకే చ దుతియచతుత్థదుకసమ్బన్ధోతి. ధమ్మానం సావసేసనిరవసేసభావేన తికదుకానం సప్పదేసనిప్పదేసతా వుత్తాతి యేహి తికదుకా సావసేసాతి పదిస్సన్తి అపదిస్సన్తి, తే అసఙ్గహితధమ్మాపదేసో. ఏవం సతి "అసఙ్గహితో"తి విసేసనం కిమత్థియన్తి? ఏతస్సేవత్థస్స పాకటకరణత్థం దట్ఠబ్బం. అథ వా పదిస్సతి ఏతేన సముదాయోతి పదేసో, అవయవో. "సామఞ్ఞజోతనా విసేసే అవతిట్ఠతీ"తి యథాధిప్పేతం విసేసం దస్సేన్తో **"అసఙ్గహితో"**తి ఆహ.

అనవజ్జత్థో అవజ్జవిరహత్థో. **నామం** సఞ్ఞా, **కిరియా** కరణం, **పయోజనం** రథరథఙ్గవిభావనేన తేసం పకారతో యోజనం. కుసేన ఞాణేన లాతబ్బాతి కుసలాతి అయమత్థో ఞాణసమ్పయుత్తానం తావ హోతు, ఞాణవిప్పయుత్తానం కథన్తి ఆహ **"ఞాణవిప్పయుత్తానమ్పి"**తిఆది. ఞాణవిప్పయుత్తాపి హి ఞాణేనేవ పవత్తియన్తి హితసుఖహేతుభూతాయ పవత్తియా పఞ్ఞవన్తానం పటిపత్తిభావతో. న హి అన్తరేన యోనిసోమనసికారం కుసలుప్పత్తి అత్థీతి. "యది కుసలస్స ఉభయభాగగతం సంకిలేసలవనం పాకటం సియా, కుసా వియ లునన్తీతి కుసలాతి అయమత్థో యుత్తో సియా"తి కోచి వదేయ్యాతి ఆసఙ్కాయ ఆహ **"సమ్మప్పధానద్వయం వియా"**తి.

న చాతిఆదినా "సభావం ధారేన్తీ"తి ఏత్థ పరమత్థతో కత్తుకమ్మస్స చ భేదో నత్థి, కప్పనాసిద్ధో ఏవ పన భేదోతి దస్సేతి. తత్థ **నామవసేన విఞ్ఞాతావిఞ్ఞాతేతి** యేసం "ధమ్మా"తి ఇమినా పరియాయేన అవిఞ్ఞాతా సభావా, "సభావం ధారేన్తీ"తి ఇమినా చ పరియాయేన విఞ్ఞాతా, తేసం వసేన ఏవం వుత్తం. ఏత్థ చ పఠమో అత్థో సఙ్ఖతాసఙ్ఖతధమ్మవసేన వుత్తో, దుతియో సఙ్ఖతవసేన, తతియో సఙ్ఖతాసఙ్ఖతపఞ్ఞత్తిధమ్మవసేనాతి దట్ఠబ్బం.

కుసలపటిసేధనం కుసలాభావో ఏవ. అభావో హి సత్తాపటిసేధోతి. **ధమ్మోతి** సభావధమ్మో. **అకుసలవచనేన న కోచి అత్థో** సభావధమ్మస్స అబోధకత్తాతి అధిప్పాయో. అథ సియా అకుసలవచనేన కోచి అత్థో అసభావధమ్మబోధకత్తేపి "పఞ్ఞత్తిధమ్మా"తిఆదీసు వియ, ఏవం సతి "అనబ్యాకతా"తి చ వత్తబ్బం సియా, తతో చాయం చతుక్కో ఆపజ్జతి, న తికో. **తస్మాతి** యస్మా దుకచతుక్కభావో అనబ్యాకతవోహారో చ నత్థి, నో చ వుత్తనయేన అభావమత్తవచనే ఆపజ్జతి, తస్మా.

సభావధారణాదీతి ఆది-సద్దేన "ధారీయన్తి పచ్చయేహీ"తి అయమత్థో సఙ్గహితో. ఞేయ్యపరియాయేన పన **ధమ్మ**-సద్దేనాయం దోసోతి నను అఞేయ్యపరియాయేపి **ధమ్మ**-సద్దే న కోచి దోసోతి? న, వుత్తదోసానతివత్తనతో.

పారిసేసేనాతి ఏత్థ నను అయమకారో న-అత్థత్తయస్సేవ జోతకో, అథ ఖో "అహేతుకా ధమ్మా, అభిక్ఖుకో ఆవాసో"తి తంయోగనివత్తియా, "అప్పచ్చయా ధమ్మా"తి తంసమ్బన్ధిభావనివత్తియా. పచ్చయుప్పన్నఞ్హి పచ్చయసమ్బన్ధీతి అప్పచ్చయుప్పన్నత్తా అసమ్బన్ధితా ఏత్థ జోతీయతి. "అనిదస్సనా ధమ్మా"తి తంసభావనివత్తియా. నిదస్సనఞ్హి దట్ఠబ్బతా. అథ చక్ఖువిఞ్ఞాణం నిదస్సనం, తగ్గయ్హభావనివత్తియా, తథా "అనాసవా ధమ్మా"తి. "అప్పటిఘా ధమ్మా అనారమ్మణా ధమ్మా"తి తంకిచ్చనివత్తియా. "అరూపినో ధమ్మా అచేతసికా ధమ్మా"తి తబ్భావనివత్తియా. తదఞ్ఞతా హి ఏత్థ పకాసీయతి. "అమనుస్సో"తి తబ్భావమత్తనివత్తియా. మనుస్సత్తమత్తం నత్థి అఞ్ఞం సమానన్తి సదిసతా హేత్థ సూచియతి. "అసమణో సమణపటిఞ్ఞో అపుత్తో"తి తంసమ్భావనగుణనివత్తియా. గరహా హి ఏత్థ ఞాయతి. "కచ్చి ను భోతో అనామయా, అనుదరా కఞ్ఞా"తి తదప్పభావనివత్తియా. "అనుప్పన్నా ధమ్మా"తి తంసదిసభావనివత్తియా. అతీతానఞ్హి ఉప్పన్నపుబ్బత్తా ఉపాదిధమ్మానఞ్చ పచ్చయేకదేసనిప్ఫత్తియా ఆరద్ధుప్పాదభావతో కాలవినిముత్తస్స చ విజ్జమానత్తా ఉప్పన్నానుకూలతా, పగేవ పచ్చుప్పన్నానన్తి తబ్బిధురభావో ఏత్థ విఞ్ఞాయతి. "అసేక్ఖా ధమ్మా"తి తదపరియోసాననివత్తియా. తంనిట్ఠానఞ్హేత్థ పకాసీయతీతి ఏవమనేకేసం అత్థానం జోతకో, తత్థ కిం వుచ్చతే అత్థద్వయమేవ వత్వా పారిసేసేనాతి? ఇతరేసం ఏత్థ సువిదూరభావతో. న హి కుసలవిప్పయుత్తాదీనం ధమ్మానం అకుసలభావో యుజ్జతి.

అకుసలసద్దస్స ఉచ్చారణానన్తరం వినేయ్యానం కుసలపటిపక్ఖభూతే అత్థే పటిపత్తిభావతో తత్థ **నిరుళ్హతా** దట్ఠబ్బా. "**విరుద్ధసభావత్తా**"తి వుత్తం కిచ్చవిరోధాదీనమ్పి తదన్తోగధత్తా, విరుద్ధసభావత్తేపి వినాసకవినాసితబ్బభావో కుసలాకుసలేసు నియతోతి దస్సేతుం "**తప్పహేయ్యభావతో**"తి ఆహ. ఇతరథా కుసలానమ్పి అకుసలేహి పహాతబ్బభావే అచ్చన్తం సముచ్ఛిన్నకుసలమూలత్తా అపాయపూరకా ఏవ సత్తా సియుం. యం పన "ధమ్మాపి వో, భిక్ఖవే, పహాతబ్బా"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪౦) వుత్తం, తం "రూపం, భిక్ఖవే, న తుమ్హాకం, తం పజహథా"తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ३.३३) వియ తదారమ్మణసంకిలేసప్పహానవసేన పరియాయేన వుత్తం. యథాహ "న హి కుసలా అకుసలేహి పహాతబ్బా"తి (ధ॰ స॰ మూలటీ ౧).

ఫస్సాదివచనేహి తంనిద్దేసభూతేహి. **తబ్బచనీయభావేనాతి** తేహి "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మా"తిఆదివచనేహి అభిధేయ్యభావేన. యథా అనవజ్జసుఖవిపాకాదిఅత్థా కుసలాదివచనేహి, ఏవం అవిపాకత్థా అబ్యాకతవచనేన బోధితా ఏవాతి ఆహ "**అబ్యాకతవచనేనేవ చా**"తి. **కారణం అవత్వాతి** ఇధ వుత్తభావేన అనువత్తమానత్తాతి కారణం అవత్వా. **అఞ్ఞా...పే.... నివారేతబ్బో**తి ఏతేన కుసలాకుసలసద్దా వియ కుసలాకుసలసభావానం తదుభయవిపరీతసభావానం ధమ్మానం అబ్యాకతసద్దో బోధకోతి దస్సేతి. న హి అవిపాకవచనం వుత్తం, అకుసలవచనఞ్చ అవుత్తం. యతో అవిపాకవచనస్స అధికతభావో అకుసలస్స చ తబ్బచనీయభావేన అకథితభావో సియా, తస్మా న అకుసలానం అబ్యాకతతాతి అయం అకుసలానం అనబ్యాకతభావే యోజనా.

తం పరిహరితున్తి అబ్యాకతనివత్తనమాహ. యది ఏవం "సుఖవిపాకానవజ్జా"తి వత్తబ్బం. అనవజ్జా హి బ్యభిచారితాయ విసేసితబ్బాతి? న, సుఖవిపాకవచనస్స విసేసనభావేన అగ్గహితత్తా. సుఖవిపాకవచనేన హి కుసలభావే సమత్థే

విఞ్ఞాయతి, అనవజ్జవచనం పనేత్థ కుసలానం అగరహితబ్బతాసఙ్ఖాతం కఞ్చి విసేసమాహ. తేనేవ చ తస్స విసేసనభావేన వుత్తస్స పవత్తిసుఖతాదిదస్సనభావం సయమేవ వక్ఖతీతి. మనోసమాచారవిసేసభూతా ఫలధమ్మా విసేసేన పటిప్పస్సద్ధావజ్జా నామ హోన్తీతి సమాచారత్తయవసేన తస్మిం సుత్తే అనవజ్జధమ్మానం వుత్తత్తా చ తే అనవసేసతో సఙ్గహేత్వా దస్సేతుం ''**విరహితావజ్జమత్తా**''తి వుత్తం. **అవజ్జవినాసనభావో దస్సితో** కణ్హసుక్కధమ్మానం వజ్ఝఘాతకభావస్స నియతత్తా. **సవిపాకతా** విపాకధమ్మతా. **సుఖో విపాకో ఏతేసన్తి సుఖవిపాకా**తి ఇమినా సమాసేన కుసలానం సుఖవిపాకవన్తతా వుత్తా. సా చ నేసం న తంసమఙ్గితాయ అసహవత్తనతోతి తదుప్పాదనసమత్థతాతి విఞ్ఞాయతీతి వుత్తం ''**సుఖవిపాకవిపచ్చనసభావం దస్సేతీ**''తి. **యుత్తమేత**న్తి పరమత్థతో భేదాభావేపి యథావుత్తవచనవచనీయభావసఙ్ఖాతో భేదో తస్మిం అభిధేయ్యత్థభూతే వత్థుస్మిం ఉపచారేన హోతీతి యుత్తమేత్థ లక్ఖణలక్ఖితబ్బభావేన భేదవచనం. భవతి హి సద్దత్థవిసేసమత్తేనపి అభిన్నే వత్థుస్మిం భేదవచనం యథా "సిలాపుత్తకస్స సరీర"న్తి.

వినాపి భావాభిధాయినా సద్దేన భావప్పధానో నిద్దేసో హోతీతి వుత్తం ''**అనవజ్జవచనేన అనవజ్జత్తం ఆహా**''తి. ఏవఞ్చేత్థ పదవిగ్గహో గహేతబ్బో – న అవజ్జం అనవజ్జం, అవజ్జపటిపక్ఖతాయ అగరహితబ్బసభావో. సుఖో విపాకో అస్సాతి సుఖవిపాకం, సుఖవిపాకవిపచ్చనసమత్థతా. అనవజ్జఞ్చ తం సుఖవిపాకఞ్చాతి అనవజ్జసుఖవిపాకం, తం లక్ఖణం ఏతేసన్తి **అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణా**. అథ వా పుబ్బే వియ అనవజ్జం, విపచ్చనం విపాకో, సుఖస్స విపాకో సుఖవిపాకో, అనవజ్జఞ్చ సుఖవిపాకో చ అనవజ్జసుఖవిపాకం ఏకత్తవసేన. తం లక్ఖణం ఏతేసన్తి **అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణా**. కిం పనేత్థ కారణం పదద్వయపరిగ్గహో, నను ఏకేనేవ పదేన ఇట్ఠప్పసిద్ధి. యదిపి "అవజ్జరహితం అనవజ్జ"న్తి ఇమస్మిం పన పక్ఖే అబ్యాకతనివత్తనత్థం సుఖవిపాకగ్గహణం కత్తబ్బం సియా, సుఖవిపాకగ్గహణే పన కతే అనవజ్జగ్గహణం న కత్తబ్బమేవ. "అవజ్జపటిపక్ఖా అనవజ్జా"తి ఏతస్మిం పన పక్ఖే సుఖవిపాకగ్గహణఞ్చాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ''**తత్థ అనవజ్జవచనేనా**''తిఆది. తేన పవత్తిసుఖసుఖవిపాకతాఅత్తసుద్ధివిసుద్ధవిపాకతాఅకుసలఅబ్యాకతసభావనివత్తిరసపచ్చుపట్ఠానపదట్ఠానవిసేసదీపనతో ఏవం విపులప్పయోజనత్థో పదద్వయపరిగ్గహోతి దస్సేతి. **సుఖ**-సద్దస్స ఇట్ఠపరియాయతా వియ "నిబ్బానపరమం సుఖం (ధ॰ ప॰ ౨౦౩-౨౦౪), సుఖా విరాగతా లోకే (ఉదా॰ ౧౧), తేసం వూపసమో సుఖో"తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౨౨౧, ౨౭౨) సఙ్ఖారదుక్ఖూపసమపరియాయతాపి విజ్జతి, తంఅవిపాకతాయ పన ఇధ సుఖవిపాకభావో న సక్కా వత్తున్తి దస్సేన్తో ఆహ ''**సఙ్ఖా...పే.... నత్థీ**''తి. ఇదం వుత్తం హోతి – తేభూమకకుసలానమ్పి వివట్టసన్నిస్సయభావేన పవత్తిసభావత్తా కిఞ్చాపి సబ్బే కుసలా సఙ్ఖారదుక్ఖూపసమసుఖనిప్ఫాదకా సమ్భవన్తి, యథావుత్తసుఖస్స పన అవిపాకభావతో న ఏతేన పదేన కుసలానం సుఖవిపాకతా సమ్భవతీతి. విపక్కభావమాపన్నేసు అరూపధమ్మేసు నిరుళ్హత్తా **విపాక**-సద్దస్స ''**యది పనా**''తి సాసఙ్కం వదతి.

యథాసమ్భవన్తి సహ అవజ్జేనాతి సావజ్జా, గరహితబ్బభావయుత్తా. తేన నేసం గరహితబ్బసభావం దస్సేతి. అఞ్ఞోపి అత్థి దుక్ఖభావేన గరహితబ్బసభావా అకుసలవిపాకాతి సావజ్జవచనమత్తేన తేసమ్పి అకుసలతాపత్తిదోసం దిస్వా తం పరిహరితుం **దుక్ఖవిపాకవచన**మాహ. **అవజ్జ**-సద్దో వా రాగాదీసు ఏకన్తాకుసలేసు నిరుళ్హోతి తంసహవత్తిధమ్మానం ఏవ సావజ్జభావే కుసలాబ్యాకతేహి అకుసలానం విసేసో సావజ్జవచనేనేవ దస్సితో. అబ్యాకతేహి పన విసిట్ఠం కుసలాకుసలానం సాధారణం సవిపాకతాలక్ఖణన్తి తస్మిం లక్ఖణే విసేసదస్సనత్థం దుక్ఖవిపాకలక్ఖణం వుత్తం. ఇతో పరం "దుక్ఖో విపాకో ఏతేసన్తి దుక్ఖవిపాకా"తిఆదినా సుఖవిపాకఅనవజ్జకుసలపదానం ఠానే దుక్ఖవిపాకసావజ్జఅకుసలపదాని ఠపేత్వా యథావుత్తనయేన

అత్థో వేదితబ్బో . యోజనా చ సావజ్జవచనేన అకుసలానం పవత్తిదుక్ఖతం దస్సేతి, దుక్ఖవిపాకవచనేన విపాకదుక్ఖతం. పురిమఞ్హి అత్తనో పవత్తిసభావవసేన లక్ఖణవచనం, పచ్ఛిమం కాలన్తరే విపాకుప్పాదనసమత్థతాయాతి. తథా పురిమేన అకుసలానం అవిసుద్ధసభావతం దస్సేతి, పచ్ఛిమేన అవిసుద్ధవిపాకతం. పురిమేన చ అకుసలే కుసలసభావతో నివత్తేతి, పచ్ఛిమేన అబ్యాకతసభావతో సవిపాకత్తదీపకత్తా పచ్ఛిమస్స. పురిమేన వా అవజ్జవన్తతాదస్సనతో కిచ్చట్ఠేన రసేన అనత్థజననరసతం దస్సేతి, పచ్ఛిమేన సమ్పత్తిఅత్థేన అనిట్ఠవిపాకరసతం. పురిమేన చ ఉపట్ఠానాకారట్ఠేన పచ్చుపట్ఠానేన సంకిలేసపచ్చుపట్ఠానతం, పచ్ఛిమేన ఫలట్ఠేన దుక్ఖవిపాకపచ్చుపట్ఠానతం. పురిమేన చ అయోనిసోమనసికారం అకుసలానం పదట్ఠానం పకాసేతి. తతో హి తే సావజ్జా జాతాతి. పచ్ఛిమేన అకుసలానం అఞ్ఞేసం పదట్ఠానభావం విభావేతి. తే హి దుక్ఖవిపాకస్స కారణం హోతీతి. ఏత్థ చ **దుక్ఖ**-సద్దో అనిట్ఠపరియాయవచనన్తి వేదితబ్బం. అనిట్ఠచతుక్ఖన్ధవిపాకా హి అకుసలా, న దుక్ఖవేదనావిపాకావ. **విపాక**-సద్దస్స ఫలపరియాయభావే పన నిస్సన్దవిపాకేన అనిట్ఠరూపేనపి దుక్ఖవిపాకతా యోజేతబ్బా. విపాకధమ్మతాపటిసేధవసేన అబ్యాకతానం అవిపాకలక్ఖణాతి లక్ఖణం వుత్తన్తి తదత్థం దస్సేన్తో **''అవిపాకారహసభావా''**తి ఆహ. **ఏవంపకారానన్తి** అభిఞ్ఞాదికే సఙ్గణ్హాతి.

ఛహి పదేహి తికేసు, చతూహి దుకేసు యథాక్కమం ఛ చత్తారో అత్థా వుత్తా. **ఛక్కభావో న భవిస్సతీ**తి ఏతేన చతుక్కభావాభావో దస్సితనయత్తా చోదితోయేవాతి దట్ఠబ్బం. **అత్థభేదో ఉపపజ్జతీ**తి కస్మా ఏవం వుత్తం, నను తీహి ధమ్మసద్దేహి వుచ్చమానో సభావధారణాదిఅత్థేన అభిన్నో ఏవ సో అత్థోతి? న, జాతిఆదిభేదేన భేదసబ్భావతో. భేదకా హి జాతిఆదయో. **మాసపదత్థతాయా**తి మాస-సద్దాభిధేయ్యభావేన. **తబ్బచనీయభిన్నత్థాన**న్తి తేహి కాలసద్దాదీహి వత్తబ్బానం విసిట్ఠత్థానం. ఇదం వుత్తం హోతి – ''యథా కాలసద్దాదిఅభిధేయ్యానం కాలాదిఅత్థానం భిన్నసభావానమ్పి మాస-సద్దాభిధేయ్యభావేన అభేదో, ఏవం జాతిఆదిభేదేన భిన్నానమ్పి తేసం తిణ్ణం ద్విన్నఞ్చ అత్థానం ధమ్మ-సద్దాభిధేయ్యభావేన నత్థి భేదో''తి. **విని...పే.... మానా**తి ధమ్మ-సద్దస్స రూపాభేదేపి భేదకారణమాహ. భిన్నజాతియత్థవచనీయతాయ హి తస్సేవత్థభేదోతి.

సాధేతున్తి బోధేతుం. హోతు అసమ్బన్ధో, కా నో హానీతి కదాచి వదేయ్యాతి ఆసఙ్కాయ ఆహ **''పుబ్బా...పే.... నామ హోన్తీ''**తి. **నో చా**తి సభావధారణపచ్చయధరియమానతాసఙ్ఖాతో అత్థో న సక్కా వత్తున్తి యథావుత్తస్స అభావస్స అపేక్ఖావుత్తితాయ వుత్తం. న హి అపేక్ఖావుత్తినో అన్తరేన అపేక్ఖితబ్బం లభన్తి. సతిపి సభావధారణాదిఅత్థసామఞ్ఞే కుసలజాతిఆదివిసిట్ఠస్సేవ తస్స ఇధ అధిప్పేతత్తా ఏకత్థతా న అనుఞ్ఞాతాతి వుత్తం, వచనసిలేసవసేన వా. **అథ వా**తిఆదినా తిణ్ణం ధమ్మసద్దానం అభావత్తం అసమ్పటిచ్ఛన్తో నానత్థతాభావదోసం పరిహరతి.

ఞాపకహేతుభావతో ఉపపత్తి ఇధ కారణన్తి వుత్తాతి ఆహ **''కారణం నామ యుత్తీ''**తి. **పునరుత్తీ**తిఆదినా నను ''కుసలాదీనమ్పి ఏకత్తం ఆపజ్జతీ''తి వుత్తత్తా ఏకత్తాపత్తిపి వత్తబ్బాతి ? సచ్చం వత్తబ్బా, సా పన అభావాపత్తియం ఏవ అన్తోగధా నానత్తాభావచోదనాసామఞ్ఞేన. భేదాభేదనిబన్ధనత్తా విసేసనవిసేసితబ్బభావస్స నో అచ్చన్తమభిన్నేసు నియమేన నత్థీతి విసేసనవిసేసితబ్బాభావేన అచ్చన్తాభేదం దస్సేతి, న పన అచ్చన్తం అభిన్నేసుయేవ విసేసనవిసేసితబ్బాభావం. అథ వా అచ్చన్తం అభిన్నేసు అవివటసద్దత్థవివరణత్థం పవత్తా. కస్మా? విసేసనవిసేసితబ్బాభావతోతి ఏవం యోజనా కాతబ్బా. అమిత్తం అభిభవితుం సక్కుణాతీతి **సక్కో**, ఇన్దతీతి **ఇన్దో**, పురిమే దదాతీతి **పురిన్దదో**తి ఏవం కిరియాగుణాదిపరిగ్గహవిసేసేన.

భేదాభేదవన్తేసూతి విసేససామఞ్ఞవన్తేసు. **నీల**-సద్దో హి ఉప్పలసద్దసమాయోగో రత్తుప్పలసేతుప్పలాదిఉప్పలజాతిసామఞ్ఞతో వినివత్తేత్వా నీలగుణయుత్తమేవ ఉప్పలజాతివిసేసం జోతేతి. **ఉప్పల**-సద్దోపి నీల-సద్దసమాయుత్తో భమరఙ్గారకోకిలాదిగతనీలగుణసామఞ్ఞతో అవచ్ఛిన్దిత్వా ఉప్పలవత్థుగతమేవ నీలగుణం పకాసేతీతి విసేసత్థసామఞ్ఞత్థయుత్తతా పదద్వయస్స దట్ఠబ్బా. ఇమినా నయేన ఇతరత్రాపి భేదాభేదవన్తతా యోజేతబ్బా. **తాయ తాయ అనుమతియా**తి తేన తేన సఙ్కేతేన. **తే తే వోహారా**తి అచ్చన్తం అభిన్నే అత్థే పరియాయభావేన అచ్చన్తం భిన్నే యథాసకం అత్థవివరణభావేన భేదాభేదవన్తే విసేసనవిసేసితబ్బభావేన తా తా సమఞ్ఞా పఞ్ఞత్తియో సిద్ధాతి అత్థో . **సమానే**తి ఏకస్మిం. **కుసలాదిభావ**న్తి కుచ్ఛితసలనాదిభావం. అభిధానత్థోపి హి అనవజ్జసుఖవిపాకాదిఅభిధేయ్యత్థో వియ సభావధారణాదిసామఞ్ఞత్థం విసేసేతీతి.

ఏత్థాహ "కిం పన కారణం తికా ఏవ పఠమం వుత్తా, న దుకా, తికేసుపి కుసలత్తికోవ, న అఞ్ఞో"తి? వుచ్చతే – సుఖగ్గహణతో అప్పభేదతో చ తికా ఏవ పఠమం వుత్తా. యస్మా తికేహి బోధితే కుసలాదిభేదే తబ్బిభాగభిన్నా హేతుఆదయో వుచ్చమానా సువిఞ్ఞేయ్యా హోన్తి. తథా హి "తయో కుసలహేతూ"తిఆదినా కుసలాదిముఖేన హేతుఆదయో విభత్తా, కతిపయభేదా చ తికా ద్వావీసతిపరిమాణత్తా.

తేసు పన సబ్బసఙ్గహఅసఙ్కరఆదికల్యాణభావేన పఠమం కుసలత్తికం వుత్తం. నిరవసేసా హి రూపారూపధమ్మా కుసలత్తికేన సఙ్గహితా, న తథా వేదనాత్తికాదీహి. నను విపాకత్తికాదీహిపి నిరవసేసా ధమ్మా సఙ్గహితాతి? సచ్చమేతం, తేసు పన అనవజ్జసావజ్జధమ్మా న అసఙ్కరతో వుత్తా యథా కుసలత్తికే. నను చ సంకిలిట్ఠసంకిలేసికత్తికాదీసుపి తే అసఙ్కరతో వుత్తాతి? ఏవమేతం, తే పన అకల్యాణభూతే పాపధమ్మే ఆదిం కత్వా వుత్తా, న ఏవమయం. అయం పన కల్యాణభూతే పుఞ్ఞభవపరినిబ్బుతినిప్ఫాదకే పుఞ్ఞధమ్మే ఆదిం కత్వా వుత్తో. ఇతి భగవా సణ్హసుఖుమం రూపారూపదేసనం ఆరభన్తో సబ్బసఙ్గహఅసఙ్కరఆదికల్యాణగుణయోగతో పఠమం కుసలత్తికం దేసేతి, కిఞ్చ తదఞ్ఞత్తికానం సుఖగ్గహణతో. తథా హి కుసలత్తికముఖేన "కామావచరకుసలతో చత్తారో సోమనస్ససహగతచిత్తుప్పాదా"తిఆదినా వేదనాత్తికాదయో విభత్తాతి.

కుసలత్తికేపి చ పధానపాసంసఉభయహితభావతో కుసలా ధమ్మా పఠమం వుత్తా. కుసలా హి ధమ్మా సుఖవిపాకత్తా సబ్బసఙ్ఖతధమ్మానం ఉత్తమా అవజ్జవిధమనతో విఞ్ఞుప్పసత్థా ఇధలోకపరలోకేసు అత్థావహా నిస్సరణావహా చ, తస్మా పధానాదిభావేన పఠమం వుత్తా, తప్పటిపక్ఖత్తా తదనన్తరం అకుసలా, తదుభయవిపరీతసభావా తదనన్తరం అబ్యాకతా వుత్తా. కుసలవసేన వా అస్సాదో, అకుసలవసేన ఆదీనవో, అబ్యాకతధమ్మేసు నిబ్బానవసేన నిస్సరణన్తి ఇమినా అస్సాదాదిక్కమేన, కుసలేసు పతిట్ఠాయ పణ్డితా అకుసలే పజహన్తా అబ్యాకతధమ్మభూతమగ్గఫలం నిబ్బానఞ్చ సచ్ఛికరోన్తీతి ఇమినా వా పటిపత్తిక్కమేన అయమనుపుబ్బీ ఠపితాతి వేదితబ్బా.

కస్మా పనేత్థ సేక్ఖత్తికాదీసు వియ సరూపతో పురిమపదద్వయపటిక్ఖేపవసేన తతియపదం న వుత్తం "నేవకుసలా నాకుసలా"తి? విసేసదీపనత్థం. యథా హి సేక్ఖాసేక్ఖసభావేసు ధమ్మేసు కోచిపి ధమ్మో తదుభయసభావేన కేనచిపి పరియాయేన కదాచి అబ్యాకరణీయో నామ నత్థీతి సేక్ఖత్తికే పదద్వయపటిక్ఖేపవసేన "నేవసేక్ఖా నాసేక్ఖా"త్వేవ వుత్తం, న ఏవం ఇధ. ఇధ పన కుసలసభావా ఏవ ధమ్మా అగ్గఫలుప్పత్తియా తథా న బ్యాకరణీయా హోన్తీతి ఇమస్స విసేసస్స దీపనత్థం

“అబ్యాకతా”తి వుత్తం. వచనమత్తే ఏవ వా ఇదం నానాకరణం “అబ్యాకతా నేవకుసలా నాకుసలా”తి బ్యాకత-సద్దేన కుసలాకుసలానం బోధితత్తాతి.

ఏత్థ చ అకుసలేసు తణ్హాయ సబ్బాకుసలేహి, తేభూమకకుసలాకుసలేహి వా సముదయసచ్చం, తంతంఅవసిట్ఠతేభూమకధమ్మేహి దుక్ఖసచ్చం, లోకుత్తరకుసలేన మగ్గసచ్చం, అవసిట్ఠఅబ్యాకతవిసేసేన నిరోధసచ్చం దస్సితం హోతి. తత్థ సముదయేన అస్సాదో, దుక్ఖేన ఆదీనవో, మగ్గనిరోధేహి నిస్సరణం. కిఞ్చాపి నామరూపపరిచ్ఛేదభావతో సభావధమ్మనిద్ధారణపధానా అభిధమ్మకథా, తేసం పన కుసలాదివిసేసే నిద్ధారితే తస్స ఉపసమ్పాదేతబ్బతాదిపి అత్థతో వుత్తమేవ హోతి. అకుసలానం ధమ్మానం పహానాయ కుసలానం ధమ్మానం ఉపసమ్పదాయ “సబ్బపాపస్స అకరణం, కుసలస్స ఉపసమ్పదా”తి (ధ. ప. ౧౮౩; దీ. ని. ౨.౯౦) ఏవమాదివచనతో హి కుసలాదీనం ఉపసమ్పాదనాదిదస్సనపరం భగవతో సాసనం, తస్మా కుసలానం ఉపసమ్పాదనం అకుసలానం పహానఞ్చ ఉపాయో, అబ్యాకతవిసేసస్స సచ్ఛికిరియా ఫలం, కుసలాదీనం ఉపసమ్పాదనాదిఅత్థా దేసనా ఆణత్తీతి అయం **దేసనాహారో**.

ఆరోగ్యట్ఠేన అనవజ్జట్ఠేన కోసల్లసమ్భూతట్ఠేన చ కుసలా, తప్పటిపక్ఖతో అకుసలా, తదుభయవిపరీతతో అబ్యాకతా, సభావధారణాదిఅత్థేన ధమ్మాతి అనుపదవిచినం **విచయో హారో**.

పుఞ్ఞభవఫలపరినిబ్బుతినిప్ఫత్తి కుసలేహీతి యుజ్జతి సుఖవిపాకత్తా, అపాయదుక్ఖసంసారదుక్ఖుప్పత్తి అకుసలేహీతి యుజ్జతి అనిట్ఠఫలత్తా, తదుభయఫలానం అనుప్పత్తి అబ్యాకతేహీతి యుజ్జతి అవిపాకధమ్మత్తాతి అయం **యుత్తి హారో**.

కుసలా ధమ్మా సుఖవిపాకస్స పదట్ఠానం, అకుసలా దుక్ఖవిపాకస్స, అబ్యాకతా కుసలాకుసలాబ్యాకతధమ్మానన్తి అయం **పదట్ఠానో హారో**.

కుసలగ్గహణేన యే అనవజ్జసుఖవిపాకా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా విపాకధమ్మధమ్మా అనుపాదిన్నుపాదానియా అనుపాదిన్నఅనుపాదానియా...పే.... అరణా ధమ్మా, తే బోధితా భవన్తి కుసలలక్ఖణేన ఏకలక్ఖణత్తా. తథా అకుసలగ్గహణేన యే సావజ్జదుక్ఖవిపాకా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా దుక్ఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా విపాకధమ్మధమ్మా అనుపాదిన్నుపాదానియా సంకిలిట్ఠసంకిలేసికా...పే.... సరణా ధమ్మా, తే బోధితా భవన్తి అకుసలలక్ఖణేన ఏకలక్ఖణత్తా. తథా అబ్యాకతగ్గహణేన యే అవిపాకారహా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా దుక్ఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా విపాకా ధమ్మా నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మా ఉపాదిన్నుపాదానియా అనుపాదిన్నుపాదానియా అనుపాదిన్నఅనుపాదానియా...పే.... అరణా ధమ్మా, తే బోధితా భవన్తి అబ్యాకతలక్ఖణేన ఏకలక్ఖణత్తాతి అయం **లక్ఖణో హారో**.

“కుచ్ఛితే పాపధమ్మే సలయన్తీ”తిఆదినా నిరుత్తి వేదితబ్బా, కుసలాదిముఖేన రూపారూపధమ్మే పరిగ్గహేత్వా విసుద్ధిపరమ్పరాయ “కథం ను ఖో సత్తా అనుపాదిసేసనిబ్బానభాగినో భవేయ్యు”న్తి అయమేత్థ భగవతో అధిప్పాయో, నిదానం అసాధారణతో కుసలాదిభేదేన బుజ్ఝనకసత్తా. సాధారణతో పన పాకటమేవ. పదమం కుసలత్తికస్స దేసనా విచారితాయేవాతి అయం **చతుబ్యూహో హారో**.

కుసలగ్గహణేన కల్యాణమిత్తపరిగ్గహో యోనిసోమనసికారపరిగ్గహో చ. తత్థ పఠమేన సకలం బ్రహ్మచరియమావత్తతి, దుతియేన చ యోనిసోమనసికారమూలకా ధమ్మా. అకుసలగ్గహణేన వుత్తవిపరియాయేన యోజేతబ్బం. అబ్యాకతగ్గహణేన పన సకలసంకిలేసవోదానపక్ఖో యథారహమావత్తతీతి అయం **ఆవత్తో హారో**.

తత్థ కుసలా భూమితో చతుధా విభత్తా, సమ్పయుత్తపవత్తిఆకారాదితో పన అనేకధా. అకుసలా భూమితో ఏకధా విభత్తా, సమ్పయుత్తాదితో అనేకధా. అబ్యాకతా పన విపాకకిరియరూపనిబ్బానవసేన చతుధా భూమిసమ్పయుత్తాదితో అనేకధా చ విభత్తాతి అయం **విభత్తి హారో**.

కుసలా ధమ్మా అకుసలానం తదఙ్గాదిప్పహానాయ వీతిక్కమాదిప్పహానాయ చ సంవత్తన్తి, అకుసలా ధమ్మా కుసలానం అనుపసమ్పజ్జనాయ, అబ్యాకతేసు అసఙ్ఖతధాతు సబ్బసఙ్ఖతనిస్సరణాయాతి అయం **పరివత్తో హారో**.

కుసలా అనవజ్జా పుఞ్ఞానీతి పరియాయవచనం, అకుసలా సావజ్జా అపుఞ్ఞానీతి పరియాయ వచనం, అబ్యాకతా అవిపాకారహా నేవఆచయగామీ నఅపచయగామీనోతి పరియాయవచనన్తి అయం **వేవచనో హారో**.

కుసలాదయో “యస్మిం సమయే”తిఆదినా పభవభూమివేవచనపఞ్ఞత్తివసేన యథాసమ్భవం పరిఞ్ఞాదిపఞ్ఞత్తివసేన చ పఞ్ఞత్తాతి అయం **పఞ్ఞత్తి హారో**.

అకుసలానం కుచ్ఛితానం పాపధమ్మానం సలనం కుసానం వియ కుసానం వా రాగాదీనం లవనం ఏవంధమ్మతాతి అయం పటిచ్చసముప్పాదముఖేన అవతరణం, తథా కుసేన లాతబ్బా కోసల్లసమ్భూతా చాతి పచ్చయపటిబద్ధవుత్తితాయ పటిచ్చసముప్పాద...పే.... అవతరణం, పచ్చయపటిబద్ధవుత్తితాయ వా ఆదిఅన్తవన్తా అనిచ్చన్తికా చాతి అనిచ్చతాముఖేన అవతరణం, అనిచ్చతా ఏవ ఉదయబ్బయపటిపీళితతాయ దుక్ఖాతి దుక్ఖతాముఖేన అవతరణం, నిస్సత్తనిజ్జీవట్ఠేన ధమ్మాతి అబ్యాపారతో సుఞ్ఞతాముఖేన అవతరణం, ఏవం కుసలాతి చత్తారో ఖన్ధా ద్వాయతనాని ద్వే ధాతుయోతిఆదినా ఖన్ధాయతనధాతాదిముఖేనపి అవతరణం వేదితబ్బం. ఇమినా నయేన అకుసలాబ్యాకతేసుపి అవతరణం దస్సేతబ్బన్తి అయం **అవతరణో హారో**.

కుసలాతి ఆరమ్భో, ధమ్మాతి పదసుద్ధి, నో ఆరమ్భసుద్ధి. తథా అకుసలా ధమ్మా అబ్యాకతాతి, ధమ్మాతి పన పదసుద్ధి ఆరమ్భసుద్ధి చాతి అయం **సోధనో హారో**.

ధమ్మాతి సామఞ్ఞతో అధిట్ఠానం, తం అవికప్పేత్వా విసేసవచనం కుసలాకుసలాబ్యాకతాతి. తథా కుసలా ధమ్మాతి సామఞ్ఞతో అధిట్ఠానం, తం అవికప్పేత్వా కామావచరం సోమనస్ససహగతన్తిఆది విసేసవచనం. అకుసలా ధమ్మాతిఆదీసుపి ఏసేవ నయోతి అయం **అధిట్ఠానో హారో**.

కుసలానం ధమ్మానం నవమో ఖణో చత్తారి చ సమ్పత్తిచక్కాని యోనిసోమనసికారో ఏవ వా హేతు, వుత్తవిపరియాయేన అకుసలానం ధమ్మానం హేతు, కుసలాకుసలా ధమ్మా యథాసమ్భవం అబ్యాకతానం ధమ్మానం హేతూతి అయం **పరిక్ఖారో హారో**.

కుసలాతి పరిఞ్ఞేయ్యగ్గహణఞ్చేవ భావేతబ్బగ్గహణఞ్చ. అకుసలాతి పరిఞ్ఞేయ్యగ్గహణఞ్చేవ పహాతబ్బగ్గహణఞ్చ. అబ్యాకతాతి పరిఞ్ఞేయ్యగ్గహణఞ్చేవ సచ్ఛికాతబ్బగ్గహణఞ్చ. ధమ్మాతి పరిఞ్ఞాదీనం పవత్తనాకారగ్గహణం. తేన పరిఞ్ఞేయ్యప్పహానభావనాసచ్ఛికరణాని దీపితానీతి తదఙ్గాదివీతిక్కమాదిప్పహానాని లోకియలోకుత్తరా చ భావనా దస్సితాతి అయం **సమారోపనో హారో**.

కామఞ్చేతం అవిసేసతో సభావధమ్మకథనం, విసేసవన్తో పన ధమ్మా విసేసతో నిద్ధారితా. తథా హి చిత్తేనేవ సమయో నియమితో, తస్మా కుసలగ్గహణేన విసేసతో సాధిట్ఠానో సమథో విపస్సనా చ దస్సితాతి. తథా తప్పటిపక్ఖతో అకుసలగ్గహణేన సాధిట్ఠానా తణ్హా అవిజ్జా చ , అబ్యాకతగ్గహణేన సపరివారా చేతోవిముత్తి పఞ్ఞావిముత్తి చాతి అయం **నన్దియావత్తస్స నయస్స భూమి**.

తథా కుసలగ్గహణేన మూలభావవిసేసతో తీణి కుసలమూలాని, తేసు చ అదోసేన సీలక్ఖన్ధో, అలోభేన సమాధిక్ఖన్ధో, అమోహేన పఞ్ఞాక్ఖన్ధో నీయతి. తథా అకుసలగ్గహణేన తీణి అకుసలమూలాని, తేసు చ లోభేన తదేకట్ఠా అకుసలా ధమ్మా. తథా దోసమోహేహి తంతదేకట్ఠా. అబ్యాకతగ్గహణేన అప్పణిహితానిమిత్తసుఞ్ఞతా నీయన్తీతి అయం **తిపుక్ఖలస్స నయస్స భూమి**.

తథా కుసలగ్గహణేన యతో కోసల్లతో సమ్భూతా కుసలా, తం పఞ్ఞిన్ద్రియం. తంసహజాతా తదుపనిస్సయా చ సద్ధహనుస్సహనాపిలాపావిక్ఖేపా సద్ధిన్ద్రియాదీని. తేహి చ సబ్బే సద్ధమ్మా బోధితా భవన్తి. అకుసలగ్గహణేన అకోసల్లపటిచ్ఛాదితాదీనవేసు కాయవేదనాచిత్తధమ్మేసు సుభసుఖనిచ్చఅత్తాభినివేసభూతా చత్తారో విపల్లాసా. అబ్యాకతగ్గహణేన యథావుత్తఇన్ద్రియపచ్చయాని యథావుత్తవిపల్లాసప్పహానభూతాని చ చత్తారి సామఞ్ఞఫలాని బోధితానీతి అయం **సీహవిక్కీళితస్స నయస్స భూమీ**తి ఇమే తయో అత్థనయా.

తేహి చ సిద్ధేహి ద్వే కమ్మనయాపి సిద్ధా హోన్తీతి. అయం తికో సబ్బధమ్మసఙ్గహితసబ్బభాగియో వేదితబ్బోతి ఇదం **సాసనపట్ఠానం**.

అయం తావ నేత్తినయేన కుసలత్తికవణ్ణనా.

ఏవం వేదనాత్తికాదీసుపి యథాసమ్భవం చతుసచ్చనిద్ధారణాదివిధినా సోళస హారా పఞ్చ నయా నిద్దిసితబ్బా, అతివిత్థారభయేన పన న విత్థారయామ. సక్కా హి ఇమినా నయేన తేసు తేసు తికదుకేసు తంతంహారనయయోజనానురూపధమ్మనిద్ధారణవసేన తే తే హారనయా విఞ్ఞూనా నిద్దిసితున్తి.

౨. తఞ్చ సుఖిన్ద్రియం **సుఖవేదనా ఏవ హోతి** సామఞ్ఞస్స భేదపరియాదానతో, భేదస్స చ సామఞ్ఞపరిచ్చాగతోతి అధిప్పాయో. యస్మా పన విసేససామఞ్ఞాని అవయవసముదాయా వియ అఞ్ఞమఞ్ఞతో భిన్నాని, తస్మా ''**న పన...పే.... సమానత్థత్తా**''తి వుత్తం. ఇదాని తమేవ నేసం భిన్నతత్వం ''**అయఞ్హీ**''తిఆదినా వివరతి. **తన్తి** సుఖహేతూనం కారణం. తేన సుఖస్స కారణం సుఖహేతు, సుఖస్స కారణకారణం సుఖమూలన్తి దస్సేతి. **సుఖహేతూనన్తి** ఏత్థ **హేతు**-సద్దేన కారణభావసామఞ్ఞతో హేతుపచ్చయా సఙ్గహితాతి ఆహ ''**పుఞ్ఞపస్సద్ధిఆదీన**''న్తి. ఏత్థ చ సుఖమూలసుఖహేతూసు ఫలూపచారేన, సుఖారమ్మణసుఖపచ్చయట్ఠానేసు సుఖసహచరియాయ, అబ్యాపజ్జనిబ్బానేసు దుక్ఖాపగమభావేన

సుఖపరియాయో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. **ఇట్ఠాసూతి** సుఖుపేక్ఖానం విపరిణామఞ్ఞాణసఙ్ఖారదుక్ఖతాయ అనిట్ఠభావోపి అత్థీతి విసేసేతి. ఉపేక్ఖమేవ వా అపేక్ఖిత్వా విసేసనం కతం. సా హి అకుసలవిపాకభూతా అనిట్ఠాపి అత్థీతి. **ఏవమాదీసూతి ఆది**-సద్దేన "సోవగ్గికం సుఖవిపాక"న్తి (దీ॰ ని॰ ౧.౧౬౩) ఏవమాదిం సఙ్గణ్హాతి. ఇట్ఠపరియాయో హి ఏత్థ సుఖ-సద్దోతి.

సఙ్ఖారదుక్ఖాదీసూతి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన "ఠితిసుఖం విపరిణామదుక్ఖం, అకుసలం కాయకమ్మం దుక్ఖుద్రయం దుక్ఖవిపాక"న్తిఆదికే సఙ్గణ్హాతి. యథాక్కమం సుఖవేదనా దుక్ఖఅనిట్ఠపరియాయో హి ఏత్థ దుక్ఖ-సద్దోతి. దుక్ఖవేదనాదుక్ఖవత్థుఆదీసు దుక్ఖసద్దప్పవత్తి వుత్తనయేనేవ యోజేతబ్బా. విపాకావిపాకభేదాయ సబ్బాయపి సుఖవేదనాయ వసేన లక్ఖణస్స వుత్తత్తా తదుభయానుకూలమత్థం వివరన్తో "**సభావతో**"తిఆదిమాహ. తత్థ విపాకా సభావతో ఇట్ఠస్స అనుభవనలక్ఖణా. ఇతరా సభావతో సఙ్కప్పతో చ ఇట్ఠస్స ఇట్ఠాకారస్స వా అనుభవనలక్ఖణాతి దట్ఠబ్బం.

అసమానపచ్చయేహి ఏకజ్ఝం ఉప్పత్తితో సమానపచ్చయేహి ఏకజ్ఝం ఉప్పత్తి సాతిసయాతి ఉక్కంసగతివిజాననవసేన "**సమానపచ్చయేహి సహుప్పత్తికాతి అత్థో**"తి వుత్తం. అథ వా ఉప్పజ్జనం ఉప్పాదో, ఉప్పజ్జతి ఏతస్మాతి ఉప్పాదోతి దువిధోపి ఉప్పాదో ఏకుప్పాదాతి ఏత్థ ఏకసేసనయేన సఙ్గహితోతి ఇమినా అధిప్పాయేన "**సమా...పే॰... అత్థో**"తి వుత్తం సియా. **తేన తాని ఏకవత్థుకానీతి** ఏతస్స చ "కప్పేన్తస్సా"తిఆదినా సమ్బన్ధో. తత్థ పురిమవికప్పే ఏకం వత్థు నిస్సయో ఏతేసన్తి యోజనా, న ఏకంయేవ వత్థూతి. ఏకేకభూతస్స భూతత్తయనిస్సితత్తా చతుభూతనిస్సితత్తా చ ఉపాదారూపానం. దుతియవికప్పే పన ఏకంయేవ వత్థు ఏతేసు నిస్సితన్తి యోజనా. నిస్సయనిస్సితతాసఙ్ఖాతఉపకారోపకత్తబ్బభావదీపనం ఏకవత్థుకవచనన్తి దుతియవికప్పే మహాభూతవసేన యోజనా కతా. ఇతరథా **ఏకం వత్థు ఏతేసూతి** సమాసత్థభావేన ఉపాదారూపానమ్పి పరిగ్గహో వత్తబ్బో సియా. **పఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనానన్తి** ఇదం నిదస్సనన్తి దట్ఠబ్బం. కిరియమనోధాతుచక్ఖువిఞ్ఞాణాదయోపి హి ఏకారమ్మణాభిన్నవత్థుకా చాతి పాకటోయమత్థోతి. **సన్తీరణాదీనన్తి ఆది**-సద్దేన వోట్ఠబ్బనజవనతదారమ్మణాని సఙ్గయ్హన్తి, ఏతాని చ సమ్పటిచ్ఛనాదీని చుతిఆసన్నాని ఇధాధిప్పేతానీతి దట్ఠబ్బం. తాని హి తదుద్ధం కమ్మజరూపస్స అనుప్పత్తితో ఏకస్మింయేవ హదయవత్థుస్మిం వత్తన్తి, ఇతరాని పన పురిమపురిమచిత్తక్ఖణుప్పన్నే హదయవత్థుస్మిం ఉత్తరుత్తరాని పవత్తన్తీతి. ఛసు వా వత్థూసు ఏకం హదయవత్థుయేవ వత్థు ఏతేసన్తి ఏవం పన అత్థే సతి చుతిఆసన్నతో ఇతరేసం సమ్పటిచ్ఛనాదీనం గహణం సియాతి ఞాతబ్బం.

ఏత్థాహ – "కస్మా పనేత్థ కుసలత్తికానన్తరం వేదనాత్తికోవ వుత్తో"తి? కిస్మిం పన వుచ్చమానే అయమనుయోగో న సియా, అపిచ అవయవానం అనేకభేదతాదస్సనత్థా తికన్తరదేసనా. సమ్మాసమ్బుద్ధేన హి కుసలత్తికేన సబ్బధమ్మానం తిధా విభాగం దస్సేత్వా పున తదవయవానం కుసలాదీనమ్పి అనేకభేదభిన్నతం దస్సేన్తేన తేసం వేదనాసమ్పయోగవిభాగవిభావనత్థం "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా"తి వుత్తం. కుసలా హి ధమ్మా సియా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా, సియా అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా. అకుసలా ధమ్మా సియా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా, సియా దుక్ఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా, సియా అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా, తథా అబ్యాకతా సమ్పయోగారహాతి. ఏవం కుసలాదిధమ్మానం పచ్చేకం వేదనాభేదేన విభాగదస్సనత్థం కుసలత్తికానన్తరం వేదనాత్తికం వత్వా ఇదాని సుఖసమ్పయుత్తాదీనం పచ్చేకం విపాకాదిభేదభిన్నతం దస్సేతుం వేదనాత్తికానన్తరం విపాకత్తికో వుత్తో. సుఖసమ్పయుత్తా హి ధమ్మా సియా విపాకా, సియా విపాకధమ్మధమ్మా, సియా నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మా.

తథా అదుక్ఖమసుఖసమ్పయుత్తా, దుక్ఖసమ్పయుత్తా పన సియా విపాకా, సియా విపాకధమ్మధమ్మాతి ఇమినా నయేన అవసేసత్తికానం దుకానఞ్చ తస్స తస్స అనన్తరవచనే పయోజనం విభావేతబ్బం.

౩. **విపాకనిరుత్తిఞ్చ లభన్తీ**తి తేసు విపాకసద్దస్స నిరుళ్హతం దస్సేతి. **సుక్కకణ్హాదీతి ఆది**-సద్దేన అకణ్హఅసుక్కఫస్సాదిభావో పరిగ్గహితో. సతి పన పాక-సద్దస్స ఫలపరియాయభావే రూపం వియ న నిహీనో పక్కం వియ విసిట్ఠో పాకోతి **విపాకో**తి ఏవం వా ఏత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. **సబ్యాపారతా**తి సఉస్సాహతా. **సన్తానే సబ్యాపారతా**తి ఏతేన చిత్తప్పయోగసఙ్ఖాతేన కిరియాభావేన విపాకధమ్మానం సన్తానవిసేసమాహ "యతో యస్మిం చిత్తుప్పాదే కుసలాకుసలా చేతనా, తంసన్తానే ఏవ తస్సా విపాకుప్పత్తీ"తి. ఏత్థ చ "సబ్యాపారతా"తి ఏతేన ఆవజ్జనద్వయం విపాకఞ్చ నివత్తేతి, "అనుపచ్ఛిన్నావిజ్జాతణ్హామానే"తి ఇమినా అవసిట్ఠం కిరియం నివత్తేతి. ఉభయేనపి అనుసయసహాయసఉస్సాహతాలక్ఖణా విపాకధమ్మధమ్మాతి దస్సేతి. లోకుత్తరకుసలానమ్పి హి అనుసయా ఉపనిస్సయా హోన్తి, యతో "కతమే ధమ్మా కుసలా? యస్మిం సమయే లోకుత్తరం...పే.... తస్మిం సమయే అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా"తిఆదినా (విభ. ౩౪౨) అరియమగ్గచేతనాయ అవిజ్జాఉపనిస్సయతా పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గే పకాసితా. నిరుస్సాహసన్తభావలక్ఖణా విపాకా, ఉభయవిపరీతలక్ఖణా నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మాతి.

అభిఞ్ఞాదికుసలానన్తి ఆది-సద్దేన "అహోసి కమ్మం నాహోసి కమ్మవిపాకో"తి (పటి. మ. ౧.౨౩౪) ఇమినా తికేన సఙ్గహితం గతిఉపధికాలపయోగాభావేన అవిపాకం దిట్ఠధమ్మవేదనీయం ఉపపజ్జవేదనీయఞ్చ సఙ్గణ్హాతి. అపరాపరియవేదనీయం పన సంసారప్పవత్తియం అహోసికమ్మాదిభావం న భజతి. **భావనాయ పహాతబ్బాదీతి ఆది**-సద్దేన దస్సనేన పహాతబ్బం సఙ్గణ్హాతి. ఉభయమ్పి "విపాకానుప్పాదనే"తి వచనతో గతిఉపధికాలపయోగాభావేన అనుప్పన్నవిపాకమేవ అధిప్పేతం భావనాయ పహాతబ్బస్సపి పవత్తివిపాకస్స అనుజాననతో. యేసం పన భావనాయ పహాతబ్బా అవిపాకా, తేసం మతేన **ఆది**-సద్దేన దస్సనేన పహాతబ్బస్స అహోసికమ్మన్తి ఏవంపకారస్సేవ పరిగ్గహోతి వేదితబ్బం.

౪. "కథమాదిన్నా"తి అయమ్పి పఞ్హో లబ్భతి. "ఫలభావేనా"తి హి ఆదానప్పకారవచనం. కేసఞ్చి గోత్రభుపచ్చవేక్ఖణాదీనం ఉపేతకిరియభూతానం తంకత్తుభూతానఞ్చ అత్థానం ఉపేతబ్బసమ్బన్ధభావతో తదభిధాయినోపి సద్దా సమ్బన్ధా ఏవాతి "**ఉపేతసద్దసమ్బన్ధినా**"తి వుత్తం. **ఉపేత**న్తి హి ఉపేతబ్బత్థే వుచ్చమానే అవస్సం ఉపేతకిరియా ఉపేతా చ ఞాయతీతి. "రూపధాతుయా ఖో పన, గహపతి, యో ఛన్దో యో రాగో యా నన్దీ యా తణ్హా యే ఉపయుపాదానా, చేతసో అధిట్ఠానా అభినివేసా అనుసయా"తిఆదీసు "ఉపయో"తి తణ్హాదిట్ఠియో అధిప్పేతాతి ఆహ "**ఉపయ...పే.... దిట్ఠీహీ**"తి. **యథాసమ్భవ**న్తి "ఆరమ్మణకరణవసేనా"తిఆదినా అట్ఠకథాయం వుత్తఅత్థేసు యో యో సమ్భవతి యోజేతుం, సో సోతి అత్థో. **న వచనానుపుబ్బేనా**తి "కిం పన తం ఉపేత"న్తిఆదినా వుత్తవచనానుపుబ్బేన న యోజేతబ్బో. **సబ్బపచ్చయుప్పన్నాన**న్తి సబ్బతేభూమకపచ్చయుప్పన్నానం. **నాపజ్జతి** సామఞ్ఞజోతనాయ విసేసే అవట్ఠానతో విసేసత్థినా చ విసేసో అనుపయుజ్జతీతి తం పన విసేసం వుత్తప్పకారం నియమేత్వా దస్సేతుం "**బోధనేయ్యా**"తిఆది వుత్తం.

ఉపేతం దీపేతీతి యథా "పాచరియో"తి ఏత్థ పగతో ఆచరియో పాచరియోతి **ప**-సద్దో పగతం దీపేతి, ఏవం **ఉప**-సద్దో ఉపేతం దీపేతి ఏవ, న చేత్థ గతాదిఅత్థానం ఏకస్తేన పచ్చత్తవచనయోగో ఇచ్ఛితోతి. **అతిసద్దో వియా**తి చ ఇదం

ససాధనకిరియాదీపనసామఞ్ఞేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **పచ్చయభావేనా**తి ఏతేన పురిమనిబ్బత్తిం విసేసేతి. తేన సహజాతస్సపి ఉపాదానస్స సఙ్గహో కతో హోతి. సహజాతోపి హి ధమ్మో పచ్చయభూతో పురిమనిప్ఫన్నో వియ వోహరీయతి యథా "ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ తయో మహాభూతా"తి, "ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ తయో ఖన్ధా"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౨౩) చ. **ధాతుకథాయం పకాసితన్తి** "ఉపపత్తిభవో పఞ్చహి ఖన్ధేహి ఏకాదసహాయతనేహి సత్తరసహి ధాతూహి సఙ్గహితో. కతిహి అసఙ్గహితో. న కేహిచి ఖన్ధేహి ఏకేనాయతనేన ఏకాయ ధాతుయా అసఙ్గహితో"తి (ధాతు. ౬౭) ఏవమాదిం సన్ధాయాహ. **తస్మా ఏవా**తి ఉపాదిన్నసద్దానపేక్ఖత్తా ఏవ. **అవిసేసేత్వా**తి ఉపాదిన్నానుపాదిన్నవిసేసం అకత్వా. ఉపాదానానం ఆరమ్మణభావానతివత్తనతో ఉపాదానేహి ఉపాదాతబ్బాతి వా **ఉపాదానియా**, ఉపాదాతుం వా అరహన్తీతి **ఉపాదానియా,** ఉపాదానే నియుత్తాతి వా **ఉపాదానియా క**-కారస్స **య**-కారం కత్వాతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బోతి.

౫. **విబాధనం** పీళనం కిలమనం **ఉపతాపో** పరిళాహో అప్పస్సద్ధిభావో. **విదూసితా మలీనా** చ యతో కేచి అకిలేససభావాపి అనిట్ఠఫలా గారయ్హా చ జాతా.

౬. "సీలమత్తకం, పరం వియ మత్తాయా"తిఆదీసు మత్తా-సద్దస్స పమాణవాచకతా దట్ఠబ్బా. మరియాదవాచకో వా మత్తా-సద్దో. విచారో హేత్థ ఝానఙ్గేసు హేట్ఠిమమరియాదో, న పఠమజ్ఝానఉపచారజ్ఝానేసు వియ వితక్కో. సా పన విచారమరియాదతా వితక్కాభావేన ఏతేసం జాతాతి అవితక్కగ్గహణం కతం. ఇదం వుత్తం హోతి – అవితక్కా హుత్వా విచారమరియాదఝానఙ్గేసు విచారహేట్ఠిమకోటికాతి. అథ వా ఈసదత్థో **మత్తా**-సద్దో "మత్తాసుఖపరిచ్చాగా"తిఆదీసు (ధ. ప. ౨౯౦) వియ. అయఞ్హేత్థ అత్థో – వితక్కరహితా భావనాయ అతిసుఖుమభూతవిచారత్తా ఈసం విచారా చ అవితక్కవిచారమత్తాతి. న హి ఇతో పరం విచారో అత్థీతి. యది వితక్కవిసేసరహితా విచారమత్తా, ఏవం సన్తే అవితక్కవచనం కిమత్థియన్తి ఆహ "**విచారమత్తవచనేనా**"తిఆది. యది విచారమత్తతో అఞ్ఞేసమ్పి అవితక్కానం అత్థిభావజోతనత్థం అవితక్కవచనం, అవితక్కా చ విచారమత్తా అవిచారాతి నివత్తేతబ్బా గహేతబ్బా చ, ఏవం సతి విచారమత్తా విసేసనం, అవితక్కా విసేసితబ్బాతి విచారమత్తావితక్కాతి వత్తబ్బన్తి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ "**విసేసనవిసేసితబ్బభావో**"తిఆది. **యథాకామన్తి** వత్తుఇచ్ఛానురూపం . యేన యేన హి పకారేన ధమ్మేసు నివత్తేతబ్బగహేతబ్బభావా లబ్భన్తి, తేన తేన పకారేన విసేసనవిసేసితబ్బభావో సమ్భవతీతి. పదానం అనుక్కమో **పదానుక్కమో**.

అవితక్కా సవితక్కా చ సవిచారా అవిచారా చాతి అవితక్కాసవిచారా సవితక్కా అవిచారాతి యోజేతబ్బం. ఉభయేకదేసదస్సనమ్పి ఉభయదస్సనన్తి అధిప్పాయేన "**యది సవితక్కసవిచారా**"తిఆది వుత్తం. **ఇతరమ్పి పకాసేతున్తి** ఇదం యథా సవితక్కసవిచారేసు చిత్తుప్పాదేసు వితక్కో అవితక్కసవిచారతాయ "అవితక్కవిచారమత్తో"తి వుత్తో, ఏవం యథావుత్తచిత్తుప్పాదేసు విచారో "సవితక్కఅవిచారో"తి సక్కా విఞ్ఞాతున్తి ఇమమత్థం సన్ధాయ వుత్తం. **వితక్కాభావేన ఏతే విచారమత్తా**తి అయమ్పి అత్థో విసేసనివత్తిఅత్థంయేవ **మత్తా**-సద్దం గహేత్వా వుత్తో. **విచారమత్తా**తి హి విచారమత్తవన్తోతి విఞ్ఞాయమానత్తా తదఞ్ఞవిసేసవిరహసామఞ్ఞతో నివత్తేత్వా వితక్కవిసేసవిరహసఙ్ఖాతే **అవితక్క**-సద్దో సన్నిధాపితో విసేసేతి దుతియజ్ఝానధమ్మేతి. యథాహ "**న విచారతో**"తిఆది.

౭. **వేదయమానాతి** అనుభవమానా. **సుఖాకారేతి** ఇట్ఠాకారే, ఇట్ఠానుభవనాకారే వా. **ఉదాసినాతి** నతిఅపనతిరహితా. **సుఖదుక్ఖానం అవిరుద్ధా** తేసం బ్యవధాయికాభావతో. సుఖదుక్ఖాని వియ హి సుఖదుక్ఖానం అనన్తరం పవత్తనతో బ్యవధాయికాభూతా న తేహి విరుజ్ఝతి, న పన సుఖదుక్ఖాని అనన్తరాపవత్తితో. “ఉపపత్తితో ఇక్ఖతీతి ఉపేక్ఖా”తి అయం పనత్థో ఇధ **ఉపేక్ఖా**-సద్దస్స సబ్బుపేక్ఖాపరియాదానతో న వుత్తో. న హి లోభసమ్పయుత్తాదిఉపేక్ఖా ఉపపత్తితో ఇక్ఖతీతి. **తస్మాతి** యస్మా పీతిసహగతాయేవ న సుఖసహగతా, సుఖసహగతాపి న పీతిసహగతా ఏవాతి పీతిసహగతా సుఖసహగతా చ అఞ్ఞమఞ్ఞం భిన్నా, తస్మా. సతిపి సుఖసహగతానం యేభుయ్యేన పీతిసహగతభావే యేన సుఖేన సమన్నాగతా సుఖసహగతా ఏవ హోన్తి, న పీతిసహగతా, తం సుఖం నిప్పీతికసుఖన్తి అయం విసేసో ఇమినా తికేన దస్సితోతి ఇమమత్థం విభావేన్తో “**పీతిసహగతాతి వత్వా**”తిఆదిమాహ.

సిద్ధోతి సావసేసం నిరవసేసఞ్చ సుఖపీతియో సఙ్గహేత్వా పవత్తేహి పఠమదుతియపదేహి యో పీతిసహగతో ధమ్మవిసేసో, తం సుఖం, యో చ సుఖసహగతో ధమ్మవిసేసో, సా పీతీతి సతిపి అఞ్ఞమఞ్ఞం సంసట్ఠభావే పదన్తరసఙ్గహితభావదీపనతోసిద్ధో ఞాతో విదితోతి అత్థో. “చతుత్థజ్ఝానసుఖం అతిపణీతసుఖన్తి ఓళారికఙ్గతో నీహరిత్వా తస్స పణీతభావం దస్సేతుం అయం తికో వుత్తో”తి కేచి వదన్తి, తదేతం సబ్బేసం సుఖవేదనాసమ్పయుత్తధమ్మానం ఇధ “**సుఖసహగతా**”తి వుత్తత్తా విచారేతబ్బం. తథా హి “సుఖభూమియం కామావచరే”తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౨౮౩) “కామావచరకుసలతో చత్తారో సోమనస్ససహగతచిత్తుప్పాదా”తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౪౯౮) చ నిద్దేసో పవత్తోతి.

౮. **నిబ్బానారమ్మణతం సన్ధాయాహ,** న నిబ్బానపటివిజ్ఝనం, ఇతరథా గోత్రభుస్స దస్సనభావాపత్తి అచోదనీయా సియాతి అధిప్పాయో. నను చ దిస్వా కత్తబ్బకిచ్చకరణేన సోతాపత్తిమగ్గోవ దస్సనన్తి ఉక్కంసగతివిజాననేన నిబ్బానస్స పటివిజ్ఝనమేవ దస్సనన్తి గోత్రభుస్స దస్సనభావాపత్తి న చోదేతబ్బావాతి? న, దస్సనసామఞ్ఞస్సేవ సుయ్యమానత్తా దస్సనకత్తబ్బకిచ్చకరణానఞ్చ భేదేన వుత్తత్తా. తత్థ యదిపి “పఞ్ఞాయ చస్స దిస్వా ఆసవా పరిక్ఖీణా హోన్తీ”తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౨.౧౮౨) వియ అభిన్నకాలస్సపి భిన్నకాలస్స వియ భేదోపచారదస్సనతో భేదవచనం యుత్తం, దస్సనవిసేసే పన అధిప్పేతే దస్సనసామఞ్ఞవచనం న కత్తబ్బన్తి దస్సనసామఞ్ఞమత్తం గహేత్వా చోదనా కతాతి “**నిబ్బానారమ్మణతం సన్ధాయాహా**”తి వుత్తం. దుతియతతియమగ్గానమ్పి ధమ్మచక్ఖుపరియాయసబ్భావతో “**భావనాభావం అప్పత్త**”న్తి వుత్తం. తత్థ **భావనా** వడ్ఢనా. సా చ బహులం ఉప్పత్తియా హోతీతి ఆహ “**పునప్పునం నిబ్బత్తనేనా**”తి. **తథా హి సతీతి** “ఉభయపటిక్ఖేపవసేనా”తి పదస్స దస్సనభావనాపటిక్ఖేపవసేనాతి అత్థే సతి. నను లోకియసమథవిపస్సనాపి యథాబలం కామచ్ఛన్దాదీనం పహాయికా, తత్ర కథమిదం వుత్తం, న చ అఞ్ఞో పహాయకో అత్థీతి చోదనం సన్ధాయాహ “**అఞ్ఞేహీ**”తిఆది.

౯. **అప్పహాతబ్బహేతుమత్తేసూతి** అప్పహాతబ్బహేతుకమత్తేసు. సబ్బే కుసలాబ్యాకతధమ్మా **యథాధిప్పేతత్థో. సమాసో న ఉపపజ్జతి** అసమత్థభావతో. **యేసన్తి** యే తతియరాసిభావేన వుత్తా ధమ్మా, అత్థో తేసం. **ఉభిన్నన్తి** విసుం విసుం యోజేతబ్బతాయ ద్వే పహాతబ్బహేతుసద్దాతి కత్వా వుత్తం. **ఏతన్తి** “నేవదస్సనేన నభావనాయ పహాతబ్బో హేతు ఏతేసం అత్థీ”తి ఏతం వచనం. **తేహి** దస్సనభావనాపదేహి **యుత్తేన** పహాతబ్బహేతుకపదేన. **ఏవఞ్చ కత్వాతి** ఏవం దస్సనభావనాపదేహి పహాతబ్బహేతుకపదస్స విసుం విసుం యోజనతో. ఏవఞ్హి పురిమపదద్వయ…పే॰… దస్సనమేతం హోతీతి. **ఏవన్తి** దస్సనభావనాహి నపహాతబ్బో హేతు ఏతేసన్తి ఏవం అత్థే సతి. “హేతు…పే॰… సియా”తి ఏతస్స “పురిమస్మిఞ్హి అత్థే”తిఆదినా అహేతుకానం అగ్గహితభావదస్సనవసేన అత్థం వత్వా ఇదాని “అథ వా”తిఆదినా

దుతియస్సేవ అత్థస్స యుత్తభావం విభావేన్తో ‘‘**గహేతబ్బత్థస్సేవా**’’తిఆదిమాహ. సో హి “ఏవమత్థో గహేతబ్బో”తి వుత్తత్తా గహేతబ్బత్థో.

౧౦. **అఞ్ఞథాతి** ఆరమ్మణకరణమత్తే అధిప్పేతే. కథం పనేతం జానితబ్బం ‘‘**ఆరమ్మణం కత్వాతి** ఏతేన చతుకిచ్చసాధకం ఆరమ్మణకరణం వుచ్చతీ”తి? సామఞ్ఞజోతనాయ విసేసే అవట్ఠానతో అరియమగ్గధమ్మానంయేవ చ అపచయగామిభావతో. “చత్తారో మగ్గా అపరియాపన్నా అపచయగామినో”తి (ధ. స. ౧౦౨౧) హి వుత్తం. తేనేవాహ “అరియమగ్గానం ఏతం అధివచన”న్తి. ఏతేనేవ వా విసేసుపలక్ఖణహేతుభూతేన వచనేన యథావుత్తో ఆరమ్మణకరణవిసేసో విఞ్ఞాయతి. ఉక్కంసగతివిజాననేన వా అయమత్థో వేదితబ్బో. **పచ్చవేక్ఖణాదీనన్తి** వోదానాదయో సఙ్గణ్హాతి. **హేతుభావేనాతి** సమ్పాపకహేతుభావేన. ఞాపకో కారకో సమ్పాపకోతి తివిధో హి హేతు, తథా ఞాపేతబ్బాదిభావేన ఫలం. యథా నిరయాదిమనుస్సభావాదిగామిపటిపదాభావతో అకుసలలోకియకుసలచిత్తుప్పాదా “ఆచయగామినో ధమ్మా”తి వుత్తా, న మిచ్ఛాదిట్ఠిఆదిలోకియసమ్మాదిట్ఠిఆదిధమ్మా ఏవ, ఏవం నిబ్బానగామిపటిపదాభావతో లోకుత్తరకుసలచిత్తుప్పాదా “అపచయగామినో”తి దట్ఠబ్బా, న అరియమగ్గధమ్మా ఏవాతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**పురిమపచ్ఛిమాన**’’న్తిఆది. తత్థ అరియమగ్గస్సేవ నిబ్బానగామిపటిపదాభావో పరిబ్యత్తోతి తస్సేవ అపచయగామిభావో యుత్తో, తదనువత్తకత్తా పన సేసధమ్మే సఙ్గహేత్వా వుత్తం. అపచయే దుక్ఖపరిజాననాదినా సాతిసయం గమనం యేసన్తే అపచయగామినోతి “మగ్గా ఏవ అపచయగామినో”తి వుత్తం. **పురిమపచ్ఛిమానన్తి** చ ఇమస్మిం తికే పఠమపదదుతియపదసఙ్గహితానం అత్థానన్తి అత్థో. “జయం వేరం పసవతి (ధ. ప. ౨౦౧), చరం వా యది వా తిట్ఠ”న్తిఆదీసు (ఇతివు. ౮౬, ౧౧౦; సు. ని. ౧౯౩) వియ సానునాసికో ఆచయ-సద్దోతి ‘‘**అనునాసికలోపో కతో**’’తి వుత్తం. ఏత్థ చ “ఆచిన”న్తి వత్తబ్బే “ఆచయ”న్తి బ్యత్తయవసేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **ఆచయా హుత్వా గచ్ఛన్తీతి** ఏతేన అపచినన్తీతి అపచయా, అపచయా హుత్వా గచ్ఛన్తి పవత్తన్తీతి అయమత్థో నయతో దస్సితోతి దట్ఠబ్బం.

౧౧. **లోకియేసు అసేక్ఖభావానాపత్తి దట్ఠబ్బాతి** కస్మా ఏవం వుత్తం, నను –

> ‘‘సిక్ఖతీతి ఖో భిక్ఖు తస్మా సేక్ఖోతి వుచ్చతి. కిఞ్చ సిక్ఖతి, అధిసీలమ్పి సిక్ఖతి అధిచిత్తమ్పి సిక్ఖతి అధిపఞ్ఞమ్పి సిక్ఖతి. సిక్ఖతీతి ఖో భిక్ఖు తస్మా సేక్ఖోతి వుచ్చతి (అ. ని. ౩.౮౬). యోపి కల్యాణపుథుజ్జనో అనులోమపటిపదాయ పరిపూరకారీ సీలసమ్పన్నో ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారో భోజనే మత్తఞ్ఞూ జాగరియానుయోగమనుయుత్తో పుబ్బరత్తాపరరత్తం బోధిపక్ఖియానం ధమ్మానం భావనానుయోగమనుయుత్తో విహరతి ‘అజ్జ వా స్వే వా అఞ్ఞతరం సామఞ్ఞఫలం అధిగమిస్సామీ’తి, సోపి సిక్ఖతీతి సేక్ఖో”తి –

వచనతో యథావుత్తకల్యాణపుథుజ్జనస్సపి సీలాదిధమ్మా సేక్ఖాతి వుచ్చన్తీతి? న, పరియాయభావతో. నిప్పరియాయేన హి సేక్ఖాసేక్ఖభావో యథాసమ్భవం మగ్గఫలధమ్మేసు ఏవాతి లోకియేసు సేక్ఖభావాసఙ్కాభావతో అసేక్ఖభావానాపత్తి వుత్తా. తేనేవాహ ‘‘**సీలసమాధీ**’’తిఆది. అరహత్తఫలధమ్మాపి సిక్ఖాఫలభావేన పవత్తనతో హేట్ఠిమఫలధమ్మా వియ సిక్ఖాసు జాతాతిఆదిఅత్థేహి సేక్ఖా సియుం, హేట్ఠిమఫలధమ్మాపి వా సిక్ఖాఫలభావేన పవత్తనతో అరహత్తఫలధమ్మా వియ అసేక్ఖాతి చోదనం మనసికత్వా ‘‘**పరినిట్ఠితసిక్ఖాకిచ్చత్తా**’’తి వుత్తం, తథా ‘‘**హేట్ఠిమఫలేసు పనా**’’తిఆది. “తం ఏవ సాలిం భుఞ్జామి, సా ఏవ తిత్తిరీ, తాని ఏవ ఓసధానీ”తిఆదీసు తంసదిసేసు తబ్బోహారో దట్ఠబ్బో. ఏతేన చ సేక్ఖసదిసా అసేక్ఖా యథా

“అమనుస్సో”తి వుత్తం హోతీతి అఞ్ఞే. అఞ్ఞత్థ “అరిట్ఠ”న్తిఆదీసు వుద్ధిఅత్థేపి అ-కారో దిస్సతీతి వుద్ధిప్పత్తా సేక్ఖా అసేక్ఖాతి అయమ్పి అత్థో వుత్తో.

౧౨. **కిలేసవిక్ఖమ్భనసమత్థతాయాతి** ఇదం నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం. వితక్కాదివిక్ఖమ్భనసమత్థతాపి హేత్థ లబ్భతీతి. అకుసలవిద్ధంసనరసత్తా వా కుసలానం తత్థ సాతిసయకిచ్చయుత్తతం పరిత్తధమ్మేహి మహగ్గతానం పకాసేతుం “కిలేసవిక్ఖమ్భనసమత్థతాయా”తి వుత్తం. **విపాకకిరియేసు దీఘసన్తానతావ,** న కిలేసవిక్ఖమ్భనసమత్థతా విపులఫలతా చాతి అత్థో. “విపులం ఫలం విపులఫల”న్తి ఏవం పన అత్థే గయ్హమానే విపాకేసుపి విపులఫలతా లబ్భతేవ. సోపి ఏకసేసనయేన అట్ఠకథాయం వుత్తోతి వేదితబ్బో. **మహన్తేహి గతా పటిపన్నాతి** అయం పనత్థో తిణ్ణమ్పి సాధారణోతి. గుణతో అయం ఏత్తకోతి సత్తానం పమాణం కరోన్తా వియ పవత్తన్తీతి ఓళారికా కిలేసా ‘‘**పమాణకరా**’’తి వుత్తా. తేహి పరితో ఖణ్డితా పరిచ్ఛిన్నాతి **పరిత్తా**. సతిపి కేహిచి పరిచ్ఛిన్నత్తే మహాపమాణభావేన గతా పవత్తాతి **మహగ్గతా** . పరిచ్ఛేదకరానం కిలేసానం సుఖుమానమ్పి అగోచరభావతో తేహి న కథఞ్చిపి పరిచ్ఛిన్నా వీతిక్కన్తాతి **అపరిచ్ఛిన్నా అప్పమాణా,** యతో తే “అపరియాపన్నా”తిపి వుచ్చన్తి.

౧౪. **తిత్తిం న జనేన్తి** సన్తతరతాయ అసేచనకభావతో. ఏత్థ చ “పమాణకరేహీ”తిఆదికో అత్థవికప్పో “అతప్పకట్ఠేనా”తిఆదికాయ హీనత్తికపదవణ్ణనాయ పరతో బహూసు పోత్థకేసు లిఖీయతి, యథాఠానే ఏవ పన ఆనేత్వా వత్తబ్బో.

౧౫. లోకియసాధుజనేహిపి అతిజిగుచ్ఛనీయేసు ఆనన్తరియకమ్మనత్థికవాదాదీసు పవత్తి వినా విపల్లాసబలవభావేన న హోతీతి ‘‘**విపరియాసదళ్హతాయా**’’తి వుత్తం. **ఏతేనాతి** “విపాకదానే సతీ”తిఆదినా సతిపి కాలనియమే విపాకుప్పాదనే సాసఙ్కవచనేన. **తస్మాతి** యస్మా యథావుత్తనయేన నియతతాయ అతిప్పసఙ్గో దున్నివారో, తస్మా. **బలవతా…పే… పవత్తీతి** ఏతేన అసమానజాతికేన అనివత్తనీయవిపాకతం, సమానజాతికేన చ విపాకానుప్పాదనేపి అనన్తరం విపాకుప్పాదనసమత్థతాయ అవిహన్తబ్బతం అనన్తరికానం దస్సేతి. యతో తేసం విపాకధమ్మతా వియ సభావసిద్ధా **నియతానన్తరియతా. అఞ్ఞస్స…పే… దానతోతి** ఇమినాపి అసమానజాతికాదీహి అనివత్తనీయఫలతం ఏవ విభావేతి.

చోదకో అధిప్పాయం అజానన్తో “ననూ”తిఆదినా అతిప్పసఙ్గమేవ చోదేతి. ఇతరో “నాపజ్జతీ”తిఆదినా అత్తనో అధిప్పాయం వివరతి. **ఏకన్తేతి** అవస్సమ్భావిని. **సన్నియతత్తాతి** సమ్పాదనే జననే నియతభావతో. ఉపరతా అవిపచ్చనసభావాసఙ్కా యేసు తాని ఉపరతావిపచ్చ…పే… సఙ్కాని, తబ్భావో **ఉప…పే… సఙ్కత్తం,** తస్మా. ‘‘**న సమత్థతావిఘాతత్తాతి** బలవతాపి ఆనన్తరియేన అనుపహన్తబ్బతం ఆహ. **ఉపత్థమ్భకాని** అనుబలప్పదాయకాని హోన్తి ఉప్పత్తియా సన్తానస్స విసేసితత్తా. తేన నేసం విపాకానుప్పాదనేపి అమోఘవుత్తితం ఆహ.

౧౬. **మగ్గకిచ్చం** పరిఞ్ఞాది. అట్ఠఙ్గికమగ్గసమ్మాదిట్ఠిమగ్గసమ్పయుత్తాలోభాదోససఙ్ఖాతేహి మగ్గహేతూహి మగ్గసమ్పయుత్తఖన్ధసేసమగ్గఙ్గసమ్మాదిట్ఠీనం సహేతుకభావదస్సనతో తిణ్ణం నయానం **అసఙ్గహితసఙ్గణ్హనవసేనాతి** వుత్తం. **హేతుబహుతావసేనాతి** బహుహేతుకస్స పఠమనయస్స అనన్తరం బహుహేతుకతాసామఞ్ఞేన **నిక్ఖేపకణ్డపాళియం** తతియం వుత్తనయో ఇధ **అట్ఠకథాయం** దుతియం వుత్తో. యథాసకం పచ్చయేహి పవత్తమానేసు నిరీహకేసు ధమ్మేసు కేసఞ్చి అనువత్తనీయభావో న కేవలం ధమ్మసభావతోయేవ, అథ ఖో పురిమధమ్మానం పవత్తివిసేసేనపి హోతీతి ఆహ

‘‘**పుబ్బాభిసఙ్ఖారవసేనా**’’తి. పవత్తివిసేసో హి పురిమపురిమానం చిత్తచేతసికానం ఉత్తరుత్తరేసు విసేసాధానం భావనాపుబ్బాభిసఙ్ఖారోతి. **అనువత్తయమానో**తి గరుకారయమానో. **ఉదాహరణవసేనా**తి నిదస్సనవసేన, న నిరవసేసదస్సనవసేన. **యస్మా పనా**తిఆదినా యథావుత్తం అత్థం పాఠన్తరేన సాధేతి. తత్థ హి అధిపతిపచ్చయస్స పచ్చనీయే ఠితత్తా మగ్గో అధిపతి మగ్గాధిపతీతి అయమత్థో లబ్భతీతి. **సమానసద్దత్థవసేనా**తి సతిపి అఞ్ఞపదత్థసమానాధికరణసమాసత్థభేదే మగ్గాధిపతిసద్దత్థభేదాభావం సన్ధాయ వుత్తం.

౧౭. **ఉప్పన్న**-సద్దో ఉప్పాదాదిం పటిపజ్జమానో, పత్వా విగతో చాతి దువిధేసు అత్థేసు ఉభయేసమ్పి వాచకో, న పురిమానంయేవాతి తమత్థం దస్సేతుం ‘‘**అనుప్పన్నా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **ఉప్పన్నభావో** ఉప్పాదాదిప్పత్తతా. తేన అతీతాపి సఙ్గహితా హోన్తి. తేనేవాహ ‘‘**సబ్బో ఉప్పన్నభావో**’’తి. **ఉప్పన్నధమ్మభావో** “ఉప్పన్నా ధమ్మా”తి పదేన గహితధమ్మభావో, వత్తమానధమ్మభావోతి అత్థో. యో వా ఉప్పాదాదిప్పత్తో అత్తనో చ సభావం ధారేతి పచ్చయేహి చ ధారీయతి, సో ఉప్పన్నధమ్మోతి పచ్చుప్పన్నభావో **ఉప్పన్నధమ్మభావో**తి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. ఉప్పన్నధమ్మే వత్వా “అనుప్పన్నా”తి వచనం న యథాధిగతపటిసేధనన్తి కథమిదం పచ్చేతబ్బన్తి ఆహ ‘‘**యది హీ**’’తిఆది. కేచి పనేత్థ “ఉప్పన్నాతి పదేన అతీతాపి సఙ్గహితా. యది న సఙ్గహితా, నిబ్బానం వియ తేపి నవత్తబ్బాతి వత్తబ్బం సియా , న చ తథా వుత్త”న్తి వదన్తి, తం పన తేసం మతిమత్తమేవ. అయం పన తికో ద్విన్నం అద్ధానం వసేన పూరేత్వా దస్సితోతి అట్ఠకథాయం వక్ఖతీతి. ఏవం సన్తే కస్మా అతీతా నవత్తబ్బాతి న వుత్తాతి? ధమ్మవసేన అసఙ్గహితత్తాభావతో. ధమ్మవసేన హి అసఙ్గహితం నిబ్బానం తత్థ నవత్తబ్బం జాతం, న చ నియోగతో అతీతా నామ ధమ్మా కేచి అత్థి, యే ఇధ అసఙ్గహితత్తా నవత్తబ్బా సియున్తి. ఫలనిబ్బత్తితో కారణస్స పురేతరం నిబ్బత్తి ఇధ పరినిట్ఠితసద్దేన వుచ్చతి, న తస్స హుత్వా విగతభావోతి ఆహ ‘‘**అనాగతే వా**’’తి. యతో మేత్తేయ్యస్స భగవతో ఉప్పజ్జనకఫలమ్పి “ఉప్పాదీ”తి వుచ్చతి.

౨౦. **యస్స ఝానా వుట్ఠహిత్వా**తిఆదినా “తేనానన్దా”తిఆదిపాళియా హేట్ఠాపాళిం అత్థవసేన దస్సేతి. అయఞ్హి తత్థ పాళి –

> “కథఞ్చానన్ద , భిక్ఖు అజ్ఝత్తమేవ చిత్తం సణ్ఠపేతి సన్నిసాదేతి ఏకోదిం కరోతి సమాదహతి. ఇధానన్ద, భిక్ఖు వివిచ్చేవ…పే॰… చతుత్థం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి. ఏవం ఖో…పే॰… సమాదహతి. సో అజ్ఝత్తం సుఞ్ఞతం మనసి కరోతి, తస్స అజ్ఝత్తం సుఞ్ఞతం మనసికరోతో సుఞ్ఞతాయ చిత్తం న పక్ఖన్దతి…పే॰… ముచ్చతి. ఏవం సన్తమేతం, ఆనన్ద, భిక్ఖు ఏవం సమ్పజానాతి అజ్ఝత్తం ఖో మే సుఞ్ఞతం మనసికరోతో అజ్ఝత్తం సుఞ్ఞతాయ చిత్తం న పక్ఖన్దతి…పే॰… ముచ్చతీతి, ఇతిహ తత్థ సమ్పజానో హోతి. సో బహిద్ధా సుఞ్ఞతం…పే॰… అజ్ఝత్తబహిద్ధా సుఞ్ఞతం…పే॰… సో ఆనేఞ్జం మనసి కరోతి, తస్స ఆనేఞ్జం మనసికరోతో ఆనేఞ్జాయ చిత్తం న పక్ఖన్దతి…పే॰… ముచ్చతీతి, ఇతిహ తత్థ సమ్పజానో హోతి. తేనానన్ద, భిక్ఖునా”తి (మ॰ ని॰ ౩.౧౮౮).

తత్థ **అజ్ఝత్తసుఞ్ఞతాదీసూ**తి అజ్ఝత్తం బహిద్ధా అజ్ఝత్తబహిద్ధా చ సుఞ్ఞతాయ ఆనేఞ్జే చ. **పఠమజ్ఝానాదిసమాధినిమిత్తే**తి పాదకభూతపఠమజ్ఝానాదిసమాధినిమిత్తే. అపగుణపాదకజ్ఝానతో వుట్ఠితస్స హి అజ్ఝత్తం సుఞ్ఞతం మనసికరోతో తత్థ చిత్తం న పక్ఖన్దతి. తతో “పరస్స సన్తానే ను ఖో కథ”న్తి బహిద్ధా మనసి కరోతి, తత్థపి న పక్ఖన్దతి. తతో “కాలేన అత్తనో సన్తానే, కాలేన పరస్స సన్తానే ను ఖో కథ”న్తి అజ్ఝత్తబహిద్ధా మనసి కరోతి, తత్థపి న పక్ఖన్దతి. తతో ఉభతోభాగవిముత్తో హోతుకామో

“అరూపసమాపత్తియం ను ఖో కథ”న్తి ఆనేఞ్జం మనసి కరోతి, తత్థపి న పక్ఖన్దతి. “ఇదాని మే చిత్తం న పక్ఖన్దతీ”తి విస్సట్ఠవీరియేన న భవితబ్బం, పాదకజ్ఝానమేవ పన సాధుకం పునప్పునం మనసి కాతబ్బం, ఏవమస్స రుక్ఖం ఛిన్దతో ఫరసుమ్హి అవహన్తే పునప్పునం నిసితనిసితం కారేత్వా ఛిన్దన్తస్స ఛిజ్జే ఫరసు వియ కమ్మట్ఠానే మనసికారో వహతీతి దస్సేతుం **“తస్మింయేవా”**తిఆది వుత్తన్తి.

అత్థతో చ అసమానత్తాతి ఇదం కస్మా వుత్తం. నను యేసు అత్థేసు అజ్ఝత్త-సద్దో వత్తతి, తే సబ్బే దస్సేత్వా ఇధాధిప్పేతత్థనిద్ధారణత్థం అత్థుద్ధారవసేనేతం వుత్తం. చక్ఖాదీసు చ అజ్ఝత్తిక-సద్దో అజ్ఝత్తానం అబ్భన్తరతావిసేసముపాదాయ పవత్తతి, యతో తే అజ్ఝత్తఅజ్ఝత్తాతి వుచ్చన్తి. అపిచ “ఛ అజ్ఝత్తికానీ”తి ఇదం అజ్ఝత్తిక-సద్దస్స చక్ఖాదీనం అజ్ఝత్తభావవిభావనసబ్భావతో ఇధ ఉదాహరణవసేన వుత్తం. తేనేవ హి అట్ఠకథాయం అజ్ఝత్తికదుకే “అజ్ఝత్తావ అజ్ఝత్తికా”తి వుత్తం. ఏవఞ్చ సతి న ఏత్థ సద్దతో అసమానతాపి సియా, తస్మాయేవ యథావుత్తచోదనం విసోధేన్తో **“అయం పనేత్థా”**తిఆదిమాహ. **తేనా**తి తస్మా. **తంవాచకస్సా**తి అజ్ఝత్తజ్ఝత్తవాచకస్స **సక్కా వత్తుం** తదత్థస్స అజ్ఝత్తభావసబ్భావతో.

“న ఖో, ఆనన్ద, భిక్ఖు సోభతి సఙ్గణికారామో సఙ్గణికారతో సఙ్గణికారామతం అనుయుత్తో”తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౩.౧౮౬) పబ్బజితాసారుప్పస్స నేక్ఖమ్మసుఖాదినికామలాభితాయ అభావస్స చ దస్సనేన సఙ్గణికారామతాయ, “నాహం, ఆనన్ద, ఏకం రూపమ్పి సమనుపస్సామి, యత్థ రత్తస్స యథాభిరతస్స రూపస్స విపరిణామఞ్ఞథాభావా న ఉప్పజ్జేయ్యుం సోకపరి...పే.... ఉపాయాసా”తి (మ॰ ని॰ ౩.౧౮౬) ఏవం రూపాదిరతియా చ ఆదీనవం వత్వా సచే కోచి దుప్పఞ్ఞజాతికో పబ్బజితో వదేయ్య “సమ్మాసమ్బుద్ధో ఖేత్తే పవిట్ఠా గావియో వియ అప్పేయేవ గణతో నీహరతి, ఏకీభావే నియోజేతి, సయం పన రాజరాజమహామత్తాదీహి పరివుతో విహరతీ”తి, తస్స వచనోకాసుపచ్ఛేదనత్థం చక్కవాళపరియన్తాయ పరిసాయ మజ్ఝే నిసిన్నోపి తథాగతో ఏకకోవాతి దస్సనత్థం “అయం ఖో పనా”తి దేసనా ఆరద్ధాతి ఆహ **“తప్పటిపక్ఖవిహారదస్సనత్థ”**న్తి. తత్థ **సబ్బనిమిత్తాన**న్తి రూపాదీనం సఙ్ఖతనిమిత్తానం . **అజ్ఝత్త**న్తి విసయజ్ఝత్తం. **సుఞ్ఞత**న్తి అనత్తానుపస్సనానుభావనిబ్బత్తఫలసమాపత్తిం. తేనేవాహ **“అజ్ఝత్త”**న్తిఆది. తత్థ దుతియే వికప్పే **ఠాన**-సద్దో కారణపరియాయో దట్ఠబ్బో. **సచ్చకసుత్తేనా**తి మహాసచ్చకసుత్తేన. తత్థ హి –

> “అభిజానామి ఖో పనాహం, అగ్గివేస్సన, అనేకసతాయ పరిసాయ ధమ్మం దేసేతా, అపిస్సు మం ఏకమేకో ఏవం మఞ్ఞతి ‘మమేవారబ్భ సమణో గోతమో ధమ్మం దేసేతీ’తి. న ఖో పనేతం, అగ్గివేస్సన, ఏవం దట్ఠబ్బం. యావదేవ విఞ్ఞాపనత్థాయ తథాగతో పరేసం ధమ్మం దేసేతీతి. సో ఖో అహం, అగ్గివేస్సన, తస్సాయేవ కథాయ పరియోసానే తస్మింయేవ పురిమస్మిం సమాధినిమిత్తే అజ్ఝత్తమేవ చిత్తం సణ్ఠపేమి సన్నిసాదేమి, ఏకోదిం కరోమి, సమాదహామి ‘యేన సుదం నిచ్చకప్పం విహరామీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౩౮౭) –

ఆగతన్తి.

౨౨. అఞ్ఞేహి అనిదస్సనేహి అఞ్ఞం వియ కత్వా యథా “సిలాపుత్తకస్స సరీర”న్తి. **ధమ్మసభావసామఞ్ఞేనా**తిఆదినా కిఞ్చాపి రూపాయతనతో అఞ్ఞో నిదస్సనభావో నామ నత్థి, ధమ్మసభావో పన అత్థి. తతో చ రూపాయతనస్స విసేసో నిదస్సనభావేన కతోతి తదఞ్ఞధమ్మవిసేసకరో నిదస్సనభావో రూపాయతనతో అనఞ్ఞోపి అఞ్ఞో వియ కత్వా ఉపచరితోతి దస్సేతి. **అత్థవిసేసో** సామఞ్ఞవిసేసత్థభేదో. **సయం సమ్పత్తానం** ఫోట్ఠబ్బధమ్మానం, **నిస్సయవసేన సమ్పత్తానం**

ఘానజివ్హాకాయానం గన్ధరసానఞ్చ, ఇతరేసం అసమ్పత్తానం. **అఞ్ఞమఞ్ఞపతనం** అఞ్ఞమఞ్ఞస్స యోగ్యదేసే అవట్ఠానం, **యేన** పటిహననభావేన. **బ్యాపారాదీ**తి చిత్తకిరియావాయోధాతువిప్ఫారవసేన అక్ఖిపటలాదీనం హేట్ఠా ఉపరి చ సంసీదనలఙ్ఘనాదిప్పవత్తిమాహ. **వికారుప్పత్తి** విసదిసుప్పత్తి, విసయస్స ఇట్ఠానిట్ఠభావేన అనుగ్గహో ఉపఘాతో చాతి అత్థో.

తికమాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకమాతికాపదవణ్ణనా

౧-౬. **సమానదేసగ్గహణానం** ఏకస్మింయేవ వత్థుస్మిం గహేతబ్బానం, ఏకవత్థువిసయానం వా. అథ వా సమానదేసానం ఏకవత్థుకత్తా సమానగహేతబ్బభావానం ఏకుప్పాదితోతి అత్థో. యే ధమ్మా హేతుసహగతా, తే హేతూహి సహ సఙ్గయ్హన్తి. యో చ తేసం సహేతుకభావో, సో సహజాతాదీహి హేతూహి కతోతి కత్వా వుత్తం ''**సమా...పే... సబ్భావ**''న్తి. **ఆది**-సద్దేన చేత్థ సుప్పతిట్ఠితభావసాధనాదిహేతుబ్యాపారే పరిగ్గణ్హాతి. **ఏకీభావూపగమన**న్తి ఏకకలాపభావేన పవత్తమానానం చిత్తచేతసికానం సంసట్ఠతాయ సమూహఘనభావేన దువిఞ్ఞేయ్యనానాకరణతంయేవ సన్ధాయ వుత్తం. **ధమ్మనానత్తాభావేపీ**తి సభావత్థభేదాభావేపి. **పదత్థనానత్తేనా**తి నానాపదాభిధేయ్యతాభేదేన. ఏతేన పకారన్తరాపేక్ఖం దుకన్తరవచనన్తి దస్సేతి. అనేకప్పకారా హి ధమ్మా. తేనేవ ''సబ్బే ధమ్మా సబ్బాకారేన బుద్ధస్స భగవతో ఞాణముఖే ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తీ''తి (మహాని॰ ౧౫౬; చూళని॰ మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౫) వుత్తం. అయఞ్చ అత్థో తికేసుపి దట్ఠబ్బో. యేసం వినేయ్యానం యేహి పకారవిసేసేహి ధమ్మానం విభావనే కతే పటివేధో హోతి, తేసం తప్పకారభేదేహి ధమ్మానం విభావనం. యేసం పన యేన ఏకేనేవ పకారేన విభావనే పటివేధో హోతి, తేసమ్పి తం వత్వా ధమ్మిస్సరత్తా తదఞ్ఞనిరవసేసప్పకారవిభావనఞ్చ దేసనావిలాసోతి ఆహ ''**దేసేతబ్బప్పకారజానన**''న్తిఆది. నను ఏకేన పకారేన జానన్తస్స తదఞ్ఞప్పకారవిభావనం అఫలం హోతీతి? న హోతి పటిసమ్భిదాప్పభేదస్స ఉపనిస్సయత్తా. తే పకారా ఏతేసన్తి తప్పకారా, తబ్భావో **తప్పకారతా**. ఇమినా ధమ్మానం విజ్జమానస్సేవ పకారవిసేసస్స విభావనం దేసనావిలాసోతి దస్సేతి.

అఞ్ఞత్థాపీతి ''అహేతుకా చేవ ధమ్మా న చ హేతూ''తిఆదీసు. యథా పఠమదుకేకదేసే గహేత్వా దుతియతతియదుకేహి సద్ధిం ఛట్ఠదుకనయే యోజనా ''హేతూ ధమ్మా సహేతుకాపి అహేతుకాపీ''తిఆదయో తయో దుకా లబ్భన్తి, ఏవం దుతియతతియదుకేకదేసే గహేత్వా పఠమదుకేన సద్ధిం యోజనాయ ''సహేతుకా ధమ్మా హేతూపి న హేతూపి, అహేతుకా ధమ్మా హేతూపి న హేతూపి, హేతుసమ్పయుత్తా ధమ్మా హేతూపి న హేతూపి, హేతువిప్పయుత్తా ధమ్మా హేతూపి న హేతూపీ''తి చత్తారో దుకా లబ్భన్తి, తే పన వుత్తనయేనేవ సక్కా దస్సేతున్తి న దస్సితాతి దట్ఠబ్బా. అథ వా పాళియం వుత్తేహి చతుత్థపఞ్చమేహి అట్ఠకథాయం దస్సితేహి పురిమేహి ద్వీహి నిన్నానాకరణతో ఏతే న వుత్తా. సన్నివేసవిసేసమత్తమేవ హేత్థ విసేసోతి. తేనేవ హి నిన్నానత్థత్తా పాళియం ఆగతదుకేసు యథానిద్ధారితదుకానం యథాసమ్భవం అవరోధనేన అవుత్తతం దస్సేతుం ''**ఏతేసు పనా**''తిఆదిమాహ.

అథ వా ''ఏతేన వా గతిదస్సనేనా''తిఆదినా వక్ఖమాననయేన ''హేతూ చేవ ధమ్మా అహేతుకా చా''తిఆదీనం సమ్భవన్తానం దుకానం సఙ్గహే సతి ఏతేసమ్పి సఙ్గహో సియా. యతో వా దుకతో పదం నిద్ధారేత్వా దుకన్తరం వుచ్చతి, తేన సతి చ నానత్తే దుకన్తరం లబ్భతి, న చేత్థ కోచి విసేసో యథావుత్తదుకేహీతి సంవణ్ణనాసు న దస్సితన్తి దట్ఠబ్బం. ఏత్థ చ యథా సహేతుకదుకతో హేతుసమ్పయుత్తదుకస్స, హేతుసహేతుకదుకతో చ హేతుహేతుసమ్పయుత్తదుకస్స పదత్థమత్తతో నానత్తం, న సభావత్థతో. ఏవం సన్తేపి సహేతుకహేతుసహేతుకదుకే వత్వా ఇతరేపి వుత్తా, ఏవం హేతుసమ్పయుత్తహేతుహేతుసమ్పయుత్తదుకాదీహి సభావత్థనానత్తాభావేపి పదత్థనానత్తసమ్భవతో ధమ్మనానత్తాభావేపి పదత్థనానత్తేన దుకన్తరం వుచ్చతీతి వుత్తత్తా ''హేతుసహగతా ధమ్మా, న హేతుసహగతా ధమ్మా, హేతుసహజాతా ధమ్మా, న హేతుసహజాతా ధమ్మా. హేతుసంసట్ఠా ధమ్మా, హేతువిసంసట్ఠా ధమ్మా. హేతుసముట్ఠానా ధమ్మా, న

హేతుసముట్ఠానా ధమ్మా. హేతుసహభునో ధమ్మా, న హేతుసహభునో ధమ్మా”తిఆదీనం, తథా “హేతూ చేవ ధమ్మా హేతుసహగతా చా”తిఆదీనం, “న హేతూ ఖో పన ధమ్మా హేతుసహగతాపి, న హేతుసహగతాపీ”తిఆదీనఞ్చ సమ్భవన్తానం అనేకేసం దుకానం సఙ్గహో అనుఞ్ఞాతో వియ దిస్సతి. తథా హి వక్ఖతి “ఏతేన వా గతిదస్సనేనా”తిఆది. ఏవం ఆసవగోచ్ఛకాదీసుపి అయమత్థో యథాసమ్భవం వత్తబ్బో. ధమ్మానం వా సభావకిచ్చాదిం బోధేతబ్బాకారఞ్చ యాథావతో జానన్తేన ధమ్మసామినా యత్తకా దుకా వుత్తా, తత్తకేసు ఠాతబ్బం. అద్ధా హి తే దుకా న వత్తబ్బా, యే భగవతా న వుత్తాతి వేదితబ్బం. న హేతుహేతుసమ్పయుత్తదుకో ఛట్ఠదుకేన నిన్నానత్థోతి అధిప్పాయో. **తేసూతి** పఠమదుకతతియదుకేసు. యది దుకన్తరేహి దుకన్తరపదేహి చ సమానత్థత్తా ఏతేసం దుకానం దుకన్తరపదానఞ్చ అవచనం , ఏవం సతి ఛట్ఠదుకే పఠమపదమ్పి న వత్తబ్బం చతుత్థదుకే దుతియపదేన సమానత్థత్తా. తథా చ ఛట్ఠదుకోయేవ న హోతీతి చోదనం సన్ధాయాహ **‘‘చతుత్థదుకే’’**తిఆది. **దుకపూరణత్థ**న్తి ఇదం సమానత్థతంయేవ సన్ధాయ వుత్తం, దేసనావిసేసో పన విఞ్ఞతియేవ. అత్థన్తరతాభావేపి పకారభేదహేతుకం దుకన్తరవచనన్తి దస్సితో హి అయమత్థోతి. **ఏతేన గతిదస్సనేనాతి** అత్థవిసేసాభావేపి ఛట్ఠదుకపూరణసఙ్ఖాతేన నయదస్సనేన. **పఠమదుకే...పే.... దస్సితో** పాళియం వుత్తేహి చతుత్థపఞ్చమేహి, అట్ఠకథాయం దస్సితేహి పురిమేహి ద్వీహి, ఇధ దస్సితేహి చతూహి. **తేసూతి** దుతియతతియదుకేసు. **పఠమదుకపక్ఖేపేన దస్సితో** పాళియం ఛట్ఠదుకేన ఇతరత్ర చ ఇతరదుకేహీతి వేదితబ్బం.

౭-౧౩. **పచ్చయభావమత్తేన...పే.... అత్థితన్తి** ఏతేన న పటిలద్ధత్తతాసఙ్ఖాతా ససభావతావ అత్థితా, అథ ఖో పటిపక్ఖేన అనిరోధో అప్పహీనతా అనిప్ఫాదితఫలతా కారణాసముగ్ఘాతేన ఫలనిబ్బత్తనారహతా చాతి ఇమమత్థం దస్సేతి. తథా హి “ఇమస్మిం సతి ఇదం హోతీ”తి ఏత్థ “సతీ”తి ఇమినా వచనేన యేన వినా యం న హోతి, తం అతీతాదిపి కారణం సఙ్గహితమేవాతి. తేనేవాహ **‘‘న సహేతు...పే.... కాలానమేవా’’**తి. **సమే...పే.... దీపేతి** సమేచ్చ సమ్భూయ పచ్చయేహి కతన్తి **సఙ్ఖతన్తి**. **అయమేతేసం విసేసోతి** అయం పచ్చయనిబ్బత్తానం పచ్చయవన్తతా అనేకపచ్చయనిప్ఫాదితతా చ దుకద్వయే పురిమపదత్థానం భేదో, ఇతరేసం పన పురిమపదసఙ్గహితధమ్మవిధురసభావతాయాతి. **అవిని...పే.... ఠపనతోతి** “ఏత్తకా”తి పభేదపరిచ్ఛేదనిద్ధారణవసేన అభిధమ్మమాతికాయం ధమ్మానం అవుత్తత్తా వుత్తం. సుత్తన్తమాతికాయం పన నిద్ధారితసరూపసఙ్ఖావిసేసత్తా వినిచ్ఛితత్థపరిచ్ఛేదాయేవ అవిజ్జాదయో వుత్తాతి. **‘‘పథవీఆది రూప’’**న్తి ఏతస్మిం అత్థవికప్పే అనేకహేతుకేసు చిత్తుప్పాదేసు హేతూనం సహేతుకభావో వియ సబ్బేసం పథవీఆదీనం రూపిభావో సిద్ధోతి ఆహ **‘‘పురిమ...పే.... పజ్జతీ’’**తి. న హి తేసు నియతో కత్థచి సంసామిభావోతి. అనిచ్చానుపస్సనాయ వా లుజ్జతి ఛిజ్జతి వినస్సతీతి గహేతబ్బో లోకోతి తంగహణరహితానం లోకుత్తరానం నత్థి లోకతా. **తేనేవాతి** దుక్ఖసచ్చభావేన పరిఞ్ఞేయ్యభావేనాతి అత్థో.

దుకబహుతా ఆపజ్జతీతి కస్మా వుత్తం, నను వీసతి దుకా విభత్తా, “అవుత్తోపి యథాలాభవసేన వేదితబ్బో”తి చ వక్ఖతీతి దుకబహుతా ఇచ్ఛితా ఏవాతి? సచ్చమేతం, తంయేవ పన దుకబహుతం అనిచ్ఛన్తో ఏవమాహ. అపిచ దుకబహుతా ఆపజ్జతి, సా చ ఖో విఞ్ఞాణభేదానుసారినీ, తత్రాపి కామావచరకుసలతో ఞాణసమ్పయుత్తాని, తథా మహాకిరియతో మనోద్వారావజ్జనన్తి ఏవంపకారానం సబ్బధమ్మారమ్మణవిఞ్ఞాణానం అనామసనతో న బ్యాపినీతి దస్సేతి **‘‘దుకబహుతా’’**తిఆదినా. అబ్యాపిభావే పన దోసం దస్సేన్తో **‘‘తథా చ...పే.... సియా’’**తి ఆహ. **నిద్దేసేన చ విరుద్ధన్తి** “యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా, న తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా”తిఆదినా రూపాయతనాదీనం పచ్చేకచక్ఖువిఞ్ఞాణాదినా కేనచి

విఞ్ఞేయ్యతం, సోతవిఞ్ఞాణాదినా కేనచి నవిఞ్ఞేయ్యతఞ్చ దస్సేన్తేన నిక్ఖేపరాసినిద్దేసేన "ద్విన్నమ్పి పదానం అత్థనానత్తతో దుకో హోతీ"తి ఇదం వచనం విరుద్ధం, తథా అత్థుద్ధారనిద్దేసేనపి అత్థతో న సమేతీతి అత్థో. **తత్థాతి** తస్సం నిక్ఖేపరాసిసంవణ్ణనాయం. యో చ పటిసేధో కతో అత్థనానత్తతో దుకం దస్సేతున్తి అధిప్పాయో. **న హి సమ...పే.... సేధేతున్తి** ఏతేన "యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా, న తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా"తి ఏత్తకేసు నిద్దేసపదేసు దుకపదద్వయప్పవత్తి పాళితో ఏవ విఞ్ఞాయతీతి దస్సేతి.

తథేవాతి ఉభిన్నం కేచిన-సద్దానం అనియమతో చక్ఖుసోతాదినిస్సయవోహారేన చక్ఖుసోతవిఞ్ఞాణాదికో భిన్నసభావోయేవ ధమ్మో అత్థోతి దస్సనవసేన. రూపాయతనమేవ హి చక్ఖుసోతవిఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యావిఞ్ఞేయ్యభావతో "కేనచి విఞ్ఞేయ్యం కేనచి నవిఞ్ఞేయ్య"న్తి చ వుచ్చతీతి. యది ఏవం ఇమస్మిమ్పి పక్ఖే దుకబహుతా ఆపజ్జతీతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ **"న చేత్థా"**తిఆది. **విఞ్ఞాతబ్బభేదేనాతి** విఞ్ఞాతబ్బవిసేసేన, విఞ్ఞేయ్యేకదేసేనాతి అత్థో. **దుకభేదోతి** దుకవిసేసో, కేనచి విఞ్ఞేయ్యదుకో, తప్పభేదోయేవ వా. **సమత్తో** పరియత్తో పరిపుణ్ణోతి అత్థో. **యత్తకా విఞ్ఞాతబ్బా తత్తకా దుకాతి** దుకభేదాపజ్జనప్పకారదస్సనం. **ఏవఞ్చ సతీతి**తిఆదినా ఇమిస్సా సంవణ్ణనాయ లద్ధగుణం దస్సేతి. "యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా, న తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా"తి రూపాయతనస్సేవ వుత్తత్తా అత్థభేదాభావతో కథమయం దుకో హోతీతి ఆహ **"విఞ్ఞాణనానత్తేనా"**తిఆది. యది పన సబ్బవిఞ్ఞాతబ్బసఙ్గహో దుకోసమత్తో హోతి, నిక్ఖేపరాసినిద్దేసో కథం నీయతీతి ఆహ **"ఏతస్స పనా"**తిఆది.

ఏత్థ పన యథా విఞ్ఞాణనానత్తేన విఞ్ఞాతబ్బం భిన్దిత్వా దుకే వుచ్చమానే సతిపి విఞ్ఞాతబ్బానం బహుభావే యత్తకా విఞ్ఞాతబ్బా, తత్తకా దుకాతి నత్థి దుకబహుతా దుకసఙ్గహితధమ్మేకదేసేసు దుకపదద్వయప్పవత్తిదస్సనభావతో. ఏవం ద్విన్నమ్పి పదానం అత్థనానత్తేన దుకే వుచ్చమానేపి యత్తకాని విఞ్ఞాణాని, తత్తకా దుకాతి నత్థి దుకబహుతా దుకసఙ్గ... పే.... భావతో ఏవ. న హి ఏకంయేవ విఞ్ఞాణం "కేనచి కేనచీ"తి వుత్తం, కిన్తు అపరమ్పీతి సబ్బవిఞ్ఞాణసఙ్గహో దుకో సమత్తో హోతి, న చ కత్థచి దుకస్స పచ్ఛేదో అత్థి ఇన్ద్రియవిఞ్ఞాణానం వియ మనోవిఞ్ఞాణస్సపి విసయస్స భిన్నత్తా. న హి అతీతారమ్మణం విఞ్ఞాణం అనాగతాదిఆరమ్మణం హోతి, అనాగతారమ్మణం వా అతీతాదిఆరమ్మణం, తస్మా యథాలద్ధవిసేసేన విసిట్ఠేసు మనోవిఞ్ఞాణభేదేసు తస్స తస్స విసయస్స ఆలమ్బనానాలమ్బనవసేన దుకపదద్వయప్పవత్తి న సక్కా నివారేతుం. తేనేవ చ అట్ఠకథాయం "మనోవిఞ్ఞాణేన పన కేనచి విఞ్ఞేయ్యాఞ్చేవ అవిఞ్ఞేయ్యాఞ్చాతి అయమత్థో అత్థి, తస్మా సో అవుత్తోపి యథాలాభవసేన వేదితబ్బో"తి భూమిభేదవసేన యథాలాభం దస్సేస్సతి. "వవత్థానాభావతో"తి ఇదమ్పి అనామట్ఠవిసేసం మనోవిఞ్ఞాణసామఞ్ఞమేవ గహేత్వా వుత్తం. పాళి పన ఇన్ద్రియవిఞ్ఞాణేహి నయదస్సనవసేన ఆగతాతి దట్ఠబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా ఇమిస్సాపి అత్థవణ్ణనాయ "కేనచీ"తి పదం అనియమేన సబ్బవిఞ్ఞాణసఙ్గాహకన్తి సిద్ధం హోతి, నిద్దేసేన చ న కోచి విరోధో. చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యనసోతవిఞ్ఞేయ్యభావేహి దుకపదద్వయప్పవత్తి దస్సితా, న పన చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యాచక్ఖువిఞ్ఞేయ్యభావేహి విసేసకారణాభావతో. కిఞ్చ "యే వా పనా"తి పదన్తరసమ్పిణ్డనతోపి "యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా...పే.... న తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా"తి (ధ. స. ౧౧౦౧) ఏత్తావతా దుకపదద్వయప్పవత్తి దస్సితాతి విఞ్ఞాయతి. పదన్తరభావదస్సనత్థో హి యేవాపన-సద్దో యథా "యే కేచి కుసలా ధమ్మా, సబ్బే తే కుసలమూలా. యే వా పన కుసలమూలా, సబ్బే తే ధమ్మా కుసలా"తిఆదీసు (యమ. ౧.మూలయమక.౧). అఞ్ఞథా "యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా, న తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా. యే తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా, న తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా"తి పాళి

అభవిస్స. యం పన వదన్తి "యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా…పే.… న తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యాతి ఇమినా అత్థతో ద్వే దుకా వుత్తా హోన్తీ"తి, తదపి చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యాచక్ఖువిఞ్ఞేయ్యతం సోతవిఞ్ఞేయ్యాసోతవిఞ్ఞేయ్యతఞ్చ సన్ధాయ వుత్తం, న పన "చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యనసోతవిఞ్ఞేయ్యతం సోతవిఞ్ఞేయ్యనచక్ఖువిఞ్ఞేయ్యతఞ్చా"తి దట్ఠబ్బం. ఏతేన పాళిపటిసేధనఞ్చ నివారితం దట్ఠబ్బం పటిసేధనస్సేవ అభావతో. తథా యస్స ఆరమ్మణస్స విజాననభావేన యో అత్థో వుచ్చమానో అనియమదస్సనత్థం "కేనచీ"తి వుత్తో, సోయేవ తతో అఞ్ఞస్స అవిజాననభావేన వుచ్చమానో అనియమదస్సనత్థం పున "కేనచీ"తి వుత్తోతి తదత్థదస్సనే తేసేవాతి అయం పదత్థో న సమ్భవతీతి న సక్కా వత్తున్తి. ఏవమేత్థ యథా అట్ఠకథా అవట్ఠితా, తథా అత్థో యుజ్జతీతి వేదితబ్బం.

౧౪-౧౮. సన్తానస్స అజఞ్ఞమలీనభావకరణతో కణ్హకమ్మవిపాకహేతుతో చ అపరిసుద్ధత్తా ''**అసుచిభావేన సన్దన్తీ**''తి వుత్తం. **తత్థాతి** వణే. **పగ్గరణక…పే.… సద్దోతి** ఏతేన ఆసవో వియ ఆసవోతి అయమ్పి అత్థో దస్సితోతి దట్ఠబ్బం. **గోత్రభు… పే.… వుత్తానీతి** ఏతేన గోత్రభుగ్గహణం ఉపలక్ఖణం యథా "కాకేహి సప్పి రక్ఖితబ్బ"న్తి దస్సేతి. గోత్రభుసదిసా గోత్రభూతి పన అత్థే సతి గుణప్పధానత్థానం ఏకేన సద్దేన అవచనీయత్తా వోదానాదయోవ వుత్తా భవేయ్యుం. అథ వా **గోత్రభూతి** ఏకసేసేన సామఞ్ఞేన వా అయం నిద్దేసోతి వేదితబ్బం. అభివిధివిసయం అవధిన్తి విభత్తిం పరిణామేత్వా వత్తబ్బం.

సమ్పయుత్తేహి ఆసవేహి **తంసహితతా** ఆసవసహితతా. ఇదం వుత్తం హోతి – యథా సహేతుకానం సమ్పయుత్తేహి హేతూహి సహేతుకతా, న ఏవం సాసవాతి వుత్తధమ్మానం సమ్పయుత్తేహి ఆసవేహి సాసవతా, అథ ఖో విప్పయుత్తేహీతి. దుకన్తరే అవుత్తపదభావోయేవేత్థ దుకయోజనాయ ఞాయాగతతా. యది ఏవం హేతుగోచ్ఛకే కథన్తి ఆహ ''**హేతుగోచ్ఛకే పనా**''తిఆది. **పఠమే దుకే దుతియస్స పక్ఖేపే ఏకోతి** చతుత్థదుకమాహ. **పఠమే దుకే తతియస్స పక్ఖేపే ద్వేతి** "ఆసవా చేవ ధమ్మా ఆసవవిప్పయుత్తా చ, ఆసవవిప్పయుత్తా చేవ ధమ్మా నో చ ఆసవా"తి ఇమినా సద్ధిం పఞ్చమదుకమాహ. **పఠమస్స దుతియే దుకే పక్ఖేపే ఏకోతి** "నో ఆసవా ధమ్మా సాసవాపి అనాసవాపీ"తి అయమేకో. **తతియే పఠమస్స పక్ఖేపే ద్వేతి** "ఆసవా ధమ్మా ఆసవసమ్పయుత్తాపి ఆసవవిప్పయుత్తాపి, నో ఆసవాధమ్మా ఆసవసమ్పయుత్తాపి ఆసవవిప్పయుత్తాపీ"తి ఇమే ద్వే. **తతియే దుతియస్స పక్ఖేపే ఏకోతి** "సాసవా ధమ్మా ఆసవసమ్పయుత్తాపి ఆసవవిప్పయుత్తాపీ"తి ఏకో. **దుతియే తతియస్స పక్ఖేపే ఏకోతి** ఛట్ఠదుకమాహ. **తీహీతి** చతుత్థపఞ్చమఛట్ఠేహి. **ఇతరేతి** తదవసిట్ఠా పఞ్చ. తే పన పఠమే తతియదుకదుతియపదపక్ఖేపే ఏకో, దుతియే పఠమదుకదుతియపదపక్ఖేపే ఏకో, తతియే పఠమస్స ఏకేకపదపక్ఖేపే ద్వే, తతియే దుతియదుకపఠమపదపక్ఖేపే ఏకోతి ఏవం వేదితబ్బా. "సాసవా ధమ్మా ఆసవాపి నో ఆసవాపి. ఆసవసమ్పయుత్తా ధమ్మా ఆసవాపి నో ఆసవాపి. ఆసవవిప్పయుత్తా ధమ్మా ఆసవాపి నో ఆసవాపీ"తి ఏతేసమ్పి, "ఆసవసహగతా ధమ్మా నో ఆసవసహగతా ధమ్మా"తి ఏవమాదీనఞ్చ అగ్గహణే కారణం గహణనయో చ పుబ్బే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

ఏస నయోతి యో ఏస పఠమదుకే దుతియదుకపక్ఖేపాదికో ఉపాయో ఇధ ఆసవగోచ్ఛకే వుత్తో, ఏస నయో సంయోజనగోచ్ఛకాదీసు దుకన్తరనిద్ధారణేతి అత్థో. తత్థ పాళియం అనాగతదుకా సంయోజనగోచ్ఛకే తావ "సంయోజనా చేవ ధమ్మా సంయోజనవిప్పయుత్తా చ, సంయోజనవిప్పయుత్తా చేవ ధమ్మా నో చ సంయోజనా, సంయోజనా ధమ్మా సంయోజనసమ్పయుత్తాపి సంయోజనవిప్పయుత్తాపి, నో సంయోజనా ధమ్మా సంయోజనసమ్పయుత్తాపి సంయోజనవిప్పయుత్తాపి, నో సంయోజనా ధమ్మా సంయోజనియాపి అసంయోజనియాపి, సంయోజనియా ధమ్మా

సంయోజనసమ్పయుత్తాపి సంయోజనవిప్పయుత్తాపీ"తి పఞ్చ. ఏవం గన్థఓఘయోగఉపాదానగోచ్ఛకేసు పచ్చేకం పఞ్చ. నీవరణగోచ్ఛకే పన నీవరణానం నీవరణవిప్పయుత్తభావాభావతో "నో నీవరణా ధమ్మా నీవరణియాపి అనీవరణియాపి, నో నీవరణా ధమ్మా నీవరణసమ్పయుత్తాపి నీవరణవిప్పయుత్తాపి, నీవరణియా ధమ్మా నీవరణసమ్పయుత్తాపి నీవరణవిప్పయుత్తాపీ"తి తయో. తథా పరామాసగోచ్ఛకే "నో పరామాసా ధమ్మా పరామట్ఠాపి అపరామట్ఠాపి, నో పరామాసా ధమ్మా పరామాససమ్పయుత్తాపి పరామాసవిప్పయుత్తాపి, పరామట్ఠా ధమ్మా పరామాససమ్పయుత్తాపి పరామాసవిప్పయుత్తాపీ"తి. కిలేసగోచ్ఛకే "నో కిలేసా ధమ్మా సంకిలేసికాపి అసంకిలేసికాపి, నో కిలేసా ధమ్మా సంకిలిట్ఠాపి అసంకిలిట్ఠాపి, నో కిలేసా ధమ్మా కిలేససమ్పయుత్తాపి కిలేసవిప్పయుత్తాపి, సంకిలేసికా ధమ్మా సంకిలిట్ఠాపి అసంకిలిట్ఠాపి, సంకిలేసికా ధమ్మా కిలేససమ్పయుత్తాపి కిలేసవిప్పయుత్తాపి, అసంకిలిట్ఠా ధమ్మా సంకిలేసికాపి అసంకిలేసికాపీ"తి ఛ దుకాతి ఏవం వేదితబ్బా. సేసం వుత్తనయమేవ.

౨౦-౨౫. **పచ్చయభావేనా**తి సంయోజనత్థం దస్సేతి. యథాసకం పచ్చయభావో ఏవ హి కామరాగాదీనం వట్టసంయోజనన్తి. యది ఏవం కథం కామరాగాదీనంయేవ సంయోజనభావోతి ఆహ ''**సతిపీ**''తిఆది. **అఞ్ఞేస**న్తి సంయోజనేహి అఞ్ఞేసం కిలేసాభిసఙ్ఖారాదీనం. **తప్పచ్చయభావే**తి తేసం కిలేసకమ్మవిపాకవట్టానం పచ్చయభావే. ఓరమ్భాగియుద్ధంభాగియభావేన సఙ్గహితా పరిచ్ఛిన్నా **ఓర...పే.... సఙ్గహితా,** తేహి కామరాగాదీహి విసేసపచ్చయభూతేహి. కామకమ్మభవాదీనం కామూపపత్తిభవాదినిప్ఫాదనేపి నియమోతి కత్వా ఆహ ''**తంతం...పే.... హోతీ**''తి. తేన సంయోజనానం భావే యథావుత్తనియమానం కమ్మూపపత్తిభవానం భావం దస్సేత్వా తదభావే అభావం దస్సేన్తో ''**న చా**''తిఆదిమాహ. **బన్ధనం** అసేరిభావకరణం అన్దుబన్ధనాదయో వియ. **గన్థకరణం** అవచ్ఛిన్నతాకరణం. **చక్కలకం** పాదపుఞ్ఛనరజ్జుమణ్డలం. **న చోదేతబ్బ**న్తి పఞ్ఞాచక్ఖునా పచురజనస్స పస్సితుం అసక్కుణేయ్యత్తా యథావుత్తవిసేసస్స సద్ధేయ్యతం ఆహ. తివిధో హి అత్థో కోచి పచ్చక్ఖసిద్ధో యో రూపాదిధమ్మానం పచ్చత్తవేదనీయో అనిద్దిసితబ్బాకారో, సబ్బధమ్మానం సభావలక్ఖణన్తి వుత్తం హోతి. కోచి అనుమానసిద్ధో యో ఘటాదీసు పటాదీసు చ పసిద్ధేన పచ్చయాయత్తభావేన ఘటపట-సద్దాదీనం అనిచ్చతాదిఆకారో, కోచి ఓకప్పనసిద్ధో యో పచురజనస్స అచ్చన్తమదిట్ఠో సద్ధావిసయో సగ్గనిబ్బానాది. తత్థ యస్స సత్థునో వచనం పచ్చక్ఖసిద్ధే అనుమానసిద్ధే చ అత్థే న విసంవాదేతి అవిపరీతప్పవత్తియా, తస్స వచనేన సద్ధేయ్యత్థసిద్ధీతి తథారూపో చ భగవాతి ''**ధమ్మానం సభావ...పే.... న చోదేతబ్బ**''న్తి వుత్తం. ఏస నయో ఇతో పరేసుపి ఏవరూపేసు.

౨౬-౩౭. యథా సరభేహి అతిక్కమితబ్బా పబ్బతరాజి సరభనియా, ఏవం ఓఘనియాతి సద్దసిద్ధీతి ఆహ ''**తేనా**''తిఆది.

౩౦-౩౪. విపరియేసగ్గాహో పరామసనన్తి "పరతో"తి ఏత్థ న ధమ్మసభావతో అఞ్ఞథామత్తం పరన్తి అధిప్పేతం, అథ ఖో తబ్బిపరియాయోతి ఆహ ''**పరతోతి నిచ్చాదితో**''తి.

౩౫-౬౮. యది సభావతో అవిజ్జమానం, కథమారమ్మణభావోతి ఆహ ''**విచిత్తసఞ్ఞాయ సఞ్ఞిత**''న్తి, పరికప్పనామత్తసిద్ధన్తి అత్థో. దువిఞ్ఞేయ్యనానత్తతాయ నిరన్తరభావూపగమనం సంసట్ఠభావోతి ''**సువిఞ్ఞేయ్యనానత్తత్తా న సంసట్ఠతా**''తి వుత్తం. **తేసం** అరూపక్ఖన్ధానం. **ఇతరేహి** రూపనిబ్బానేహి. కిం పన కారణం సమానుప్పాదనిరోధానం

ఏకకలాపభూతానం అరూపధమ్మానమేవ అఞ్ఞమఞ్ఞం సంసట్ఠతా వుచ్చతి, న పన తథాభూతానమ్పి రూపధమ్మానన్తి ఆహ "**ఏస హి తేసం సభావో**"తి. తేన యదిపి కేచి అరూపధమ్మా విసుం ఆరమ్మణం హోన్తి, దన్ధప్పవత్తికత్తా పన రూపధమ్మానంయేవ సువిఞ్ఞేయ్యనానత్తం, న అరూపధమ్మానన్తి తేసం సంసట్ఠభావో తదభావో చ ఇతరేసం సభావసిద్ధోతి దస్సేతి. సమూహఘనతాయ వా దుబ్బిభాగతరత్తా నత్థి అరూపధమ్మానం విసుం ఆరమ్మణభావోతి దువిఞ్ఞేయ్యనానత్తత్తా తేసంయేవ సంసట్ఠతా. **అముఞ్చిత్వా** తదధీనవుత్తితాయ **గహేతబ్బతో** బుద్ధియా.

౮౩-౧౦౦. కామతణ్హా **కామో** ఉత్తరపదలోపేన యథా రూపభవో రూపం. ఏవం సేసేసుపి. **ఆరమ్మణకరణవసేనా**తి ఏతేన కామరూపారూపతణ్హానం విసయభావో యథాక్కమం కామరూపారూపావచరతాయ కారణన్తి దస్సేతి. అవస్సఞ్చేతమేవం సమ్పటిచ్ఛితబ్బం, అఞ్ఞథా కామావచరాదిభావో అపరిపుణ్ణవిసయో సియా. యది హి ఆలమ్బితబ్బధమ్మవసేన భూమిపరిచ్ఛేదో, ఏవం సతి అనారమ్మణానం సఙ్గహో న సియా. అథ విపాకదానవసేన, ఏవమ్పి అవిపాకానం సఙ్గహో న సియా, తస్మా ఆరమ్మణకరణవసేన పరియాపన్నానం భూమిపరిచ్ఛేదో కాతబ్బో. ఏవఞ్హి సతి కామావచరాదిభావో పరిపుణ్ణవిసయో సియా. తేనేవాహ "**ఏవఞ్హి సతీ**"తిఆది. అపరియాపన్నానం పన లోకతో ఉత్తిణ్ణభావేన అనుత్తరభూమితా. **అకామావచరాదితా నాపజ్జతీ**తి అబ్యాపితదోసం పరిహరతి, **కామావచరాదితా నాపజ్జతీ**తి అతిబ్యాపితదోసం. నను చ ఇమస్మిం పక్ఖే కామతణ్హా కతమా, కామావచరధమ్మారమ్మణా తణ్హా, కామావచరధమ్మా కతమే, కామతణ్హావిసయాతి ఇతరీతరనిస్సయతా దోసోతి? న, అవీచిఆదిఏకాదసోకాసనిన్నతాయ కిఞ్చి తణ్హం కామతణ్హాభావేన గహేత్వా తంసభావాయ విసయభావేన కామావచరధమ్మానం ఉపలక్ఖేతబ్బత్తా.

ఇదాని యథావుత్తమత్థం పాఠేన సమత్థేన్తో "**నిక్ఖేపకణ్డేపీ**"తిఆదిమాహ. తత్థ హి కామతణ్హాయ ఆలమ్బితబ్బత్తా కామధాతుపరియాపన్నధమ్మా చ కామభవసఙ్ఖాతే కామే ఓగాళ్హా హుత్వా చరన్తి, నాఞ్ఞత్థాతి **ఏత్థావచరా**తి వుత్తన్తి. విసేసత్థినా విసేసో అనుపయుజ్జతీతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ఆహ "**లోకస్స వసేన పరియాపన్నచ్ఛయతో**"తి. తేన లోకియధమ్మేసు పరియాపన్న-సద్దస్స నిరుళ్హతం దస్సేతి భగవతో తదుచ్చారణానన్తరం వినేయ్యానం తదత్థపటిపత్తితో. పరిచ్ఛేదకాపేక్ఖా పరిచ్ఛిన్నతాతి "**పరిచ్ఛేదకారికాయ తణ్హాయా**"తి వుత్తం. సా హి ధమ్మానం కామావచరాదిభావం పరిచ్ఛిన్దతి. **పరి**-సద్దో చేత్థ "ఉపాదిన్నా"తిఆదీసు ఉప-సద్దో వియ ససాధనం కిరియం దీపేతీతి అయమత్థో వుత్తోతి దట్ఠబ్బం.

నియ్యానకరణసీలా **నియ్యానికా** యథా "అపూపభక్ఖనసీలో ఆపూపికో"తి, నియ్యానసీలా ఏవ వా. రాగదోసమోహావ గహితాతి ఞాయతి, ఇతరథా పహానేకట్ఠతావచనం నిప్పయోజనం సియా. "రణోహతా న జోతన్తి, చన్దసూరియా సతారకా"తిఆదీసు రణ-సద్దస్స రేణుపరియాయతా దట్ఠబ్బా. సమ్పహారపరియాయత్తా యుద్ధ-సద్దస్స సమ్పహారో చ పహరితబ్బాధారోతి అకుసలసేనావ "సరణా"తి వుత్తా. **దుక్ఖాదీన**న్తి ఫలభూతానం దుక్ఖవిఘాతఉపాయాసపరిళాహానం సభాగభూతాయ చ మిచ్ఛాపటిపదాయ. **తన్నిబ్బత్తకసభావానం అకుసలాన**న్తి ఏతేన సబ్బేసమ్పి అకుసలానం సరణతం దస్సేతి.

అభిధమ్మదుకమాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తికదుకమాతికాపదవణ్ణనా

౧౧౧-౧౧౮. **విజ్జాసభాగతాయ** , న సబ్బకప్పాదయో వియ విజ్జాయ ఉపకారకభావతో. "**అభేజ్జం...పే.... రుహతీ**"తి ఉభయమ్పి అనవసేసప్పహానమేవ సన్ధాయ వుత్తం. కిఞ్చాపి హి హేట్ఠిమమగ్గేహిపి పహీయమానా కిలేసా తేన తేన ఓధినా అనవసేసమేవ పహీయన్తి, యే పన అవసిట్ఠా భిన్దితబ్బా, తే లోభాదికిలేసభావసామఞ్ఞతో పున విరుళ్హా వియ హోన్తి. అరహత్తమగ్గే పన ఉప్పన్నే న ఏవం అవసిట్ఠాభావతో. **తదుపచారేన** నిస్సయవోహారేన. కుసలేహి తాపేతబ్బాతి వా **తపనియా,** తదగ్గాదివసేన బాధితబ్బా పహాతబ్బాతి అత్థో. **సమానత్థాని** అధివచనాదీనం సఙ్ఖాదిభావతో. "సబ్బేవ ధమ్మా అధివచనపథా"తిఆదినా అధివచనాదీనం విసయభావే న కోచి ధమ్మో వజ్జితో, వచనభావో ఏవ చ అధివచనాదీనం వక్ఖమానేన నయేన యుజ్జతీతి అధిప్పాయేనాహ "**సబ్బఞ్చ వచనం అధివచనాదిభావం భజతీ**"తి.

౧౧౯-౧౨౮. అఞ్ఞం అనపేక్ఖిత్వా సయమేవ అత్తనో నామకరణసభావో నామకరణట్ఠోతి, తేన అరూపధమ్మానం వియ ఓపపాతికనామతాయ పథవీఆదీనమ్పి నామభావో సియాతి ఆసఙ్కాయ నివత్తనత్థం "**నామన్తరానాపజ్జనతో**"తి ఆహ. న హి వినా పథవీఆదినామేనపి రూపధమ్మా వియ కేసాదినామేహి వినా వేదనాదినామేహి అఞ్ఞేన నామేన అరూపధమ్మా పిణ్డాకారతో వోహరీయన్తీతి. యం పన పరస్స నామం కరోతి, తస్స అఞ్ఞాపేక్ఖం నామకరణన్తి నామకరణసభావతా నత్థీతి సామఞ్ఞనామాదికరణానం నామభావో నాపజ్జతి. యస్స చఞ్ఞేహి నామం కరీయతి, తస్స నామకరణసభావతాయ అభావోయేవాతి నత్థి నామభావో. యే పన అనాపన్ననామన్తరా సభావసిద్ధనామా చ, తే వేదనాదయోవ నామం నామాతి దస్సేన్తో "**అత్తనావా**"తిఆదిమాహ. ఫస్సాదీనం ఆరమ్మణాభిముఖతా తం అగ్గహేత్వా అప్పవత్తియేవాతి దస్సేతుం "**అవినాభావతో**"తి వుత్తం. **అధివచనసమ్ఫస్సో** మనోసమ్ఫస్సో, సో నామమన్తరేన గహేతుం అసక్కుణేయ్యతాయ పాకటోతి నిదస్సనభావేన వుత్తో. **రుప్పనసభావేనాతి** నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం. పకాసకపకాసితబ్బభావేనపి హి వినాపి నామేన రూపధమ్మా పాకటా హోన్తీతి. అథ వా పకాసకపకాసితబ్బభావో విసయివిసయభావో చక్ఖురూపాదీనం సభావో, సో రుప్పనసభావే సామఞ్ఞే అన్తోగధోతి దట్ఠబ్బం.

౧౨౯-౧౩౩. **ఇతో వుట్ఠే పరికమ్మన్తి**ఆదినా సమాపత్తివుట్ఠానకుసలతా వియ సమాపత్తికుసలతాపి ఝానలాభీనంయేవ హోతీతి వుత్తం వియ దిస్సతి. "ఇతరేసమ్పి అనుస్సవవసేన సమాపత్తీనం అప్పనాపరిచ్ఛేదపఞ్ఞా లబ్భతీ"తి వదన్తి. "ఏవం సీలవిసోధనాదినా సమాపత్తిం అప్పేతీతి జాననకపఞ్ఞా సహ పరికమ్మేన అప్పనాపరిచ్ఛేదజాననకపఞ్ఞా"తి కేచి. **వుట్ఠానే కుసలభావో** వుట్ఠానవసితా. **వుట్ఠేతి** సమాపజ్జనతో వుట్ఠే.

౧౩౪-౧౩౮. సోభనే రతో సురతో, తస్స భావో సోరచ్చన్తి ఆహ "**సోభనకమ్మరతతా**"తి. సుట్ఠు వా ఓరతో విరతో సోరతో , తస్స భావో సోరచ్చన్తి. అయం పనత్థో అట్ఠకథాయం వుత్తో ఏవ. **అప్పటిసఙ్ఖానం** మోహో. **కుసలభావనా** బోధిపక్ఖియధమ్మానం వడ్ఢనా. **సఞ్ఞాణం** ఉపలక్ఖణం. **సవిగ్గహం** సబిమ్బకం. **ఉపలక్ఖేతబ్బాకారం** ధమ్మజాతం, ఆరమ్మణం వా. **అవిక్ఖేపోతి** చిత్తవిక్ఖేపపటిపక్ఖో. ఉజువిపచ్చనీకతాయ హి పహానవుట్ఠానేన చ అవిక్ఖేపో విక్ఖేపం పటిక్ఖిపతి, పవత్తితుం న దేతీతి.

౧౩౯-౧౪౨. **కారణసీలం** లోకియం. **ఫలసీలం** లోకుత్తరం తేన సిజ్ఝతీతి కత్వా, లోకియస్సపి వా సీలస్స కారణఫలభావో పుబ్బాపరభావేన దట్ఠబ్బో. **సమ్పున్నసముదాయస్స** పరిపుణ్ణసమూహస్స. **అకుసలా సీలా** అకుసలా సమాచారా. **సీలసమ్పదా** సీలసమ్పత్తి సీలగుణాతి అత్థో. **సహోత్తప్పం ఞాణన్తి** ఓత్తప్పస్స ఞాణప్పధానతం ఆహ, న పన ఞాణస్స ఓత్తప్పసహితతామత్తం. న హి ఓత్తప్పరహితం ఞాణం అత్థీతి. **అధిముత్తతా** అభిరతివసేన నిరాసఙ్కాపవత్తి. **నిస్సటతా**

విసంయుత్తతా. ఏత్థ చ అధిముత్తతానిస్సటతావచనేహి తదుభయపరియాయా ద్వే విముత్తియో ఏకసేసనయేన ఇధ “విముత్తీ”తి వుత్తాతి దస్సేతి. తథా హి వుత్తం “చిత్తస్స చ అధిముత్తి నిబ్బానఞ్చా”తి. ఉప్పజ్జతి ఏతేనాతి ఉప్పాదో, న ఉప్పాదోతి **అనుప్పాదో,** తబ్భూతే అనుప్పాదపరియోసానే విమోక్ఖన్తే అనుప్పాదస్స అరియమగ్గస్స కిలేసానం వా అనుప్పజ్జనస్స పరియోసానేతి ఠానఫలేహి అరియఫలమేవ ఉపలక్ఖీయతీతి దట్ఠబ్బం.

మాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కామావచరకుసలపదభాజనీయవణ్ణనా

౧. **అప్పేతు**న్తి నిగమేతుం. "పదభాజనీయం న వుత్త"న్తి పదభాజనీయావచనేన అప్పనావరోధం సాధేత్వా పదభాజనీయావచనస్స కారణం వదన్తో **''సరూపేనా''**తిఆదిమాహ. తత్థ "ఫస్సో హోతీ"తిఆదీసు హోతి-సద్దో అత్థి-సద్దేన అనానత్థోతి అధిప్పాయేన వుత్తం **''దుతియేన హోతి-సద్దేనా''**తి. పుబ్బే అట్ఠకథాధిప్పాయేన వత్వా యథావుత్తస్స పాళిప్పదేసస్స అప్పనావరోధో సమత్థితోతి అత్తనో అధిప్పాయం దస్సేన్తో **''సఙ్ఖేపేనా''**తిఆదిమాహ.

ఞాతుం ఇచ్ఛితోతి లక్ఖణస్స పుచ్ఛావిసయతం దస్సేతుం వుత్తం. **యేన కేనచీ**తి దస్సనాదివిసేసయుత్తేన, ఇతరేన వా. అవత్థావిసేసో హి ఞాణస్స దస్సనతులనతీరణాని. **''అదిట్ఠ''**న్తిఆదీసు ఆహాతి యోజేతబ్బం, సబ్బత్థ చ లక్ఖణస్సాతి. తఞ్హేత్థ అధికతన్తి. **అదిట్ఠం జోతీయతి ఏతాయాతి** ఏతేన దిట్ఠం సంసన్దతి ఏతాయాతి దిట్ఠసంసన్దనా. విమతిం ఛిన్దతి ఏతాయాతి విమతిచ్ఛేదనాతి ఏతాసమ్పి సద్దత్థో నయతో దస్సితో, అత్థతో పన సబ్బాపి తథాపవత్తం వచనం, తదుప్పాదకో వా చిత్తుప్పాదోతి వేదితబ్బం.

అఞ్ఞమఞ్ఞతో పభిజ్జతీతి పభేదో, విసేసో, తేన **పభేదేన. ధమ్మానం దేసన**న్తి కిఞ్చాపి సమయభూమిజాతిఆరమ్మణసభావాదివసేన అనవసేసప్పభేదపరిగ్గహతో నిద్దేసదేసనావ వత్తుం యుత్తా, తథాపి కుసలాదిమాతికాపదసఙ్గహితవిసేసోయేవ ఇధ పభేదోతి అధిప్పేతోతి వుత్తం **''పభేద…పే.… దేసనం ఆహా''**తి. తేనేవాహ **అట్ఠకథాయం** "కుసల…పే.… దీపేత్వాతి ఫస్సో హోతి…పే.… అవిక్ఖేపో హోతీ"తి (ధ. స. అట్ఠ. ధమ్ముద్దేసవార ఫస్సపఞ్చమకరాసివణ్ణనా). "ఫస్సో ఫుసనా"తిఆదినా చ పభేదవన్తోవ సాతిసయం నిద్దిట్ఠా, న పన మాతికాయం వుత్తప్పభేదోతి పభేదవన్తదస్సనం నిద్దేసో. **ఇదం వుత్తం హోతీ**తిఆదినా "పభేదే…పే.… దస్సనత్థ"న్తి ఇమస్స వాక్యస్స పిణ్డత్థమాహ. యది ధమ్మా ఏవ పుచ్ఛితబ్బా విస్సజ్జేతబ్బా చ, కస్మా కుసలాతి పభేదవచనన్తి ఆహ **''తే పనా''**తిఆది. న హి పభేదేహి వినా పభేదవన్తో అత్థీతి. "ఇమే ధమ్మా కుసలా"తి ఏతేన "ఫస్సో హోతీ"తి, "ఫస్సో ఫుసనా"తి చ ఆదినా ఉద్దిట్ఠనిద్దిట్ఠానం ధమ్మానం కుసలభావో విస్సజ్జితో హోతీతి ఇమినా అధిప్పాయేన **''ఇమే ధమ్మా కుసలాతి విస్సజ్జనేపీ''**తి ఆహ. **ఇమస్మిఞ్హీ**తి **హి**-సద్దో కారణత్థో. తేన యస్మా ధమ్మావ దేసేతబ్బా, తే చ కుసలా…పే.… భేదా దేసేతబ్బా , తస్మాతి ఏవం వా యోజనా. **ధమ్మానమేవాతి** అవధారణఫలం దస్సేతి **''అవోహారదేసనాతో''**తి. **అత్థానఞ్చాతి చ**-సద్దేన "ఫస్సో ఫుసనా"తి ఏవమాదిసభావనిరుత్తిం యథావుత్తధమ్మాదిఞాణఞ్చ సఙ్గణ్హాతి. "ఇతి ఏవం అయం పవత్తేతబ్బో నివత్తేతబ్బో చా"తి తథా తథా విధేతబ్బభావో ఇతికత్తబ్బతా, తాయ యుత్తో **ఇతి…పే.… యుత్తో** , తస్స విధేతబ్బస్సాతి అత్థో, **విసేసనత్తా** పభేదస్సాతి అధిప్పాయో.

ఇతికత్తబ్బతాయుత్తస్స విసేసితబ్బత్తా **ఉద్దేసో ధమ్మప్పధానో,** తస్మా తత్థ ధమ్మస్స విసేసితబ్బత్తా "కుసలా ధమ్మా"తి అయం పదానుక్కమో కతో. **పుచ్ఛా సంసయితప్పధానా** అనిచ్ఛితనిచ్ఛయనాయ పవత్తేతబ్బత్తా. తేన సబ్బధమ్మేసు సముగ్ఘాటితవిచికిచ్ఛానుసయానమ్పి పుచ్ఛా దేసేతబ్బపుగ్గలగతసంసయాపత్తిం అత్తని ఆరోపేత్వా సంసయాపన్నేహి వియ పవత్తీయతీతి దస్సేతి. కామావచరాదిభేదో వియ కుసలాదిభావేన కుసలాదిభేదో ధమ్మభావేన నియతోతి ధమ్మాతి వుత్తే నిచ్ఛయాభావతో "కుసలా ను ఖో అకుసలా ను ఖో"తిఆదినా సంసయో హోతీతి ఆహ **''కుసలాదిభేదో పన సంసయితో''**తి.

ధమ్మభావో పన కుసలాదీసు ఏకన్తికత్తా నిచ్ఛితోయేవాతి వుత్తం ''**న చ ధమ్మభావో సంసయితో**''తి. తేన సంసయితో నిచ్ఛేతబ్బభావేన పధానో ఏత్థ కుసలభావో, న తథా ధమ్మభావోతి ధమ్మా కుసలాతి వుత్తన్తి దస్సేతి.

చిత్తుప్పాదసమయేతి చిత్తస్స ఉప్పజ్జనసమయే. "అథ విజ్జమానే"తి ఏత్థ అథ-సద్దస్స అత్థమాహ ''**పచ్ఛా**''తి. భోజనగమనాదీహి సమయేకదేసనానత్తం దస్సేత్వా అవసేసనానత్తం దస్సేతుం ''**సమవాయాదీ**''తి వుత్తం. **విసేసితా**తి ఏతేన "నియమితా"తి పదస్స అత్థం వివరతి, తస్మా యథావుత్తచిత్తవిసేసితబ్బతో సమయతోతి అత్థో. **యథాధిప్పేతానన్తి** కామావచరాదివిసేసయుత్తానం. "తస్మిం సమయే"తి చిత్తుప్పత్తియా విసేసితబ్బోపి సమయో యేన చిత్తేన ఉప్పజ్జమానేన విసేసీయతి, తస్సేవ చిత్తస్స "యస్మిం సమయే"తి ఏత్థ సయం విసేసనభావం ఆపజ్జతి. తథా "తస్మిం సమయే"తి ఏత్థ విసేసనభూతం చిత్తం అత్తనా విసేసితబ్బసమయస్స ఉపకారత్థం "యస్మిం సమయే...పే.... చిత్త"న్తి విసేసితబ్బభావం ఆపజ్జతి. ఉపకారోతి చ అఞ్ఞమఞ్ఞం అవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్దితబ్బభావోతి దట్ఠబ్బం. పురిమధమ్మానం భఙ్గసమకాలం, భఙ్గానన్తరమేవ వా పచ్ఛిమధమ్మానం ఉప్పత్తి **పురిమపచ్ఛిమానం నిరన్తరతా** కేనచి అనన్తరితతా. యాయ భావపక్ఖస్స బలవభావేన పటిచ్ఛాదితో వియ హుత్వా అభావపక్ఖో న పఞ్ఞాయతీతి తదేవేతన్తి గహణవసేన పచురజనో విపరియేసితో, సోయమత్థో అలాతచక్కేన సుపాకటో హోతి. తేనేవాహ ''**ఏకీభూతానమివా**''తి . ఏకసమూహవసేన ఏకీభూతానమివ పవత్తి **సమూహఘనతా,** దుబ్బిఞ్ఞేయ్యకిచ్చభేదవసేన ఏకీభూతానమివ పవత్తి **కిచ్చఘనతా**తి యోజనా. ఏత్థ చ పచ్చయపచ్చయుప్పన్నభావేన పవత్తమానానం అనేకేసం ధమ్మానం కాలసభావబ్యాపారారమ్మణేహి దుబ్బిఞ్ఞేయ్యభేదతాయ ఏకీభూతానమివ గహేతబ్బతా యథాక్కమం సన్తతిఘనతాదయోతి దట్ఠబ్బం.

సహకారీకారణసన్నిజ్ఝం సమేతీతి **సమయో,** సమవేతీతి అత్థోతి **సమయ**-సద్దస్స సమవాయత్థతం దస్సేన్తో ''**పచ్చయసామగ్గి**''న్తి ఆహ. సమేతి సమాగచ్ఛతి ఏత్థ మగ్గబ్రహ్మచరియం తదాధారపుగ్గలేహీతి **సమయో,** ఖణో. సమేన్తి ఏత్థ, ఏతేన వా, సమాగచ్ఛన్తి ధమ్మా సహజాతధమ్మేహి ఉప్పాదాదీహి వాతి **సమయో,** కాలో. ధమ్మప్పవత్తిమత్తతాయ అత్థతో అభూతోపి హి కాలో ధమ్మప్పవత్తియా అధికరణం కరణం వియ చ పరికప్పనామత్తసిద్ధేన రూపేన వోహరీయతీతి. సమం, సహ వా అవయవానం అయనం పవత్తి అవట్ఠానన్తి **సమయో,** సమూహో యథా "సముదాయో"తి. అవయవసహావట్ఠానమేవ హి సమూహో. పచ్చయన్తరసమాగమే ఏతి ఫలం ఏతస్మా ఉప్పజ్జతి పవత్తతి చాతి **సమయో,** హేతు యథా "సముదయో"తి. సమేతి సమ్బన్ధో ఏతి సవిసయే పవత్తతి, సమ్బన్ధా వా అయన్తి ఏతేనాతి **సమయో,** దిట్ఠి. దిట్ఠిసంయోజనేన హి సత్తా అతివియ బజ్ఝన్తీతి. సమయనం సఙ్గతి సమోధానన్తి **సమయో,** పటిలాభో. సమస్స నిరోధస్స యానం, సమ్మా వా యానం అపగమో అప్పవత్తీతి **సమయో,** పహానం. అభిముఖభావేన సమ్మా ఏతబ్బో అభిసమేతబ్బో అధిగన్తబ్బోతి అవిపరీతో సభావో **అభిసమయో**. అభిముఖభావేన సమ్మా వా ఏతి గచ్ఛతి బుజ్ఝతీతి **అభిసమయో,** అవిరాధేత్వా ధమ్మానం అవిపరీతసభావావబోధో. ఏత్థ చ ఉపసగ్గానం జోతకమత్తత్తా తస్స తస్స అత్థస్స వాచకో **సమయ**-సద్దో ఏవాతి సఉపసగ్గోపి వుత్తో. **తానే**వాతి పీళనాదీనేవ. **విప్ఫారికతా** సేరిభావేన కిరియాసు ఉస్సాహనపరినిప్ఫన్నో.

కేసుచీతి అకుసలవిపాకాదీసు. ఖణస్స అసమ్భవో తేన వినాభావోతి ఆహ ''**ననూ**''తిఆది. **ధమ్మేనే**వాతి విసేసన్తరరహితేన. తంయేవ హి అవధారణేన నివత్తితం విసేసం దస్సేతి ''**న తస్స పవత్తిత్థా**''తిఆదినా. **యథా వా తథా వా**తి కాలేన లోకో పవత్తతి నివత్తతీతి వా కాలో నామ భావో వత్తనలక్ఖణో భావానం పవత్తిఓకాసదాయకోతి వా యేన తేన

పకారేన. ఇధ ఉత్తమహేతునో సమ్భవో ఏవ నత్థీతి హేతుహేతుసాధారణహేతూయేవ పటిసేధేతి. **తప్పచ్చయతం** అనేకపచ్చయతం.

పకతిస్సరవాదగ్గహణం నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం. పజాపతిపురిసకాలవాదాదయోపి "**ఏకకారణవాదో**"తి. **వా**-సద్దేన వా తేసమ్పి సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **అవయవ...పే.... దాయో వుత్తో** అవయవధమ్మేన సముదాయస్స అపదిసితబ్బత్తా, యథా "సమం చుణ్ణం, అలఙ్కతో దేవదత్తో"తి చ. **అనిప్ఫాదనం** నిప్ఫాదనాభావో అహేతుభావో. నిప్ఫాదేతుం అసమత్థస్స పన పచ్చయన్తరానం సహస్సేపి సమాగతే నత్థేవ సమత్థతాతి ఆహ "**నిప్ఫాదనసమత్థస్సా**"తి. ఏత్థ చ సహకారీకారణాయత్తా ఫలుప్పాదనా పచ్చయధమ్మానం అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖాతి వుత్తాతి అపేక్ఖా వియాతి అపేక్ఖా దట్ఠబ్బా.

నిబ్యాపారేసు అబ్యావటేసు. **ఏకేకస్మిన్తి** అట్ఠకథాయం ఆమేడితవచనస్స లుత్తనిద్దిట్ఠతం దస్సేతి. సతి చ ఆమేడితే సిద్ధో బహుభావోతి. అన్ధసతం పస్సతీతి చ పచ్చత్తవచనం నిద్ధారణే భుమ్మవసేన పరిణామేత్వా "**అన్ధసతే**"తి ఆహ. తథా ఏకేకస్మిన్తి ఇమినా విసుం అసమత్థతా జోతితాతి అన్ధసతం పస్సతీతి సముదితం పస్సతీతి అత్థతో అయమత్థో ఆపన్నోతి ఆహ "**అన్ధసతం సహితం పస్సతీతి అధిప్పాయో**"తి. **అఞ్ఞథాతి** యథారుతవసేన అత్థే గయ్హమానే. యస్మా **అసా...పే.... సిద్ధో** సివికుబ్బహనాదీసు, తస్మా నాయమత్థో సాధేతబ్బో. ఇదాని తస్సత్థస్స సుపాకటభావేన అసాధేతబ్బతం దస్సేన్తో "**విసు**"న్తిఆదిమాహ.

ఏతేనుపాయేనాతి యోయం ఖణసఙ్ఖాతో సమయో కుసలుప్పత్తియా దుల్లభభావం దీపేతి. **అత్తనో దుల్లభతాయాతి** ఏత్థ ఖణత్థో వా సమయ-సద్దో ఖణసఙ్ఖాతో సమయోతి అత్థో వుత్తో. ఏతేన ఉపాయభూతేన నయభూతేన. **యోజనా కాతబ్బాతి** ఏత్థాయం యోజనా – **సమవాయ...పే.... వుత్తిం దీపేతి** సయం పచ్చయసామగ్గిభావతో, సమవాయత్థో వా సమయ-సద్దో సమవాయసఙ్ఖాతో సమయో. సో యాయ పచ్చయసామగ్గియా సతీతి ఇమస్స అత్థస్స పకాసనవసేన ధమ్మానం అనేకహేతుతో వుత్తిం దీపేతి. **కాల...పే.... పరిత్తతం దీపేతి** అత్తనో అతిపరిత్తతాయ. **సమూహ...పే.... సహుప్పత్తిం దీపేతి** సయం ధమ్మానం సముదాయభావతో. **హేతు...పే.... వుత్తితం దీపేతి** సతి ఏవ అత్తని అత్తనో ఫలానం సమ్భవతోతి. అత్థపక్ఖే చ సద్దపక్ఖే చ యస్మిం అతిపరిత్తే కాలే యస్మిం ధమ్మసముదాయే యమ్హి హేతుమ్హి సతీతి ఏతస్స అత్థస్స ఞాపనవసేన తదాధారాయ తదధీనాయ చ కుసలధమ్మప్పవత్తియా దుప్పటివిజ్ఝతం అనేకేసం సహుప్పత్తిం పరాధీనప్పత్తిఞ్చ దీపేతీతి.

దళ్హధమ్మా ధనుగ్గహాతి దళ్హధనునో ఇస్సాసా. **దళ్హధను** నామ ద్విసహస్సథామం వుచ్చతి. **ద్విసహస్సథామన్తి** చ యస్స ఆరోపితస్స జియాబద్ధో లోహసీసాదీనం భారో దణ్డే గహేత్వా యావ కణ్డప్పమాణా ఉక్ఖిత్తస్స పథవితో ముచ్చతి. **సిక్ఖితాతి** దసద్వాదసవస్సాని ఆచరియకులే ఉగ్గహితసిప్పా. **కతహత్థాతి** ధనుస్మిం చిణ్ణవసీభావా. కోచి సిప్పమేవ ఉగ్గణ్హాతి, కతహత్థో న హోతి, ఇమే పన న తథాతి దస్సేతి. **కతుపాసనాతి** రాజకులాదీసు దస్సితసిప్పా. **చతుద్దిసా ఠితా అస్సూతి** ఏకస్మింయేవ పదేసే థమ్భం వా రుక్ఖం వా యం కిఞ్చి ఏకంయేవ నిస్సాయ చతుద్దిసాభిముఖా ఠితా సియున్తి అత్థో. **ఏవం వుత్తజవనపురిసస్సాతి** న ఏవరూపో పురిసో కోచి భూతపుబ్బో అఞ్ఞత్ర బోధిసత్తేన. సో హి జవనహంసకాలే ఏవరూపమకాసి. సుత్తే పన అభూతపరికప్పనవసేన ఉపమామత్తం ఆహటం. **తప్పరభావాతి** తప్పరభావతో హేతుసఙ్ఖాతస్స సమయస్స పరాయత్తవుత్తిదీపనే ఏకన్తబ్యావటసభావతోతి అత్థో. యే పన "తప్పరభావో"తి పఠన్తి, తేసం

పచ్చయాయత్తవుత్తిదీపనతో తప్పరభావో హేతుసఙ్ఖాతస్స సమయస్స, తస్మా తస్స పరాయత్తవుత్తిదీపనతా వుత్తాతి యోజనా. సముదాయాయత్తతాదీపనే తప్పరో, తదేకదేసాయత్తతాదీపనే తప్పరో న హోతీతి ఆహ ‘‘**అతప్పరభావతో**’’తి.

నను చ తం తం ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తో కాలో వోహారమత్తకో, సో కథం ఆధారో తత్థ వుత్తధమ్మానన్తి ఆహ ‘‘**కాలోపి హీ**’’తిఆది. యది కిరియాయ కిరియన్తరలక్ఖణం భావేనభావలక్ఖణం, కా పనేత్థ లక్ఖణకిరియాతి ఆహ ‘‘**ఇహాపీ**’’తిఆది. **లక్ఖణభూతభావయుత్తోతి ఇతి**-సద్దో హేతుఅత్థో. ఇదం వుత్తం హోతి – యస్మా సత్తాసఙ్ఖాతాయ లక్ఖణకిరియాయ యుత్తో సమయో, తస్మా తత్థ భుమినిద్దేసోతి.

ఉద్దానతోతి యది సఙ్ఖేపతోతి అత్థో. నను చ అవసిట్ఠకిలేసాదయో వియ కిలేసకామోపి అస్సాదేతబ్బతాయ వత్థుకామే సమవరుద్ధో ఞాణం వియ ఞేయ్యేతి సఙ్ఖేపతో ఏకోయేవ కామో సియాతి అనుయోగం సన్ధాయాహ ‘‘**కిలేసకామో**’’తిఆది. **సహితస్సా**తి విసయవిసయిభావేన అవట్ఠితస్స. “ఉద్దానతో ద్వే కామా”తి కిఞ్చాపి సబ్బే కామా ఉద్దిట్ఠా, “చతున్నం అపాయాన”న్తిఆదినా పన విసయస్స విసేసితత్తా ఓరమ్భాగియకిలేసభూతో కామరాగో ఇధ కిలేసకామోతి గహితోతి ‘‘**తేనా**’’తిఆదిమాహ. చోదకో తస్స అధిప్పాయం అజానన్తో ‘‘**నను చా**’’తిఆదినా అనుయుఞ్జతి. ఇతరో పన ‘‘**బహలకిలేసస్సా**’’తిఆదినా అత్తనో అధిప్పాయం వివరతి.

కామావచరధమ్మేసు విమానకప్పరుక్ఖాదిప్పకారేసు పరిత్తకుసలాదీసు వా. నను చ “చతున్నం అపాయాన”న్తి విసయస్స విసేసితత్తా రూపారూపధాతుగ్గహణస్స అసమ్భవోయేవాతి? న, “ఉద్దానతో ద్వే కామా”తి నిరవసేసతో కామానం ఉద్దిట్ఠత్తా. ఉద్దిట్ఠేపి హి కామసముదాయే యథా తదేకదేసోవ గయ్హతి, తం దస్సేతుం ‘‘**దువిధో**’’తిఆదిమాహ. **కామరాగో** పఞ్చకామగుణికో రాగో. **కామతణ్హా** కామావచరధమ్మవిసయా తణ్హా. **నిరోధతణ్హా** ఉచ్ఛేదదిట్ఠిసహగతో రాగో. **ఇధా**తి ఏకాదసవిధే పదేసే. యది అనవసేసప్పవత్తి అధిప్పేతా, “దువిధోపేసో”తి న వత్తబ్బం వత్థుకామేకదేసస్స ఇధ అప్పవత్తనతోతి అనుయోగేన యేభుయ్యభావతో అనవసేసో వియ అనవసేసోతి వా అత్థో గహేతబ్బోతి దస్సేన్తో ‘‘**వత్థుకామోపీ**’’తిఆదిమాహ. అనవసేససదిసతా చేత్థ సభావభిన్నస్స కస్సచి అనవసేసతో. **ఏవఞ్చ కత్వా**తి కిలేసకామవత్థుకామానం అనవసేసపరిపుణ్ణభావేన అభిలక్ఖితత్తాతి అత్థో. **చాసద్దస్స రస్సత్తం కత**న్తి కామావచరసద్దే హేతుకత్తుఅత్థో అన్తోనీతోతి దస్సేతి.

విసయేతి వత్థుస్మిం అభిధేయ్యత్థేతి అత్థో. **నిమిత్తవిరహే**తి ఏతేన రుళ్హీసు కిరియా విభాగకరణాయ, న అత్తకిరియాయాతి దస్సేతి. **కుసలభావ**న్తి జాతకబాహితికసుత్తఅభిధమ్మపరియాయేన కథితం కుసలత్తం. **తస్సా**తి సుఖవిపాకభావస్స. **తస్స పచ్చుపట్ఠానతం వత్తుకామతాయా**తి ఏతేన “అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణ”న్తి ఏత్థ సుఖసద్దో ఇట్ఠపరియాయో వుత్తోతి దస్సేతి. సఞ్ఞాపఞ్ఞాకిచ్చం సఞ్జాణకరణపటివిజ్ఝనాని, తదుభయవిధురా ఆరమ్మణూపలద్ధి “విజానాతీ”తి ఇమినా వుచ్చతీతి ఆహ ‘‘**సఞ్ఞా...పే.... గహణ**’’న్తి. నను చ ఫస్సాదికిచ్చతోపి విసిట్ఠకిచ్చం చిత్తన్తి? సచ్చమేతం, సో పన విసేసో న తథా దురవబోధో, యథా సఞ్ఞాపఞ్ఞావిఞ్ఞాణానన్తి సఞ్ఞాపఞ్ఞాకిచ్చవిసిట్ఠలక్ఖణతాయ విఞ్ఞాణలక్ఖణమాహ. అనన్తరధమ్మానం పగుణబలవభావస్స కారణభావేన పవత్తమానో సన్తానం చినోతి నామ. తథాపవత్తి చ ఆసేవనపచ్చయభావోతి ఆహ ‘‘**ఆసేవనపచ్చయభావేన చినోతీ**’’తి.

చిత్తకతమేవాతి అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణకతమేవ. **నానత్తాదీనం వవత్థానన్తి** ఏత్థ వవత్థానం పచ్చేకం యోజేతబ్బం. **వవత్థానం** పరిచ్ఛేదో అసఙ్కరభావో. తేన చ ధమ్మో నిచ్ఛితో నామ హోతీతి ఆహ ''**నిచ్ఛితతా**''తి. **లిఙ్గనానత్తాదీనీతి** ఏత్థ ఇత్థిపురిససణ్ఠానవసేన లిఙ్గనానత్తం. దేవమనుస్సతిరచ్ఛానాదివసేన ఇత్థిలిఙ్గస్స పుథుత్తం, తథా పురిసలిఙ్గస్స. దేవాదిభేదే ఇత్థిలిఙ్గే పచ్చేకం నానత్తకాయతాసఙ్ఖాతస్స అఞ్ఞమఞ్ఞవిసదిససభావస్స దేసాదిభేదభిన్నస్స చ విసేసస్స వసేన పభేదో వేదితబ్బో. తథా పురిసలిఙ్గే. లిఙ్గనిబ్బత్తకస్స వా కమ్మస్స యథావుత్తనానత్తాదివసేన లిఙ్గస్స నానత్తాదీని యోజేతబ్బాని. లిఙ్గనానత్తాదీసు పవత్తత్తా సఞ్ఞాదీనం నానత్తాదీని. తేనేవాహ "కమ్మనానత్తాదీహి నిబ్బత్తాని హి తానీ"తి. అపదాదినానాకరణదస్సనేన లిఙ్గనానత్తం దస్సితం. తస్మిఞ్చ దస్సితే సఞ్ఞానానత్తాదయో దస్సితా ఏవాతి ఆవత్తతి భవచక్కన్తి దస్సేన్తో ఆహ ''**అనాగ...పే.... ఘటేన్తో**''తి. ఇత్థిలిఙ్గపురిసలిఙ్గాది విఞ్ఞాణాధిట్ఠితస్స రూపక్ఖన్ధస్స సన్నివేసవిసేసో. సఞ్ఞాసీసేన చత్తారో ఖన్ధా వుత్తా. వోహారవచనేన చ పఞ్చన్నం ఖన్ధానం వోహరితబ్బభావేన పవత్తి దీపితా, యా సా తణ్హాదిట్ఠిఅభినివేసహేతూతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ''**లిఙ్గాది...పే.... యోసానానీ**''తి ఆహ.

"యే కేచి, భిక్ఖవే, ధమ్మా అకుసలా అకుసలభాగియా, సబ్బేతే మనోపుబ్బఙ్గమా"తి (అం. ని. ౧.౫౬-౫౭), "మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా"తి (ధ. ప. ౧, ౨) చ ఏవమాదివచనతో చిత్తహేతుకం కమ్మన్తి ఆహ ''**కమ్మఞ్హి చిత్తతో నిబ్బత్త**''న్తి. **యథాసఙ్ఖ్యన్తి** కమ్మతో లిఙ్గం లిఙ్గతో సఞ్ఞాతి అత్థో. న పురిమవికప్పే వియ కమ్మతో లిఙ్గసఞ్ఞా లిఙ్గతో లిఙ్గసఞ్ఞాతి ఉభయతో ఉభయప్పవత్తిదస్సనవసేన. "భేదం గచ్ఛన్తి ఇత్థాయం పురిసోతి వా"తి భేదస్స విసేసితత్తా ఇత్థాదిభావేన వోహరితబ్బభావో ఇధ భేదోతి ''**ఇత్థిపురిసాదివోహారం గచ్ఛన్తీ**''తి వుత్తం. **అద్ధద్వయవసేనాతి** అతీతపచ్చుప్పన్నద్ధద్వయవసేన. గుణాభిబ్యాపనం కిత్తీతి ఆహ ''**పత్థటయసత**''న్తి. కమ్మనానాకరణేన వినా కమ్మనిబ్బత్తనానాకారణాభావతో ''**కమ్మజేహి... పే.... నానాకరణ**''న్తి వుత్తం. **అవిపచ్చనోకాసో** అట్ఠానభూతా, గతికాలోపి వా. కామావచరం అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం రూపధాతుయా చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిం జనేత్వా అనోకాసతాయ తదారమ్మణం అజనేన్తం ఏత్థ నిదస్సేతబ్బం. ఏకచ్చచిత్తకరణస్స అధిప్పేతత్తా చక్ఖాదివేకల్లేన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అజనకం కమ్మవిఞ్ఞాణం అవసేసపచ్చయవికలే అనోగధం దట్ఠబ్బం. తదపి **కాలగతిపయోగాదీతి ఆది**-సద్దేన సఙ్గహితన్తి. ఏత్థ చ "సహకారీకారణవికలం విపాకస్స అచ్చన్తం ఓకాసమేవ న లభతి, ఇతరం విపాకేకదేసస్స లద్ధోకాసన్తి, ఇదమేతేసం నానత్త"న్తి వదన్తి, తం విపాకస్స ఓకాసలాభే సతి సహాయకారణవికలతావ నత్థీతి అధిప్పాయేన వుత్తం.

భవతు తావ భవిత్వా అపగతం భూతాపగతం, అనుభవిత్వా అపగతం పన కథన్తి ఆహ ''**అనుభూతభూతా**''తిఆది. తేన **అనుభూత**-సద్దేన యో అత్థో వుచ్చతి, తస్స **భూత**-సద్దోయేవ వాచకో, న **అను**-సద్దో, **అను**-సద్దో పన జోతకోతి దస్సేతి. సాఖాభఙ్గసదిసా హి నిపాతోపసగ్గాతి. కిరియావిసేసకత్తఞ్చ ఉపసగ్గానం అనేకత్థత్తా ధాతుసద్దానం తేహి వత్తబ్బవిసేసస్స జోతనభావేనేవ అవచ్ఛిన్దనన్తి యత్తకా ధాతుసద్దేన అభిధాతబ్బా అత్థవిసేసా, తేసం యం సామఞ్ఞం అవిసేసో, తస్స విసేసే అవట్ఠాపనం తస్స తస్స విసేసస్స జోతనమేవాతి ఆహ ''**సామఞ్ఞ...పే.... విసేసీయతీ**''తి. **అనుభూత**-సద్దో బహులం కమ్మత్థే ఏవ దిస్సతీతి తస్స ఇధ కత్తుఅత్థవాచితం దస్సేతుం ''**అనుభూతసద్దో చా**''తిఆదిమాహ. సతిపి సబ్బేసం చిత్తుప్పాదానం సవేదయితభావతో ఆరమ్మణానుభవనే, సవిపల్లాసే పన సన్తానే చిత్తాభిసఙ్ఖారవసేన పవత్తితో అబ్యాకతేహి విసిట్ఠో కుసలాకుసలానం సాతిసయో విసయానుభవనాకారోతి అయమత్థో ఇధాధిప్పేతోతి దస్సేన్తో ''**వత్తుం అధిప్పాయవసేనా**''తి ఆహ. **భూతాపగతభావాభిధానాధిప్పాయేనాతి** కుసలాకుసలస్స ఆకడ్ఢనుపాయమాహ.

ఉప్పతితకిచ్చనిప్ఫాదనతో ఉప్పతితసదిసత్తా ''**ఉప్పతిత**''న్తి వుత్తం. **ఉప్పజ్జితుం ఆరద్ధో**తి అనాగతస్సపి తస్సేవ ఉప్పన్న-సద్దేన వుత్తతాయ కారణమాహ. ఏత్థ చ రజ్జనాదివసేన ఆరమ్మణరసానుభవనం సాతిసయన్తి అకుసలఞ్చ కుసలఞ్చ ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధతాసామఞ్ఞేన "సబ్బసఙ్ఖతం భూతాపగత"న్తి వుత్తం. సమ్మోహవినోదనియం పన ''విపాకానుభవనవసేన తదారమ్మణం. అవిపక్కవిపాకస్స సబ్బథా అవిగతత్తా భవిత్వా విగతతామత్తవసేనకమ్మఞ్చ భూతాపగత''న్తి వుత్తం. తేనేవ తత్థ ఓకాసకతుప్పన్నన్తి విపాకమేవాహ. ఇధ పన కమ్మమ్పీతి. ఆరమ్మణకరణవసేన భవతి ఏత్థ కిలేసజాతన్తి **భూమీ**తి వుత్తా ఉపాదానక్ఖన్ధా. **అగ్గిఆహితో వియా**తి భూమిలద్ధన్తి వత్తబ్బతాయ ఉపాయం దస్సేతి. **ఏతేనా**తి కమ్మం. **ఏతస్సా**తి విపాకో వుత్తోతి దట్ఠబ్బం.

అవిక్ఖమ్భితత్తాతి అవినోదితత్తా. **సభూమియ**న్తి సకభూమియం. **విచ్ఛిన్దిత్వా**తి పున ఉప్పజ్జితుం అదత్వా. **ఖణత్తయేకదేసగతం ఖణత్తయగతన్తి వుత్త**న్తి యథావుత్తస్స ఉదాహరణస్స ఉపచారభావమాహ. తేన ఉప్పన్నా ధమ్మా పచ్చుప్పన్నా ధమ్మాతి ఇదమేత్థ ఉదాహరణం యుత్తన్తి దస్సేతి. **పధానేనా**తి పధానభావేన. **దేసనాయ చిత్తం పుబ్బఙ్గమ**న్తి లోకియధమ్మే దేసేతబ్బే చిత్తం పుబ్బఙ్గమం కత్వా దేసనా భగవతా ఉచితాతి దస్సేతి. **ధమ్మసభావం వా సన్ధాయా**తి లోకియధమ్మానం అయం సభావో యదిదం తే చిత్తజేట్ఠకా చిత్తపుబ్బఙ్గమా పవత్తన్తీతి దస్సేతి. తేన తేసం తథాదేసనాయ కారణమాహ, సబ్బే అకుసలా ధమ్మా చిత్తవజ్జాతి అత్థో. **కేచీ**తి పదకారా. **ఫస్సాదయోపీ**తి **పి**-సద్దేన రాగాదయో సమ్పిణ్డేతి. కాలభేదాభావేపి పచ్చయభావేన అపేక్ఖితో ధమ్మో పురిమనిప్పన్నో వియ వోహరీయతీతి ఆహ ''**పఠమం ఉప్పన్నో వియా**''తి. అనుపచరితమేవస్స పుబ్బఙ్గమభావం దస్సేతుం ''**అనన్తరపచ్చయమన**''న్తిఆది వుత్తం. "ఖీణా భవనేత్తీ"తిఆదివచనతో (దీ. ని. ౨.౧౫౫; నేత్తి. ౧౧౪) నేత్తిభూతాయ తణ్హాయ యుత్తం చిత్తం నాయకన్తి ఆహ ''**తణ్హాసమ్పయుత్తం వా**''తి.

"యం తస్మిం సమయే చేతసికం సాత"న్తి నిద్దిట్ఠత్తా సోమనస్సవేదనా సాతసభావాతి ఆహ ''**సభావవసేన వుత్త**''న్తి. నిప్పరియాయేన **మధుర**-సద్దో రసవిసేసపరియాయో, ఇట్ఠభావసామఞ్ఞేన ఇధ ఉపచారేన వుత్తోతిఆహ ''**మధురం వియా**''తి. పరమత్థతో తణ్హావినిముత్తో నన్దిరాగో నన్దిరాగభావో వా నత్థీతి ''**న ఏత్థ సమ్పయోగవసేన సహగతభావో అత్థీ**''తి, ''**నన్దిరాగసహగతా**''తి చ వుచ్చతి. తేన విఞ్ఞాయతి "సహగతసద్దో తణ్హాయ నన్దిరాగభావం జోతేతీ"తి. అవత్థావిసేసవాచకో వా సహ-సద్దో "సనిదస్సనా"తిఆదీసు వియ, సబ్బాసుపి అవత్థాసు నన్దిరాగసభావావిజహనదీపనవసేన నన్దిరాగభావం గతా నన్దిరాగసహగతాతి తణ్హా వుత్తా. గత-సద్దస్స వా "దిట్ఠిగత"న్తిఆదీసు వియ అత్థన్తరాభావతో నన్దిరాగసభావా తణ్హా ''**నన్దిరాగసహగతా**''తి వుత్తా, నన్దిరాగసభావాతి అత్థో. **ఇధాపీ**తి ఇమిస్సం అట్ఠకథాయం. **ఇమస్మిమ్పి పదే**తి "సోమనస్ససహగత"న్తి ఏతస్మిమ్పి పదే. **అయమేవత్థో**తి సంసట్ఠో ఏవ. **యథాదస్సితసంసట్ఠసద్దో**తి అత్థుద్ధారప్పసఙ్గేన పాళితో అట్ఠకథాయ ఆగతసంసట్ఠసద్దో. **సహజాతే**తి సహజాతత్థే.

కాలవిసేసానపేక్ఖో కమ్మసాధనో **ఆభట్ఠ**-సద్దో భాసితపరియాయోతి దస్సేన్తో ఆహ ''**అభాసితబ్బతా అనాభట్ఠతా**''తి. **పాళియ**న్తి ఇమిస్సా పఠమచిత్తుప్పాదపాళియం. **అభాసితత్తా ఏవా**తి అసఙ్ఖారికభావస్స అవుత్తత్తా ఏవ. కారణపరియాయత్తా వత్థుసద్దస్స పచ్చయభావసామఞ్ఞతో ద్వారభూతధమ్మానమ్పి సియా వత్థుపరియాయోతి ఆహ ''**ద్వారం వత్థూతి వుత్త**''న్తి. తేన వత్థు వియ వత్థూతి దస్సేతి. మనోద్వారభూతా ధమ్మా యేభుయ్యేన హదయవత్థునా సహ చరన్తీతి **ద్వారేన...పే...**

హదయవత్థు వుత్తన్తి ఆహ యథా "కున్తా పచరన్తీ"తి. **సకిచ్చభావేనాతి** అత్తనో కిచ్చభావేన, కిచ్చసహితతాయ వా. **అఞ్ఞాసాధారణోతి స**-సద్దస్స అత్థమాహ. సకో హి రసో సరసోతి.

అనన్తరచిత్తహేతుకత్తా చిత్తస్స ఏకసముట్ఠానతా వుత్తా, సహజాతచిత్తఫస్సహేతుకత్తా చేతసికానం ద్విసముట్ఠానతా. "చిత్తసముట్ఠానా ధమ్మా, ఫుట్ఠో భిక్ఖవే వేదేతి, ఫుట్ఠో సఞ్జానాతి, ఫుట్ఠో చేతేతీ"తి (సం॰ ని॰ ४.९३) హి వుత్తం.

సుఖుమరజాదిరూపన్తి అణుతజ్జారిరూపమాహ. పరమాణురూపే పన వత్తబ్బమేవ నత్థి. **వత్థుపరిత్తతాయాతి** ఏతేన అనేకకలాపగతాని బహూనియేవ రూపాయతనాని సముదితాని సంహచ్చకారితాయ సివికుబ్బహనఞాయేన చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయో, న ఏకం కతిపయాని వాతి దస్సేతి. నను చ ఏవం సన్తే చక్ఖువిఞ్ఞాణం సముదాయారమ్మణం ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి సముదాయస్సేవ అభావతో. న హి పరమత్థతో సముదాయో నామ కోచి అత్థి. వణ్ణాయతనమేవ హి యత్తకం యోగ్యదేసే అవట్ఠితం, సతి పచ్చయన్తరసమాయోగే తత్తకం యథావుత్తేన ఞాయేన చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయో హోతి అవికప్పకత్తా తస్స. తదభినిహటం పన మనోవిఞ్ఞాణం అనేకక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జమానం పురిమసిద్ధకప్పనావసేన సమూహాకారేన సణ్ఠానాదిఆకారేన చ పవత్తతీతి కిం చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఏకం వణ్ణాయతనం ఆరమ్మణం, ఉదాహు అనేకానీతి న చోదేతబ్బమేతం. న హి పచ్చక్ఖవిసయే యుత్తిమగ్గనా యుత్తా. కిఞ్చ భియ్యో అచ్ఛరాసఙ్ఘాతక్ఖణేన అనేకకోటిసఙ్ఖాయ చిత్తుప్పత్తియా పవత్తనతో చిత్తస్స లహుపరివత్తితాయ సమానేపి ఘటసరావాదివణ్ణానం యోగ్యదేసావట్ఠానే పురిమమనసికారానురూపం "ఘటో"తి వా "సరావో"తి వా పఠమం తావ ఏకో మనోవిఞ్ఞాణసన్తానేన పరిచ్ఛిజ్జతి, పచ్ఛా ఇతరో చక్ఖువిఞ్ఞాణవీథియా బ్యవహితేనాతి అవిసేసవిదుతాయ పన ఘటసరావాదిబుద్ధియా అభేదాపత్తిపరికప్పనాతి. ఈదిసీపేత్థ చోదనా అచోదనాతి దట్ఠబ్బా. **ఖణపరిత్తతాయాతి** పబన్ధక్ఖణస్స ఇత్తరతాయ. పబన్ధవసేన హి పచ్చేకం రూపారూపధమ్మా విరోధిఅవిరోధిపచ్చయసమాయోగే లహుం దన్ధఞ్చ నిరుజ్ఝనతో పరిత్తకాలా దీఘకాలా చ హోన్తి, సభావలక్ఖణవసేన పన ఏకపరిచ్ఛేదా ఏవాతి. యథా చ రూపాయతనం, ఏవం ఇతరానిపి. సద్దాదయోపి హి వత్థుపరిత్తతాదిభావేన లబ్భన్తీతి. **అచ్చాసన్నాదితాయాతి ఆది**-సద్దేన అనావజ్జనం కేనచి పటిచ్ఛన్నతాతి ఏవమాదిం సఙ్గణ్హాతి. విసయిధమ్మం విసేసతో సినోతి బన్ధతీతి విసయోతి అనఞ్ఞత్థభావాపేక్ఖో విసయోతి ఆహ "**విసయో అనఞ్ఞత్థభావేనా**"తి. న హి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదయో రూపాయతనాదితో అఞ్ఞస్మిం ఆరమ్మణే పవత్తన్తీతి. గావో చరన్తి ఏత్థాతి గోచరో, గోచరో వియాతి గోచరోతి సమ్బహులచారితాపేక్ఖో గోచరోతి ఆహ "**గోచరో తత్థ చరణేనా**"తి. బహులఞ్హి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీహి రూపాదయో గయ్హన్తి, న తథా మనోవిఞ్ఞాణేనాతి. **తేసన్తి** మనోవిఞ్ఞాణేన గయ్హమానానం రూపాయతనాదీనం. "వచనస్స అనుపపత్తితో"తి కస్మా వుత్తం, నను పఞ్చద్వారే పవత్తమనోవిఞ్ఞాణధాతుం సన్ధాయ తేసం గోచరవిసయం పచ్చనుభోతీతి వచనం ఉపపజ్జతియేవాతి? న, నియమాభావతో. న హి పఞ్చద్వారాభినిహటంయేవ మనో ఇధ "మనో"తి వుత్తన్తి నియమహేతు అత్థీతి, ఏతంయేవ వా చోదనం మనసి కత్వా దిబ్బచక్ఖుఞాణాదిగ్గహణం కతం. **ఏవంవణ్ణో**తిఆదివచనతో పుబ్బేనివాసఅతీతానాగతంసఞాణాదయోపి ఇధ సమ్భవన్తి. **ఇతరథాతి** రూపం సద్దన్తిఆదినా.

భోజన ...పే॰... **ఉస్సాహాదీహీ**తి ఇదం యాయ కమ్మఞ్ఞతాయ రూపకాయస్స కల్లతా హోతి, తస్సా పచ్చయనిదస్సనం. భోజనే హి సమ్మాపరిణతే సప్పాయే చ ఉతుభోజనే సమ్మాపయుత్తే సమ్మాపయోగసఙ్ఖాతే కాయికచేతసికవీరియే చ సమారద్ధే లహుతాదిసబ్భావేన కాయో కమ్మక్ఖమో హోతి సబ్బకిరియానుకూలోతి. అథ వా **భోజన...పే॰... ఉస్సాహాదీహీ**తి ఇదం కాయస్స కల్యతాయ వియ ఉపద్దుతతాయపి కారణవచనం.

విసమభోజనాపరిణామాదితో హి కాయస్స ఉపద్దవకరా వాతాదయో ఉప్పజ్జన్తీతి. **అనువత్తన్తస్సాతి** పదం "జయం వేరం పసవతీ"తిఆదీసు (ధ. ప. ౨౦౧) వియ హేతుఅత్థవసేన వేదితబ్బం. జాగరణనిమిత్తఞ్హి ఇధ అనువత్తనం అధిప్పేతన్తి. అథ వా **అనువత్తన్తస్సాతి** ఇదం పకతియా దిట్ఠాదివసేన ఆపాథగమనుపనిస్సయానం కల్యతాదినిబ్బత్తానం కాయికసుఖాదీనం సమ్భవదస్సనం. కాయకల్యతాదిం అననువత్తన్తస్స హి యథావుత్తఉపనిస్సయాభోగాభావేన వుత్తప్పకారం ఆపాథగమనం న సియాతి. యథానుభూతే రూపాదివిసయే చిత్తస్స ఠపనం ఆవజ్జనం చిత్తపణిదహనం. యథానుభూతేన రూపాదినా సదిసం అసదిసం సమ్బన్ధఞ్చ సదిసాసదిససమ్బన్ధం, తస్స దస్సనాది సదిసాసదిససమ్బన్ధదస్సనాది, చిత్తపణిదహనఞ్చ సదిసాసదిస...పే.... దస్సనాది చ **చిత్త...పే.... దస్సనాదయో** తే పచ్చయాతి యోజేతబ్బం. **ధాతుక్ఖోభాదీతి ఆది**-సద్దేన దేవతూపసంహారాదిం సఙ్గణ్హాతి. **తంసదిసతా** దిట్ఠసుతసదిసతా. **తంసమ్పయుత్తతా** దిట్ఠసుతపటిబద్ధతా. **కేనచి వుత్తేతి** ఇమినా సద్దాయ అనుస్సవనిబ్బత్తతం ఆహ. **ఆకారవిచారణన్తి** తేసం తేసం అత్థానం ఉపట్ఠానాకారవిచారణం. **కత్థచి** అత్థే.

నియమితస్సాతి కుసలమేవ మయా ఉప్పాదేతబ్బన్తి ఏవం నియమితస్స. పసాదసినేహాభావో దోసబహులతాయ హోతీతి **లూఖపుగ్గలా దోసబహులాతి** ఆహ.

ఆయతనభావతోతి కారణభావతో.

విజ్జమానవత్థుస్మిన్తి ఏతేన "వినాపి దేయ్యధమ్మపరిచ్చాగేన చిత్తుప్పాదమత్తేనేవ దానమయం కుసలం ఉపచితం హోతీ"తి కేసఞ్చి అతిధావనం నివత్తితం హోతీతి.

ధమ్మసవనస్స ఘోసనం **ధమ్మసవనఘోసనం. తస్సాతి** "సద్ధానం దస్సామీ"తి సద్దవత్థూనం ఠానకరణభేరిఆదీనం ససద్దప్పవత్తికరణస్స. **చిన్తనం** తథా తథా చిత్తుప్పాదనం. **అఞ్ఞత్థాతి** సుత్తేసు. **అపరత్థాతి** అభిధమ్మపదేసు. **అపరియాపన్నాతి** పదస్స అత్థవణ్ణనా "పరిభోగరసో"తిఆదికాయ అత్థవణ్ణనాయ పరతో బహూసు పోత్థకేసు లిఖీయతి, యథాఠానేయేవ పన ఆనేత్వా వత్తబ్బా. తత్థ పరమత్థతో అవిజ్జమానత్తా లక్ఖణపఞ్ఞత్తియో అఞ్ఞాయతనత్తా ఛ అజ్ఝత్తికాయతనాని అసఙ్గహితా ధమ్మాయతనేనాతి యోజేతబ్బం.

"ఏకద్వారికకమ్మం అఞ్ఞస్మిం ద్వారే ఉప్పజ్జతీ"తి కస్మా వుత్తం, ననురూపాదీసు ఏకారమ్మణం చిత్తం యథా న అఞ్ఞారమ్మణం హోతి చిత్తవిసేసస్స అధిప్పేతత్తా, ఏవం కమ్మవిసేసే అధిప్పేతే కాయద్వారాదీసు ఏకద్వారికకమ్మం అఞ్ఞస్మిం ద్వారే న ఉప్పజ్జతి తత్థేవ పరియోసితత్తా, అథ కమ్మసామఞ్ఞం అధిప్పేతం, రూపాదీసు ఏకారమ్మణన్తి ఇదం ఉదాహరణం న సియాతి? న, అసదిసభావవిభావనవసేన ఉదాహటత్తా, ఇతరథా మనోవిఞ్ఞాణభూతం ఇదం చిత్తం ఛసుపి విసయేసు పవత్తనతో అనిబద్ధారమ్మణన్తి ఆరమ్మణం సదిసూదాహరణభావేన వుచ్చేయ్య ఆరమ్మణం వియ ద్వారమ్పి అనిబద్ధన్తి. యస్మా పన సతిపి కమ్మానం ద్వారన్తరచరణే యేభుయ్యేన వుత్తియా తబ్బహులవుత్తియా చ ద్వారకమ్మానం అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థానం వక్ఖతి, తస్మా పాణాతిపాతాదిభావసామఞ్ఞేన కమ్మం ఏకత్తనయవసేన గహేత్వా తస్స వచీద్వారాదీసు పవత్తిసబ్భావతో కమ్మస్స అనిబద్ధత్తాతి వుత్తన్తి ఆహ "**కాయద్వారాదీసు ఏకద్వారికకమ్మం అఞ్ఞస్మిం ద్వారే న నుప్పజ్జతీ**"తి. రూపాదీసు పన ఏకారమ్మణం చిత్తం తేనేవారమ్మణేన పరిచ్ఛిన్నన్తి విసిట్ఠమేవ గహితన్తి ఆరమ్మణమేవ నిబద్ధన్తి వుత్తన్తి చిత్తవిసేసో ఏవ గహితో, న చిత్తసామఞ్ఞం. "నను చ రూపారమ్మణం వా...పే.... ధమ్మారమ్మణం వా యం యం వా పనా"తి ఆరమ్మణమ్పి అనియమేనేవ వుత్తన్తి? సచ్చమేతం, తత్థ పన యం రూపాదీసు ఏకారమ్మణం చిత్తం, తం

తేన వినా నప్పవత్తతి, కమ్మం పన కాయద్వారికాదిభేదం వచీద్వారాదీసు న నప్పవత్తతీతి ఇమస్స విసేసస్స జోతనత్థం పాళియం ఆరమ్మణమేవ గహితం, ద్వారం న గహితన్తి ఇమమత్థం దస్సేతి ''**ఆరమ్మణమేవ నిబద్ధ**''న్తిఆదినా. **వచీద్వారే ఉప్పజ్జమానమ్పి** పాణాతిపాతాదీతి అత్థో.

కామావచరకుసలం

కాయకమ్మద్వారకథావణ్ణనా

కమ్మద్వారానన్తిఆదినా పకాసేతబ్బస్స సరూపం పకాసనుపాయఞ్చ దస్సేతి. **నియతరూపరూపవసేనాతి** ధమ్మసఙ్గహే నిద్దిట్ఠనియతరూపరూపవసేన. అఞ్ఞథా కమ్మసముట్ఠానికకాయే హదయవత్థుపి గహేతబ్బం సియా. ఏకసన్తతిపరియాపన్నో ఉపాదిన్నకకాయో ఇధ గహితోతి చక్ఖాయతనాదీతి వుత్తేసు ఏకో భావో హదయవత్థు చ గహితన్తి న సక్కా వత్తుం "చక్ఖాయతనాదీని జీవితపరియన్తానీ"తి సన్నివేసస్స విభావితత్తా.

విప్ఫన్దమానవణ్ణగ్గహణానన్తరం విఞ్ఞత్తిగ్గహణస్స ఇచ్ఛితత్తా చలనాకారావ వాయోధాతు విఞ్ఞత్తివికారసహితాతి కదాచి ఆసఙ్కేయ్యాతి తన్నివత్తనత్థం ''**పఠమజవనసముట్ఠితా**''తి ఆహ. **దేసన్తరుప్పత్తిహేతుభావేన చాలేతు**న్తి ఏతేన దేసన్తరుప్పత్తి చలనం, తంనిమిత్తే చ కత్తుభావో ఉపచరితోతి దస్సేతి, అఞ్ఞథా ఖణికతా అబ్యాపారతా చ ధమ్మానం న సమ్భవేయ్యాతి. **తదభిముఖభావవికారవతీ**తి తందిసమభిముఖో తదభిముఖో, తస్స భావో తదభిముఖభావో, సో ఏవ వికారో, తంసమఙ్గినీ వాయోధాతు తదభిముఖభావవికారవతీ. ఇదాని తదభిముఖభావవికా రస్స విఞ్ఞత్తిభావం దస్సేన్తో ఆహ ''**అధిప్పాయసహభావీ**''తిఆది. **ఏవఞ్చ కత్వా**తిఆదినా ఇమిస్సా అత్థవణ్ణనాయ లద్ధగుణం దస్సేతి. తత్థ **ఆవజ్జనస్సా**తి మనోద్వారావజ్జనస్స. **యతో బాత్తింసాతి**ఆదినా తస్స విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకతా న సక్కా పటిసేధేతున్తి దస్సేతి.

పచ్చయో భవితుం సమత్థోతి ఏతేన యథావుత్తవాయోధాతుయా థమ్భనచలనసఙ్ఖాతకిచ్చనిప్ఫాదనే తస్స ఆకారవిసేసస్స సహకారీకారణభావమాహ. అనిదస్సనసప్పటిఘతాదయో వియ మహాభూతానం అవత్థావిసేసమత్తం నో ఆకారవిసేసోతి పరమత్థతో న కిఞ్చి హోతీతి ''**పరమత్థతో అభావం దస్సేతీ**''తి ఆహ. పరమత్థతో చిత్తసముట్ఠానభావో పటిసేధితో. కమ్మసముట్ఠానాదిభావస్స పన సమ్భవోయేవ నత్థీతి యథావుత్తవికారస్స పరమత్థతో సబ్భావే నకుతోచిసముట్ఠితత్తా అప్పచ్చయత్తం ఆపన్నం. న హి రూపం అప్పచ్చయం అత్థి, అప్పచ్చయత్తే చ సతి నిచ్చభావో ఆపజ్జతి, న చ నిబ్బానవజ్జో అత్థో సభావధమ్మో నిచ్చో అత్థి. **చిత్తసముట్ఠానభావో వియా**తి విఞ్ఞత్తియా చిత్తసముట్ఠానఉపాదారూపభావో ఉపచారసిద్ధోతి దస్సేతి.

విఞ్ఞత్తియా కరణభూతాయ. **యం కరణ**న్తి యం చిత్తకిరియం చిత్తబ్యాపారం. **విఞ్ఞత్తియా విఞ్ఞాతత్త**న్తి ఇదమేస కారేతీతి యదేతం అధిప్పాయవిభావనం, ఏతం విఞ్ఞత్తివికారరహితేసు రుక్ఖచలనాదీసు న దిట్ఠం, హత్థచలనాదీసు పన దిట్ఠం, తస్మా విప్ఫన్దమానవణ్ణవినిముత్తో కోచి వికారో అత్థి కాయికకరణసఙ్ఖాతస్స అధిప్పాయస్స ఞాపకోతి విఞ్ఞాయతి. ఞాపకో చ హేతు ఞాపేతబ్బమత్థం సయం ఞాతోయేవ ఞాపేతి, న సబ్భావమత్తేనాతి వణ్ణగ్గహణానన్తరం వికారగ్గహణమ్పి విఞ్ఞాయతి. తథా హి విసయభావమాపన్నో ఏవ సద్దో అత్థం పకాసేతి, నేతరో. తేనేవాహ ''**న హి విఞ్ఞత్తీ**''తిఆది. యది పన చిత్తజరూపానం చలనాకారో విఞ్ఞత్తి, చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స విప్ఫన్దమానవణ్ణారమ్మణత్తా తేనపి సా గహితా సియాతి ఆసఙ్కాయ నివత్తనత్థం ఆహ ''**చక్ఖువిఞ్ఞాణస్సా**''తిఆది.

తాలపణ్ణాదిరూపానీతిఆదినాపి విఞ్ఞత్తియా విఞ్ఞాతబ్బతం మనోవిఞ్ఞాణేనేవ చ విఞ్ఞాతబ్బతం దస్సేతి. సఞ్ఞానాతి ఏతేనాతి సఞ్ఞాణం, తస్స ఉదకాదినో సఞ్ఞాణం తంసఞ్ఞాణం, తస్స ఆకారో తంసఞ్ఞాణాకారో, ఉదకాదిసహచారిప్పకారో చ సో తంసఞ్ఞాణాకారో చాతి **ఉదకా...పే.... కారో,** తం **గహేత్వా** జానిత్వా. **తదాకారస్సా**తి ఉదకాదిఞాపనాకారస్స. యది యథావుత్తవికారగ్గహణంయేవ కారణం అధిప్పాయగ్గహణస్స, అథ కస్మా అగ్గహితసఙ్కేతస్స అధిప్పాయగ్గహణం న హోతీతి? న కేవలం వికారగ్గహణమేవ అధిప్పాయగ్గహణస్స కారణం, కిఞ్చరహీతి ఆహ **''ఏతస్స పనా''**తిఆది.

అథ పనాతిఆదినా విఞ్ఞత్తియా అనుమానేన గహేతబ్బతం దస్సేతి. **సాధిప్పాయ...పే.... నన్తర**న్తి అధిప్పాయసహితవికారేన సహజాతవణ్ణాయతనగ్గహణసఙ్ఖాతస్స చక్ఖుద్వారికవిఞ్ఞాణసన్తానస్స అనన్తరం. **అధిప్పాయగ్గహణస్సా**తి అధిప్పాయవవత్థాపకస్స తతియవారే జవనస్స. **అధిప్పాయసహభూ వికారాభావే అభావతో**తి ఏతేన యథావుత్తవికారం అధిప్పాయగ్గహణేన అనుమినోతి. **ఏవం సతీ**తిఆదినా యథానుమితమత్థం నిగమనవసేన దస్సేతి. తత్థ **ఉదకాదిగ్గహణేనేవా**తి తాలపణ్ణాదీనం వణ్ణగ్గహణానన్తరేన పురిమసిద్ధసమ్బన్ధానుగ్గహితేన ఉదకాదీనం తత్థ అత్థిభావవిజాననేనేవ. యథా తాలపణ్ణాదీనం ఉదకాదిసహచారిప్పకారతం సఞ్ఞాణాకారో విఞ్ఞాతోయేవ హోతి నానన్తరియకత్తా, ఏవం విప్ఫన్దమానవణ్ణగ్గహణానన్తరేన పురిమసిద్ధసమ్బన్ధానుగ్గహితేన గన్తుకామతాదిఅధిప్పాయవిజాననేనేవ విఞ్ఞత్తి విఞ్ఞాతా హోతి తదభావే అభావతోతి ఉపమాయోజనా.

సభావభూతన్తి అన్వత్థభూతం. **ద్విధా**తి విఞ్ఞాపనతో విఞ్ఞేయ్యతో చ. కాయవిఞ్ఞత్తియా తథాపవత్తమానాయ చేతనాసఙ్ఖాతస్స కమ్మస్స కాయకమ్మభావో నిప్ఫజ్జతి తాయ ఉపలక్ఖితబ్బత్తా, న పన చతువీసతియా పచ్చయేసు కేనచి పచ్చయభావతోతి దస్సేన్తో **''తస్మిం ద్వారే సిద్ధా''**తిఆదిమాహ. తేన వచీద్వారుప్పన్నాపి పాణాతిపాతాదయో సఙ్గహితాతి తేసం సఙ్గహితభావం దస్సేతి. అథ వా కాయద్వారుప్పన్నాయ కాయకమ్మభూతాయ చేతనాయ వసేన **''తేన ద్వారేన విఞ్ఞాతబ్బభావతో''**తి వుత్తం, తస్సాయేవ ద్వారన్తరుప్పన్నాయ వసేన **''తేన ద్వారేన నామలాభతో''**తి. మనోద్వారావజ్జనస్సపి విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకభావో నిచ్ఛితోతి **''ఏకాదసన్నం కిరియచిత్తాన''**న్తి ఆహ.

ద్వారన్తరచారినోతి ద్వారన్తరభావేన పవత్తనకా. **ద్వారసమ్భేదా**తి ద్వారానం సఙ్కరణతో. ద్వారానఞ్హి ద్వారన్తరభావప్పత్తియా సతి కాయద్వారస్స వచీద్వారాదిభావో, వచీద్వారస్స చ కాయద్వారాదిభావో ఆపజ్జతీతి తంతంద్వారుప్పన్నకమ్మానమ్పి సఙ్కరో సియా. తేనాహ **''కమ్మసమ్భేదోపీ''**తి. ఏవం సతి కాయకమ్మం...పే.... వవత్థానం న సియా. యది కమ్మాని కమ్మన్తరచారీని హోన్తి, కాయకమ్మాదికస్స వచీకమ్మాదికభావాపత్తితో ''కమ్మసమ్భేదా ద్వారసమ్భేదోపీ''తి కాయకమ్మం కాయకమ్మద్వారన్తి అఞ్ఞమఞ్ఞవవత్థానం న సియాతి ఇమమత్థమాహ **''కమ్మానమ్పి కమ్మన్తరచరణే ఏసేవ నయో''**తి. కమ్మన్తరచరణం కమ్మన్తరూపలక్ఖణతా. తేనేవాహ **''ద్వారభావేనా''**తి. **ద్వారన్తరచరణం** ద్వారన్తరుప్పత్తి. **ద్వారే**తి అత్తనో ద్వారే. **అఞ్ఞస్మి**న్తి ద్వారన్తరే. **కమ్మానీ**తి తంతంద్వారికకమ్మాని. **అఞ్ఞానీ**తి అఞ్ఞద్వారికకమ్మాని. **ద్వారే ద్వారాని న చరన్తీ**తి ద్వారన్తరభావేన నప్పవత్తన్తి, ద్వారన్తరం వా న సఙ్కమన్తి. కిఞ్చాపి విఞ్ఞత్తియా చతువీసతియా పచ్చయేసు యేన కేనచి పచ్చయేన చేతనాయ పచ్చయభావో నత్థి, తథా పన విఞ్ఞత్తియా పవత్తమానాయ ఏవ పాణాతిపాతాది హోతి, నాఞ్ఞథాతి సియా విఞ్ఞత్తియా హేతుభావో చేతనాయాతి వుత్తం **''ద్వారేహి కారణభూతేహీ''**తి. కాయకమ్మం వచీకమ్మన్తి కమ్మవవత్థానస్సేవ వా కారణభావం సన్ధాయ **''ద్వారేహి కారణభూతేహీ''**తి వుత్తం. యదిపి ''ద్వారేహి కమ్మానీ''తి వుత్తం, ''అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితా''తి పన వుత్తత్తా కమ్మేహిపి ద్వారాని వవత్థితానీతి

అయమత్థోపి సిద్ధోయేవాతి దస్సేతుం ‘‘**న కేవల**’’న్తిఆది వుత్తం. **అద్వారచారీహీ**తి ద్వారానం సయం వవత్థితభావమాహ, న పన అవవత్థానం, వవత్థానమేవాతి అధిప్పాయో. ఇదాని తం వవత్థానం విభావేతి **కమ్మానపేక్ఖా**తిఆదినా. తత్థ సమయనియమితేన చిత్తేన సమయో వియ ద్వారనియమితేహి కమ్మేహి ద్వారాని నియమితానీతి అయం సఙ్ఖేపత్థో.

ఏవంసభావత్తాతి ద్వారభూతేహి కాయాదీహి ఉపలక్ఖణీయసభావత్తా. **ఆణత్తి...పే.... మానసస్సా**తి కాయవచీకమ్మానం వచీకాయవిఞ్ఞత్తీహి పకాసేతబ్బతం ఆహ. **కాయాదీహీ**తి కాయవచీవిఞ్ఞత్తీహి. **తస్మా**తి యస్మా ద్వారన్తరే చరన్తానిపి కమ్మాని సకేన ద్వారేన ఉపలక్ఖితానేవ చరన్తి, తస్మా. **నాపి కమ్మం ద్వారస్సా**తి యస్మిం ద్వారన్తరే కమ్మం చరతి, తస్స ద్వారస్స అనత్తనియస్స. **తంతంద్వారమేవా**తి సకద్వారమేవ. **కమ్మస్సా**తి సకసకకమ్మస్స. యది కమ్మేహి ద్వారాని వవత్థితాని, ‘‘కమ్మస్స అనిబద్ధత్తా’’తి ఇదం కథం నీయతీతి ఆహ ‘‘**పుబ్బే పనా**’’తిఆది.

సాతి విఞ్ఞత్తి. **తస్సా**తి కమ్మస్స. **కేనచి పకారేనా**తి చతువీసతియా పచ్చయప్పకారేసు కేనచి పకారేన. **తంసహజాతా**తి ఏతేన కాయవిఞ్ఞత్తియా సబ్భావేయేవ కాయకమ్మస్స సబ్భావో, నాఞ్ఞథాతి పరియాయేన విఞ్ఞత్తియా కమ్మస్స కారణభావం విభావేతి. తేనేవాహ ‘‘**ఉప్పత్తిట్ఠానభావేన వుత్తా**’’తి. **యథావుత్తనియమేనా**తిఆదినా కమ్మస్స ఉప్పత్తిట్ఠానభావే బ్యభిచారాభావమాహ. తత్థ **యథావుత్తనియమేనా**తి అట్ఠకథాయం వుత్తప్పకారేన వవత్థానయుత్తిసఙ్ఖాతేన నియమేన. **ద్వారచరణే**తి అఞ్ఞద్వారచరణే.

కాయకమ్మద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

వచీకమ్మద్వారకథావణ్ణనా

చతూహి అఙ్గేహీతి ఏత్థ ‘‘సుభాసితంయేవ భాసతి, నో దుబ్భాసితం. ధమ్మంయేవ, పియంయేవ, సచ్చంయేవ భాసతి, నో అలిక’’న్తి (సం. ని. ౧.౨౧౩; సు. ని. సుభాసితసుత్త) యాని అఙ్గాని సుత్తే వుత్తాని, తేసం చేతనాసభావం దస్సేతుం ‘‘**సుభాసితభాసనా**’’తిఆది వుత్తం. **తథాపవత్తా**తి సుభాసితభాసనాదిభావేన పవత్తా. **సహ సమ్భూతత్తా**తి సహేవ ఉప్పన్నత్తా. న హి వచీవిఞ్ఞత్తి సద్దరహితా అత్థి. తథా హి ‘‘**యా తాయ వాచాయ విఞ్ఞత్తీ**’’తి వుత్తం. ‘‘వాచాగిరా బ్యపథో’’తిఆదినా (ధ. స. ౬౩౬) నాతిసుఖుమంయేవ సద్దవాచం వత్వా ‘‘యా తాయ వాచాయ విఞ్ఞత్తీ’’తి, తాయ సద్ధిం యోజేత్వా వచీవిఞ్ఞత్తియా వుత్తత్తా రూపాయతనం వియ వత్థుపరిత్తతాదినా సద్దాయతనమ్పి అనిన్ద్రియగోచరో అత్థీతి చ అధిప్పాయేన ‘‘**యా తాయ...పే.... విఞ్ఞాయతీ**’’తి ఆహ.

ఇదాని అవిసేసేన చిత్తసముట్ఠానసద్దస్స సోతవిఞ్ఞాణారమ్మణతా పాళియం వుత్తాతి వితక్కవిప్ఫారసద్దో న సోతవిఞ్ఞేయ్యోతి మహాఅట్ఠకథావాదస్స పాళియా విరోధం దస్సేతుం ‘‘**చిత్తసముట్ఠాన**’’న్తిఆది వుత్తం. ఏవం సఙ్గహకారస్స అధిప్పాయే ఠత్వా మహాఅట్ఠకథావాదస్స పటిసేధేతబ్బతం దస్సేత్వా ఇదాని అత్తనో అధిప్పాయే ఠత్వా తం పరిహరితుం ‘‘**మహాఅట్ఠకథాయం పనా**’’తిఆదిమాహ. సఙ్ఘట్టనాకారేన పవత్తానం భూతానం సద్దస్స నిస్సయభావతో సఙ్ఘట్టనేన సహేవ సద్దో ఉప్పజ్జతి. **తప్పచ్చయభావో**తి ఉపాదిన్నకఘట్టనస్స పచ్చయభావో. చిత్తజపథవీధాతుయా ఉపాదిన్నకఘట్టనే పచ్చయో భవితుం సమత్థో చిత్తసముట్ఠానమహాభూతానం ఏకో ఆకారవిసేసో అత్థి. తదాకారతా హి తేసం పథవీధాతు ఉపాదిన్నకం ఘట్టేతీతి ఇమమత్థం వుత్తానుసారేన వేదితబ్బత్తా ‘‘వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో’’తి వత్వా తమేవ వుత్తనయం

‘‘**తబ్బికారాన**’’న్తిఆదినా విభావేతి. తత్థ అఞ్ఞమఞ్ఞస్స పచ్చయభావో తప్పచ్చయభావో వుత్తోతి అత్థో. **అఞ్ఞమ్పి సబ్బం విధానన్తి** “న చిత్తసముట్ఠానాతి ఏతేన పరమత్థతో అభావం దస్సేతీ”తిఆదినా అత్తనా వుత్తవిధానం. అట్ఠకథాయం పన వుత్తవిధానం “హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బ”న్తి అట్ఠకథాయం వుత్తమేవాతి.

అత్తనో అత్తనో పచ్చయుప్పన్నస్స దేసన్తరే పారమ్పరియేన ఉప్పాదనం **దేసన్తరుప్పాదనపరమ్పరతా. లద్ధాసేవనేనాతి** లద్ధపుబ్బాభిసఙ్ఖారేన. **చిత్తేనేవాతి** పఠమచిత్తేనేవ. “సత్త జవనాని సత్త అక్ఖరాని నిబ్బత్తేన్తీ”తి వాదం పటిక్ఖిపిత్వా ఏకజవనవారపరియాపన్నాని చిత్తాని ఏకమక్ఖరం నిబ్బత్తేన్తీ”తి వదన్తి. కిఞ్చాపి పఠమచిత్తేనపి ఘట్టనా నిప్ఫజ్జతి, ఏకస్సేవ పన బహుసో పవత్తనేన అత్థి కోచి విసేసోతి పురిమజవనసముట్ఠితాహి ఘట్టనాహి పటిలద్ధాసేవనేన సత్తమజవనేన సముట్ఠితా ఘట్టనా పరిబ్యత్తమక్ఖరం నిబ్బత్తేతీతి ఉపత్థమ్భనం నత్థీతి న సక్కా వత్తుం. లద్ధాభిసఙ్ఖారేన పన పఠమచిత్తేనపి ఘట్టనా బలవతీ హోతీతి అట్ఠకథాయం “ఉపత్థమ్భనకిచ్చం నత్థీ”తి వుత్తం సియా, సబ్బమేతం వీమంసిత్వా గహేతబ్బం.

వచీకమ్మద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

మనోకమ్మద్వారకథావణ్ణనా

“సబ్బాయపి కాయవచీవిఞ్ఞత్తియా కాయవచీద్వారభావో వియ సబ్బస్సపి చిత్తస్స మనోద్వారభావో సమ్భవతీ”తి దస్సనత్థం అట్ఠకథాయం “అయం నామ మనో మనోద్వారం న హోతీతి న వత్తబ్బో”తి వత్వా తంద్వారవన్తధమ్మదస్సనత్థం “అయం నామ చేతనా”తిఆది వుత్తన్తి ఆహ ‘‘**యస్స ద్వారం మనో, తం దస్సనత్థం వుత్త**’’న్తి. యథా పన తివిధచతుబ్బిధకాయవచీకమ్మానం ద్వారభావతో కాయకమ్మద్వారవచీకమ్మద్వారాని వుత్తాని, ఏవం మనోకమ్మన్తి వుత్తఅభిజ్ఝాదీనం ద్వారభావతో వట్టహేతుభూతలోకియకుసలాకుసలసమ్పయుత్తమనో ఏవ మనోకమ్మద్వారన్తి సన్నిట్ఠానం కతన్తి దట్ఠబ్బం. చేతనాయ అత్తనో కిచ్చం ఆరద్ధాయ సమ్పయుత్తాపి తం తం సకిచ్చం ఆరభన్తీతి సా నే సకిచ్చే పవత్తేతి నామ, తథా పవత్తేన్తీ చ సమ్పయుత్తే ఏకస్మిం ఆరమ్మణే అవిప్పకిణ్ణే కరోతి బ్యాపారేతి చాతి వుచ్చతి, తథా సమ్పయుత్తానం యథావుత్తం అవిప్పకిణ్ణకరణం సమ్పిణ్డనం ఆయూహనం బ్యాపారాపాదనం బ్యాపారణం చేతయనన్తి ఆయూహనచేతయనానం నానత్తం దస్సేన్తో ‘‘**ఫస్సాదిధమ్మేహీ**’’తిఆదిమాహ. **తథాకరణన్తి** యథా ఫస్సాదయో సకసకకిచ్చే పసుతా భవన్తి, తథా కరణం. తేనేవ యథావుత్తేన అవిప్పకిణ్ణబ్యాపారణాకారేన సమ్పయుత్తానం కరణం పవత్తనన్తి దట్ఠబ్బం. **కమ్మక్ఖయకరత్తాతి** కమ్మక్ఖయకరమనస్స కమ్మద్వారభావో న యుజ్జతీతి అధిప్పాయో. యతో “కమ్మపథకథా లోకియా ఏవా”తి వదన్తి.

మనోకమ్మద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కమ్మకథావణ్ణనా

సమానకాలాపి కారణఫలకిరియా పుబ్బాపరకాలా వియ వత్తుం యుత్తాయేవ. సేయ్యథాపి పటిచ్చసముప్పాదే “చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణ”న్తి దస్సేతుం ‘‘**అథ వా**’’తిఆదిమాహ. **చోపనకిరియన్తి** విఞ్ఞత్తిద్వయం ఆహ. తస్సా హి చిత్తసముట్ఠానకాయసద్దవాచాహి కాయవచీవిఞ్ఞత్తీహి ఏవ వా పురిమపురిమాహి పవత్తేతబ్బత్తా “కాయవాచాహి చోపనకిరియం కరోతీ”తి వుత్తం తబ్బికారానం భూతానం తథాపవత్తనతో. అథ వా **కాయవాచాహీతి**

కాయవచీవిఞ్ఞత్తీహి . **చోపనకిరియ**న్తి రూపకాయస్స థమ్భనచలనకిరియం ఉపాదిన్నకఘట్టనకిరియఞ్చ. ఏసా హి కిరియా "రూపకాయం థమ్భేతుం చాలేతుం పచ్చయో భవితుం సమత్థో"తి, "ఉపాదిన్నకఘట్టనస్స పచ్చయభూతో"తి చ వుత్తత్తా కాయవచీవిఞ్ఞత్తీహి నిప్ఫజ్జతీతి. ఏవఞ్చ కత్వా "చోపనకిరియానిస్సయభూతా కాయవాచా"తి, "కాయాదీహి కరణభూతేహి చోపనాభిజ్ఝాదికిరియం కరోన్తి వాసిఆదీహి వియ ఛేదనాది"న్తి చ ఇదమ్పి వచనం సమత్థితం భవతి. న కేవలం ధరమానతావ సబ్భావో, అథ ఖో మగ్గేన అసముచ్ఛిన్నతాపీతి దస్సేన్తో **''అనిరోధితేవా''**తి ఆహ. అసముచ్ఛిన్నతా చ కాయాదీనం తదుపనిస్సయకిలేసాసముచ్ఛేదేనేవాతి దట్ఠబ్బం. "కాయాదీహి కరణభూతేహి చోపనాభిజ్ఝాదికిరియం కరోన్తీ"తి ఏతేన చోపనాభిజ్ఝాదికిరియానిబ్బత్తిద్వారేన చేతనానిబ్బత్తియేవ వుత్తాతి ఇమినా అధిప్పాయేన **''ఏవఞ్చ...పే.... యుజ్జన్తీ''**తి ఆహ. ఏవఞ్చ కత్వా **కాయే సతి వాచాయ సతీ**తిఆదివచనం అనులోమితం హోతి. **యాయ చేతనాయా**తి కరణనిద్దేసో పన కాయాదీనం చోపనాభిజ్ఝాదికిరియాయ చ చేతనాహేతుకత్తదస్సనత్థం వుత్తోతి.

సభావతో ఉపకారకతో మగ్గే సతి సబ్భావతో చ బోజ్ఝఙ్గా మగ్గే అన్తోగధాతి ఆహ **''న చ న సక్కా''**తిఆది.

కమ్మపథం అప్పత్తానమ్పి తంతంద్వారే సంసన్దనన్తి యథా కమ్మపథం పత్తానం, ఏవం కమ్మపథం అప్పత్తానమ్పి సతిపి ద్వారన్తరుప్పత్తియం యథాసకం ద్వారేహేవ నామగ్గహణన్తి వదన్తి, ఏవం సతి అట్ఠకథాయ విరోధో. దుతియత్థస్స చ అభావో సియా, తస్మా **తంతంద్వారే సంసన్దన**న్తి యస్మిం యస్మిం ద్వారే కమ్మపథం అప్పత్తా అకుసలచేతనాదయో పవత్తా, తాసం తేన తేనేవ ద్వారేన నామగ్గహణం. తం పన తంతంద్వారపక్ఖికభావకరణతో తత్థ అవరోధనన్తి వుత్తం. యథా హి కమ్మపథం పత్తా కాయకమ్మాదిసఙ్ఖాతా చేతనా ద్వారన్తరే ఉప్పన్నాపి కాయకమ్మాదినామమేవ లభన్తి, న ఏవం కమ్మపథం అప్పత్తా. తా పన యత్థ యత్థ ద్వారే ఉప్పజ్జన్తి, తేన తేనేవ ద్వారేన కాయదుచ్చరితం వచీదుచ్చరితన్తిఆదినామం లభన్తి. ఏవం నామగ్గహణమేవ హి తేసం తంతంద్వారపక్ఖికకరణం వుత్తం. తేనేవ హి **అట్ఠకథాయం** "కిఞ్చాపి వచీద్వారే చోపనప్పత్తం కమ్మపథం, అప్పత్తతాయ పన కాయకమ్మం న హోతి, కేవలం వచీదుచ్చరితం నామ హోతీ"తి వుత్తం.

సతిపి పాణాతిపాతాదిచేతనాయ వచీద్వారాదీసు పవత్తియం యథావుత్తయేభుయ్యతబ్బహులవుత్తియా కాయకమ్మాదిభావవవత్థాపనం కాయాదికస్స తంతంద్వారభావవవత్థాపనఞ్చ **కమ్మద్వారాభేదనం.** తఞ్హి కమ్మద్వారానం అసంకిణ్ణభావేన పతిట్ఠాపనం. యం సన్ధాయ "ఆణత్తిసముట్ఠితేసూ"తి **అట్ఠకథాయం** వక్ఖతి. కేచి పన "ఏకేకస్మిం ద్వారే అనేకేసం కమ్మానం పవత్తిదస్సనమ్పి ద్వారసంసన్దన"న్తి వదన్తి. యథా పవత్తో బ్యాపాదో కమ్మపథో హోతి, తం దస్సేతుం **''ఇమే సత్తా హఞ్ఞన్తూ''**తి పవత్తి బ్యాపాదస్స దస్సితా. కాయద్వారికచేతనాయ సహకారీకారణభావతో **కాయకమ్మవోహారలాభా,** అభిజ్ఝాదీనం పరసన్తకస్స అత్తనో పరిణామనవసేన "ఇమే సత్తా హఞ్ఞన్తూ"తిఆదినా చ అప్పవత్తత్తా **మనోకమ్మవోహారవిరహా,** అచేతనాసభావతో వా పాణాతిపాతాదివసేన అబ్బోహారికా, పాణాతిపాతాదిభావేన న వత్తబ్బాతి అత్థో. **ఏత్థా**తి అబ్బోహారికభావే.

దసవిధా ఇద్ధి...పే.... తబ్బా విత్థారేనాతి అధిప్పాయో.

తేనాధిప్పేతన్తి "అకుసలం వచీకమ్మం మనోద్వారే సముట్ఠాతీ"తి వదన్తేన అధిప్పేతం. **''న ఉపోసథక్ఖన్ధకే వుత్త''**న్తి కస్మా వుత్తం, నను తేన ఉపోసథక్ఖన్ధకతో సుత్తం ఆహటన్తి? కిఞ్చాపి ఆహటం, తత్థ అవుత్తోయేవ పన సో తేన వుత్తోతి గహితోతి దస్సేన్తో **''తత్థ అవుత్తమేవా''**తిఆదిమాహ.

“సుగతిదుగ్గతీసు ఉపపజ్జనం సుకతదుక్కటకమ్మతో న హోతి, ఖన్ధసివాదీహి పన హోతీతి గహేత్వా ‘నత్థి దిన్న’న్తిఆదినా పరామసన్తస్స వసేన ‘**మిచ్ఛాదిట్ఠి...పే.... పరిభణ్డాదీని కరోతీ**’తి వుత్త”న్తి వదన్తి. **అభిజ్ఝాదిపధానత్తాతి** ఏతేన విజ్జమానేసుపి బ్యాపాదాదీసు యదా కాయవచీద్వారేసు చేతనా బలవతీ హోతి, న తథా ఇతరే, తదా పధానభావతో చేతనా కాయకమ్మం వచీకమ్మన్తి చ వోహారం లభతి. సో ఖో పనస్సా పధానభావో పాణాతిపాతాదిసిద్ధియా విఞ్ఞాయతి. యదా పన తేసుయేవ ద్వారేసు అభిజ్ఝాదయో బలవన్తో హోన్తి, న తథా చేతనా, తదా తత్థ విజ్జమానాపి చేతనా అపధానభావతో కాయకమ్మం వచీకమ్మన్తి చ వోహారం న లభతి. అభిజ్ఝాదయో పన పధానభావతో సతిపి కాయఙ్గవాచఙ్గచోపనే సకేన వవత్థానేన మనోకమ్మన్త్వేవ వుచ్చన్తీతి దస్సేతి. యే పన “తీసుపి ద్వారేసు కమ్మపథభావేన అప్పత్తియా ద్వారత్తయేపి కమ్మపథప్పత్తమనోకమ్మేన సహ పవత్తియా చ చేతనా ఏత్థ కమ్మన్తి న వుచ్చతీ”తి వదన్తి, తేహి అభిజ్ఝాదీనం పధానసభావంయేవ సన్ధాయ వుత్తం సియా. అథ వా చేతనాయ నిప్పరియాయకమ్మభావతో పరియాయకమ్మే అనవరోధేతబ్బత్తా ‘‘**అబ్బోహారికా**’’తి వుత్తం. అత్తనో సభావేనేవ పన సా ఏత్థాపి కమ్మన్తి వుచ్చతి. యథాహ “చేతనాహం, భిక్ఖవే, కమ్మం వదామీ”తిఆది (కథా॰ ౫౩౯). **అట్ఠకథాయఞ్చ** “తస్మిం ద్వారే సిద్ధా చేతనా”తిఆదినా చేతనాయేవ పధానం కత్వా వుత్తం. తేనేవాహ ‘‘**సభావేనేవ సా మనోకమ్మ**’’న్తిఆది. అథ వా కమ్మపథప్పత్తఅభిజ్ఝాదీహి కాయవచీద్వారే సహజాతా చేతనా కాయవచీకమ్మవసేన అబ్బోహారికా చేతనాసఙ్ఖాతమనోకమ్మత్తాతి. యది అభిజ్ఝాదయో పధానా, న చేతనా, ఏవం సతి అభిజ్ఝాదయో చేత్థ కమ్మం, న చేతనా, అభిజ్ఝాదిపక్ఖికా వా సా సియాతి అనుయోగం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**తివిధా, భిక్ఖవే**’’తిఆది. “చేతనాపి...పే.... మనోద్వారే ఏవ సముట్ఠహన్తీ”తి ఇదం మనోద్వారే చేతనాయ అభిజ్ఝాదీహి మనోకమ్మభావే నిబ్బిసేసభావదస్సనన్తి కత్వా ‘‘**చేతనా...పే.... అధిప్పాయో**’’తి ఆహ. చేతనా చేతనాకమ్మం, అభిజ్ఝాదయో చేతనాసమ్పయుత్తకమ్మన్తి ఏత్తకమేవ హి ఏత్థ విసేసోతి. ఏత్థ చ చేతనాయ కాయవచీకమ్మభావో సియాతి ఆసఙ్కాయ అభావతో మనోద్వారే అకుసలకాయవచీకమ్మానం అనుప్పత్తితో చ అబ్బోహారికాతి న వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

విరతివిసిట్ఠాతి విరతితో చేతనాయ పధానభావమాహ. తత్థ “తివిధా, భిక్ఖవే, కాయసఞ్చేతనా”తిఆదినా (కథా॰ ౫౩౯) ఆగమమ్పి ‘‘**పాణాతిపాతాదిపటిపక్ఖభూతా**’’తి యుత్తిం దస్సేతి. యస్మా చ పట్ఠానే చేతనావ “కమ్మపచ్చయో”తి వుత్తా, న విరతి, అభిజ్ఝాదయో వా, తస్మా నిప్పరియాయేన కమ్మం “చేతనా”తి అనభిజ్ఝాదయో “చేతనాపక్ఖికా వా”తి వుత్తాతి వేదితబ్బం. అసఙ్కరతో కమ్మద్వారాని వవత్థపేన్తో ‘‘**రక్ఖతీ**’’తి, విపరియాయేన ‘‘**భిన్దతీ**’’తి వుత్తోతి రక్ఖణభిన్దనాని అనాసేత్వా నాసేత్వా చ కథనన్తి వుత్తానీతి.

కమ్మకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

తతియో వికప్పో పఠమచతుత్థవిఞ్ఞాణద్వారేసుయేవ లబ్భతి, న ఇతరత్థ “సోతం ఘాన”న్తిఆదినా అవుత్తత్తా, ఇతరథాపి వా అవిభత్తికే నిద్దేసే లబ్భతి. యతో సంవరవసేన పాతిమోక్ఖసీలం పవత్తతి, తం దుస్సీల్యన్తి ఆహ ‘‘**దుస్సీల్యం పాణాతిపాతాదిచేతనా**’’తి. ఇతరా సంవరవినిముత్తా అభిజ్ఝాదోమనస్సయుత్తా తప్పధానా వా అకుసలధమ్మా **సతిపటిపక్ఖా అకుసలా ధమ్మా** . ఆరమ్మణే చిత్తవోస్సగ్గవసేన పవత్తో అకుసలచిత్తుప్పాదో **పమాదో**. వీరియపనోదనభావతో థినమిద్ధం ‘‘**కోసజ్జ**’’న్తి వుత్తం, థినమిద్ధప్పధానో వా చిత్తుప్పాదో.

అసుద్ధతాతి అకేవలతా అఞ్ఞేన సమ్మిస్సతా. ద్వారఞ్హి ద్వారన్తరికకమ్మస్స ద్వారం హోన్తం తేన మిస్సితం వియ హోతి. తేనేవాహ **''ముసావాదాదినోపి కాయద్వారే పవత్తిసబ్భావా''**తి. కేచి పన "అవిఞ్ఞేయ్యమానన్తరానం ద్వారన్తరచిత్తానం అన్తరన్తరా అప్పవత్తితో సుద్ధన్తి వుత్త"న్తి వదన్తి, తం అనేకస్సపి జవనవారస్స కాయకమ్మాదిభావేన పబన్ధనవసేన పవత్తి అత్థీతి కత్వా వుత్తం. **అవిరుద్ధం హోతీ**తి అకుసలకాయకమ్మాదిభావేన అవధారేత్వా అసంవరం వత్వా పున తస్సేవ వాచాఅసంవరద్వారాదీసు ఉప్పత్తివచనం కాయద్వారూపలక్ఖితో అసంవరో ద్వారన్తరే పవత్తోపి కాయద్వారికో ఏవాతి ఏవం సంవణ్ణనాయ సతి న విరుజ్ఝతీతి అత్థో. ఇదాని తం అవిరుజ్ఝనాకారం **''అసంవరో హీ''**తిఆదినా విభావేతి. **సద్వారేతి** అత్తనో ద్వారే. **అసంవరో ద్వారన్తరే ఉప్పజ్జమానోపి సద్వారవసేన ఉప్పన్నోతి వుచ్చతీ**తి ఏతేన వాచాఅసంవరద్వారే ఉప్పన్నోపి కాయికో అసంవరో చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నోత్వేవ వుత్తోతి దట్ఠబ్బం. ఏస నయో ఇతరత్థాపి. **కమ్మం అఞ్ఞద్వారే**తి కమ్మస్స ద్వారన్తరచరణం పాకటన్తి కత్వా వుత్తం.

ఏవం సతీతి చోపనసఙ్ఖాతే కాయఅసంవరద్వారే అసంవరోతి ఏత్తకే ఏవ గహితే. కమ్మపథభావప్పత్తస్సేవ కమ్మభావో అట్ఠకథాయం వుత్తోతి ఆహ **''కమ్మపథభావప్పత్తతాయ వచీమనోకమ్మ''**న్తి. సేసన్తి ద్వారన్తరానుపలక్ఖితం. **తథా న వుచ్చతీ**తి కాయకమ్మన్తి న వుచ్చతీతి అత్థో. **తత్థేవ వక్ఖామా**తి కమ్మపథసంసన్దనే వక్ఖామ. "సో హి కాయద్వారే చోపనప్పత్తో అకుసలం కాయకమ్మం హోతీ"తిఆదినా (ధ. స. అట్ఠ. కమ్మపథసంసన్దనకథా) "చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో అకుసలం కాయకమ్మమేవ హోతీ"తిఆదినా చ వచీకమ్మాదీనఞ్చ కమ్మపథప్పత్తానం అసంవరభూతానం కాయకమ్మాదిభావే ఆపన్నే "చతుబ్బిధం వచీదుచ్చరితం అకుసలం వచీకమ్మమేవ హోతీ"తిఆదినా అపవాదేన నివత్తి దట్ఠబ్బాతి ఏవం వక్ఖమానతం సన్ధాయాహ. **అన్తోగధతా దట్ఠబ్బా** పచ్చయసన్నిస్సితఆజీవపారిసుద్ధిసీలానం ఞాణవీరియేహి సాధేతబ్బత్తాతి అధిప్పాయో.

అకుసలకమ్మపథకథావణ్ణనా

సరసేన అత్తనో సభావేన. యాయ చేతనాయ పవత్తమానస్స జీవితిన్ద్రియస్స పచ్చయభూతేసు మహాభూతేసు ఉపక్కమకరణహేతు తంమహాభూతపచ్చయా ఉప్పజ్జనకమహాభూతా నుప్పజ్జిస్సన్తి, సా తాదిసపయోగసముట్ఠాపికా చేతనా పాణాతిపాతో నామ. లద్ధుపక్కమాని హి భూతాని న పురిమభూతాని వియ విసదానీతి సమానజాతియానం భూతానం కారణం న హోన్తీతి. ఏకస్సపి పయోగస్స సహసా నిప్ఫాదనవసేన కిచ్చసాధికాయ బహుక్ఖత్తుం పవత్తజవనేహి లద్ధాసేవనాయ చ సన్నిట్ఠాపకచేతనాయ వసేన పయోగస్స మహన్తభావో. సతిపి కదాచి ఖుద్దకే చేవ మహన్తే చ పాణే పయోగస్స సమభావే మహన్తం హనన్తస్స చేతనా తిబ్బతరా ఉప్పజ్జతీతి వత్థుస్స మహన్తభావోతి తదుభయం చేతనాయ బలవభావేనేవ హోతీతి ఆహ **''పయోగ...పే.... భావతో''**తి. **యథావుత్తపచ్చయవిపరియాయేపీ**తి పయోగవత్థుఆదిపచ్చయానం అమహత్తేపి. **తంతంపచ్చయేహీ**తి గుణవన్తతాదిపచ్చయేహి. ఏత్థ చ హన్తబ్బస్స గుణవన్తతాయ మహాసావజ్జతా వత్థుమహన్తతాయ వియ దట్ఠబ్బా. కిలేసానం ఉపక్కమానం ద్విన్నఞ్చ ముదుతాయ తిబ్బతాయ చ అప్పసావజ్జతా మహాసావజ్జతా చ యోజేతబ్బా. పాణో పాణసఞ్ఞితా వధకచిత్తఞ్చ పుబ్బభాగసమ్భారా, ఉపక్కమో వధకచేతనాసముట్ఠాపితో, పఞ్చసమ్భారవతీ పాణాతిపాతచేతనాతి సా పఞ్చసమ్భారవినిముత్తా దట్ఠబ్బా. ఏస నయో అదిన్నాదానాదీసుపి.

మన్తపరిజప్పనేన పరస్స సన్తకహరణం **విజ్జామయో,** వినా మన్తేన పరసన్తకస్స కాయవచీపయోగేహి ఆకడ్ఢనం తాదిసఇద్ధియోగేన **ఇద్ధిమయో** పయోగోతి అదిన్నాదానస్సపి ఛ పయోగా సాహత్థికాదయో వేదితబ్బా.

అభిభవిత్వా వీతిక్కమనే మిచ్ఛాచారో మహాసావజ్జో, న తథా ఉభిన్నం సమానచ్ఛన్దభావే. "**చత్తారో సమ్భారాతి** వుత్తత్తా అభిభవిత్వా వీతిక్కమనే సతిపి మగ్గేనమగ్గపటిపత్తిఅధివాసనే పురిముప్పన్నసేవనాభిసన్ధిపయోగాభావతో మిచ్ఛాచారో న హోతి అభిభుయ్యమానస్సా"తి వదన్తి. సేవనచిత్తే సతి పయోగాభావో న పమాణం ఇత్థియా సేవనప్పయోగస్స యేభుయ్యేన అభావతో. పురిసస్సేవ హి యేభుయ్యేన సేవనప్పయోగో హోతీతి ఇత్థియా పురేతరం సేవనచిత్తం ఉపట్ఠాపేత్వా నిపన్నాయపి మిచ్ఛాచారో న సియాతి ఆపజ్జతి, తస్మా పురిసస్స వసేన ఉక్కంసతో చత్తారో సమ్భారా వుత్తాతి దట్ఠబ్బం. అఞ్ఞథా ఇత్థియా పురిసకిచ్చకరణకాలే పురిసస్సపి సేవనప్పయోగాభావతో మిచ్ఛాచారో న సియాతి. కేచి పన "అత్తనో రుచియా పవత్తితస్స తీణి అఙ్గాని, బలక్కారేన పవత్తితస్స తీణీతి సబ్బాని అగ్గహితగ్గహణేన చత్తారీ"తి వదన్తి, వీమంసిత్వా గహేతబ్బం.

దుట్ఠచిత్తస్స అమరణాధిప్పాయస్స ఫరుసకాయవచీపయోగసముట్ఠాపికా ఫరుసచేతనా **ఫరుసవాచా**. మరణాధిప్పాయే పన సతి అత్థసిద్ధితదభావేసు పాణాతిపాతా బ్యాపాదా చ హోన్తీతి. యం పతి ఫరుసవాచా పయుజ్జతి, తస్స సమ్ముఖావ సీసం ఏతి. "పరమ్ముఖేపి ఫరుసవాచా హోతీ"తి వదన్తి.

యది చేతనాయ సబ్బదా కమ్మపథభావాభావతో అనియతో కమ్మపథభావోతి కమ్మపథరాసిమ్హి అవచనం, నను అభిజ్ఝాదీనమ్పి కమ్మపథం అప్పత్తానం అత్థితాయ అనియతో కమ్మపథభావోతి తేసమ్పి కమ్మపథరాసియం అవచనం ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి, కమ్మపథతాతంసభాగతాహి తేసం తత్థ వుత్తత్తా. యది ఏవం చేతనాపి తత్థ వత్తబ్బా సియాతి? సచ్చమేతం, సా పన పాణాతిపాతాదికాతి పాకటో తస్సా కమ్మపథభావోతి న వుత్తం సియా. చేతనాయ హి "చేతనాహం, భిక్ఖవే, కమ్మం వదామి,""తివిధా, భిక్ఖవే, కాయసఞ్చేతనా అకుసలం కాయకమ్మ"న్తిఆదివచనేహి కమ్మభావో దీపితో. కమ్మంయేవ చ సుగతిదుగ్గతీనం తదుప్పజ్జనసుఖదుక్ఖానఞ్చ పథభావేన పవత్తం కమ్మపథోతి వుచ్చతీతి పాకటో తస్సా కమ్మపథభావో. అభిజ్ఝాదీనం పన చేతనాసమీహనభావేన సుచరితదుచ్చరితభావో, చేతనాజనితతంబన్ధతిభావేన సుగతిదుగ్గతితదుప్పజ్జనసుఖదుక్ఖానం పథభావో చాతి న తథా పాకటో కమ్మపథభావోతి తే ఏవ కమ్మపథరాసిభావేన వుత్తా. అతథాజాతియత్తా వా చేతనా తేహి సద్ధిం న వుత్తా సియా. విచారేత్వా గహేతబ్బం.

పాణాతిపాతాదీనం ఆరమ్మణానేవ తబ్బిరతిఆరమ్మణానీతి **పఞ్చ సిక్ఖాపదా పరిత్తారమ్మణా ఏవాతి** వచనేన అదిన్నాదానాదీనం సత్తారమ్మణతావచనస్స విరోధం చోదేతి. తథా హి వక్ఖతి "వీతిక్కమితబ్బతోయేవ హి వేరమణీ నామ హోతీ"తి. **సయమేవ పరిహరిస్సతీతి సిక్ఖాపదవిభఙ్గే** పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనం సన్ధాయ వదతి. తత్థ హి "యస్మా సత్తోతి సఙ్ఖ్యం గతే సఙ్ఖారేయేవ ఆరమ్మణం కరోతి, తస్మా పరిత్తారమ్మణాతి వుచ్చన్తీ"తి వుత్తం.

దుగ్గతతాదీనీతి ఆది-సద్దేన "అలద్ధాలాభో లద్ధవినాసో ఇచ్ఛితానం భోగానం కిచ్ఛపటిలాభో రాజాదీహి సాధారణభోగతా దుక్ఖవిహారో సాసఙ్కవిహారో"తి ఏవమాదయో సఙ్గహితా. కేచి పన "దిట్ఠేవ ధమ్మే భోగజానిఆదయో నిస్సన్దఫల"న్తి వదన్తి.

కుసలకమ్మపథకథావణ్ణనా

తాసఞ్చ విరతీనం చేతనాసమ్పయుత్తత్తా చేతనాద్వారేన సుగతిదుగ్గతితదుప్పజ్జనసుఖదుక్ఖానం పథభావో యుత్తోతి అధిప్పాయో.

కమ్మపథసంసన్దనకథావణ్ణనా

తథాతి కమ్మపథప్పత్తానం. **కేచీతి** ధమ్మసిరిత్థేరం సన్ధాయాహ. సో హి కమ్మపథప్పత్తానమేవ దుస్సీల్యాదీనం సుసీల్యాదీనఞ్చ కమ్మపథేహి అత్థతో నానత్తాభావదస్సనం, తేసం వా ఫస్సద్వారాదీహి అవిరోధభావేన దీపనం కమ్మపథసంసన్దనన్తి వదతి. **కమ్మపథతా నత్థీతి** ఏతేన యథావుత్తానం అసంవరసంవరానం తేసం వాదే కమ్మపథసంసన్దనే అసఙ్గహితతం దస్సేతి. యే పన సఙ్గహం లభన్తి, తేసం గహణే పయోజనాభావం దస్సేతుం **''తివిధ...పే.... దస్సనేనా''**తి వుత్తం. ఏవం పురిమపక్ఖే సఙ్ఖేపతో దోసం వత్వా దుతియపక్ఖేపి వత్తుం **''న చ దుచ్చరితాన''**న్తిఆదిమాహ. తేన యే దుచ్చరితసుచరితఅసంవరసంవరా అనుచరీయన్తి, తేసం కాయకమ్మాదితా విధీయతీతి దస్సేతి. "పఞ్చఫస్సద్వారవసేన ఉప్పన్నో అసంవరో అకుసలం మనోకమ్మమేవ హోతీ"తిఆదినా హి వుత్తన్తి. **యది చాతిఆదినా** అనవసేసపరియాదానాభావమాహ. **ఉప్పత్తి న వత్తబ్బాతి** కమ్మపథ...పే.... వదన్తేహి "మనోకమ్మం ఛఫస్సద్వారవసేన ఉప్పజ్జతీ"తి న వత్తబ్బన్తి అత్థో. అథ వా యది కమ్మపథప్పత్తానేవ దుస్సీల్యాదీని కాయకమ్మాదినామేహి అట్ఠకథాయం వుత్తానీతి ఏవం వదన్తేహి అట్ఠకథాచరియేహి మనోకమ్మస్స ఛఫస్సద్వారవసేన ఉప్పత్తి న వత్తబ్బాతి అత్థో. **తంతంకమ్మభావస్స వుత్తత్తాతి** "తివిధం కాయదుచ్చరితం అకుసలం కాయకమ్మమేవ హోతీ"తిఆదిం (విభ॰ ౯౧౩) సన్ధాయాహ.

కమ్మన్తరమ్పి తంద్వారికకమ్మమేవ సియాతి పాణాతిపాతాదికస్స వచీకమ్మాదిభావమాసఙ్కతి. **తస్మాతి** యస్మా కేసఞ్చి అసంవరానం సంవరానఞ్చ కమ్మపథతా నత్థి, కాయదుచ్చరితాదీనఞ్చ కమ్మపథేహి నానత్తాభావదస్సనేన పయోజనం నత్థి, న చ దుచ్చరితాదీనం ఫస్సద్వారానం వసేన ఉప్పత్తి దీపితా, న చాయం విధి నిరవసేససఙ్గాహికా, కమ్మానఞ్చ సఙ్కరో ఆపజ్జతి, అట్ఠకథాయఞ్చ పుబ్బాపరవిరోధో, తస్మాతి అత్థో. **సమాననామతా** కాయకమ్మాదితా. **సామఞ్ఞనామావిజహనం** కాయకమ్మాదిభావావిజహనం. **ఉభయేసన్తి** కమ్మపథాకమ్మపథానం. **ఉప్పత్తిపరియాయవచనాభావతోతి** ఏతేన ఫస్సద్వారఅసంవరద్వారాదీనం తంద్వారికకమ్మానఞ్చ అత్థతో నానత్తాభావేపి తథా తథా పవత్తదేసనావసేన తే విచారితాతి దస్సేతి. "అకుసలం కాయకమ్మం పఞ్చఫస్సద్వారవసేన న ఉప్పజ్జతీ"తిఆదికో దుతియవినిచ్ఛయో.

కాయే వాచాయ చ...పే.... సిద్ధితోతి ఏతేన చోపనప్పత్తం అకుసలం మనోకమ్మం చోపనం అప్పత్తతో విసేసేత్వా దస్సేతుం **''కాయవచీకమ్మ''**న్తి వుత్తం, న పన కాయవచీకమ్మభావతోతి దస్సేతి. తేన కాయవచీగహణం యథావుత్తచోపనప్పత్తం ఏవ విభావేతీతి దట్ఠబ్బం. తేనేవాహ – "చోపనప్పత్తం అకుసలం కాయద్వారే వచీద్వారే చ మనోకమ్మం హోతీ"తి. **తం**-సద్దే వుత్తే **యం**-సద్దో అబ్యభిచారితసమ్బన్ధితాయ వుత్తోయేవ హోతీతి కత్వా **''యం ఉప్పజ్జతీ''**తి వుత్తం. **ఉప్పాదమత్తపరిచ్ఛిన్నేనాతి** ఛఫస్సద్వారికకమ్మేనాతి అత్థో. **మత్త**-సద్దేన విసేసనివత్తిఅత్థేన మనోకమ్మతావిసేసం నివత్తేతి. **నియమస్స ఏవ**-సద్దస్స **అకతత్తా** "కాయవచీకమ్మమేవ హోతీ"తి అవుత్తత్తా. ఇదాని నియమాకరణేన లద్ధగుణం దస్సేన్తో **''న పన సబ్బమ్పి''**తిఆదిమాహ.

“నియమస్స అకతత్తా”తిఆది **పురిమనయోతి** అధిప్పేతో. వత్తుఅధిప్పాయానురోధినీ సద్దప్పవత్తీతి సమాసపదే ఏకదేసోపి ఆకడ్ఢీయతి అధికారవసేనాతి అధిప్పాయేన ‘‘**కమ్మ-సద్దమత్తేన సమ్బన్ధం కత్వా**’’తి వుత్తం. **యం పన వదన్తీ**తిఆదినా ఏత్థ పదకారమతస్స అయుత్తతం దస్సేతి. తత్థ **చేతనాపక్ఖికాన**న్తి కాయవచీకమ్మభూతచేతనాపక్ఖికానం. **సత**న్తి సమానానం. **తంతంద్వారకమ్మపథానఞ్చా**తి ఇదం ఇమస్స చిత్తస్స కమ్మపథభావేన పవత్తం కాలం సన్ధాయ వుత్తం, న సబ్బదా, కమ్మపథభావేనేవ పవత్తనతో. **చ**-సద్దేన వా అకమ్మపథసఙ్గహో దట్ఠబ్బో. అథ వా తంతంద్వారా చ తంతంద్వారకమ్మపథా చ తంతంద్వారకమ్మపథాతి “తంతంద్వారా”తి పదేన అకమ్మపథానం సంవరానం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **తేన సభావేనా**తి మనోకమ్మస్స ద్వారభావేన, న అత్తనోతి అధిప్పాయో. **ఏవమిధాపీ**తి చిత్తజనితో చిత్తసమ్పయుత్తస్స కమ్మస్స ద్వారభావో చిత్తేపి ఉపచరితోతి అత్థో. **వత్తబ్బమేవ నత్థి** అనన్తరపచ్చయభూతమనోరహితస్స చిత్తస్స అభావతోతి.

ద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కమాభావనియమాభావే **సబ్బారమ్మణతాదీతి ఆది**-సద్దేన సఙ్గణ్హాతి. **న హి...పే.... అత్థీ**తి పధానే అసమ్భవతో అప్పధానం అధికరీయతీతి దస్సేతి.

ధమ్ముద్దేసవారకథా

ఫస్సపఞ్చమకరాసివణ్ణనా

“తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీ”తిఆదికాయ పాళియా ఫస్సాదీనం కామావచరతాదిదస్సనే న తప్పరభావో, సభావదస్సనే ఏవ పన తప్పరభావోతి దస్సేతి ‘‘**న హి ఫస్సాదీన**’’న్తిఆదినా.

చిత్తకిరియాభావేనాతి చిత్తబ్యాపారభావేన. ఫస్సస్స సమ్పజ్జనముప్పజ్జనమేవ. **సన్నిపతితప్పవత్తియా పచ్చయో హోతీ**తి ఏతేన చిత్తారమ్మణసన్నిపాతకారణం ఫస్సో చిత్తారమ్మణసన్నిపాతోతి వుత్తోతి దస్సేతి. ఫస్సో హి చిత్తస్స ఆరమ్మణే ఫుసనాకారేనేవ పవత్తితో తస్స ఆరమ్మణే సన్నిపతితప్పవత్తియా పచ్చయోతి చ వుచ్చతి. సా చస్స ఫుసనాకారప్పవత్తి సాఖగ్గే ఠితం దిస్వా భూమిసణ్ఠితస్స అవీరకపురిసస్స జఙ్ఘచలనం, అమ్బిలఅమ్బపక్కాదిం ఖాదన్తం దిస్వా ముఖే ఖేళుప్పత్తి, దయాలుకస్స పరం హఞ్ఞమానం దిస్వా సరీరకమ్పనన్తి ఏవమాదీసు పరిబ్యత్తా హోతి. **తబ్బిసేసభూతా రూపధమ్మా**తి యథా పటిహననవసేన అఞ్ఞమఞ్ఞం ఆసన్నతరం ఉప్పజ్జమానేసు రూపధమ్మవిసేసేసు సఙ్ఘట్టనపరియాయో, ఏవం చిత్తారమ్మణానం విసయకరణవిసయభావప్పత్తి పటిహననాకారేన హోతి. సో చ చిత్తనిస్సితో ధమ్మవిసేసో సఙ్ఘట్టనపరియాయేన వుత్తో, యదాహ ‘‘**ఏవ**’’న్తిఆది. కేచి పన “సఙ్ఘట్టనరసో ఫస్సో పఞ్చద్వారికోవ, న ఇతరో వత్థారమ్మణసఙ్ఘట్టనాభావతో”తి వదన్తి, తం న యుజ్జతి ఉపచారసిద్ధత్తా సఙ్ఘట్టనస్స. ఇతరథా పఞ్చద్వారికస్సపి తం న సమ్భవేయ్యాతి. ఇన్ద్రియమనసికారేసు యథాపవత్తమానేసు తంతంఆరమ్మణే విఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి, తేసం తథాపవత్తియేవ **విఞ్ఞాణస్స విసయభావకరణం.**

“యం ఖో, భిక్ఖవే, ఇమే పఞ్చ కామగుణే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి సుఖం సోమనస్సం, అయం వుచ్చతి కామానం అస్సాదో”తిఆదివచనతో (అం. ని. ౯.౩౪) సుఖవేదనావ అస్సాదోతి ఆహ ‘‘**అస్సాదభావతో**’’తి. **ఫుసనాదిభావేన ఆరమ్మణగ్గహణం ఏకదేసానుభవన**న్తి అనుపచరితమేవ ఫస్సాదీనం అనుభవనకిచ్చమాహ.

నిమిత్తేనాతి నీలాదినా దీఘాదినా చ నిమిత్తేన. **ఏతేనుపాయేనా**తి యథా ఞాణప్పధానే చిత్తుప్పాదే సఞ్ఞా ఞాణమనువత్తతి, ఏవం సమాధిప్పధానే సమాధిన్తి దస్సేతి.

పబన్ధతీతి పట్ఠపేతి సమ్పయుత్తధమ్మే సకసకకిచ్చే పట్ఠపేతి. తేనేవ హి తదత్థం వివరన్తో ''**పవత్తేతీ**''తి ఆహ.

విజ్జమానతావాచీ **హోతి**-సద్దో, విజ్జమానతా చ సఙ్ఖతధమ్మానం ఉప్పజ్జనేన వినా నత్థీతి "చిత్తం న తథా అత్థతో నుప్పజ్జతీ"తి వుత్తం. తేన యస్మా చిత్తం న నుప్పజ్జతి ఉప్పజ్జతి ఏవ, తస్మా చిత్తం హోతీతి వుత్తన్తి అయమేత్థ అట్ఠకథాయ అత్థో. ఏవమవట్ఠితే **హోతి-ఉప్పజ్జతి**-సద్దానం సమానత్థత్తేన న కిఞ్చి పయోజనం దిస్సతి. అథ వా భవనం నామ సత్తా, సత్తా చ ఉప్పాదాదినా సమఙ్గితాతి ఫస్సాదీనం ఖణత్తయపరియాపన్నతా "ఫస్సో హోతీ"తిఆదీసు **హోతి**-సద్దేన వుత్తా. తత్థ యో భావో ఉప్పాదసమఙ్గీ, న సో న హోతి నామ, తస్మా **ఉప్పజ్జతి**-సద్దేన వుచ్చమానస్స అత్థస్స **హోతి**-సద్దవచనీయతా న న సమ్భవతి. **ఉప్పన్నం హోతీ**తి ఏత్థ పన కిఞ్చాపి **ఉప్పన్న**-సద్దేనేవ ఉప్పాదాదిసమఙ్గితా వుచ్చతి, తబ్భావానతివత్తి పన **హోతి**-సద్దేన వుత్తా ఖణత్తయవీతివత్తేపి **ఉప్పన్న**-సద్దస్స వత్తనతో, తస్మా న ఏత్థ **ఉప్పజ్జతి**-సద్దేన సమానత్థతాసబ్భావదస్సనం వియ ఉప్పజ్జతిదస్సనమ్పి విరుజ్ఝతి పాకటకరణభావతో. ఇతరథా "చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీ"తి ఇమినావ చిత్తస్స విజ్జమానభావో దస్సితోతి కిం పున విజ్జమానభావదస్సనేనాతి న న సక్కా వత్తుం, సమయవవత్థానవసేన సవిసేసం వుత్తమ్పి చిత్తం ఫస్సాదీహి సహుప్పత్తియా సుట్ఠుతరం నిబ్బిసేసన్తి దస్సేతుం చిత్తస్స పున వచనం. ఉద్దిట్ఠధమ్మానంయేవ చేత్థ నిద్దేసవారే విభజనం, న విభఙ్గే వియ పాళియా ఆరుళ్హసబ్బపదానన్తి "ఉద్దేసవారే సఙ్గణ్హనత్థం నిద్దేసవారే విభజనత్థ"న్తి అయమ్పి అత్థో నిచ్ఛలో. తథా హి "యస్మిం సమయే రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతీ"తిఆదీసు మగ్గాదయో న విభత్తా. అపిచ అధిపతిభావేన ఇన్ద్రియేసు వియ ఫస్సవేదనాసఞ్ఞాచేతనాహి సహ సబ్బచిత్తుప్పాదసాధారణరాసియం గహేతబ్బత్తా సమయవవత్థానే వుత్తమ్పి చిత్తం ఫస్సపఞ్చమకే వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

ఝానఙ్గరాసివణ్ణనా

వితక్కనన్తి వితక్కనకిరియా, సా చ వితక్కస్స అత్తనో పచ్చయేహి పవత్తిమత్తమేవాతి భావనిద్దేసో వసవత్తిభావనివారణాయ హోతి. యస్మిం ఆరమ్మణే చిత్తం అభినిరోపేతి, తం తస్స గహణయోగ్యం కరోన్తో వితక్కో ఆకోటేన్తో వియ పరివత్తేన్తో వియ చ హోతీతి తస్స ఆకోటనలక్ఖణతా పరియాహననరసతా చ వుత్తా. ఇదఞ్చ లక్ఖణం కిచ్చసన్నిస్సితం కత్వా వుత్తం. ధమ్మానఞ్హి సభావవినిముత్తా కాచి కిరియా నామ నత్థి, తథా గహేతబ్బాకారో. బోధనేయ్యజనానురోధేన పన పరమత్థతో ఏకసభావోపి సభావధమ్మో పరియాయవచనేహి వియ సమారోపితరూపేహి బహూహి పకారేహి పకాసీయతి. ఏవఞ్హి సో సుట్ఠు పకాసితో హోతీతి.

విప్ఫారో నామ వితక్కస్స థినమిద్ధపటిపక్ఖో ఆరమ్మణే అనోలీనతా అసఙ్కోచో, సో పన అభినిరోపనభావతో చలనం వియ హోతీతి అధిప్పాయేన ''**విప్ఫారవాతి విచలనయుత్తో**''తి వుత్తం. **ఉపచారప్పనాసు సన్తానేన పవత్తియ**న్తి ఏతేన యథా అపుబ్బారమ్మణే పఠమాభినిపాతభూతో వితక్కో విప్ఫారవా హోతి, న తథా ఏకస్మింయేవ ఆరమ్మణే నిరన్తరం అనుప్పబన్ధవసేన పవత్తియం, నాతివిప్ఫారవా పన తత్థ హోతి సన్నిసిన్నభావతోతి దస్సేతి. తేనేవాహ ''**నిచ్చలో హుత్వా**''తిఆది.

“పీతిసుఖేన అభిసన్దేతీ”తిఆదివచనతో (దీ॰ ని॰ ౧.౨౨౬; మ॰ ని॰ ౧.౪౨౭) పీతియా ఫరణం కాయవిసయన్తి యథా తం హోతి, తం దస్సేతుం ‘‘**పణీతరూపేహీ**’’తి వుత్తం.

విసారస్స బ్యగ్గభావస్స పటిపక్ఖో సభావో అవిసారో, న విసారాభావమత్తం. అవిసారావిక్ఖేపానం సమాధానభావతో అత్థతో విసేసాభావేపి సముఖేన సమ్పయుత్తముఖేన చ ఉభయం వుత్తన్తి దస్సేతుం ‘‘**అవిసా...పే.... విక్ఖేపో**’’తి వుత్తం. **విసేసతోతి** అతిసయేనాతి వా అత్థో గహేతబ్బో. సుఖఞ్హి సమాధిస్స విసేసకారణం “సుఖినో చిత్తం సమాధియతీ”తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౯; అ॰ ని॰ ౩.౯౬; ౬.౧౦; ౧౧.౧౨) వచనతో.

ఇన్ద్రియరాసివణ్ణనా

తత్థాతి సద్దహనసఙ్ఖాతే అధిమోక్ఖలక్ఖణే. **పుగ్గలో సద్దహతీతి** ఇమినాపి సద్ధాయ ఆహితవిసేసానం తంసమ్పయుత్తధమ్మానం సద్దహనకిరియాయ కత్తుభావమేవ విభావేతి. అవయవబ్యాపారో హి సముదాయే వోహరీయతీతి. న కేవలం పసాదనీయవత్థుస్మిం అప్పసాదనాకారప్పవత్తమేవ అకుసలం అస్సద్ధియం, అథ ఖో అప్పసాదనీయవత్థుస్మిం పసాదనాకారప్పవత్తమ్పీతి దస్సేతుం ‘‘**మిచ్ఛాధిమోక్ఖో**’’తి వుత్తం. తేన పూరణాదీసు పసాదస్స అస్సద్ధియతమాహ. **పసాదభూతోతి** ఏతేన అప్పసాదభూతం అస్సద్ధియం నివత్తేతి. **వత్థుగతోతి** ఇమినా మిచ్ఛాధిమోక్ఖం. “పసాదభూతో నిచ్ఛయో”తి ఇమినా పన విభావితమేవత్థం పాకటం కరోన్తో ‘‘**న యేవాపనకాధిమోక్ఖో**’’తి ఆహ. అకాలుస్సియం పసాదో, తం పన అసఙ్ఖోభభావతో ‘‘**అనావిలభావో**’’తి వుత్తం. తఞ్హి సమ్పయుత్తేసు విదహన్తీ సద్ధా అకాలుస్సియపచ్చుపట్ఠానా. **ఏవమేతన్తి** అధిముచ్చనాకారేన పన గహేతబ్బత్తా అధిముత్తిపచ్చుపట్ఠానా. **బుద్ధాదివత్థూనీతి** ఏత్థ ఇధలోకపరలోకకమ్మఫలసమ్బన్ధాపి సఙ్గహితాతి దట్ఠబ్బం. “సద్ధాహత్థో, మహానామ, అరియసావకో”తి, “సద్ధీధ విత్తం పురిసస్స సేట్ఠ”న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౨౪౬; సు॰ ని॰ ౧౮౪), “సద్ధా బీజం తపో వుట్ఠీ”తి (సం॰ ని॰ ౧.౧౯౭; సు॰ ని॰ ౭౭) ఏవమాదివచనతో కుసలధమ్మానం ఆదానాదీసు హత్థాదయో వియ సద్ధా దట్ఠబ్బా.

> ‘‘ఇధ భిక్ఖునా కమ్మం కత్తబ్బం హోతి. తస్స ఏవం హోతి ‘కమ్మం ఖో మే కత్తబ్బం భవిస్సతి, కమ్మం ఖో పన మే కరోన్తస్స న సుకరం బుద్ధానం సాసనం మనసి కాతుం, హన్దాహం వీరియం ఆరభామి అప్పత్తస్స పత్తియా అనధిగతస్స అధిగమాయ అసచ్ఛికతస్స సచ్ఛికిరియాయా’’’తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౩౫) –

ఆదికా అనురూపపచ్చవేక్ఖణా.

తంమూలకానీతి గన్తబ్బమగ్గాదిమూలకాని. ఏత్థ చ **మగ్గో గన్తబ్బో హోతీతిఆదయో** అట్ఠకథాయం దస్సనవసేనేవ వుత్తా, న పాళియం ఆగతానుక్కమేనాతి దట్ఠబ్బం.

కరణాదికాలే వియ చిరకతాదిఆరమ్మణం విభూతం కత్వా పవత్తన్తీ సతి తం ఉపగన్త్వా తిట్ఠన్తీ అనిస్సజ్జన్తీ చ హోతి. యం ఆరమ్మణం సమ్ముట్ఠం, తం పిలవిత్వా గతం వియ చలితం వియ చ హోతి, తప్పటిపక్ఖభావేన పన అసమ్ముట్ఠన్తి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ‘‘**ఉదకే అలాబు వియా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **సారణన్తి** ఏతేన “సరన్తి తాయా”తి ఇమమేవత్థం విభావేతి. సరణకిరియాయ హి పవత్తమానానం ధమ్మానం తత్థ ఆధిపచ్చభావేన సతి పచ్చయో. తస్సా హి తథా పచ్చయభావే సతి

తే ధమ్మా సారితా అసమ్ముట్ఠకతా అపిలావితాహోన్తీతి. “ఇమేహి నామ హేతూహి పచ్చయేహి చ ఏతే ధమ్మా సమ్భవన్తీ”తి **సమ్భవతో**. “ఇమం నామ ఫలం నిబ్బత్తేన్తీ”తి **ఫలతో** ధమ్మా ఉప్పజ్జనేన విపచ్చనేన చ నిప్ఫన్నా నామ హోన్తీతి. **వత్థుభూతాతి** ఆరమ్మణభూతా.

సతిపి సబ్బేసం సారమ్మణధమ్మానం ఆరమ్మణగ్గహణే న చిత్తం వియ పరే పరిచ్ఛిజ్జగాహినోతి ‘‘**పరిచ్ఛిన్నోపలద్ధివసేన జానాతీ**’’తి చిత్తం వుత్తం. చేతసికేసు హి కేచి విసయం పరిచ్ఛిజ్జ గహేతుం న సక్కోన్తి, కేచి పన పరిచ్ఛేదమత్తేయేవ తిట్ఠన్తి, న విఞ్ఞాణం వియ విసయం గణ్హన్తీతి యే ఆసఙ్కితబ్బా, తేసు తదభావం దస్సేన్తో ‘‘**న సఞ్ఞా…పే.… విజ్ఞానవసేనా**’’తి ఆహ.

పీతియా చ సోమనస్సభావో ఆపజ్జతీతి ఇదం పీతి చ సోమనస్సఞ్చ పీతిసోమనస్సన్తి పీతిసోమనస్సానం తుల్యయోగం సన్ధాయ వుత్తం. సోమనస్సస్సేవ పన “ఆజఞ్ఞరథో”తి వియ పీతియుత్తం సోమనస్సం పీతిసోమనస్సన్తి పధానభావో ఇచ్ఛితోతి న పీతియా సోమనస్సభావప్పత్తి. న హి పధానే విజ్జమానే అప్పధానం ఉపయుజ్జతి, పీతిగ్గహణఞ్చేత్థ పీతియుత్తస్స సోమనస్సస్స యేభుయ్యేన భావతో పరిబ్యత్తకిచ్చతో చ కతం, న చ నిప్పీతికసోమనస్సస్స అసఙ్గహో. రుళ్హీసద్దేసు కిరియాయ అనచ్చన్తికభావతో. పీతియా పన ఉపలక్ఖణభావేన అయమత్థో సుట్ఠు యుజ్జతీతి దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**పీతిఉపలక్ఖితం వా**’’తిఆది.

పవత్తం ఉపాదిన్నక్ఖన్ధం. **చిరట్ఠితికం హోతీ**తి ఏతేన న కేవలం అనుపాలేతబ్బధమ్మానం ఖణట్ఠితియాయేవ, అథ ఖో పబన్ధానుపచ్ఛేదస్సపి జీవితం కారణన్తి దస్సేతి. అఞ్ఞథా హి ఆయుక్ఖయమరణం న యుజ్జేయ్యాతి. **అవిసేసేనాతి** కారణవిసేసానపేక్ఖేన జీవితిన్ద్రియతాసామఞ్ఞేన. యదిపి అరూపాసఞ్ఞభవేసు రూపారూపధమ్మా నప్పవత్తన్తి, తేహి పన పురిమపచ్ఛిమభవేసు చరిమపఠమధమ్మా సమానజాతియేన అబ్యవహితతాయ నిరన్తరాయేవ నామ హోన్తీతి ‘‘**యావ పరినిబ్బానం అవిచ్ఛిన్నం పవత్తతీ**’’తి వుత్తం. **అనుపాలనాదికస్సాతి** అనుపాలనపవత్తనట్ఠపనానియేవ వదతి. **జీవమానవిసేసప్పచ్చయభావతో**తి సహజాతానం జీవమానతావిసేసస్స పచ్చయభావతో. ఇన్ద్రియబద్ధస్స హి మతరూపతో కమ్మజస్స చ ఉతుజాదితో విసేసో జీవితిన్ద్రియకతోతి.

మగ్గఙ్గరాసివణ్ణనా

అవిపరీతనియ్యానికభావేనాతి ఇదం **సమ్మా**-సద్దస్స **దిట్ఠి**-ఆదిసద్దానఞ్చ సమానాధికరణతావసేన దిట్ఠిఆదీనం అవిసేసభూతస్స నియ్యానికభావస్స సమ్మా-సద్దేన విసేసితబ్బత్తా వుత్తం. అవిపరీతత్థో హి సమ్మా-సద్దో, న నియ్యానికత్థోతి. అవిపరీతనియ్యానికత్థో ఏవ వా సమ్మా-సద్దో. అనేకత్థా హి నిపాతాతి. **ఏవమేవాతి** అవిపరీతనియ్యానికభావేన.

బలరాసివణ్ణనా

పతిస్సవో వచనసమ్పటిగ్గహోతి అధిప్పాయేన ‘‘**సప్పతిస్సవం పతిస్సవభూతం తంసభాగఞ్చ యం కిఞ్చి గారవ**’’న్తి ఆహ. **తత్థ తత్థ పాకటభావేనాతి** అజ్ఝత్తభూతేసు జాతియాదీసు బహిద్ధాభూతేసు భిక్ఖుఆదీసు హిరోత్తప్పానం అనురూపపచ్చవేక్ఖణవసేన ససమ్భారపథవీఆదీసు పథవీధాతుఆదీనం వియ విభూతకిచ్చభావేనాతి అత్థో.

మూలరాసివణ్ణనా

ఏవఞ్హి ఉపమాయ సమేతీతి యథా అసుచిమ్హి పతితపురిసస్స సతిపి కాయేన అల్లీయనే భావో అనల్లీనో, ఏవం అలోభోపి ఆరమ్మణకరణవసేన గహితేపి ఆరమ్మణే అలగ్గభావేన అనల్లీనభావో అనల్లీనాకారో ఏవ పవత్తతి. ఏవంసభావో హి సో ధమ్మోతి. కిఞ్చి దుస్సీల్యం దోససముట్ఠానం సబ్బమ్పి దుస్సీల్యం దోసూపనిస్సయన్తి "**దోససముట్ఠానతం దోసూపనిస్సయతఞ్చా**"తి వుత్తం. తేన అదోసో దోసస్సేవ ఉజువిపచ్చనీకో, తంముఖేన దుస్సీల్యస్సాతి దస్సేతి.

తత్థ జాతానం ధమ్మానం అనతివత్తనట్ఠేన...పే.... ఆసేవనట్ఠేన భావనాతి యో సో ఏకత్తుపగతో పఠమజ్ఝానాదిఅప్పనాచిత్తుప్పాదో ఆసన్నూపచారాహితవిసేసో నీవరణాదిపరిపన్థవిసుద్ధియా విసుద్ధో, తదావరణవిసయవిరహేన చ సమప్పవత్తఅప్పనాసమాధిసఙ్ఖాతం మజ్ఝిమం సమథనిమిత్తం పటిపన్నో, ఏవం పటిపన్నత్తా ఏవ తత్థుపగమనేన తత్థ చ పక్ఖన్దో, విసోధేతబ్బస్స విక్ఖేపస్స కిలేససంసగ్గస్స చ అభావతో విసోధనసమాధానఏకత్తుపట్ఠానబ్యాపారవిరహేన విసుద్ధిసమథపటిపత్తిఏకత్తుపట్ఠానాకారే అజ్ఝుపేక్ఖన్తో అభిబ్యత్తరూపాయ సహజాతతత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖాయ కిచ్చవసేన ఉపేక్ఖానుబ్రూహితో, తస్మింయేవ జాతా సమాధిపఞ్ఞాసఙ్ఖాతా యుగనద్ధధమ్మా. తే యథా అఞ్ఞం అనతివత్తమానా హుత్వా పవత్తన్తి, ఏవం భావనా బ్రూహనా. తథా యాని తత్థ సద్ధాదీని ఇన్ద్రియాని నానాకిలేసేహి విముత్తత్తా విముత్తిరసేన ఏకరసాని హుత్వా పవత్తాని. యఞ్చ తత్థ తదుపగం, తేసం అనతివత్తనఏకరసభావానం అనుచ్ఛవికం వీరియం వాహియతి పవత్తీయతి, యా చస్స తస్మిం ఖణే పవత్తా పగుణబలవభావాపత్తిసఙ్ఖాతా ఆసేవనా. సబ్బేసం ఏతేసం ఆకారానం భావనా ఉప్పాదనా వడ్ఢనా, అయం **తత్థ జాతానం... పే.... ఆసేవనట్ఠేన భావనా** నామ.

యస్మా పనాయం భావనాకారో "పఠమస్స ఝానస్స పటిపదావిసుద్ధి ఆదీ"తిఆదినాపి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౫౮) **పాళియం** ఆగతో ఏవ, ఞాణేన చ సంకిలేసవోదానేసు తం తం ఆదీనవం ఆనిసంసఞ్చ దిస్వా తథా తథా నిప్ఫాదేతబ్బో, తస్మా "**ఏవం వుత్తాయ పఞ్ఞాసాధనాయ భావనాయా**"తి వుత్తం. **అప్పవత్తీ**తి యస్మిం ధమ్మే సతి యథావుత్తా భావనా నప్పవత్తతి, సో ధమ్మో పటిపక్ఖభావనాపరామసనేన అభావనాతి వుత్తోతి అధిప్పాయో. న హి అభావమత్తస్స అమోహో పటిపక్ఖోతి యుజ్జతీతి. **తప్పటిపక్ఖభూతా అకుసలా** కామచ్ఛన్దాదయో దట్ఠబ్బా. పమాదవిసేసో వా **అభావనా.** సో హి "కుసలానం వా ధమ్మానం అనాసేవనా అభావనా అబహులీకమ్మ"న్తిఆదినా నిద్దిట్ఠోతి.

ఏకన్తేన అలబ్భనేయ్యదస్సనత్థం "**జరాధమ్మో**"తి వుత్తం. తథా హి పాళియం "జాతిధమ్మానం, భిక్ఖవే, సత్తానం ఏవం ఇచ్ఛా ఉప్పజ్జతీ"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౩.౩౭౩) ఇచ్ఛితాలాభో విభత్తో. అలోభానుభావేన కాయానుపస్సనాయ, అమోహానుభావేన చిత్తధమ్మానుపస్సనాయ సిద్ధి పాకటాయేవాతి అపాకటం అదోసానుభావేన వేదనానుపస్సనాసిద్ధిం విభావేన్తో "**సుఖవిపరిణామే**"తిఆదిమాహ. అయఞ్చ యోజనా అలోభాదీనం విసేసపచ్చయతం సన్ధాయ కతా, అవిసేసేన పన సబ్బే సబ్బేసం పచ్చయా. సభావతో సఙ్కప్పతో చ ఉప్పన్నస్స దుక్ఖస్స అసహనవసేనేవ ఉప్పజ్జతీతి దోసో తందస్సనస్స **ఆసన్నపటిపక్ఖో,** న రాగో వియ దూరపటిపక్ఖో.

కమ్మపథరాసివణ్ణనా

అభిజ్ఝాదయో వియ అనభిజ్ఝాదయోపి న ఏకన్తం కమ్మపథభూతాయేవాతి ఆహ "**కమ్మపథతాతంసభాగతాహీ**"తి. మనోకమ్మపథభావేన పవత్తనకమ్మభావతో హి ఏతేసం కమ్మపథరాసిభావేన సఙ్గహో, న సబ్బదా కమ్మపథాయేవాతి. తేన

యో అఞ్ఞోపి ధమ్మో అనియతో కమ్మపథభావేన పాకటో చ, తస్సాపి కమ్మపథతావచనం న విరుజ్ఝతీతి దస్సేతి.

పస్సద్ధాదియుగలవణ్ణనా

సమన్తి సమ్మా. **చేతియవన్దనాదిఅత్థన్తి** చేతియవన్దనాదిహేతు. సమథచతుసచ్చకమ్మట్ఠానవసేన తబ్భేదవసేన చ సబ్బకమ్మట్ఠానభావనాభియుత్తానం ముదుమజ్ఝిమతిక్ఖిన్ద్రియతాదిభేదవసేన సబ్బయోగీనం చిత్తస్స లీనుద్ధచ్చాదికాలవసేన సబ్బదా హితాహితధమ్మూపలక్ఖణభావతో యథాసభావం పటివేధభావతో చ సతిసమ్పజఞ్ఞానం పారిబన్ధకహరణభావనావడ్ఢనాని అవిసేసతో దట్ఠబ్బాని. యథా అప్పనాకోసల్లేన వినా సమథో సమథమన్తరేన యథాభూతావబోధో చ నత్థీతి నానాక్ఖణికా సమాధిపఞ్ఞా అఞ్ఞమఞ్ఞస్స విసేసకారణం, ఏవం పటివేధే ఏకక్ఖణికాపీతి దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**అఞ్ఞమఞ్ఞం నిమిత్తభావేనా**’’తి. పఞ్ఞాయ హి సాతిసయం అవభాసియమానే విసయే సమాధి ఏకత్తవసేన అప్పేతుం సక్కోతి, సమాధిమ్హి చ మజ్ఝిమం సమథనిమిత్తం పటిపన్నే పఞ్ఞా ఆరమ్మణేసు విసదా వహతీతి. **సమం పవత్తాతి** అఞ్ఞమఞ్ఞానతివత్తనేన సమం అవిసమం ఏకరసభావేన పవత్తా. అఞ్ఞమఞ్ఞసహాయభావూపగమనేన యోగినో మనోరథధురాకడ్ఢనే రథధురాకడ్ఢనే వియ ఆజానేయ్యయుగో యుగలకో హుత్వా అఞ్ఞమఞ్ఞానతివత్తమానేన నద్ధా బద్ధా వియాతి వా **యుగనద్ధా**. అధిచిత్తమనుయుత్తేహి వీరియసమాధయో సమం యోజేతబ్బాతి ఇమస్స విసేసస్స దస్సనత్థం పుబ్బే గహితాపి తే పున గహితాతి దస్సేతుం వీరియసమాధియోజనత్థాయాతి అట్ఠకథాయం వుత్తం. తం పన సమాధివీరియయోగస్స విభావనం హోతీతి ‘‘**యోగవచనత్థాయాతి అత్థో**’’తి ఆహ.

యేవాపనకవణ్ణనా

యథా తథా వాతి సమ్మా మిచ్ఛా వా. **అనధిముచ్చన్తోతి** ‘‘ఇదం కరిస్సామి, ఏతం కరిస్సామీ’’తి ఏవం పవత్తపుబ్బభాగసన్నిట్ఠానహేతుకేన పయోగకాలసన్నిట్ఠానేన అనిచ్ఛినన్తో. యత్థ హి అనిచ్ఛయో, తత్థ అప్పటిపత్తి ఏవాతి. **సంసప్పనం** సంసయో. సో హి ‘‘ఆసప్పనా పరిసప్పనా’’తి వుత్తో. అసతిపి బ్యాపారే తత్రమజ్ఝత్తతాయ సతి తంసమ్పయుత్తధమ్మా సకసకకిచ్చవసేన అనూనానధికతాయ అలీనఅనుద్ధతతాయ చ సంవత్తన్తీతి సా తేసం తథాపవత్తియా పచ్చయభూతా ఊనాధికభావం నివారేతి వియాతి **ఊనాధికనివారణరసా** వుత్తా. తథా పవత్తిపచ్చయత్తాయేవ తేసు ధమ్మేసు మజ్ఝత్తతాతి చ వుత్తా.

ఝానపదస్సాతి ఝానసద్దస్స. **తేసూతి** పఞ్చసు. **పఞ్చ హి అఙ్గాని ఝానపదస్స అత్థోతి** ఇదం సంవణ్ణియమానత్తాయేవ ఇమం చిత్తుప్పాదం సన్ధాయ వుత్తం. న హి సబ్బస్మిం చిత్తుప్పాదే పఞ్చేవ ఝానఙ్గాని. **పదసమూహో** వాక్యం, **పదకోట్ఠాసో వా** ఫస్సపఞ్చమకాది ధమ్మరాసి. **వుత్తం పూరితన్తి** ఛపణ్ణాసాదితాయ పూరణవసేన. ఫస్సపచ్చయా వేదనా ‘‘ఫుట్ఠో వేదేతి, ఫుట్ఠో సఞ్జానాతీ’’తిఆదివచనతో (సం॰ ని॰ ౪.౯౩) ఫస్సో వేదనాదీనం పచ్చయో. యదిపి ఛన్దాదయో యథావుత్తరాసికిచ్చాభావతో తేసు న వత్తబ్బా, విసుం రాసిఅన్తరభావేన పన సరూపతో వత్తబ్బాతి చోదనం మనసి కత్వా ‘‘**వుత్తానమ్పీ**’’తిఆదిమాహ.

ధమ్ముద్దేసవారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కామావచరకుసలం

నిద్దేసవారకథావణ్ణనా

౨. సన్తేతి సభావతో విజ్జమానే. ఫస్సస్స విసయవిసయీనం సన్నిపతనాకారేన గహేతబ్బత్తా ఫుసనం విసయే చిత్తస్స సన్నిపతనం వుత్తం. "చిన్తనట్ఠేన చిత్తం, మననట్ఠేన మనో"తిఆదినా చిత్తాదిసద్దా చిన్తనాదిబ్యాపారముఖేన అత్తనో అత్థం విభావేన్తీతి ఆహ **''చిత్తం మనోతిఆదీసు వియ కిచ్చవిసేసం అనపేక్ఖిత్వా''**తి. యథా లోకే వికతమేవ వేకతం, విసయో ఏవ వేసయన్తి వుచ్చతి, ఏవం మనో ఏవ మానసన్తి సద్దమత్తవిసేసో. **నీలాది**-సద్దా వియ వత్థాదీసు చిత్తేసు పరిసుద్ధభావనిబన్ధనా **పణ్డర**సద్దస్స పవత్తీతి తస్స **గుణవిసేసా**పేక్ఖతా వుత్తా. యథా కాయికం సాతన్తి ఏత్థ కాయప్పసాదనిస్సితన్తి అత్థో, ఏవం **చేతసికం సాత**న్తి ఏత్థ చేతోనిస్సితం సాతన్తి **నిస్సయవిసేసా**పేక్ఖతా వుత్తా. ఏకక్ఖణికా నానాక్ఖణికా చ చిత్తస్స ఠితి నామ, తస్స అవత్థావిసేసోతి **అవత్థావిసేసా**పేక్ఖో చిత్తస్స ఠితీతి ఏవంపకారో నిద్దేసో. "న లుబ్భతీ"తి వుత్తస్స చిత్తస్స, పుగ్గలస్స వా పవత్తిఆకారభావేన అలుబ్భనాతి అలోభో వుత్తోతి **అఞ్ఞస్స కిరియాభావవిసేసా**పేక్ఖో **అలుబ్భనా**తి నిద్దేసో. వుత్తనయేనేవ అలుబ్భితస్స భావో **అలుబ్భితత్త**న్తి అయం నిద్దేసో **అఞ్ఞస్స భావభూతతావిసేసా**పేక్ఖో వుత్తో. కత్తుకరణభావాదయో సభావధమ్మానం అజ్ఝారోపనవసేనేవ సిజ్ఝన్తి , భావనిద్దేసో పన అజ్ఝారోపనానపేక్ఖో, తతోయేవ చ విసేసన్తరవినిముత్తో వినివత్తో విసేసతో నిజ్జీవభావగిభావతో సభావనిద్దేసో నామ హోతీతి ఫస్సోతి ఇదం ఫుసనట్ఠేన **''ధమ్మమత్తదీపనం సభావపద''**న్తి వుత్తం. ఆరమ్మణం ఫుసన్తస్స చిత్తస్స పవత్తిఆకారో ఫుసనబ్యాపారో హోతీతి **''ఫుసనకిరియా ఫుసనాకారో''**తి వుత్తం. సమ్ఫుసనాతి సం-సద్దో "సముదయో"తిఆదీసు వియ సమాగమత్థదీపకోతి ఆహ **''సమాగమఫుసనా''**తి. "ఫుసామి నేక్ఖమ్మసుఖ"న్తిఆదీసు (ధ॰ ప॰ ౨౭౨) పటిలాభోపి ఫుసనా సమ్ఫుసనాతి చ వుచ్చతీతి ఆహ **''న పటిలాభసమ్ఫుసనా''**తి.

అపరేన వేవచనేన. బహుస్సుతభావసమ్పాదికాయ పఞ్ఞాయ **పణ్డిచ్చ**పరియాయో. సిప్పాయతనాదీసు దక్ఖతాభూతాయ **కోసల్ల**పరియాయో, యత్థ కత్థచి తిక్ఖసుఖుమాయ **నేపుఞ్ఞ**పరియాయో, సమ్మా ధమ్మే పఞ్ఞపేన్తియా **వేభబ్యా**పరియాయోతి ఏవమాదినా తేసు తేసు పఞ్ఞావిసేసేసు తే తే పరియాయవిసేసా విసేసేన పవత్తాతి తేసం పఞ్ఞావిసేసానం నానాకాలే లబ్భమానతా వుత్తా, **ఇతరేపి అనుగతా హోన్తి** యేభుయ్యేనాతి అధిప్పాయో. **అత్థనానత్తేన** పఞ్ఞాదిఅత్థవిసేసేన. **కోధో కుజ్ఝనా కుజ్ఝితత్త**న్తి ఏవంపకారా నిద్దేసా సభావాకారభావదీపనవసేన బ్యఞ్జనవసేనేవ విభాగవచనం. పణ్డిచ్చన్తిఆదయో పఞ్ఞావిసేసనిబన్ధనత్తా అత్థవసేన విభాగవచనన్తి ఇమమత్థమాహ **''అథ వా''**తిఆదినా. **ఏవమాకారో పనాతి** పురిమాకారతో విసేసో అత్థతో విభత్తిగమనస్స కారణం వుత్తం.

పటిక్ఖిపనం పటిసేధనం పటిక్ఖేపో, తస్స నానత్తం విసేసో పటిక్ఖేపనానత్తం, సద్ధమ్మగరుతాయ పటిక్ఖేపో సద్ధమ్మగరుతాపటిక్ఖేపో, తేన సద్ధమ్మగరుతాపటిక్ఖేపేన నానత్తం **సద్ధమ్మగరుతాపటిక్ఖేపనానత్తం**. తం సద్ధమ్మగరుతాపటిక్ఖేపనానత్తం పన కోధగరుతాదిభేదభిన్నన్తి **''కోధగరుతాదివిసిట్ఠేనా''**తి వుత్తం. కోధాదీహి విసిట్ఠో భిన్నో సద్ధమ్మగరుతాయ పటిక్ఖేపో పటిసేధనం కోధాదివిసిట్ఠపటిక్ఖేపో. కోధగరుతాదియేవ, తస్స నానత్తేన **సద్ధమ్మగరుతాపటిపక్ఖనానత్తేనాతి** కోధగరుతా సద్ధమ్మగరుతాయ పటిపక్ఖో. మక్ఖలాభసక్కారగరుతా సద్ధమ్మగరుతాయ పటిపక్ఖోతి సద్ధమ్మగరుతాయ పటిపక్ఖభావవిసేసేన అసద్ధమ్మగరుతా తబ్భావేన ఏకీభూతాపి నానత్తం గతా. యస్మా పన **కోధో** అత్థతో దోసోయేవ. **మక్ఖో** దోసప్పధానా పరగుణవిద్ధంసనాకారప్పవత్తా అకుసలా ఖన్ధా. తగ్గరుతా చ తేసం సాదరఅభిసఙ్ఖరణవసేన పవత్తనమేవ. **లాభగరుతా** చతున్నం పచ్చయానం సక్కారగరుతా, తేసంయేవ సుసఙ్ఖతానం

లద్ధకామతా. తదుభయేసు చ ఆదరకిరియా తథాపవత్తా ఇచ్ఛాయేవ, తస్మా “సద్ధమ్మగరుతాపటిపక్ఖనానత్తేన అసద్ధమ్మా నానత్తం గతా”తి వుత్తం. తథా హి చత్తారో అసద్ధమ్మా ఇచ్చేవ ఉద్దిట్ఠా. **అసద్ధమ్మగరుతా**తి ఏత్థ చ పురిమస్మిం వికప్పే “న సద్ధమ్మగరుతా”తి సద్ధమ్మగరుతా న హోతీతి అత్థో. దుతియస్మిం సద్ధమ్మగరుతాయ పటిపక్ఖోతి సద్ధమ్మగరుతా ఏవ వా పటిపక్ఖో, తస్స నానత్తేన **సద్ధమ్మగరుతాపటిపక్ఖనానత్తేనా**తి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. కోధమక్ఖగరుతానఞ్హి సద్ధమ్మవిసేసా పవత్తిభేదభిన్నా మేత్తా పటిపక్ఖో. లాభసక్కారగరుతానం అప్పిచ్ఛతా సన్తోసో. తేన కోధగరుతా న సద్ధమ్మగరుతాతి కోధగరుతా కాయచి సద్ధమ్మగరుతాయ పటిపక్ఖోతి అయమత్థో వుత్తో హోతి. తథా మక్ఖగరుతాదీసుపి. ఏవఞ్చ కత్వా “చత్తారో సద్ధమ్మా సద్ధమ్మగరుతా న కోధగరుతా...పే.... సద్ధమ్మగరుతా న సక్కారగరుతా”తి (అ॰ ని॰ ౪.౪౪) ఆగతతన్తిపి సమత్థితా భవతి. లోభో న హోతీతి **అలోభో** లుబ్భనా న హోతీతి **అలుబ్భనా**తి ఏవమాదికో అలోభోతిఆదీనం లోభాదివిసిట్ఠో పటిక్ఖేపో “ఫస్సో ఫుసనా”తిఆదికేహి విసదిసభావతో **“ఫస్సాదీహి నానత్త”**న్తి వుత్తో. **ఫస్సాదీహీ**తి చేత్థ అలుబ్భనాదయోపి **ఆది**-సద్దేన సఙ్గహితాతి దట్ఠబ్బం. **లోభాదిపటిపక్ఖేనా**తి “లోభపటిపక్ఖో అలోభో”తిఆదినా యోజేతబ్బం. సేసం పురిమసదిసమేవ. అలోభాదోసామోహానం విధురతాయ పటిపక్ఖభావేన చ లబ్భమానో అఞ్ఞమఞ్ఞవిసదిసో లోభాదివిసిట్ఠపటిక్ఖేపభావేన లోభాదిపటిపక్ఖభావేన చ విఞ్ఞాయతీతి ఆహ **“అలోభా...పే.... యోజేతబ్బ”**న్తి. బహూహి పకారేహి దీపేతబ్బత్థతా **మహత్థతా**. **ఆదరవసేన** సోతూనం.

౩. యదిపి ఏకస్మిం ఖణే ఏకంయేవ ఆరమ్మణం హోతి, ఛసుపి పన ఆరమ్మణేసు ఉప్పత్తిరహత్తా **“తేహి వా”**తిఆది వుత్తం. **తస్సా**తి సాతస్స సుఖస్స. **జాతా**తి ఏతస్స అత్థం దస్సేతుం **“కారణభావేన ఫస్సత్థం పవత్తా”**తి వుత్తం. ఇదం వుత్తం హోతి – యథా చేతసికసాతసఙ్ఖాతా సోమనస్సవేదనా సహేవ ఉప్పజ్జతి, ఏవం తదనురూపఫస్ససహితా హుత్వా పవత్తా తజ్జాతి వుత్తా. **సాదయతీ**తి అధిగమాసీసాయ అనఞ్ఞనిన్నం కరోతి.

౫. **న తస్సా తజ్జతా**తి తస్సా మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా తస్సారుప్పా “తస్స జాతా”తి వా ఉభయథాపి తజ్జతా న యుజ్జతి. యదిపి ఫస్సో విఞ్ఞాణస్స విసేసపచ్చయో న హోతి, తథాపి సో తస్స పచ్చయో హోతియేవాతి తస్స తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజతా వత్తబ్బాతి చోదనం సన్ధాయాహ **“న చ తదేవా”**తిఆది. **తేహి ఆరమ్మణేహి జాతా తజ్జా**తి ఇమినాపి అత్థేన తజ్జా మనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజాతి వత్తుం న సక్కా. విఞ్ఞాణస్స పన తజ్జతాపఞ్ఞత్తి లబ్భతేవ. తథా హి “కిం వా ఏతేనా”తిఆదినా ఫస్సాదీనం తథా దేసేతబ్బతం ఆహ.

౭. చిత్తస్స ఆరమ్మణే ఆనయనాకారప్పవత్తో వితక్కో అత్థతో ఆరమ్మణం తత్థ ఆకడ్ఢన్తో వియ హోతీతి **“ఆరమ్మణస్స ఆకడ్ఢనం వితక్కన”**న్తి వుత్తం.

౮. ఆరమ్మణస్స అనుమజ్జనాకారప్పవత్తో విచారో తత్థ పరిబ్భమన్తో వియ సమన్తతో చరన్తో వియ చ హోతీతి **“సమన్తతో చరణం విచరణ”**న్తి వుత్తం.

౧౧. **తథా అవట్ఠానమత్తభావతో**తి పాణవధాదిసాధనఅవట్ఠానమత్తభావతో, న బలవభావతోతి అధిప్పాయో.

౧౪. యేన ధమ్మేన చిత్తే ఆరమ్మణం ఉపతిట్ఠతి జోతతి చ, సో ధమ్మో ఉపట్ఠానం జోతనన్తి చ వుత్తోతి ఆహ **“ఉపట్ఠానం జోతనఞ్చ సతియేవా”**తి.

౧౬. **సణ్హట్ఠే**నాతి సుఖుమట్ఠేన.

౩౦. **భావో**తి హిరియనం వదతి.

౩౩. **న బ్యాపాదేతబ్బో**తి **అబ్యాపజ్జ**-సద్దస్స కమ్మత్థతం ఆహ.

౪౨-౪౩. యది అనవజ్జధమ్మానం సీఘసీఘపరివత్తనసమత్థతా లహుతా, సావజ్జధమ్మానం కథన్తి ఆహ ''**అవిజ్జానీవరణాన**''న్తిఆది. **తేసం భావో గరుతా**తి ఏతేన సతిపి సబ్బేసం అరూపధమ్మానం సమానఖణత్తే మోహసమ్పయుత్తానం సాతిసయో దన్ధో పవత్తిఆకారోతి దస్సేతి. సో పన తేసం దన్ధాకారో సన్తానే పాకటో హోతి.

౪౪-౪౫. అప్పటిఘాతో అవిలోమనం.

౪౬-౪౭. **కిలిన్న**న్తి అవస్సుతం.

౫౦-౫౧. **పచ్చోసక్కనం** మాయా యా అచ్చసరాతిపి వుచ్చతి. **అరుమక్ఖనం** వణాలేపనం. వేళు ఏవ దాతబ్బభావేన పరిగ్గహితో **వేళుదానం** నామ.

నిద్దేసవారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కోట్ఠాసవారకథావణ్ణనా

౫౮-౧౨౦. **తే**తి ఫస్సపఞ్చమకాదయో. **సఙ్గహగమనేనేవా**తి సాధారణతాదినా కేనచి సదిసతాలేసేన, న ఫస్సాదయో వియ విసుం ధమ్మభావేనేవాతి అత్థో. **తథా అవిప్పకిణ్ణత్తా**తి ఫస్సాదయో వియ సరూపేన విసుం విసుం అవుత్తత్తా. యదిపి ఛన్దాదయో సఙ్గహసుఞ్ఞతవారేసుపి సరూపేన న వుత్తా, ఖన్ధాయతనధాతురాసీసు పన సఙ్గహితాయేవాతి దస్సేతుం ''**యస్మా పనా**''తిఆదిమాహ. **తంనిద్దేసే**తి సఙ్ఖారక్ఖన్ధనిద్దేసే. ఖన్ధానం ధాతాయతనభావే బ్యభిచారాభావతో అఖన్ధభావనివారణేన అనాయతనాధాతుభావనివారణమ్పి దట్ఠబ్బం. **న యేవాపనకా రపేతబ్బా**తి ఖన్ధాదిరాసిఅన్తోగధతం సన్ధాయ వుత్తం. ఉద్దేసాదీసు పన "యేవాపనాత్వేవ వుత్తానం తేసం తథాయేవ సఙ్గహో యుత్తో"తి అట్ఠకథాయం "రపేత్వా యేవాపనకే"తి వుత్తం. సరూపేన అవుత్తానమ్పి చిత్తుప్పాదపరియాపన్నానం ఖన్ధాదిభావో న వారేతబ్బోతి న యేవాపనకా రపేతబ్బాతి వుత్తన్తి ఉభయేసమ్పి అధిప్పాయో వేదితబ్బో.

ఆహారపచ్చయసఙ్ఖాతేనాతి ఉపత్థమ్భకపచ్చయసఙ్ఖాతేన. సో చ ఆహారానం ఉపత్థమ్భకభావో పాకటోతి కత్వా వుత్తో, న జనకత్తాభావతో. ఓజట్ఠమకరూపస్స హి వేదనాదీనఞ్చ ఆహారణతో తేసం జనకత్తం లబ్భతీతి. యది ఉపత్థమ్భకో ఇధ పచ్చయోతి అధిప్పేతో, కబళీకారాహారస్స తావ హోతు, ఇతరేసం కథన్తి ఆహ ''**యథా హీ**''తిఆది . **సహజాతాదిపచ్చయే**తి సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతపచ్చయే వదతి, మహాచతుక్కం వా, **ఏకేనాకారేనా**తి రూపారూపానం ఉపత్థమ్భకత్తేన ఉపకారకభావమాహ. సో ఏవ చ నేసం ఆహారణకిచ్చం. "సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ"న్తి వచనతో చేతనాయ విఞ్ఞాణస్స పచ్చయభావో సాతిసయోతి ఆహ ''**విఞ్ఞాణం విసేసేనా**''తి.

యథాగతమగ్గోతి వుత్తో కారణఫలానం అభేదూపచారేనాతి దట్ఠబ్బం, నానాక్ఖణికో అట్ఠఙ్గికమగ్గో ఉపనిస్సయో ఏతస్సాతి **అట్ఠఙ్గికమగ్గూపనిస్సయో**. అరియమగ్గస్స యథాగతమగ్గపరియాయో వుచ్చమానో తస్స యా పురిమకాలభూతా అభేదోపచారసిద్ధా ఆగమనావత్థా తతో నాతివిలక్ఖణాతి ఇమమత్థం విభావేతీతి ఆహ ''**పుబ్బభాగ...పే.... దీపితా**''తి. విఞ్ఞాణస్స చిత్తవిచిత్తతా విజాననభావవిసేసా ఏవాతి ఆహ ''**విజాననమేవ చిత్తవిచిత్తతా**''తి. **వేదనాక్ఖన్ధాదీనన్తి ఆది**-సద్దేన "ద్వాయతనాని హోన్తీ"తిఆదీసు వుత్తమనాయతనాదయోపి సఙ్గణ్హాతి. **తప్పటిక్ఖేపోతి** తస్స జాతినిద్దేసభావస్స పటిక్ఖేపో. **కతో హోతీతి** ఏతేన ఆహారిన్ద్రియఝానమగ్గఫలహేతుయో యత్తకా ఇమస్మిం చిత్తే లబ్భన్తి, తే సబ్బేపి "ఏకో విఞ్ఞాణాహారో హోతీ"తిఆదినా అవుత్తాపి అత్థతో వుత్తాయేవాతి దస్సేతి. ఏస నయో అఞ్ఞత్థాపి.

కోట్ఠాసవారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుఞ్ఞతవారాదివణ్ణనా

౧౨౧-౧౪౫. యథావుత్తే సమయేతి వుత్తప్పకారసమూహే.

౧౪౬. ఉస్సాహనం పేసనం నియోజనం.

౧౫౬-౧౫౯. నాతిసమాహితాయాతి నానావజ్జనూపచారం సన్ధాయ వదతి. **యేవాపనకేహిపి నిబ్బిసేసతం దస్సేతి** కరుణాముదితానమ్పి ఉప్పజ్జనతో.

కాయవచీకిరియా కాయవచీపవత్తి, విఞ్ఞత్తి ఏవ వా. **అసమత్తభావనన్తి** పుబ్బభాగభావనమాహ.

కామావచరకుసలవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపావచరకుసలం

చతుక్కనయో

పఠమజ్ఝానకథావణ్ణనా

౧౬౦. ఉత్తరపదలోపం కత్వా ''రూపభవో రూప''న్తి వుత్తో, "రూపీ రూపాని పస్సతి (మ॰ ని॰ ౨.౨౪౮; ౩.౩౧౨; ధ॰ స॰ ౨౪౮; పటి॰ మ॰ ౧.౨౦౯), రూపరాగో"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౩౬౩) వియాతి దట్ఠబ్బం. పయోగసమ్పాదితస్స రూపజ్ఝానస్స రూపభవాతిక్కమస్సపి ఉపాయభావతో యథా రూపూపపత్తియా ఏవ మగ్గోతి అయం నియమో న యుజ్జతి, ఏవం పచ్చయన్తరవికలతాదీహి రూపూపపత్తియా అనభినిప్ఫాదకస్సపి అత్థిభావతో రూపూపపత్తియా మగ్గో ఏవాతి అయమ్పి నియమో న యుజ్జతి. ఏవఞ్చ సతి యదేవ రూపూపపత్తియా నిప్ఫాదకం, తస్సేవ సమ్పయుత్తస్స రూపావచరకుసలభావో, న అనభినిప్ఫాదకస్సాతి అయమత్థో ఆపన్నోతి చోదనం సముట్ఠాపేతి **న సబ్బస్స కుసలజ్ఝానస్సాతిఆదినా**. తత్థ సామఞ్ఞసద్దోపి అధికారవసేన విసేసనిద్దిట్ఠో హోతీతి ''**కుసలజ్ఝానస్స మగ్గభావో**''తి వుత్తం.

రూపూపపత్తిజనకసభావో రూపభవవిపచ్చనసభావోతి తస్సపి విపాకధమ్మభావే సతిపి సబ్బకుసలాకుసలసాధారణం విపాకధమ్మభావసామఞ్ఞం “విపాకధమ్మభావో వియా”తి ఉదాహరణభావేన వుత్తం. సామఞ్ఞమ్పి హి విసేసతో భిన్నం కత్వా వోహరీయతీతి. **సబ్బసమానో**తి రూపూపపత్తియా నిప్ఫాదకస్స పచ్చయన్తరవికలతాదీహి అనిప్ఫాదకస్స చ సబ్బస్స యథాధిగతస్స ఝానస్స సాధారణో. ఏతేన ఉత్తరపదావధారణస్స పరిగ్గహితతం దస్సేతి. “ఇతో అఞ్ఞో మగ్గో నామ నత్థీ”తి ఇమినాపి సజాతియా సాధారణో అఞ్ఞజాతివినివత్తియా అనఞ్ఞసాధారణో ఇమస్స ఝానస్స రూపూపపత్తియా ఉపాయభావో వుత్తోతి దట్ఠబ్బం. **ఇతరే ద్వే** సద్ధా హిరీ చ. యది పటిపదాయ సాధేతబ్బతో పుగ్గలపుబ్బఙ్గమాయ దేసనాయ భావేన్తేన సమయవవత్థానం కతం. పటిపదారహితేసు కథన్తి ఆహ ‘‘**కేసఞ్చీ**’’తిఆది. తత్థ **కేసఞ్చీ**తి సమథభావనాయ కతాధికారానం. తేసఞ్హి మగ్గాధిగమనతో పుబ్బే అనధిగతజ్ఝానానం పటిసమ్భిదాదయో వియ మగ్గాధిగమేనేవ తాని సమిజ్ఝన్తి.

అఞ్ఞానీతి అరియమగ్గసిద్ధితో అఞ్ఞాని. **తేసుపీ**తి అరియమగ్గేన సిద్ధత్తా పటిపదారహితేసుపి. నను చ అరియమగ్గసిద్ధస్సపి ఆగమనవసేన పటిపదా ఉపలబ్భతియేవ. ఇతరథా “న కామావచరం వియ వినా పటిపదాయ ఉప్పజ్జతీ”తి , “బహుతరం లోకియజ్ఝానమ్పి న వినా పటిపదాయ ఇజ్ఝతీ”తి చ వచనం విరుజ్ఝేయ్యాతి? న, యేభుయ్యేన గహణతో పుగ్గలవిసేసాపేక్ఖత్తా చ. అరియమగ్గసమిజ్ఝనకఞ్హి ఝానం కస్సచిదేవ హోతి, తస్మా ఇతరం బహుతరం లోకియజ్ఝానం పుథుజ్జనస్స అరియస్స చ అకతాధికారస్స న వినా పటిపదాయ సిజ్ఝతీతి తేసం వసేన వుత్తం. అరియమగ్గసిద్ధస్సపి ఝానస్స విపాకానం వియ కుసలేన అరియమగ్గేన సదిసత్తాభావతో అతబ్బిపాకత్తా చ న మగ్గాగమనవసేన పటిపదా యుజ్జతి, ఏవమస్స పటిపదావిరహో సిద్ధో. ఏవఞ్చ కత్వా సుద్ధికనవకదేసనాపి సుట్ఠు నీతా హోతి. తథా చ వక్ఖతి లోకుత్తరకథాయం “లోకియజ్ఝానమ్పీ”తిఆది (ధ॰ స॰ మూలటీ॰ ౨౭౭).

వట్టాసయస్స విసేసపచ్చయభూతాయ తణ్హాయ తనుకరణవసేన వివట్టాసయస్స వడ్ఢనన్తి ఆహ ‘‘**తణ్హాసంకిలేససోధనేన ఆసయపోసన**’’న్తి. ఆసయపోసనన్తి చ ఝానభావనాయ పచ్చయభూతా పుబ్బయోగాదివసేన సిద్ధా అజ్ఝాసయసమ్పదా. సా పన తణ్హుపతాపవిగమేన హోతీతి ఆహ ‘‘**తణ్హాసంకిలేససోధనేనా**’’తి.

థినమిద్ధాదీనన్తి థినమిద్ధఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చవిచికిచ్ఛానం. **పహాన**న్తి పహాయకం.

తంసదిసేసూతి మహగ్గతభావాదినా పఠమజ్ఝానసమాధిసదిసేసు.

పీతిసుఖవన్తం ఝానం పీతిసుఖన్తి వుత్తం యథా అరిససోతి దస్సేన్తో ‘‘**పీతిసుఖ...పే॰... అకారో వుత్తో**’’తి ఆహ. మగ్గస్సపి వా నిబ్బానారమ్మణతో తథలక్ఖణూపనిజ్ఝానతా యోజేతబ్బా. **అసమ్మోసధమ్మ**న్తి అవినాసభావం.

దుతియజ్ఝానకథావణ్ణనా

౧౬౧-౧౬౨. దిట్ఠాదీనవస్స తంతంఝానక్ఖణే అనుప్పజ్జనధమ్మతాపాదనం వూపసమనం విరజ్జనం పహానఞ్చాతి ఇధాధిప్పేతవితక్కాదయోయేవ ఝానఙ్గభూతా తథా కరీయన్తి, న తంసమ్పయుత్తఫస్సాదయోతి వితక్కాదీనంయేవ వూపసమాదివచనం ఞాయాగతం. యస్మా పన వితక్కాదయో వియ తంసమ్పయుత్తధమ్మాపి ఏతేన ఏతం ఓళారికన్తి దిట్ఠాదీనవా ఏవ, తస్మా అవిసేసేన వితక్కాదీనం తంసహజాతానఞ్చ వూపసమాదికే వత్తబ్బే వితక్కవిచారాదీనంయేవ వూపసమాదికం వుచ్చమానం “అధికవచనమఞ్ఞమత్థం బోధేతీ”తి కిఞ్చి విసేసం దీపేతీతి తం దస్సేన్తో ‘‘**యేహి**

వితక్కవిచారేహీ''తిఆదిమాహ. విసుం విసుం ఠితానిపి వితక్కవిచారసమతిక్కమవచనాదీని పహేయ్యఙ్గనిద్దేసతాసామఞ్ఞేన చిత్తేన సమూహతో గహేత్వా అవయవేన సముదాయోపలక్ఖణం కతన్తి దస్సేన్తో **''తేసం...పే.... తం దీపకన్తి వుత్త**''న్తి ఆహ. ఇదాని అవయవేన సముదాయోపలక్ఖణం వినా వితక్కవిచారవూపసమవచనేన పీతివిరాగాదివచనానం సవిసయే సమానబ్యాపారతం దస్సేన్తో **''అథ వా''**తిఆదిమాహ.

తస్మిం దస్సితేతి ''యా సద్ధా సద్దహనా''తిఆదినా ఝానవిభఙ్గే సమ్పసాదనే దస్సితే. **సమానాధికరణనిద్దేసేనేవాతి** తత్థేవ విభఙ్గే ఉద్దేసపదుద్ధారాదీసు సద్ధాఝానానం ''సమ్పసాదన''న్తి ఏకాధికరణతావచనేనేవ.

ఓళారికఙ్గముఖేన **''తదనుధమ్మతా సతీ''**తి వుత్తాయ తంతంఝాననికన్తియా విక్ఖమ్భనం వితక్కవిచారవూపసమవచనాదీహి పకాసితన్తి ఆహ **''తణ్హాప్పహానం ఏతేసం వూపసమన''**న్తి (విభ॰ ౭౯౯). యతో వితక్కవిచారేసు విరత్తభావదీపకం వితక్కవిచారవూపసమవచనన్తి తదుభయాభావదీపనం పున కతన్తి దస్సేతుం **''యే చా''**తిఆది వుత్తం.

తతియజ్ఝానకథావణ్ణనా

౧౬౩. **వీరియం ఉపేక్ఖాతి వుత్తం** ''పగ్గహనిగ్గహేసు బ్యాపారాకరణేన ఉపేక్ఖియతీ''తి. గహణే మజ్ఝత్తభావేన సఙ్ఖారే ఉపేక్ఖతీతి సఙ్ఖారుపేక్ఖా, తథాపవత్తా విపస్సనా పఞ్ఞా. తస్సా పన విసయతో పభేదో ''అట్ఠ సఙ్ఖారుపేక్ఖా''తిఆదినా (పటి॰ మ॰ ౧.౫౭) యస్సం **పాళియం** వుత్తో, తం పాళిసేసం దస్సేన్తో **''పఠమజ్ఝాన''**న్తిఆదిమాహ. తత్థ **ఉప్పాద**న్తి పురిమకమ్మపచ్చయా ఇధ ఉప్పత్తిం. **పవత్త**న్తి తథా ఉప్పన్నస్స పవత్తిం. **నిమిత్త**న్తి సబ్బమ్పి సఙ్ఖారగతం నిమిత్తభావేన ఉపట్ఠానతో. **ఆయూహన**న్తి ఆయతిం పటిసన్ధిహేతుభూతం కమ్మం. **పటిసన్ధి**న్తి ఆయతిం ఉపపత్తిం. **గతి**న్తి యాయ గతియా సా పటిసన్ధి హోతి. **నిబ్బత్తి**న్తి ఖన్ధానం నిబ్బత్తనం. **ఉపపత్తి**న్తి ''సమాపన్నస్స వా ఉపపన్నస్స వా''తి ఏవం వుత్తం విపాకప్పవత్తిం. **జాతి**న్తి జరాదీనం పచ్చయభూతం భవపచ్చయా జాతిం. **జరామరణాదయో** పాకటా ఏవ. ఏత్థ చ ఉప్పాదాదయో పఞ్చేవ సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణస్స విసయవసేన వుత్తా, సేసా తేసం వేవచనవసేన. ''నిబ్బత్తి జాతీ''తి ఇదఞ్హి ద్వయం ఉప్పాదస్స చేవ పటిసన్ధియా చ వేవచనం. ''గతి ఉపపత్తి చా''తి ఇదం ద్వయం పవత్తస్స. జరాదయో నిమిత్తస్సాతి.

భూతస్సాతి ఖన్ధపఞ్చకస్స. **ఏతేహీతి** ఝానచిత్తసముట్ఠితరూపేహి.

చతుక్కనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్చకనయవణ్ణనా

౧౬౭. **ఆకారభేద**న్తి ఆకారవిసేసం. అనేకాకారా హి ధమ్మా, తే చ నిరవసేసం యాథావతో భగవతా అభిసమ్బుద్ధా. యథాహ – ''సబ్బే ధమ్మా సబ్బాకారేన బుద్ధస్స భగవతో ఞాణముఖే ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తీ''తి (మహాని॰ ౧౫౬; చూళని॰ మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౫; పటి॰ ౩.౫). **దుతియజ్ఝానపక్ఖికం** న పఠమజ్ఝానపక్ఖికన్తి అధిప్పాయో. తేనేవాహ **''పఠమజ్ఝానమేవ హీ''**తిఆది. అత్థతో హి చతుక్కపఞ్చకనయా అఞ్ఞమఞ్ఞానుప్పవేసినో. పఞ్చకనయే దుతియజ్ఝానం కిం సవిచారతాయ పఠమజ్ఝానపక్ఖికం ఉదాహు అవితక్కతాయ దుతియజ్ఝానపక్ఖికన్తి సియా ఆసఙ్కాతి

తదాసఙ్కానివత్తనత్థమిదం వుత్తం. **కస్మా**తిఆదినా తత్థ కారణమాహ. సుత్తన్తదేసనాసు చ దుతియజ్ఝానమేవ భజన్తీతి సమ్బన్ధో. చ-సద్దేన న కేవలం ఇధేవ, అథ ఖో సుత్తన్తదేసనాసుపీతి దేసనన్తరేపి యథావుత్తజ్ఝానస్స పఠమజ్ఝానపక్ఖికత్తాభావం దస్సేతి. ఇదాని భజనమ్పి దస్సేతుం ''**వితక్కవూపసమా**''తిఆది వుత్తం. తేన సుత్తన్తేపి పఞ్చకనయస్స లబ్భమానతం దస్సేతి.

నను చ సుత్తన్తే చత్తారియేవ ఝానాని విభత్తానీతి పఞ్చకనయో నత్థియేవాతి? న, "సవితక్కసవిచారో సమాధీ"తిఆదినా సమాధిత్తయాపదేసేన పఞ్చకనయస్స లబ్భమానత్తా. చతుక్కనయనిస్సితో పన కత్వా పఞ్చకనయో విభత్తోతి తత్థాపి పఞ్చకనయో నిద్ధారేతబ్బో. వితక్కవిచారానం వూపసమాతి హి వితక్కస్స విచారస్స వితక్కవిచారానఞ్చ వితక్కవిచారానన్తి సక్కా వత్తుం. తథా అవితక్కఅవిచారానన్తి చ వినా సహ చ విచారేన వితక్కప్పహానేన అవితక్కం సహ వినా చ వితక్కేన విచారప్పహానేన అవిచారన్తి అవితక్కం అవిచారం అవితక్కఅవిచారఞ్చాతి వా తివిధమ్పి సక్కా సఞ్జానితుం.

దుతియన్తి చ వితక్కరహితే వితక్కవిచారద్వయరహితే చ ఞాయాగతా దేసనా. దుతియం అధిగన్తబ్బత్తా విచారమత్తరహితేపి ద్వయప్పహానాధిగతసమానధమ్మత్తా. ఏవఞ్చ కత్వా పఞ్చకనయనిద్దేసే దుతియే వూపసన్తోపి వితక్కో తంసహాయవిచారావూపసమేన న సమ్మా వూపసన్తోతి వితక్కవిచారద్వయరహితే వియ విచారవూపసమేనేవ తదుపసమం సేసధమ్మసమానతఞ్చ దస్సేన్తేన "వితక్కవిచారానం వూపసమా అజ్ఝత్తం సమ్పసాదనం చేతసో ఏకోదిభావం అవితక్కం అవిచారం సమాధిజం పీతిసుఖం తతియం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీ"తి తతియం చతుక్కనయే దుతియేన నిబ్బిసేసం విభత్తం. దువిధస్సపి సహాయవిరహేన అఞ్ఞథా చ వితక్కప్పహానేన అవితక్కత్తం సమాధిజం పీతిసుఖత్తఞ్చ సమానన్తి సమానధమ్మత్తాపి దుతియన్తి నిద్దేసో. విచారమత్తమ్పి హి వితక్కవిచారద్వయరహితం వియ "యస్మిం సమయే రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతి అవితక్కవిచారమత్తం సమాధిజం పీతిసుఖం దుతియం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీ"తి అవితక్కం సమాధిజం పీతిసుఖన్తి విభత్తం. పఠమజ్ఝానే వా సహచారీసు వితక్కవిచారేసు ఏకం అతిక్కమిత్వా దుతియమ్పి తత్రట్ఠమేవ దోసతో దిస్వా ఉభయమ్పి సహాతిక్కమన్తస్స పఞ్చకనయే తతియం వుత్తం తతియం అధిగన్తబ్బత్తా. పఠమతో అనన్తరభావేన పనస్స దుతియభావో చ ఉప్పజ్జతి. కస్మా పనేత్థ సరూపతో పఞ్చకనయో న విభత్తోతి? వినేయ్యజ్ఝాసయతో. యథానులోమదేసనా హి సుత్తన్తదేసనాతి.

పటిపదాచతుక్కాదివణ్ణనా

౧౭౬-౧౮౦. తదనురూపతాతి తస్స పఠమాదిజ్ఝానస్స అనురూపసభావా. యథాలద్ధజ్ఝానం సన్తతో పణీతతో దిస్వా అస్సాదయమానా నికన్తి తంసమ్పయుత్తా ఖన్ధా వా తదారక్ఖభూతా సతియేవ వా తస్స ఝానస్స అనుచ్ఛవికతాయ "తదనుధమ్మతా సతీ"తి వుత్తాతి. **కదాచీ**తి యదా పఠమం అధిగన్త్వా యథానిసిన్నోయేవ వినా పయోగన్తరం దుతియాదీని అధిగచ్ఛతి, ఈదిసే కాలేతి అత్థో.

౧౮౬. కుసలజ్ఝానస్స అధిగతత్తా "సేక్ఖా"తి వుత్తం. **న హి తే ఉప్పాదేన్తి నామా**తి అరియమగ్గక్ఖణే రూపావచరజ్ఝానానం అనుప్పజ్జమానతం సన్ధాయాహ.

కసిణకథావణ్ణనా

౨౦౩. ఆరుప్పపాదకతా చ దస్సితా వినా అభావతో. న హి తేసం ఆరుప్పపాదకతాయ వినా నిరోధపాదకతా అత్థీతి. నిమ్మినితుం ఇచ్ఛితస్స వత్థునో నిమ్మానవసేన ఖిప్పం నిసన్తి నిసామనం ఆలోచనం అధిగమో ఏతస్సాతి ఖిప్పనిసన్తి. తబ్భావో "ఖిప్పనిసన్తిభావో"తి ఆహ "**ఖిప్పదస్సనం ఖిప్పాభిఞ్ఞతా**"తి.

కసిణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అభిభాయతనకథావణ్ణనా

౨౦౪. పటిభాగనిమిత్తభూతం కసిణారమ్మణసఙ్ఖాతం ఆయతనం కారణం ఏతస్సాతి **కసిణాయతనం**, ఝానం. అథ వా ఆరమ్మణస్స అనవసేసఫరణట్ఠేన కసిణఞ్చ తం ఆయతనఞ్చ యోగినో సుఖవిసేసానం అధిట్ఠానభావతో మనాయతనధమ్మాయతనభావతో చాతి ససమ్పయుత్తం ఝానం **కసిణాయతనం**. తేనేవాహ "సతిపి అభిభాయతనానం కసిణాయతనత్తే"తి. భావనాయ నిమిత్తం భావనానిమిత్తం, ఆరమ్మణస్స పరిత్తప్పమాణతా సువిసుద్ధనీలాదితా చ, తదేవ నానత్తం. భావనా ఏవ వా పుబ్బభాగభూతా భావనానిమిత్తం, తస్స నానత్తం భావనానిమిత్తనానత్తం. పుబ్బభాగభావనా హి యథావుత్తవిసేసే ఆరమ్మణే పవత్తిఆకారవిసేసతో నానాసభావాతి. కసిణనిమిత్తస్స అభిభవనకభావనానిమిత్తనానత్తం **కసిణ...పే.... నానత్తం,** తతోతి యోజేతబ్బం.

ఏత్థ చ పురిమాని చత్తారి అభిభాయతనాని భూతకసిణారమ్మణాని, భూతకసిణేసు చ యం సువణ్ణం దుబ్బణ్ణన్తి చ న సక్కా వత్తుం. తత్థ పవత్తితాని సబ్బత్థ వా వణ్ణాభోగరహితేన పవత్తితాని పఠమతతియాభిభాయతనానీతి దుతియచతుత్థాని వణ్ణకసిణారమ్మణాని. యది ఏవం దుతియచతుత్థేహి పఞ్చమాదీనం కో విసేసోతి "పఞ్చమాదీని వణ్ణతో రమణీయతరాని, న తథా ఇతరానీ"తి వదన్తి. పురిమానిపి చత్తారి అట్ఠ కసిణారమ్మణానేవ, తస్మా తం నేసం మతిమత్తం "అట్ఠసు కసిణేసూ"తి వుత్తత్తా. విమోక్ఖేసు చ పఠమదుతియవిమోక్ఖా అట్ఠ కసిణారమ్మణా. తతియో వణ్ణకసిణారమ్మణో. పఠమదుతియాపి వా వణ్ణకసిణారమ్మణా ఏవ "బహిద్ధా నీలకసిణాదిరూపాని ఝానచక్ఖునా పస్సతీ"తి వుత్తత్తా. ఆరమ్మణమనుఞ్ఞతాయ హి తత్థ అనిగ్గతితభావేన తేసం పవత్తీతి. ఏవం సన్తే తతియస్స ఇతరేహి కో విసేసోతి? సుభాకారాభోగో. తతియో ఏవ హి సుభన్తి ఆభుజనవసేన పవత్తతి, న ఇతరేతి.

ఞాణం అప్పనాపఞ్ఞా. **విజ్జమానేపీతి అపి**-సద్దేన అవిజ్జమానేపీతి దస్సేతి. **పరిత్తప్పమాణతా అభిభవనస్స కారణం** ఇమేసు చతూసు అభిభాయతనేసూతి అధిప్పాయో. నను చ సబ్బత్థ "**సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీ**"తి వచనతో వణ్ణాభోగసహితానియేవ గహితానీతి? న గహితానీతి దస్సేన్తో "**తత్థ చా**"తిఆదిమాహ. **తత్థా**తి ఆగమేసు. **తథా అప్పమాణానీ**తి వణ్ణాభోగరహితాని చ సబ్బాని అప్పమాణాని సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీతి అత్థో. యది ఏవం కథం విసిట్ఠానం వణ్ణాభోగేన రహితానం సహితానఞ్చ ఏకజ్ఝం మనసి కరోతి? న ఏకజ్ఝం, విసుంయేవ పన తేసు మనసికారో. యది విసుం కథమేకన్తి? పరిత్తభావసామఞ్ఞతో. యది ఏవం "సువణ్ణదుబ్బణ్ణగ్గహణం అతిరిచ్చతీ"తి, నాతిరిచ్చతీతి దస్సేన్తో "**అత్థి హి ఏసో పరియాయో**"తిఆదిమాహ. తత్థ యదిదం వణ్ణాభోగజనితం విసేసం అగ్గహేత్వా పరిత్తసామఞ్ఞేన ఏకత్తం నేత్వా "పరిత్తాని అభిభుయ్యా"తి వత్వా పున తదన్తోగధధమ్మప్పభేదం వినేయ్యవసేన దస్సేతుం "తాని చే కదాచి వణ్ణవసేన ఆభుజితాని హోన్తి సువణ్ణదుబ్బణ్ణాని అభిభుయ్యా"తి వత్తబ్బతాయ వణ్ణాభోగరహితాని సహితాని చ విసుం మనసి కత్వా ఉభయత్థాపి

వణ్ణాభోగరహితపరిత్తాభిభవనే తం సహితపరిత్తాభిభవనే చ పరిత్తాభిభవనస్స సామఞ్ఞం గహేత్వా ఏకన్తి వచనం, ఏసో పరియాయో విఞ్ఞాతీతి అయమధిప్పాయో.

ఏవం సుత్తన్తాభిధమ్మపాఠవిసేసతో అట్ఠకథాయ విరోధాభావం దస్సేత్వా ఇదాని సుత్తన్తాభిధమ్మపాఠానం అవిరోధం అధిప్పాయవిభావనేన దస్సేతుం **''తత్థచా''**తిఆదిమాహ. ఏవం అభిధమ్మే వణ్ణాభోగరహితాని సహితాని చ విసుం వుత్తాని. సుత్తన్తే పన ''ఉభయాని ఏకజ్ఝ''న్తి వుత్తం, తం కథం విఞ్ఞాయతీతి ఆహ **''తదేత''**న్తిఆది. తత్థ **ఆగతస్సా**తి సుత్తన్తే ఆగతస్స. తత్థ హి ''అజ్ఝత్తం రూపసఞ్ఞీ''తి ఆగతం. **అవచనతో**తి అభిధమ్మే అవచనతో. యదిపి విమోక్ఖా విసుం దేసితా, కసిణాయతనభావో వియ పన అభిభాయతనానం విమోక్ఖకిచ్చతాపి అత్థీతి అభిభాయతనవిమోక్ఖానం ఇధాపి సఙ్కరో దున్నివారోతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ **''సబ్బవిమోక్ఖకిచ్చసాధారణవచనభావతో''**తి. తేన యథా అభిభాయతనదేసనాయం అభిభాయతనకిచ్చాని నిరవసేసతో వుత్తాని, ఏవం విమోక్ఖదేసనాయం విమోక్ఖకిచ్చానీతి ఇధ తేసం అసఙ్కరోయేవాతి దస్సేతి.

యే చ యథావుత్తం వవత్థానం న సమ్పటిచ్ఛన్తి, తేహి సుత్తన్తాభిధమ్మపాఠభేదే అఞ్ఞం కారణం వత్తబ్బం సియా. కిమేత్థ వత్తబ్బం, నను అట్ఠకథాయం ''కస్మా పన యథా సుత్తన్తే''తిఆదిం వత్వా ''అజ్ఝత్తరూపానం అనభిభవనీయతో''తి కారణం వుత్తన్తి. న తం తస్స కారణవచనన్తి దస్సేన్తో **''అజ్ఝత్తరూపాన''**న్తిఆదిమాహ. తత్థ **యన్తి** ఇధ సుత్తన్తే చ ''బహిద్ధా రూపాని పస్సతీ''తి (అ॰ ని॰ ౮.౬౫) వుత్తవచనం సన్ధాయాహ. బహిద్ధా రూపానియేవ హి అభిభవనీయానీతి. **అఞ్ఞహేతుక**న్తి దేసనావిలాసతో అఞ్ఞం అభిభవనీయహేతు ఏతస్సాతి అఞ్ఞహేతుకం. అజ్ఝత్తఅరూపసఞ్ఞితాయ ఏవ, న సుత్తన్తే వియ అజ్ఝత్తరూపసఞ్ఞితాయ చాతి అత్థో. **అవిభూతత్తా**తి ఇదం ఞాణుత్తరానం సహ నిమిత్తుప్పాదనేన అప్పనానిబ్బత్తనం ఆరమ్మణస్స అభిభవో న సుట్ఠు విభూతభావమన్తరేన సమ్భవతీతి కత్వా వుత్తం. నను చ అట్ఠకథాయం పాఠద్వయవిసేసస్స దేసనావిలాసో కారణభావేన వుత్తోతి ఆహ **''దేసనావిలాసో చ యథావుత్తవవత్థానవసేన వేదితబ్బో''**తి. దేసనావిలాసో హి నామ వినేయ్యజ్ఝాసయానురూపం విజ్జమానస్సేవ పరియాయస్స విభావనం న యస్స కస్సచీతి. తత్థ చ ''పరియాయదేసనత్తా''తిఆదినా వుత్తప్పకారవవత్థానం దేసనావిలాసనిబన్ధనమాహ. తథా చేవ హి పురతో దేసనావిలాసో విభావితో.

అభిభాయతనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

విమోక్ఖకథావణ్ణనా

౨౪౮. **తన్తి** ''ససన్తతిపరియాపన్నరూప''న్తి వుత్తకేసాదివణ్ణమాహ. తం పన యస్మా ఖలమణ్డలాది వియ పరమ్పరాయ ఝానస్స కారణం, తస్మా **''ఝానస్స హేతుభావేనా''**తి ఆహ. **యేనా**తి యథావుత్తరూపవిసేసేన. **విసిట్ఠేనా**తి అతిసయప్పత్తేన ''రూపూపపత్తియా''తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧౬౦ ఆదయో; విభ॰ ౬౨౫) వియ ఉత్తరపదలోపేన ''రూప''న్తి వుత్తేన రూపఝానేన. ''విసిట్ఠేనా''తి ఇమినా హి అతిసయరూపయుత్తో రూపీతి వుత్తోతి దస్సేతి. ''పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి పథవీకసిణ''న్తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౪౯౯) **ఝానానమేవ కసిణభావేన పవత్తా. సుత్తే ఆరమ్మణానం** కసిణభావేన పవత్తా ''పథవీకసిణమేకో సఞ్జానాతీ''తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౩.౩౬౦; అ॰ ని॰ ౧౦.౨౫).

విమోక్ఖకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

బ్రహ్మవిహారకథావణ్ణనా

౨౩౧. అఞ్ఞాణసమ్పయుత్తాపి వా ఉపేక్ఖావేదనా **అఞ్ఞాణుపేక్ఖా, ఉపేక్ఖా**తి అఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా ఉపేక్ఖావేదనా, అఞ్ఞాణుపేక్ఖాతిపి ఏతాసంయేవ నామన్తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౯౪౭) హి **సమ్మోహవినోదనియం** వక్ఖతీతి. అప్పటిభాగనిమిత్తత్తేపి ఏకం కతిపయే వా సత్తే ఓదిస్స పవత్తా పరిచ్ఛిన్నరూపాదిఉపాదానవిసయే పవత్తత్తా కథమప్పమాణగోచరాతి ఆహ ‘‘**న చ సమ్ముతిసచ్చవసేనా**’’తిఆది. ఏవమ్పి యథా నత్థి సత్తా ఓపపాతికాతి సత్తవసేన పవత్తాయపి మిచ్ఛాదిట్ఠియా సఙ్ఖారారమ్మణతా వుచ్చతి ఉపాదానవసేన, ఏవం సత్తవసేన పవత్తానమ్పి మేత్తాదీనం సఙ్ఖారారమ్మణతాపి సియాతి చే? న, అపరామసనవసేన పవత్తానం మేత్తాదీనం సఉపాదానగ్గహణాసమ్భవతోతి దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**అపరామాసా**’’తిఆది.

బ్రహ్మవిహారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అసుభకథావణ్ణనా

౨౬౩. ‘‘ఏకాహమతం వా ద్వీహమతం వా’’తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౨.౩౭౯; మ॰ ని॰ ౧.౧౧౨) వుత్తాసు నవసు సివథికాసు వణ్ణవసేన పవత్తఞ్ఞాణం **సివథికావణ్ణఞ్ఞాణం**. నను చేతస్స వణ్ణకసిణేహి గహణం యుత్తం, న అసుభేహీతి? న, సివథికావణ్ణం ఉపమం కత్వా అత్తనో కాయే పటికూలతం అముఞ్చిత్వావ వణ్ణవసేన పవత్తనతో . తేనేవాహ ‘‘**పటికూలమనసికారసామఞ్ఞేనా**’’తి. అయమత్థో **సివథికావణ్ణఞ్ఞాణస్సా**తి ఏత్థాపి యోజేతబ్బోతి విభావేన్తో ‘‘**తమ్పి**’’తిఆదిమాహ.

అసుభకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపావచరకుసలవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అరూపావచరకుసలకథావణ్ణనా

౨౬౫. **రూపనిమిత్త**న్తి రూపహేతు రూపాధికరణం. **రూపారూపనిమిత్తేసూ**తి రూపధమ్మేసు చ పథవీకసిణాదినిమిత్తేసు చ. **తదారమ్మణజ్ఝానేసూ**తి ఏత్థ **తం**-సద్దేన రూపనిమిత్తం పచ్చామసతి రూపమ్పి వా రూపధమ్మారమ్మణానమ్పి రూపావచరజ్ఝానానం సమ్భవతో. **రూపాదీసూ**తి రూపారూపనిమిత్తతదారమ్మణజ్ఝానేసు రూపపటిబద్ధధమ్మేసు చ. **అనావజ్జితుకామతాదినా**తి **ఆది**-సద్దేన అసమాపజ్జితుకామతాదిం సఙ్గణ్హాతి.

చుతితో ఉద్ధం ఉప్పత్తిరహానం…పే॰… అనుప్పత్తిధమ్మతాపాదనేన సమతిక్కమోతి ఏతేన సమతిక్కమితబ్బత్తేన రూపావచరకుసలానం రూపావచరవిపాకకిరియేహి విసేసాభావం దస్సేతి అనధిగతభావతో. యేసఞ్హి రూపసఞ్ఞాదీనం అరూపభావనాయ సమతిక్కమాదికో లబ్భతి, తే దస్సేతుం ‘‘అరూపభావనాయ అభావే చుతితో ఉద్ధం ఉప్పత్తిరహానా’’న్తి వుత్తన్తి. **యా**తి ఏకన్తరూపనిస్సితా అవసిట్ఠపరిత్తవిపాకసఞ్ఞాదయో.

ఆనేఞ్జసన్తసమాపత్తిసుఖానుభవనభవవిసేసూపపజ్జనాదయో ఆరుప్పసమాపత్తీనం అత్థాతి ఆహ ''**రూపసఞ్ఞా…పే… న అత్థో**''తి.

ఇధ ఉగ్ఘాటితకసిణవసేన పరిత్తానన్తతా హోతి నిప్పరియాయదేసనత్తాతి అధిప్పాయో. యది ఏవం పరిత్తకసిణుగ్ఘాటితే కథమాకాసానఞ్చాయతనవచనన్తి? తత్థాపి అనన్తఫరణసబ్భావతో. తేనేవాహ ''**అనన్తఫరణతాసబ్భావే**''తి. యది సబ్బత్థ అనన్తఫరణతా అత్థి, అథ కస్మా ''అనన్తో ఆకాసో''తి న వుత్తన్తి ఆహ ''**సమయవవత్థాపనా**''తిఆది. తత్థ **పటిపత్తీ**తి ఝానభావనాకారమాహ.

౨౬౬. ఉగ్ఘాటభావో **ఉగ్ఘాటిమం**. యథా పాకిమం.

౨౬౭. ఆకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణాతిక్కమతో తతియాతి పదుద్ధారం కత్వా యుత్తితో ఆగమతో చ తదత్థం విభావేతుం ''**తదతిక్కమతో హి**''తిఆదిమాహ. ఆరుప్పసమాపత్తీనం ఆరమ్మణాతిక్కమేన పత్తబ్బత్తా విసేసతో ఆరమ్మణే దోసదస్సనం తదేవ అతిక్కమితబ్బన్తి అయం యుత్తి, ఆరమ్మణే పన అతిక్కన్తే తదారమ్మణం ఝానమ్పి అతిక్కన్తమేవ హోతి. భావనాయ ఆరమ్మణస్స విగమనం అపనయనం విభావనా. **పాళియ**న్తి విభఙ్గే. నను చ పాళియం ''తఞ్ఞేవ విఞ్ఞాణ''న్తి అవిసేసేన వుత్తం ''న ఆకాసానఞ్చాయతనవిఞ్ఞాణ''న్తి. ''న తఞ్ఞేవవిఞ్ఞాణన్తి విసేసవచనేన అయమత్థో సిద్ధో''తి దస్సేన్తో ''**విఞ్ఞాణఞ్చాయతన**''న్తిఆదిమాహ.

అరూపావచరకుసలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

తేభూమకకుసలవణ్ణనా

౨౬౯. **సత్తహి మహావారేహీ**తి పటిచ్చసహజాతపచ్చయనిస్సయసంసట్ఠసమ్పయుత్తపఞ్హావారేహి అనులోమపచ్చనీయఅనులోమపచ్చనీయపచ్చనీయానులోమాదినయా **అనులోమాదినయా**. భారద్వాజగోతమాదయో అట్ఠచత్తాలీస లోకే గోత్తాని మూలభూతాని, తథా కట్ఠకలాపాదయో అట్ఠచత్తాలీసేవ చరణానీతి ఆహ ''**అట్ఠచత్తాలీస**''న్తిఆది. తత్థ **తేస**న్తి భబ్బాభబ్బానం. ద్వారసీసేన ద్వారవన్తాని గయ్హన్తీతి అధిప్పాయేనాహ ''**తంతంద్వారాని వా కాయాదీనీ**''తి. అచిత్తీకారేన వా కతం **హీనం,** అజ్ఝుపేక్ఖనేన కతం **మజ్ఝిమం,** సక్కచ్చకతం **పణీతం**. ఆమిసకిఞ్జక్ఖాదిహేతు వా కతం **హీనం,** పుఞ్ఞఫలకామతాయ కతం **మజ్ఝిమం,** కత్తబ్బమిచ్చేవ అరియభావే ఠితేన కతం **పణీతం**. భవసమ్పత్తిలోభేన వా పవత్తితం **హీనం,** అలోభజ్ఝాసయేన పవత్తితం **మజ్ఝిమం,** పరహితాయ పవత్తితం **పణీతం**. పరిత్తకతం వా **హీనం,** మత్తసో కతం **మజ్ఝిమం,** అధిమత్తసో కతం **పణీతం**. మహగ్గతేసు పన పటిలద్ధమత్తం **హీనం,** నాతిసుభావితం **మజ్ఝిమం,** సుభావితం వసిప్పత్తం **పణీతం**. ఇమేసుపి ఏకేకస్స హీనాదికస్స ఆయూహననానత్తాదివసేన హీనాదిభేదో లబ్భతియేవాతి దట్ఠబ్బం. **సమ్పయుత్తధమ్మానం వసేనాతి** యో చిత్తప్పభావితో చిత్తసమ్పయుత్తానం చిత్తాధిపతేయ్యభావో, సో తంనిమిత్తే చిత్తే ఉపచరితోతి ఏవం వా ఏత్థ అత్థో.

తేభూమకకుసలవణ్ణనా నిట్ఠితా.

లోకుత్తరకుసలవణ్ణనా

౨౭౭. "కేనట్ఠేన లోకుత్తర"న్తిఆది పటిసమ్భిదావచనం (పటి॰ మ॰ ౨.౪౩) అట్ఠకథాయ ఆభతం, తస్మా తత్థ "తివిధోపి అనుత్తరధమ్మో లోకం తరతీ"తిఆదినా సఙ్గహితోతి తం తీహి పదేహి యోజేత్వా దస్సేతుం **''లోకం తరతీతి ఏతేనా''**తిఆదిమాహ. ఏకేకస్మిం యోజేతబ్బో లోకస్స అన్తగమనాదితాయ మగ్గాదీసుపి లబ్భమానత్తా. మగ్గేయేవ వా తివిధోపి అత్థో యోజేతబ్బోతి సమ్బన్ధో. **అనతివత్తనాదీతి ఆది**-సద్దేన ఇన్ద్రియానం ఏకరసతా తదుపగవీరియవాహనం ఆసేవనాతి ఇమే తయో భావనావిసేసే సఙ్గణ్హాతి. యస్మా చేతే భావనావిసేసా సంకిలేసవోదానేసు వట్టవివట్టేసు చ తంతంఆదీనవానిసంసదస్సనభూతాయ పుబ్బభాగపఞ్ఞాయ సమ్పాదితేన ఞాణవిసేసేన నిప్ఫజ్జన్తి, తస్మా వుత్తం **''అఞ్ఞమఞ్ఞం...పే॰... వడ్ఢేతీ''**తి.

నిస్సయో హోతీతి రుక్ఖో వియ సాఖాయ ఆధారభావేన వోహరీయతీతి అత్థో. ఫలఞాణఫలఙ్గానం నిస్సయవచనం నిస్సయపచ్చయత్తా. తతోయేవ నిస్సయభావతో పతిట్ఠాభావతో. అరియఫలసన్నిస్సయేన హి అరియా కతకిచ్చా సుట్ఠు నిబ్బిన్నసబ్బభవాపి చిరతరం లోకే పరహితాయ తిట్ఠన్తి. కిలేసానం ఓధిసో పజహనకాపి అరియమగ్గా అవిసేసేన సబ్బాకుసలానం సబ్బకుసలపటిపక్ఖతాయ అఞ్ఞమగ్గప్పహాతబ్బేసుపి కేనచి పహానాకారేన పవత్తన్తీతి తం పహానాకారం దస్సేన్తో **''ఇతరేసం విజ్జుతోభాసేన వియ తమస్సా''**తి ఆహ. యేన **పాళియం** హేట్ఠిమమగ్గఞాణానం విజ్జూపమతా దస్సితా. యది ఏవం ఉపరిమగ్గవజ్ఝా కిలేసా ఇతరేతి ఇధాధిప్పేతా. న తేసం సముచ్ఛేదవచనం యుత్తం. న హి భావనాయ పహాతబ్బే దస్సనమగ్గో సముచ్ఛిన్దితుం సక్కోతి. తథా చ సతి దస్సనేన పహాతబ్బా ఏవ తే సియుం. అథ తదఙ్గప్పహానం అధిప్పేతం, యేన "విజ్జుతోభాసేన వియ తమస్సా"తి వుత్తం, తం పుబ్బభాగవిపస్సనాయ ఏవ సిద్ధం న చ యుత్తం లోకుత్తరమగ్గో తదఙ్గవసేన కిలేసే పజహతీతి. విక్ఖమ్భనేపి ఏసేవ నయో, అనులోమఞాణేనేవ తస్స సాతిసయం సాధితత్తా. అథ పన పఠమమగ్గవజ్ఝా ఏవ కిలేసా ఇతరేతి అధిప్పేతా, ఏవం సన్తే తేసం ఇతరభావోవ న సియా, న చ అనపాయగమనీయా నామ కిలేసా దస్సనేన పహాతబ్బా అత్థి, నాపి పఠమమగ్గవజ్ఝా కిలేసా తేన విజ్జుతోభాసేన వియ తమో సముచ్ఛిన్దితబ్బాతి వత్తుం యుత్తన్తి ఉపపరిక్ఖితబ్బోయం "ఇతరేసం...పే॰... సముచ్ఛేదో"తి. లోకియఝానమ్పి **న వినా పటిపదాయ ఇజ్ఝతీతి** ఇదం అధిప్పాయవసేన నేతబ్బం నేయ్యత్థత్తాతి తం అధిప్పాయం విభావేన్తో **''అకతాధికారస్సా''**తి ఆహ. తేన యథావుత్తవచనస్స చ సప్పదేసతం దస్సేతి. నను చ కతాధికారస్స అరియస్స మగ్గేన సమిజ్ఝమానమ్పి ఝానం మగ్గపటిపదావసేన పటిపదాసహితమేవాతి. న వినా పటిపదాయ ఇజ్ఝతీతి సక్కా వత్తుం, తేనేతం వచనం నిప్పదేసమేవాతి అనుయోగం సన్ధాయాహ **''కతాధికారస్స పనా''**తిఆది. ఇదాని తస్స వచనస్స అధిప్పాయవసేన గహేతబ్బత్థతా పాళితోపి విఞ్ఞాయతీతి దస్సేన్తో ఆహ **''యథావుత్త...పే॰... కతా''**తి.

"యో కోచీతి అవిసేసవచన"న్తి తస్స అపవాదం దస్సేన్తో **''సకిం ద్వీక్ఖత్తు''**న్తి ఆదిమాహ. పరిచ్ఛిన్దిత్వా గహణం పరిజాననం. **నామరూపపవత్థాపనాదీన**న్తి నామరూపపవత్థాపనపచ్చయపరిగ్గహలక్ఖణపటివేధనికన్తిపరియాదానానం . **కిచ్ఛసిద్ధితోతి** నామరూపపవత్థాపనాదీనం కేసఞ్చి సబ్బేసమ్పి వా కిచ్ఛసిద్ధితో. ఏస నయో దుతియవారాదీసుపి యథాసమ్భవం. **సుఖసిద్ధియమ్పీతి** నామరూపపవత్థాపనాదీనం కిచ్ఛసిద్ధి మగ్గపాతుభావదన్ధభావస్స కారణభావే అనేకన్తికా. విపస్సనాసహగతిన్ద్రియానం పన మన్దతా తస్స ఏకన్తకారణన్తి దస్సేతి.

ఏతదన్తత్తా పటిపదాయాతి ఏతేన నిప్పరియాయతో పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధిసఙ్ఖాతాయ విపస్సనాపఞ్ఞాయ చిరాచిరప్పవత్తివసేన మగ్గస్స ఖిప్పదన్ధాభిఞ్ఞతా వుత్తాతి దస్సేతి. **పురిమాన**న్తి పురిమవారానం, లక్ఖణపటివేధాదీనంయేవ

వా. హేట్ఠిమకోటియా తిక్ఖత్తుం కిలేసవిక్ఖమ్భనే సతి దుక్ఖాపటిపదాభావో, న తతో హేట్ఠాతి నిచ్ఛితత్తా ఆహ ''**తిక్ఖత్తుం విక్ఖమ్భనవారతావసేనా**''తి. **తస్స సుఖాపటిపదా వేదితబ్బా** ఉక్కంసవసేనాతి అధిప్పాయో.

యస్మిం పుగ్గలే విసంవాదనభేదనానిట్ఠానత్థనియోజనానం పవత్తి, తత్థ సినేహవిరహేనేవ తేసం పవత్తి, సో చ పుగ్గలో అసఙ్గహితో హోతీతి ముసావాదాదీనం విసంవాదనాదికిచ్చతాయ లూఖతా చ అపరిగ్గహతా చ వుత్తా. తప్పటిపక్ఖవిరుద్ధసభావత్తా సమ్మావాచాయ సినిద్ధభావతా పరిగ్గాహకసభావతా . సద్ధావిసేసయోగతో వా తస్సా సినిద్ధభావో దట్ఠబ్బో. **సముట్ఠాపేతీ**తి పవత్తేతి. జీవమానో వా సత్తో, **సమ్పయుత్తధమ్మా వా వోదాయ**న్తి ఏతేన సయం వా వోదాయతీతి వోదానం.

౨౮౨. తణ్హాదిట్ఠీహి **పతిట్ఠానం**. అవసేసకిలేసాభిసఙ్ఖారేహి **ఆయూహనా**. సస్సతదిట్ఠియా **పతిట్ఠానం**. ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా **ఆయూహనా**. లీనవసేన **పతిట్ఠానం**. ఉద్ధచ్చవసేన **ఆయూహనా**. కామసుఖానుయోగవసేన **పతిట్ఠానం**. అత్తకిలమథానుయోగవసేన **ఆయూహనా**. సబ్బాకుసలాభిసఙ్ఖారవసేన **పతిట్ఠానం**. సబ్బలోకియకుసలాభిసఙ్ఖారవసేన **ఆయూహనా**తి ఓఘతరణసుత్తవణ్ణనాయం వుత్తేసు పకారన్తరేసు ఇధ అవుత్తానం వసేనపి పతిట్ఠానాయూహనా వేదితబ్బా.

అథ వా కిలేసగ్గహణేన తణ్హాసస్సతదిట్ఠిసబ్బాకుసలాభిసఙ్ఖారా గహితా తంసభాగతాయ తదేకట్ఠతాయ చ. తథా అభిసఙ్ఖారగ్గహణేన అవసేసకిలేసఉచ్ఛేదదిట్ఠిసబ్బలోకియకుసలాభిసఙ్ఖారా. లీనుద్ధచ్చకామసుఖత్తకిలమథానుయోగానం విసుం వుత్తత్తా తేహి న యోజేతబ్బన్తి కిలేసాభిసఙ్ఖారవసేన పతిట్ఠానాయూహనే వత్వా తణ్హాదిట్ఠీనం తత్థ విసేసపచ్చయతం దీపేతుం తదుభయవసేనపి యోజనా కతా. నయదస్సనం వా ఏతం తత్థ దట్ఠబ్బం. ఏవమితరేపి పకారా యోజేతబ్బాతి . ''చతూహి, భిక్ఖవే, అఙ్గేహి సమన్నాగతో పుగ్గలో''తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ४.११३, ११४) **అఙ్గ**-సద్దస్స కారణత్థతా దట్ఠబ్బా.

౨౯౯. ముసావాదాదీని భాసమానో కరోతి నామ కిం వక్ఖమానం కిరియం, కా పన సాతి? ముసావాదాదికిరియాతి విదితోవాయమత్థో. ఏవం వా ఏత్థ యోజనా దట్ఠబ్బా.

౩౦౧. నిప్ఫాదితపచ్చయానన్తి చీవరాదిపచ్చయానం. **కుహనవత్థూనీ**తి పాపిచ్ఛతం నిస్సాయ లూఖచీవరాదిసేవనవసేన ''యో తే విహారే వసతి, సో అరహా''తిఆదినా (పారా॰ ౨౨౪) అత్తానం అరియగుణసామన్తం కత్వా భణనవసేన విసేసలాభినో వియ అత్తనో పరిహరణవసేన చ పవత్తా అకుసలచిత్తుప్పాదా పరేసం విమ్హాపనకారణాని కుహనవత్థూని.

౩౪౩. సతిపి సగుణారమ్మణేహి మగ్గస్స అనిమిత్తనామలాభే న నిప్పరియాయేన విపస్సనా అనిమిత్తనామికాతి ఆగమనతో మగ్గో అనిమిత్తనామం న లభతీతి ఆహ ''**న పన సగుణారమ్మణేహి...పే.... సిద్ధం హోతీ**''తి. యస్మా పన ఆగమనతో సుఞ్ఞతం అప్పణిహితన్తి లద్ధనామస్స మగ్గస్స సగుణతో ఆరమ్మణతో చ తంనామాభావో న కదాచిపి అత్థి, తస్మా నామత్తయపారిపూరిహేతుఆగమనతో నామలాభోతి అధిప్పాయేనాహ ''**పరిపుణ్ణనామసిద్ధిహేతుత్తా**''తి. **సబ్బేస**న్తి సబ్బవిమోక్ఖముఖాగతానమ్పి మగ్గానం. **నామత్తయయోగో**తి సుఞ్ఞతాపణిహితానిమిత్తనామయోగో. **వవత్థానం** అసఙ్కరో.

౩౩౦. నిమిత్తధమ్మా సఙ్ఖారా తేహి సనిమిత్తా సవిగ్గహా వియ ఉపట్ఠహన్తీతి తేసం అభావితభావనస్స భావితభావనస్స చ ఉపట్ఠహనాకారం దస్సేన్తో ‘‘**సమూహాదీ**’’తిఆదిమాహ. తేన చ “విమోక్ఖేన సద్ధిన్ద్రియం అధిమత్తం హోతీ”తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౩౩౦) వుత్తం, న “తస్మిం విమోక్ఖే”తి, తస్మా ‘‘**అనిమిత్తవిమోక్ఖోతి అనిచ్చానుపస్సనం ఆహా**’’తి వుత్తం. ఇతరత్థాపి ఏసేవ నయో. అనిమిత్తస్స అనిమిత్తభావాభావో నత్థీతి కస్మా వుత్తం, నను చ అనిచ్చానుపస్సనాయ అనిమిత్తవిమోక్ఖభావో పరియాయేనాతి నిప్పరియాయదేసనాయ తస్సా అనిమిత్తభావాభావో అత్థి ఏవ, ఏవఞ్చ సతి “అనిమిత్తస్స అనిమిత్తనామదానాభావో”తి చ న న సక్కా వత్తున్తి ఉపమాసంసన్దనం సుట్ఠుతరం యుజ్జతి, తథా అనిమిత్తేన మగ్గస్స అనిమిత్తభావో న యుజ్జతియేవ. తేనాహ “పరమత్థతో నామం దాతుం న సక్కోతీ”తి? సచ్చమేతం , పరియాయసిద్ధంయేవ పన అనిచ్చానుపస్సనాయ అనిమిత్తభావం గహేత్వా మగ్గసోధనవసేనాయమనుయోగో కతో “అనిమిత్తవిమోక్ఖస్స అనిమిత్తభావాభావో నత్థీతివిరుద్ధం వియ హోతీ”తి. ఏవఞ్చ కత్వా “అనిమిత్తం…పే॰… దీపితో హోతీ”తి సయమేవ వక్ఖతీతి. **సామఞ్ఞన్తి** ఉపమోపమితబ్బానం సమ్బన్ధమాహ. **న మగ్గాధిపతీతి** మగ్గో అధిపతి మగ్గాధిపతీతి ఛన్దచిత్తానం అయం సమఞ్ఞా నత్థీతి అత్థో. **న చ తేహి మగ్గస్సాతి** ఛన్దచిత్తేహి మగ్గో అధిపతి ఏతస్సాతి మగ్గాధిపతీతి అయం సమఞ్ఞా మగ్గస్స నత్థి. కస్మా? తేసం ఛన్దచిత్తానం అమగ్గఙ్గత్తా.

ఝానస్స సుఞ్ఞతాదినామకత్తాతి ఏతేన ఇన్ద్రియబలాదీనమ్పి మగ్గసమ్పయోగతో సుఞ్ఞతాదినామకతా దస్సితాతి దట్ఠబ్బం. సతిపి పచ్చనీకామసనే న తస్స మగ్గస్స తం పరిబ్యత్తం యథా సరసతాతి ఆహ ‘‘**సరసప్పధానో**’’తి. **ద్వీహీతి** సరసపచ్చనీకేహి. **అఞ్ఞనిరపేక్ఖేహీతి** ఆగమననిరపేక్ఖేహి. **తస్మాతి** యస్మా సరసతోవ నామలాభే అవవత్థానాపత్తి సబ్బస్స మగ్గస్స సబ్బనామభావాపత్తి హోతి, తస్మా. **అత్తాభి…పే॰… మగ్గాతి** తేన ఆగమనతో నామలాభస్స పచ్చనీకతో నామలాభభావం దస్సేతి. **సరసన్తరేతి** అనిమిత్తభావాదికే. **పచ్చనీకసహితేన సరసేనాతి** సుఞ్ఞతాప్పణిహితభావేహి తదాగమనేహి. **నిమిత్తగ్గహణానివారణాతి** సఙ్ఖారనిమిత్తగ్గాహస్స అనిసేధనతో. సుఞ్ఞతాప్పణిహితస్సేవ మగ్గస్స వుత్తత్తా అనిచ్చతో వుట్ఠహన్తస్స మగ్గో ఇధ అసఙ్గహితో సియాతి ఆసఙ్కిత్వా ఆహ ‘‘**అనిచ్చానుపస్సనా**’’తిఆది. సఙ్ఖారేహి వుట్ఠానం న సియా, లక్ఖణేహి ఏవ వుట్ఠానం సియాతి అధిప్పాయో, లక్ఖణపటివేధో న సియా అతదారమ్మణత్తాతి అత్థో. సఙ్ఖారానఞ్హి హుత్వా అభావఉదయబ్బయపటిపీళనావసవత్తనాకారేసు అనిచ్చతాదిలక్ఖణవోహారో.

ఆకారవన్తేసు గహితేసు తదాకారోపి గహితోయేవ హోతీతి ఆహ ‘‘**లక్ఖణానిపి పటివిద్ధాని హోన్తి తదాకారసఙ్ఖారగ్గహణతో**’’తి. **యథావుత్తాధిప్పాయేనాతి** “అనిచ్చ”న్తిఆదినా “సఙ్ఖారేసూ”తిఆదినావ వుత్తప్పకారాధిప్పాయేన. **విసున్తి** సఙ్ఖారేహి వినివత్తేత్వా.

లోకుత్తరకుసలం

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా

పఞ్చధా ఉద్దిసతి పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధే అజ్ఝత్తదుకవసేన రూపదుకవసేన చ భిన్దిత్వా అభిన్దిత్వా చ నిమిత్తవచనేనేవ ఉద్దిసతి పవత్తస్సపి సఙ్ఖారనిమిత్తభావానతివత్తనతో వుట్ఠాతబ్బతాసామఞ్ఞతో చ. తేనేవ ఉపాదిన్నానుపాదిన్నవసేన పవత్తం ద్విధా కత్వా నిద్దిసిత్వాపి “అయం తావ నిమిత్తే వినిచ్ఛయో”తి నిమిత్తవసేనేవ నిగమేతి. ఏత్థ చ నిమిత్తం అజ్ఝత్తబహిద్ధా, పవత్తం పన అజ్ఝత్తమేవాతి అయమేతేసం విసేసో. **బోజ్ఝఙ్గాదివిసేసన్తి** బోజ్ఝఙ్గఝానఙ్గమగ్గఙ్గానం అసదిసతం.

అసమాపజ్జితుకామతాసఙ్ఖాతా వితక్కాదివిరాగభావనా **అసమాపజ్జితుకామతావిరాగభావనా. ఇతరస్సాతి** పాదకజ్ఝానాదికస్స. **అతబ్భావతో**తి యథావుత్తవిరాగభావనాభావస్స అభావతో. ఇదం వుత్తం హోతి – యథా మగ్గాసన్నాయ విపస్సనాయ సోమనస్ససహగతత్తే మగ్గస్స పఠమాదిజ్ఝానికతా చ ఉపేక్ఖాసహగతత్తే పఞ్చమజ్ఝానికతా ఏవ చ తబ్బసేన చ బోజ్ఝఙ్గాదీనం విసేసోతి తేసం నియమే ఆసన్నకారణం పధానకారణఞ్చ వుట్ఠానగామినివిపస్సనా, న ఏవం పాదకజ్ఝానాదయోతి.

ఇదాని అపాదకపఠమజ్ఝానపాదకానం పకిణ్ణకసఙ్ఖారపఠమజ్ఝానాని సమ్మసిత్వా నిబ్బత్తితానఞ్చ మగ్గానం ఏకన్తేన పఠమజ్ఝానికభావతో విపస్సనానియమోయేవేత్థ ఏకన్తికో పధానఞ్చాతి ఇమమత్థం విభావేన్తో "**విపస్సనానియమేనేవా**"తిఆదిమాహ. తత్థ **ఇతరే**తి దుతియజ్ఝానికాదిమగ్గా. పాదకజ్ఝానాతిక్కన్తానం అఙ్గానం అసమాపజ్జితుకామతావిరాగభావనాభూతా వుట్ఠానగామినివిపస్సనా అధిట్ఠానభూతేన పాదకజ్ఝానేన ఆహితవిసేసా మగ్గస్స ఝానఙ్గాదివిసేసనియామికా హోతీతి "**పాదకజ్ఝానవిపస్సనానియమేహీ**"తి వుత్తం. యథా చ అధిట్ఠానభూతేన పాదకజ్ఝానేన, ఏవం ఆరమ్మణభూతేన సమ్మసితజ్ఝానేన ఉభయసబ్భావే అజ్ఝాసయవసేన ఆహితవిసేసా విపస్సనా నియమేతీతి ఆహ "**ఏవం సేసవాదేసుపి...పే.... యోజేతబ్బో**"తి.

పాదకజ్ఝానసఙ్ఖారేసూతి పఠమజ్ఝానసఙ్ఖారేసు. "పఠమజ్ఝానం పాదకం కత్వా"తి (ధ. స. అట్ఠ. ౩౫౦) హి వుత్తం. **తంతంవిరాగావిరాగభావనాభావేనా**తి వితక్కాదీనం విరజ్జనావిరజ్జనభావనాభావేన. తేన ఆరమ్మణజ్ఝానస్సపి విపస్సనాయ విసేసాధానం ఉపనిస్సయతమాహ.

పాదకజ్ఝానసమ్మసితజ్ఝానానియేవ బోజ్ఝఙ్గాదివిసేసానం ఉపనిస్సయో కారణన్తి **పాదకజ్ఝానసమ్మసితజ్ఝానుపనిస్సయో** , తస్స సబ్భావే. **తదభావాభావతో**తి తస్స అజ్ఝాసయస్స అభావాభావతో.

చతుత్థజ్ఝానికస్స మగ్గస్స ఆరుప్పే అరూపజ్ఝానమేవ పాదకం సియాతి ఆహ "**చతుత్థజ్ఝానికవజ్జాన**"న్తి. అరియమగ్గస్స ఓళారికఙ్గాతిక్కమనూపనిస్సయా విపస్సనాయ అధిట్ఠానారమ్మణభూతా దుతియజ్ఝానాదయో. **పఞ్చహి అఙ్గేహీ**తి పఞ్చహి ఝానఙ్గేహి. "తంతంవాదేహి పఞ్ఞాపియమానాని పాదకజ్ఝానాదీని వాదసహచారితాయ 'వాదా'తి వుచ్చన్తీ"తి అధిప్పాయేన "**తయోపేతే వాదే**"తి ఆహ. వదన్తి ఏతేహీతి వా వాదకరణభూతాని పాదకజ్ఝానాదీని వాదా.

విపాకసన్తానస్స...పే.... సుసఙ్ఖతత్తాతి ఏతేన యస్మిం సన్తానే కమ్మం ఉప్పజ్జతి, తత్థ ఉప్పజ్జమానమేవ కిఞ్చి విసేసాధానం కరోతీతి దీపేతి. యతో తస్మింయేవ సన్తానే తస్స విపాకో, నాఞ్ఞత్థ.

పురిమానులోమం వియ తన్తి యథా గోత్రభుట్ఠానే ఉప్పన్నానులోమతో పురిమఅనులోమఞాణం తం గోత్రభుట్ఠానే ఉప్పన్నానులోమం అనుబన్ధతి, ఏవం. **తదపీ**తి గోత్రభుట్ఠానే ఉప్పన్నానులోమఞాణమ్పి అఞ్ఞం అనులోమఞాణమేవ అనుబన్ధేయ్య, తస్స అనన్తరం ఉప్పజ్జేయ్య. **సా భూమీ**తి సా పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధసఙ్ఖాతా కిలేసానం ఉప్పత్తిట్ఠానతాయ భూమి. **ఏకో భవోతి గహేత్వా వుత్త**న్తి ఏతేన సత్త భవే ద్వే భవేతి ఇదమ్పి అధిప్పాయవసేన నేతబ్బత్థం, న యథారుతవసేనాతి దస్సేతి. తత్థాయం అధిప్పాయో – ఏకవారం కామావచరదేవేసు ఏకవారం మనుస్సేసూతి ఏవమ్పి మిస్సితూపపత్తివసేన తేసు ఏకిస్సా ఏవ ఉపపత్తియా అయం పరిచ్ఛేదో. యం పన "న తే భవం అట్ఠమమాదియన్తీ"తి (ఖు. పా. ౬.౯; సు. ని.

౨౩౨) వుత్తం, తమ్పి కామావచరభవంయేవ సన్ధాయాహ. మహగ్గతభవానం పరిచ్ఛేదో నత్థీతి వదన్తి. తథా "ఠపేత్వా ద్వే భవే"తి ఏత్థాపి కామావచరదేవమనుస్సభవానం మిస్సకవసేనేవ, తస్మా **కామధాతుయం యే ద్వే భవాతి** కామావచరదేవమనుస్సవసేన యే ద్వే భవాతి అత్థో. పురిమవికప్పేసు పుగ్గలభేదేన పటిపదా భిన్దిత్వా కస్సచి చలతీతి, కస్సచి న చలతీతి కత్వా "చలతి ఏవా"తి అవధారణమన్తరేన అత్థో వుత్తో. యస్మా పన **అట్ఠకథాయం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౩౫౦ లోకుత్తరకుసలపకిణ్ణకకథా) "యథా చ పటిపదా, ఏవం అధిపతిపి చలతి ఏవా"తి వుత్తం, తస్మా సబ్బేసమ్పి పటిపదాసు అభేదేన గహితాసు ఏకన్తేన చలనం సమ్భవతీతి **''చలతిచ్చేవ వుత్తం, న న చలతీ''**తి తతియవికప్పో చలనావధారణో వుత్తో.

లోకుత్తరకుసలపకిణ్ణకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఠమమగ్గవీసతిమహానయవణ్ణనా

౩౫౭. ఝానమగ్గాదిపరియాయేహి కథితే బోజ్ఝనకాతి అధిప్పేతా, విసేసతో పుబ్బభాగే "ఝానం భావేమి మగ్గం భావేమీ"తి పవత్తజ్ఝాసయా హోన్తీతి అధిప్పాయేన **''యస్స పుబ్బభాగే''**తిఆదిమాహ.

౩౫౮. ఉపనిస్సయవసేనాతి తథా చిత్తప్పవత్తిసఙ్ఖాతేన పుబ్బభాగాభిసఙ్ఖారేన. తేనేవాహ **''యస్స హీ''**తిఆది. **తదనురూపబలాతి** అధిపతిపచ్చయలాభేన సత్తివిసేసయోగమాహ. యది పుబ్బభాగాభిసఙ్ఖారవసేన ఛన్దాదీనం అధిపతిభావో, కిమత్థమేతేయేవ ఏవం వుత్తా, నను సద్ధాదీనమ్పి పుబ్బభాగాభిసఙ్ఖారో లబ్భతీతి ఆహ **''సేసధమ్మాన''**న్తిఆది. **అతంసభావత్తాతి** సమ్పయుత్తేహి సాతిసయమనువత్తితబ్బభావరహితత్తా. కిఞ్చాపి హి సద్ధాదయోపి ఇన్ద్రియపచ్చయతాయ సమ్పయుత్తేహి అనువత్తియన్తి, ఏకస్మిం పన చిత్తుప్పాదే సమధురేన అఞ్ఞేన వినా సమ్పయుత్తేహి అనువత్తనీయభావో న తేసం యథా ఛన్దాదీనన్తి తేయేవ అధిపతిభావేన వుత్తా. ఏవఞ్చ కత్వా ఇన్ద్రియసహజాతాధిపతిపచ్చయానం విసేసో పరిబ్యత్తో హోతి.

చతుమగ్గనయసహస్సవణ్ణనా

౩౬౭. మానస్స దిట్ఠిసదిసా పవత్తి. తథా హి సో అధిపతి వియ అఞ్ఞాధిపతినా దిట్ఠియా సహ నప్పవత్తతీతి. **ఏకదేస... పే.... ఉపమా హోతి,** న సబ్బసామఞ్ఞేన, ఇతరథా సూరియత్థఙ్గమనే అన్ధకారావత్థరణం వియ అగ్గమగ్గతిరోధానే సచ్ఛపటిచ్ఛాదకతమప్పవత్తి ఆపజ్జేయ్యాతి అధిప్పాయో. **అఞ్ఞమఞ్ఞన్తి** అఞ్ఞో అఞ్ఞో. "ఆనీతం ఇదం సుత్త"న్తి విభత్తి పరిణామేతబ్బా. **యథావుత్తనయేనాతి** ఇమిస్సా అట్ఠకథాయం వుత్తనయేన. **న ఉపమాయ వుత్తత్తాతి** ఇమస్మిం సుత్తే న ఉపమాయ వుత్తభావతో. **యథావుత్తనయేనాతి** వా ఏతస్మిం సుత్తే వుత్తప్పకారేన నయేన ఇమిస్సా అట్ఠకథాయం ఉపమాయ న వుత్తత్తా. **అవయవా వియ హోన్తి,** యేన తే చేతసి నియుత్తా, చిత్తస్స ఏతేతి చ **చేతసికాతి**ఆదినా వుచ్చన్తి, న పన "ఫస్సికా"తిఆదినాతి దట్ఠబ్బం.

కుసలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలపదం

ధమ్ముద్దేసవారో

పఠమచిత్తవణ్ణనా

౩౬౫. ఖణత్తయస్స అకుసలేసు అసమ్భవతో సమవాయకాలహేతుసమూహత్థో **సమయ**-సద్దో. లోభాభిభూతాయ ఏవ ఇట్ఠారమ్మణస్మిం ఇతరత్ర చ ఇట్ఠాకారగ్గహణవసేన సోమనస్ససహగతభావోతి ఏవమాదిం సన్ధాయ ''**యథానురూప**''న్తి వుత్తం. "కిలేసాతురతాయ అనారోగ్యట్ఠేన కిలేసవజ్జసబ్భావతో సావజ్జట్ఠేన అవిజ్జాసమ్భూతతాయ అకోసల్యసమ్భూతట్ఠేన అకుసల"న్తి చ "సావజ్జదుక్ఖవిపాకలక్ఖణం, అనత్థజననరసం, సంకిలేసపచ్చుపట్ఠానం, అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానం, గారయ్హభావతో వా సావజ్జలక్ఖణం, సంకిలేసభావరసం, అనిట్ఠవిపాకపచ్చుపట్ఠానం, యథావుత్తపదట్ఠానమేవా"తి చ ఏవమాదినా వుత్తనయేన అనుగన్తబ్బతాయ వుత్తం ''**వుత్తనయం అనుగన్త్వా**''తి.

గతం గమనం పవత్తీతి కత్వా వుత్తం ''**గతమత్తం గతిమత్తం గహణమత్త**''న్తి. దిట్ఠియా హి గతి పవత్తి ఏవాతి. **ఆసన్నకారణత్తా**తి పదట్ఠానతాయ, యోనిసోమనసికారో వియ హి కుసలస్స అయోనిసోమనసికారో అకుసలస్స అచ్చాసన్నహేతు. తథా హి సతిపి అసద్ధమ్మసవనాదికారణే అయోనిసో అనావజ్జితే అవవత్థాపితే చ నత్థి అకుసలప్పవత్తి. తథా చ వక్ఖతి **అట్ఠకథాయం** "అయోనిసో అకుసల"న్తి. ఏతేన ఏకన్తకారణతా చ వుత్తత్థా హోతి. పటిసఙ్ఖా సీతాదిఖమనం అప్పమాదవిహారోతి వుత్తం ''**అప్పమజ్జనం ఖమన**''న్తి. తేన సతిసంవరోతి ఇధ ఖన్తిసంవరో వుత్తోతి అధిప్పాయో ఇన్ద్రియసంవరస్స వుత్తత్తా. **పహానసంవరోతి వీరియసంవరో**. సో హి "ఉప్పన్నం కామవితక్కం నాధివాసేతి పజహతీ"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౧.౨౬; అ॰ ని॰ ౪.౧౪; ౬.౫౮) వుత్తోతి.

సమ్మా పటిపత్తియా పటిపక్ఖభావేన గహేతబ్బతాకారో మోహో **సమ్మాపటిపత్తిపటిపక్ఖభావగ్గహణాకారో**. తేన హి నివుతా న సమ్మా పటిపజ్జన్తి. అభిజ్ఝాయ విసేసయోగో **కమ్మపథప్పత్తి**.

అనుపపరిక్ఖా మోహో. సో చేత్థ దిట్ఠిరహితో వేదితబ్బో. దిట్ఠిసహితస్స పన దిట్ఠియా అనువిధాయకత్తా తగ్గహణేనేవ గహణన్తి. **అవత్థుస్మి**న్తి అసద్దహనీయే వత్థుస్మిం. **సానునయో అధిమోక్ఖో**తి మోహదిట్ఠీనం సద్ధాపతిరూపతమాహ. అహిరికానోత్తప్పమోహాదీహి పమజ్జనతో **అహిరికాదీహి** కారణేహి. **ఆరక్ఖరహితచిత్తే**తి చిత్తస్స సతివిరహతంయేవ దస్సేతి. ఆరక్ఖపచ్చుపట్ఠానా హి సతీతి. ఏతేన "అస్సద్ధియచిత్తే అన్ధబాలచిత్తే"తి పదద్వయం వుత్తత్థం హోతి. **ఉపనాహాదీతి ఆది**-సద్దేన రాగాదయో సఙ్గయ్హన్తి. రాగాదీనం పరియుట్ఠానాదిసభావతాయ ''**అవిసేసేనా**''తి వుత్తం విసేసస్స ఏకచ్చస్స అసమ్భవతో. **ఇధాతి**, ఇమస్మిం చిత్తే. **నిప్ఫాదేతబ్బే పయోజనే భుమ్మం** "చమ్మస్మిం దీపినం హన్తీ"తి (వజిర॰ టీ॰ ౧౭-౧౮ వేరఞ్జకణ్డవణ్ణనా) వియ **ఆరమ్మణం వా అవూపసమో** ఫలూపచారేన "సేమ్హో గుళో"తి వియ.

ధమ్ముద్దేసవారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారకథావణ్ణనా

౩౮౦. సభావపటిచ్ఛాదవసేన పకతిఅత్తాదిఅసన్తగ్గహణస్స నిస్సయత్తా నిమిత్తత్తా **అసన్తం బుజ్ఝతి,** నిచ్చాదివిసమగ్గహణస్స సఞ్ఞాదివిపరియేసస్స నిస్సయత్తా **అసమం బుజ్ఝతీ**తి మోహో వుత్తో నిమిత్తస్స కత్తుభావేన

ఉపచారితత్తా, అయఞ్చ అత్థో దిట్ఠిసహితమోహవసేన దట్ఠబ్బో. ఏత్థ చ **పకతీ**తి కాపిలానం పధానం.

తతియచిత్తవణ్ణనా

४००. అపణ్ణకపదం వియ అవిరజ్ఝనకపదమ్పి కదాచి నియతభావం దీపేయ్యాతి అనియతతం దీపేతుం ''**ఉప్పత్తిఅరహఙ్గానీ**''తి వుత్తం మానస్స అనియతత్తా. యది హి మానో నియతో సియా, కామరాగస్స మానరహితా పవత్తి న సియా, తథా భవరాగస్స. ఏవం సతి పట్ఠానే చతుక్ఖత్తుం కామరాగేన యోజనా న సియా, తిక్ఖత్తుంయేవ సియా, భవరాగమూలికా చ న సియా, ఏవఞ్చ సంయోజనానం సంయోజనేహి అట్ఠవిధేన యోజనా సియా, న దసవిధా దస్సితాతి యథావుత్తాహి యోజనాహి మానస్స అనియతభావో పకాసితో. అథ వా మానేన సద్ధిం పఞ్చ హోన్తి యథావుత్తాని అపణ్ణకఙ్గాని, కిం పన హోన్తీతి అపేక్ఖాయం యేవాపనకాతి విదితోవాయమత్థో. యేవాపనకానఞ్హి పఞ్చభావో ఇధ విధీయతి, న అపణ్ణకఙ్గానన్తి సో యథా హోతి , తథా యోజేతబ్బం. కిలేసదుకే పటిచ్చవారాదీసు "కిలేసం ధమ్మం పటిచ్చ కిలేసో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి హేతుపచ్చయా"తిఆదీసు "లోభం పటిచ్చ మోహో మానో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పం. లోభం పటిచ్చ మోహో మానో ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పం. లోభం పటిచ్చ మోహో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పం. లోభం పటిచ్చ మోహో ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్ప"న్తి విభత్తత్తా ''**తథా కిలేసదుకేపీ**''తి వుత్తం. దిట్ఠివిప్పయుత్తససఙ్ఖారికాసఙ్ఖారికచిత్తవసేన హి అయం పాఠభేదోతి.

"కామరాగో చతుధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి, పటిఘో తిధా, మానో ఏకధా, తథా విచికిచ్ఛా భవరాగోతి ఉద్దిసిత్వా కామరాగో మానసంయోజనఅవిజ్జాసంయోజనేహి చేవ అవిజ్జాసంయోజనమత్తేనేవ చ సద్ధిం మానో భవరాగావిజ్జాసంయోజనేహి సద్ధిం భవరాగో అవిజ్జాసంయోజనేన సద్ధి"న్తి **అట్ఠకథాకణ్డవణ్ణనాయం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧४౮౨) వక్ఖమానత్తా ''**ఇధ చ వక్ఖతీ**''తిఆది వుత్తం. తత్థేవ "లోభో ఛధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి, పటిఘో ద్వేధా, తథా మోహో"తి ఉద్దిసిత్వా "లోభో అసఙ్ఖారికో దిట్ఠివిప్పయుత్తో మోహఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, ససఙ్ఖారికో మోహథినఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, అసఙ్ఖారికో ఏవ మోహమానఉద్ధచ్చఅహిరికఅనోత్తప్పేహి, ససఙ్ఖారికో ఏవ చ మోహమానథినఉద్ధచ్చఅహిరికఅనోత్తప్పేహీ"తి వక్ఖమానత్తా ''**తథాదసవిధా కిలేసాన**''న్తి వుత్తం. "అహ"న్తి గహణతాయ అవంకత్వా గహణమ్పి ''**సమ్పగ్గహో**''తి వుత్తం.

చతుత్థచిత్తవణ్ణనా

४०२. ఉస్సాహం జనేన్తాతి ఏత్థ చిత్తపయోగసఙ్ఖాతో సఙ్ఖారో ఏవ ఉస్సాహో, న వీరియుస్సాహోతి.

నవమచిత్తవణ్ణనా

४౧౩. విసప్పనానిట్ఠరూపసముట్ఠానం యేన కుపితస్స సకలసరీరం కమ్పతి, కుపితాకారో పఞ్ఞాయతి. ఏతేన సమ్పత్తిఅత్థో రసో దస్సితో హోతి, పవత్తిఆకారవసేన వా విసప్పనరసో. తథా హి యస్స కుప్పతి, తస్స అమిత్తస్స సమ్పత్తి యేభుయ్యేన పటిఘుప్పత్తిహేతు హోతీతి. ఏతేన కిచ్చత్థో రసో వుత్తో హోతీతి.

४౧౮. వచనత్థమేవ వచనపరియాయమేవ.

ఏకాదసమచిత్తవణ్ణనా

౪౨౪. **నిచ్ఛయాభావాతి** అధిమోక్ఖాభావా. **అసణ్ఠహనతో**తి సన్తానవసేన ఏకస్మిం ఆరమ్మణే అనవట్ఠానతో.

ద్వాదసమచిత్తవణ్ణనా

౪౨౫. సహజాతాధిపతి నత్థి "ఛన్దవతో చే విచికిచ్ఛా ఉప్పజ్జతి, సా మయ్హం ఉప్పజ్జేయ్యా"తిఆదిప్పవత్తియా అభావా. **అనుద్ధటత్తా పటిసిద్ధతా,** యథాధమ్మసాసనే అవచనమ్పి అభావం దీపేతి.

అవచనతోతి **అ**-కారస్స తదఞ్ఞవచనతం దస్సేతి. ఏతేన చ దస్సనేన పహాతబ్బేసు అభావవచనేన కారణసిద్ధియా ఫలసిద్ధీతి తత్థ అభావస్స కారణమేవ తావ దస్సేతుం '**'పటిసన్ధిఅనాకడ్ఢనతో**''తి వుత్తం. తేన తంసభావతా తస్స చిత్తుప్పాదస్స వుత్తా హోతి. తతో చ "బలవం పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢతి, దుబ్బలం నాకడ్ఢతీ"తి ఇదం పటిసన్ధిదానసభావేసు. యస్స పన పటిసన్ధిదానసభావో ఏవ నత్థి, న తస్స బలవభావో పటిసన్ధిఆకడ్ఢనే కారణన్తి అయమత్థో దస్సితో హోతి. అనాకడ్ఢనం సాధేతి "యది హి ఆకడ్ఢేయ్యా"తిఆదినా. యస్మా చ నాగతం, తస్మా నాకడ్ఢతీతి అధిప్పాయో. "యస్మా పన తం పటిసన్ధిదానం నత్థి, తస్మా నాగత"న్తి వుత్తత్తా '**'అనాకడ్ఢనతో అనాగమనం సాధేతు**''న్తి వుత్తం.

అపాయగమనీయస్సాతి అపాయం గమేతీతి అపాయగమనీయం, తంసభావన్తి అత్థో. పటిసన్ధిఆకడ్ఢనే సతి ఉద్ధచ్చసహగతం ఏకన్తేన అపాయగమనీయం సియా. తేన వుత్తం **అట్ఠకథాయం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౪౨౫) "ఇతరస్సాపి ఏత్థేవ పటిసన్ధిదానం భవేయ్యా"తి. న హి అకుసలపటిసన్ధి సుగతియం సమ్భవతీతి. "చతూహి అపాయేహి చ విప్పముత్తో (ఖు॰ పా॰ ౬.౧౧; సు॰ ని॰ ౨౩౪) అవినిపాతధమ్మో"తి (స॰ ని॰ ౨.౪౧; ౫.౯౯౮, ౧౦౦౪) వచనతో అపాయగమనీయఞ్చ దస్సనేన పహాతబ్బం. తేనాహ "అపాయగమనీయస్స దస్సనేన పహాతబ్బత్తా"తి. న చేతం దస్సనేన పహాతబ్బం, న సో తస్స అపాయగమనీయో రాగో దోసో మోహో తదేకట్ఠా చ కిలేసాతి ఏతేన సఙ్గహోతి సక్కా వత్తుం నియోగతో భావనాయ పహాతబ్బభావేన వుత్తత్తా. వుత్తఞ్హేతం "కతమే ధమ్మా భావనాయ పహాతబ్బా, ఉద్ధచ్చసహగతో చిత్తుప్పాదో"తి (ధ॰ స॰ ౧౪౦౬).

"కుసలాకుసలం కమ్మం విపాకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౭) వుత్తకమ్మపచ్చయభావో నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో. సో చ యది ఉద్ధచ్చసహగతం పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢేయ్య, తస్సాపి సియా. తథా చ సతి ఉద్ధచ్చసహగతం దస్సనేన పహాతబ్బం సియా దస్సనేన పహాతబ్బానంయేవ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావస్స వుత్తత్తా. **న చేతం దస్సనేన పహాతబ్బ**న్తి సబ్బం పుబ్బే వియ ఆవత్తతి.

సహజాతమేవ విభత్తన్తి యథా దస్సనేన పహాతబ్బవిభఙ్గే "దస్సనేన పహాతబ్బో ధమ్మో నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బస్స ధమ్మస్స కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౨.౮.౮౬) సహజాతం నానాక్ఖణికన్తి ఉద్దిసిత్వా "సహజాతా దస్సనేన పహాతబ్బా చేతనా చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో, నానాక్ఖణికా దస్సనేన పహాతబ్బా చేతనా విపాకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి విభత్తం, ఏవం అవిభజిత్వా "భావనాయ పహాతబ్బా చేతనా చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౨.౮.౮౯) ఏత్తకమేవ వుత్తం, న వుత్తం "నానాక్ఖణికా చేతనా విపాకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి. తేన న భావనాయ పహాతబ్బస్స నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావోతి విఞ్ఞాయతి. **పచ్చనీయేపి** యథాసమ్భవం సఙ్గాహకపచ్చయానం వసేన

పచ్చయుద్ధారే కరియమానే. **ఇతరత్థ చాతి** దస్సనేనపహాతబ్బపదే. తత్థ హి "దస్సనేన పహాతబ్బో ధమ్మో నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో, సహజాతఉపనిస్సయపచ్ఛాజాతకమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౨.౮.౭౧) కమ్మపచ్చయోపి వుత్తోతి.

తదభావాతి నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయత్తాభావా. న చ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయం వినా పటిసన్ధిఆకడ్ఢనం అత్థీతి **''పటిసన్ధిఅనాకడ్ఢనతో తత్థ అనాగతా''**తి వుత్తం. **ఏత్థాతి** "ఠపేత్వా ఉద్ధచ్చసహగతం సేసాని ఏకాదసేవ పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢన్తీ"తి ఏత్థ. **పవత్తివిపాకస్సాతి** పవత్తియం విపాకో పవత్తిఏకదేసతాయ పవత్తిభూతో వా విపాకో ఏతస్సాతి **పవత్తివిపాకం,** కమ్మం, తస్స. అథ వా పవత్తియం విపాకో పవత్తివిపాకో. ఇమస్మిం పన అత్థే నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయో ఏతస్సాతి నానా...పే.... యో, **తబ్భావో...పే.... తాతి** ఏవం పదచ్ఛేదో దట్ఠబ్బో. **న సక్కా నివారేతుం** నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయం వినా విపాకస్స అనుప్పజ్జనతో.

ఇదాని పవత్తివిపాకానం నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయలాభితాయ ఆహచ్చభాసితతం దస్సేతుం **''వుత్తఞ్చా''**తిఆదిమాహ. విపాకదానం పటిసన్ధివిపాకధమ్మతాతి మఞ్ఞమానో **''యది భావనా''**తిఆదిమాహ. ఇతరో విపాకదానాభావేపి సిద్ధో విపాకధమ్మభావో తాదిసానం అఞ్ఞేసమ్పి లబ్భమానత్తాతి ఆహ **''అభిఞ్ఞాచిత్తాదీన''**న్తి. **ఆది**-సద్దేన అత్తనో కాలమతిక్కన్తం దిట్ఠధమ్మవేదనీయం ఉపపజ్జవేదనీయఞ్చ సఙ్గణ్హాతి. **వుత్తం సియాతి** ఇదం సహాయపచ్చయలాభతో పుథుజ్జనసన్తానవుత్తినో ఉద్ధచ్చసహగతస్స విపాకుప్పాదనం, తదభావా సేక్ఖసన్తతియం తస్స విపాకానుప్పాదనఞ్చ యుత్తం సియాతి వుత్తం. తేనేవాహ **''ఇదం పన ఠానం సుట్ఠు విచారేతబ్బ''**న్తిఆది. తథా చ వక్ఖతి "పుథుజ్జనేసు ఉప్పజ్జమానానం సకభణ్డే ఛన్దరాగాదీనం ఉద్ధచ్చసహగతచిత్తుప్పాదస్స చ సంయోజనత్తయతదేకట్ఠకిలేసానం అనుపచ్ఛిన్నతాయ అపరిక్ఖీణసహాయానం విపాకుప్పాదనం న సక్కా పటిక్ఖిపితున్తి ఉద్ధచ్చసహగతధమ్మానం విపాకో విభఙ్గే వుత్తో"తి. తస్స తాదిసస్సేవ సతి సహాయే విపాకుప్పాదనవచనం, అసతి విపాకానుప్పాదనవచనం విరుజ్ఝతీతి చ పవత్తివిపాకదాయికం వా ఉద్ధచ్చసహగతస్స మనసి కత్వా **''వుత్తం సియా''**తి వుత్తం. "పవత్తివిపాకఞ్హి సన్ధాయ 'తేసం విపాకే ఞాణ'న్తి **పటిసమ్భిదావిభఙ్గే** (విభ. ౭౨౫-౭౨౬) వుత్త"న్తి ఏకే వణ్ణయన్తి. ఏవం ఉద్ధచ్చచేతనాపి న హోతి, సాపి విఞ్ఞాణపచ్చయభావే అపనేతబ్బాతి ఇదమ్పి పటిసన్ధివిఞ్ఞాణమేవ సన్ధాయ వుత్తన్తి.

అకుసలపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అబ్యాకతపదం

అహేతుకకుసలవిపాకవణ్ణనా

౪౩౧. కామావచర...పే.... ఆది వుత్తన్తి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన "ఉపచితత్తా"తి పదం సఙ్గయ్హతి "అసాధారణకమ్మపచ్చయవసేనా"తి వుత్తత్తా. **''ఉపచితత్తాతి** లద్ధాసేవనత్తా"తి కేచి వదన్తి , తం పఠమజవనస్స న యుజ్జతి అనాసేవనత్తా. తథా చ సతి తస్స విపాకదానమేవ న సియాతి తతో అఞ్ఞథా అత్థం దస్సేన్తో **''యథా''**తిఆదిమాహ. తత్థ **విపాకాభిముఖ**న్తి విపాకదానాభిముఖం కతోకాసం. కతోకాసతా చ అనాదిమ్హి సంసారే అనేకేసం కమ్మానం కతానం అత్థితాయ పరస్స పటిబాహనేన హోతీతి **''అఞ్ఞస్స విపాకం పటిబాహిత్వా''**తిఆది వుత్తం. **వడ్ఢితతా** చ సకమ్మస్స

బలదానసమత్థతావసేన అత్తనో కారణేహి అభిసఙ్ఖతతా. **అసాధారణేన నామం ఉద్ధటం** “భేరీసద్దో యవఙ్కురో”తి యథా. **విఞ్ఞాణానన్తి** చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం. **విసేసపచ్చయత్తాతి** అధికపచ్చయత్తా.

చక్ఖుసన్నిస్సితఞ్చ తం రూపవిజాననఞ్చాతి ఏతేన సమానాధికరణతం సమాసస్స దస్సేన్తో తత్థ చ ‘‘**చక్ఖుసన్నిస్సిత**’’న్తిఆదిపదద్వయస్స నీలుప్పలసద్దాదీనం వియ అఞ్ఞమఞ్ఞవిసేసనవిసేసితబ్బభావమాహ. **అఞ్ఞవిఞ్ఞాణన్తి** రూపారమ్మణం మనోవిఞ్ఞాణం. రూపంయేవారమ్మణన్తి పన అత్థే దిబ్బచక్ఖువిఞ్ఞాణం దట్ఠబ్బం తంసదిసానం తదుపచారం కత్వా యథా “సా ఏవ తిత్తిరీ తాని ఏవ ఓసధానీ”తి. **ఝానపచ్చయత్తాభావే న ఝానఙ్గతా నత్థీతి** పఞ్చవిఞ్ఞాణేసు ఉపేక్ఖాదీనం ఉపచరితఝానఙ్గతం సాధేతి. న హి ఝానఙ్గానం ఝానపచ్చయతం వత్వా తేసం ఝానపచ్చయభావో పటిక్ఖిత్తోతి. యది ఏవం పఞ్చవిఞ్ఞాణేసు ఉపేక్ఖాదయో ఝానరాసిట్ఠానే న వత్తబ్బా సియున్తి ఆహ ‘‘**ఝానపచ్చయత్తాభావే**’’తిఆది. **ఉపేక్ఖాదిభావతోతి** ఉపేక్ఖాసుఖదుక్ఖేకగ్గతాభావతో. **అఞ్ఞట్ఠానాభావతోతి** చిత్తట్ఠితిం ఏవ సన్ధాయ వుత్తం.

౪౩౬. అకుసలం భవఙ్గనిస్సన్దేన ‘‘**పణ్డర**’’న్తి వుచ్చతి, భవఙ్గే అపణ్డరే తంమూలికా కుతో అకుసలస్స పణ్డరతాతి ‘‘**అకుసలస్స చా**’’తి వుత్తం. **పణ్డరతాయ కారణం వత్తబ్బం,** యది అఞ్ఞకారణా పణ్డరతా, **సభావోవాయన్తి** చిత్తస్స అకిలేససభావతాయ వుత్తం, న చేత్థ ఫస్సాదీనమ్పి పణ్డరతాపత్తి. యతో ధమ్మానం సభావకిచ్చవిసేసఞ్ఞునా భగవతా విఞ్ఞాణంయేవ తథా నిద్దిట్ఠన్తి.

౪౩౯. అనతిక్కమనేన భావనాయ. పసాదఘట్టనం విసయస్స యోగ్యదేసే అవట్ఠానన్తి ‘‘**పసాదం ఘట్టేత్వా ఆపాథం గన్త్వా**’’తి వుత్తం. **మహాభూతేసు పటిహఞ్ఞతీతి** ఏత్థ న సయం కిఞ్చి పటిహఞ్ఞతి, నాపి కేనచి పటిహఞ్ఞీయతి అఫోట్ఠబ్బసభావత్తా. విసయవిసయీభూతం పన అభిముఖభావప్పత్తియా విఞ్ఞాణుప్పత్తియా హేతుతాయ విసిట్ఠభావప్పత్తం పటిహతపటిఘాతకభావేన వోహరీయతి , తస్మా తేసు సప్పటిఘవోహారో. “ఉపాదారూపం ఘట్టేతీతి ఏవమాది చ ఉపచారవసేనేవ వేదితబ్బం. మహాభూతారమ్మణేన పన కాయప్పసాదనిస్సయభూతేసు మహాభూతేసు ఘట్టియమానేసు పసాదోపి ఘట్టితో ఏవ నామ హోతీతి వత్వా వీమంసితబ్బ”న్తి వదన్తి. యథాధిప్పేతేన ఏకదేససామఞ్ఞేన ఉపమావచనతో నిస్సితనిస్సయఘట్టనానం సతిపి పుబ్బాపరభావే ఉపమత్తే ఉపమాభావేన గహేతబ్బభావం దస్సేన్తో ‘‘**ఉభయఘట్టనదస్సనత్థ**’’న్తి ఆహ.

౪౫౫. దస్సనాదిప్పవత్తిభావతోతి మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతూనం అదస్సనాదితాయ సా ఏతేసం ఏవ విసేసో. **అనఞ్ఞనిస్సయమనోపుబ్బఙ్గమతాయాతి** అఞ్ఞనిస్సయమనోపుబ్బఙ్గమత్తాభావతో. **అఞ్ఞనిస్సయవిఞ్ఞాణస్స అనన్తరపచ్చయత్తాభావేనాతి** ఇమినా కిరియామనోధాతుతోపి విసేసస్స వుత్తత్తా ‘‘**మనోద్వారనిగ్గమనముఖభావాభావతో**’’తి వుత్తం, న వుత్తం “నిగ్గమనపవేసముఖభావాభావతో”తి. తివిధేనపి హి మనోధాతువిఞ్ఞాణధాతూహి మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా విసేసో దస్సితోతి. **తతో ఏవ** విజాననవిసేసవిరహతోయేవ. యది మనోధాతు “మనోవిఞ్ఞాణ”న్తి న వుచ్చతి, ఛవిఞ్ఞాణకాయాతి కథం మనోధాతుయా తత్థ సఙ్గహో హోతీతి? సఙ్గహో ఏవ పరియాయదేసనత్తా. అత్థి హి ఏస పరియాయో “మననమత్తం విఞ్ఞాణం మనోవిఞ్ఞాణ”న్తి యథా “మననమత్తా ధాతు మనోధాతూ”తి. అపిచ వత్థుకిచ్చేహి మనోవిఞ్ఞాణసభాగత్తా తస్స ఉపరముప్పాదభావతో అన్తాదిభావతో చ మనోవిఞ్ఞాణకాయసఙ్గహితా మనోధాతు, న సేసవిఞ్ఞాణకాయసఙ్గహితా అతంసభాగత్తా, ఇధ పన నిప్పరియాయకతత్తా మనసో సమ్భూయ విసిట్ఠమనోకిచ్చయుత్తం

మనోవిఞ్ఞాణన్తి తదభావతో "మనోవిఞ్ఞాణన్తిపి న వుచ్చతీ"తి ఇమమేవత్థం సాధేతుం **''న హి తం విఞ్ఞాణం మనతో''**తిఆది వుత్తం. తేన మనోధాతుయా నిప్పరియాయతో మనోవిఞ్ఞాణకిచ్చవిరహంయేవ దస్సేతి. **దస్సనాదీనం పనాతి**ఆదినా అఞ్ఞవిఞ్ఞాణవిధురం మనోధాతుయా చ సభావం దస్సేతి.

యది జనకసదిసతా నామ మహావిపాకేసు వితక్కాదీనం సమ్మాసఙ్కప్పాదితా, తిహేతుకతో నిబ్బత్తానం తిహేతుకానం, దుహేతుకతో నిబ్బత్తానం దుహేతుకానఞ్చ భవతు సమ్మాసఙ్కప్పాదితా, తిహేతుకతో పన నిబ్బత్తదుహేతుకానం కథన్తి ఆహ **''తత్థ హీ''**తిఆది. **తంసోతపతితతా న సియా** తస్సా అనానన్తరత్తా. **తతో ఏవ హీతి**ఆదినా వుత్తసోతపతితం ఏవానన్తరేన వచనేన సమత్థయతి. యది విజ్జమానానమ్పి మనోధాతుఆదీసు వితక్కాదీనం పఞ్చవిఞ్ఞాణేసు వియ అగణనూపగభావో, ఏవం సన్తే పట్ఠానే కథం తేసం ఝానపచ్చయతావచనం. "అబ్యాకతో ధమ్మో అబ్యాకతస్స ధమ్మస్స ఝానపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౧), "విపాకాబ్యాకతాని కిరియాబ్యాకతాని ఝానఙ్గాని సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధానం చిత్తసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం ఝానపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౧) హి వుత్తం. పచ్చనీయేపి "అబ్యాకతం ధమ్మం పటిచ్చ అబ్యాకతో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న ఝానపచ్చయా, పఞ్చవిఞ్ఞాణసహితం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ తయో ఖన్ధా"తిఆదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౯౮) పఞ్చవిఞ్ఞాణాని ఏవ ఉద్ధటాని, న మనోధాతుఆదీనీతి ఆహ **''ఝానపచ్చయకిచ్చమత్తతో''**తిఆది. న హేత్థ ఝానఙ్గానం బలవదుబ్బలభావో అధికతో, అథ ఖో ఝానపచ్చయభావమత్తన్తి అధిప్పాయో.

౪౯౯. **సమానవత్థుకం అనన్తరపచ్చయం లభిత్వాతి** దస్సనాదితో మనోధాతుయా చ బలవభావే కారణవచనం. **యథారమ్మణన్తి** ఆరమ్మణానురూపం. యది సమాననిస్సయతాయ మనోధాతుతో బలవతరత్తం విపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా సోమనస్ససహగతాయ, వోట్ఠబ్బనం కథం మజ్ఝత్తవేదనన్తి అనుయోగం మనసి కత్వా తస్స బలవభావం సమ్పటిచ్ఛిత్వా సన్తతిపరిణామనబ్యాపారవిసేసా న సోమనస్సవేదనన్తి పరిహారం వదన్తో **''వోట్ఠబ్బన''**న్తిఆదిమాహ. **విపాకో వియ అనుభవనమేవ న హోతీతి** సతి సమత్థతాయ విపాకానం ఏకన్తేన ఆరమ్మణరసానుభవనతాయ వుత్తం.

అహేతుకకుసలవిపాకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అట్ఠమహావిపాకచిత్తవణ్ణనా

౪౯౮. విపాకధమ్మానం కమ్మద్వారం వుత్తం **ద్వారకథాయం** "తేభూమకకుసలాకుసలో ఏకూనతింసవిధో మనో"తి (ధ. స. అట్ఠ. మనోకమ్మద్వారకథా). **పయోగేనాతి** అత్తనా పరేహి వా కతేన ఉస్సాహనపయోగేన. **కుసలాకుసలాని వియ** యేసం తం తదారమ్మణం అనుబన్ధభూతం. పఠమపఞ్చమచిత్తానం అఞ్ఞమఞ్ఞబలవదుబ్బలభావవిచారేన దుతియఛట్ఠాదీనమ్పి సో విచారితో హోతీతి **''ఏతేసు బలవం దుబ్బలఞ్చ విచారేతు''**న్తి వుత్తం. యథా సాలిఆదీనం థద్ధముదుభూమివసేన తిణాదీనం అనీహారణనీహారణవసేన ఉతుఆదిఅవసేసపచ్చయానం విపత్తిసమ్పత్తివసేన చ ఫలవిసేసయోగో, ఏవం కమ్మస్స సుగతిదుగ్గతివసేన అవిసుద్ధవిసుద్ధపయోగవసేన ఉపపత్తియా విపత్తిసమ్పత్తివసేన చ విసిట్ఠఫలతాయ పరిణమనం, ఏవమేవ గిమ్హవస్సకాలాదీసు బీజానం ఫలవిసేసయోగో వియ తంతంకాలవిసేసేన కమ్మస్స ఫలవిసేసయోగో హోతీతి ఆహ **''కాలవసేన పరిణమతీ''**తి. **సుక్కసోణితపచ్చయానన్తి** కమ్మవిసేసపరిభావితసన్తానుప్పన్నతాయ సుక్కసోణితానం

ఆయువిసేసహేతుభావమాహ సుక్కసోణితవసేనపి వణ్ణాదివిసేసదస్సనతో, యేన "పితూనం ఆకారం పుత్తో అనువిదహతీ"తి వుచ్చతి. **తంమూలకానన్తి** అప్పాయుకసంవత్తనియకమ్మమూలకానం. **ఆహారాదీతి ఆది**-సద్దేన విసమూపక్కమాదయో పరిగ్గణ్హాతి.

విపాకుద్ధారకథావణ్ణనా

యతో తిహేతుకాదికమ్మతో. **యస్మిం ఇచ్ఛ ఠానేతి** పటిసన్ధిఆదిట్ఠానే, సుగతిదుగ్గతియం వా. **తిహేతుకతో దుహేతుకం అనిచ్ఛన్తో** పటిసన్ధిన్తి అధిప్పాయో. పవత్తివిపాకం పన తిహేతుకతో దుహేతుకమ్పి ఇచ్ఛతి ఏవ. తథా హి వక్ఖతి **అట్ఠకథాయం** "యం పురిమాయ హేతుకిత్తనలద్ధియా న యుజ్జతీ"తి (ధ. స. అట్ఠ. ౪౯౮).

యే "తస్సేవ కమ్మస్స విపాకావసేసేనా"తి, "ఏకపుప్ఫం యజిత్వాన, అసీతి కప్పకోటియో (థేరగా. ౯౬). దుగ్గతిం నాభిజానామీ"తి (అప. థేర ౨.౪౯.౯౪) చ ఏవమాదివచనస్స అధిప్పాయం అజానన్తా "కిం ను ఖో ఏకేనపి కమ్మేన అనేకా పటిసన్ధి హోతీ"తి, "దిస్వా కుమారం సతపుఞ్ఞలక్ఖణ"న్తిఆదివచనస్స (దీ. ని. ౩.౨౦౨) అత్థం అసల్లక్ఖేత్వా "కిన్ను ఖో నానాకమ్మేహి ఏకా పటిసన్ధి హోతీ"తి సంసయపక్ఖన్దా, తేసం బీజఙ్కురోపమాయ "ఏకస్మా ఏకా, అనేకస్మా చ అనేకా పటిసన్ధి హోతీ"తి వినిచ్ఛితత్తా కమ్మపటిసన్ధివవత్థానతో సాకేతపఞ్హో విపాకుద్ధారకథాయ ఉస్సదకిత్తనగహణస్స సమ్బన్ధం ఆహ **''కమ్మవసేన...పే.... దస్సేతు''**న్తి. పటిసన్ధిజనకకమ్మవసేన పటిసన్ధివిపాకో ఏవ అలోభలోభాదిగుణదోసాతిరేకభావహేతూతి అత్థో దట్ఠబ్బో. తథా హి వుత్తం "సో తేన కమ్మేన దిన్నపటిసన్ధివసేన నిబ్బత్తో లుద్ధో హోతీ"తిఆది. ఏత్థ చ లోభవసేన, దోస, మోహ , లోభదోస, లోభమోహ, దోసమోహ, లోభదోసమోహవసేనాతి తయో ఏకకా, తయో ద్వికా, ఏకో తికోతి లోభాదిదస్సనవసేన అకుసలపక్ఖేయేవ సత్త వారా. తథా కుసలపక్ఖే అలోభాదిదస్సనవసేనాతి చుద్దస వారా లబ్భన్తి.

తత్థ "అలోభదోసామోహా, అలోభాదోసమోహా, అలోభదోసామోహా బలవన్తో"తి ఆగతేహి కుసలపక్ఖే తతియదుతియపఠమవారేహి దోసుస్సదమోహుస్సదదోసమోహుస్సదవారా గహితా. తథా అకుసలపక్ఖే "లోభాదోసమోహా, లోభదోసామోహా, లోభాదోసామోహా బలవన్తో"తి ఆగతేహి తతియదుతియపఠమవారేహి అదోసుస్సదఅమోహుస్సదఅదోసామోహుస్సదవారా గహితాయేవాతి అకుసలకుసలపక్ఖే తయో తయో వారే అన్తోగధే కత్వా అట్ఠేవ వారా దస్సితా. యే పన ఉభయేసం వోమిస్సతావసేనేవ లోభాలోభుస్సదవారాదయో అపరే ఏకూనపఞ్ఞాస వారా దస్సేతబ్బా, తే అసమ్భవతో ఏవ న దస్సితా. న హి ఏకస్మిం సన్తానే అన్తరేన అవత్థన్తరం లోభో బలవా అలోభో చాతి యుజ్జతి. పటిపక్ఖతోయేవ హి ఏతేసం బలవదుబ్బలభావో, సహజాతధమ్మతో వా. తేసు లోభస్స తావ పటిపక్ఖతో అలోభేన అనభిభూతతాయ బలవభావో, తథా దోసమోహానం అదోసామోహేహి. అలోభాదీనం పన లోభాదిఅభిభవనతో సబ్బేసఞ్చ సమానజాతియం సమభిభుయ్య పవత్తివసేనేవ సహజాతధమ్మతో బలవభావో. తేన వుత్తం **అట్ఠకథాయం** "లోభో బలవా, అలోభో మన్దో, అదోసామోహా బలవన్తో, దోసమోహా మన్దా"తి. సో చ తేసం మన్దబలవభావో పురిమూపనిస్సయతో ఆసయస్స పరిభావితతాయ వేదితబ్బో. ఏత్థ చ పఠమదుతియేహి, సత్తమపఠమేహి వా వారేహి తిహేతుకకమ్మతో పటిసన్ధిపవత్తివసేన తిహేతుకవిపాకో, ఇతరేహి తిహేతుకదుహేతుకకమ్మతో యథాసమ్భవం పటిసన్ధిపవత్తివసేన దుహేతుకాహేతుకవిపాకా దస్సితాతి అయమ్పి విసేసో వేదితబ్బో.

ఇధాతి విపాకుద్ధారమాతికాయం. తేన హేతుకిత్తనం విసేసేతి. **జచ్చన్ధాదివిపత్తినిమిత్తం** మోహో, సబ్బాకుసలం వా. యం పన వుత్తన్తి సమ్బన్ధో. **తేన** పటిసమ్భిదామగ్గవచనేన. **గతిసమ్పత్తియా** సతి **ఞాణసమ్పయుత్తే** పటిసన్ధిమ్హి నిప్ఫాదేతబ్బే. **అఞ్ఞత్థాతి** నికన్తిపటిసన్ధిక్ఖణేసు. **కమ్మసరిక్ఖకోతి** ఇధ సాతిసయో సరిక్ఖభావో అధిప్పేతోతి దట్ఠబ్బో. ఇతరథా తిహేతుకదుహేతుకాపి అఞ్ఞమఞ్ఞం సరిక్ఖాయేవాతి దస్సితమేతన్తి. **చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనీతి** ఏత్థ పఞ్చవిఞ్ఞాణాని వియ అపుబ్బనిస్సయపవత్తినీ విజాననవిసేసరహితా చ మనోధాతు ఇట్ఠాదిభాగగ్గహణే న సమత్థాతి "పాకటాయేవా"తి న వుత్తా, **ఆది**-సద్దేన వా సఙ్గహితా. **తదారమ్మణపచ్చయసబ్బజవనవతాతి** తదారమ్మణస్స పచ్చయభూతసకలజవనప్పవత్తిసహితేన. యం సన్ధాయ "ఇధ పరిపక్కత్తా ఆయతనాన"న్తి వుత్తం. **అఞ్ఞకాలేతి** అబుద్ధిపవత్తికాలే.

అనులోమేతి ధమ్మానులోమే. **ఆసేవనపచ్చయాతి** ఆసేవనభూతా పచ్చయా. **న మగ్గే** అమగ్గపచ్చయే . **సోపి మోఘవారో లబ్భేయ్యాతి** యది వోట్ఠబ్బనమ్పి ఆసేవనపచ్చయో సియా, యథా "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తం ధమ్మం పటిచ్చ సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి ఆసేవనపచ్చయా న (పట్ఠా॰ ౧.౨.౩) మగ్గపచ్చయా"తి (పట్ఠా॰ ౧.౨.౧౪) అనులోమపచ్చనీయే, పచ్చనీయానులోమే చ "సుఖా...పే॰... న మగ్గపచ్చయా ఆసేవనపచ్చయా"తి చ వుత్తం హసితుప్పాదచిత్తవసేన, ఏవం వోట్ఠబ్బనవసేన "అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తం ధమ్మం పటిచ్చా"తిఆదినా పుబ్బే వుత్తనయేన పాఠో సియా, తథా చ సతి వారద్వయవసేన గణనాయం "ఆసేవనపచ్చయా న మగ్గే ద్వే. న మగ్గపచ్చయా ఆసేవనే ద్వే"తి చ వత్తబ్బం సియా, న పన వుత్తం, తస్మా న లబ్భేయ్యాయం మోఘవారోతి అధిప్పాయో.

వోట్ఠబ్బనమ్పి యది ఆసేవనపచ్చయో సియా, దుతియమోఘవారే అత్తనో వియ తతియచతుత్థవారేసుపి సియా, తథా సతి అత్తనాపి కుసలాకుసలానం సియా. **న హి...పే॰... అవుత్తో అత్థి** "పురిమా పురిమా కుసలా ధమ్మా"తిఆదినా అనవసేసతో వుత్తత్తా. **వోట్ఠబ్బనస్స...పే॰... అవుత్తో** "అబ్యాకతో ధమ్మో కుసలస్స ధమ్మస్స ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో. అకుసలస్స...పే॰... పచ్చయో"తి వచనాభావతో. న కేవలం అవుత్తో, అథ ఖో **కుసలం...పే॰... పటిక్ఖిత్తోవ. అథాపి సియాతిఆది** మగ్గసోధనత్థమేవ వుచ్చతి. సమానవేదనానం ఏవ ఆసేవనపచ్చయభావస్స దస్సనతో **''అసమానవేదనానం వసేనా''**తి వుత్తం. **ఏవం ''ఆసేవన పచ్చయేన పచ్చయో''తిపి వత్తబ్బం సియా,** సమానవేదనావసేనాతి అధిప్పాయో. **అభిన్నజాతికస్స చాతి చ**-సద్దో అభిన్నవేదనస్స చాతి సమ్పిణ్డనత్థో. వేదనాత్తికేపి వోట్ఠబ్బనస్స ఆసేవనపచ్చయత్తస్స అభావాతి యోజనా. కుసలత్తికాదీసు యథాదస్సితపాళిప్పదేసేసుపీతి సమ్పిణ్డనత్థో **పి**-సద్దో. **గణనాయ** కారణభూతాయ గణనాయ **నిద్ధారియమానాయ** సతి గణనాయ వా అబ్భన్తరే. **దుతియో మోఘవారో వీమంసితబ్బోతి** ఆసేవనపచ్చయత్తాభావా జవనట్ఠానే ఠాతుం న యుజ్జతి. న హి వినా ఆసేవనం జవనప్పవత్తి అత్థీతి అధిప్పాయో.

అపిచేత్థ "యం జవనభావప్పత్తం, తం ఛిన్నమూలకరుక్ఖపుప్ఫం వియా"తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౨౬౬) వక్ఖమానత్తా అనుపచ్ఛిన్నభవమూలానం పవత్తమానస్స వోట్ఠబ్బనస్స కిరియభావో న సియా, వుత్తో చ "యస్మిం సమయే మనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉప్పన్నా హోతి కిరియా నేవ కుసలా నాకుసలా న చ కమ్మవిపాకా ఉపేక్ఖాసహగతా"తి, తస్మా "జవనట్ఠానే ఠత్వాతి జవనస్స ఉప్పజ్జనట్ఠానే ద్విక్ఖత్తుం పవత్తిత్వా, న జవనభావేనా"తి, "ఆసేవనం లభిత్వాతి చ ఆసేవనం వియ ఆసేవన"న్తి వుచ్చమానే న కోచి విరోధో, విప్ఫారికస్స పన సతో ద్విక్ఖత్తుం పవత్తియేవేత్థ ఆసేవనసదిసతా.

విప్ఫారికతాయ హి విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకత్తఞ్చస్స వుచ్చతి. విప్ఫారికమ్పి జవనం వియ అనేకక్ఖత్తుం అప్పవత్తియా దుబ్బలత్తా న నిప్పరియాయతో ఆసేవనపచ్చయభావేన పవత్తేయ్యాతి న ఇమస్స పాఠే ఆసేవనత్థం వుత్తం, అట్ఠకథాయం పన పరియాయతో వుత్తం యథా "ఫలచిత్తేసు మగ్గఙ్గం మగ్గపరియాపన్న"న్తి. అయమేత్థ అత్తనోమతి. అయమ్పి పోరాణకేహి అసంవణ్ణితత్తా సాధుకం ఉపపరిక్ఖితబ్బో.

ఏవఞ్చ కత్వాతి వోట్ఠబ్బనావజ్జనానం అనత్థన్తరభావతో **''ఆవజ్జనా''ఇచ్చేవ వుత్తం**, వోట్ఠబ్బనట్ఠానేపీతి అధిప్పాయో. **తస్మా**తి యస్మా వోట్ఠబ్బనం ఆవజ్జనాయేవ అత్థతో ఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకకిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుభావతో, తస్మా. తం ఆవజ్జనా వియ సతి ఉప్పత్తియం కామావచరకుసలాకుసలకిరియజవనానం ఏకన్తతో అనన్తరపచ్చయభావేనేవ వత్తేయ్య, నో అఞ్ఞథాతి అధిప్పాయేన **''వోట్ఠబ్బనతో''**తిఆదిమాహ. **చతున్న**న్తి ముఞ్ఛామరణాసన్నవేలాదీసు మన్దీభూతవేగతాయ చత్తారిపి జవనాని ఉప్పజ్జేయ్యున్తి అధిప్పాయేన వుత్తం. **అయమేతస్స సభావో**తి ఆరమ్మణముఖేనపి చిత్తనియామంయేవ దస్సేతి. యదిపి **''జవనాపారిపూరియా...పే.... యుత్తో''**తి వుత్తం, **''ఆవజ్జనాదీనం పచ్చయో భవితుం న సక్కోతీ''**తి పన వుత్తత్తా చిత్తప్పవత్తివసేన పఠమమోఘువారతో ఏతస్స న కోచి విసేసో. తేనేవాహ **''అయమ్పి...పే.... రేతబ్బో''**తి. పటిసన్ధిచిత్తేయేవ పవత్తియం "భవఙ్గ"న్తి వుచ్చమానే న తస్స హేతువసేన భేదోతి "సహేతుకం భవఙ్గం అహేతుకస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౩.౧.౧౦౨) న సక్కా వత్తుం, వుత్తఞ్చ, తస్మా **సహేతుకం భవఙ్గ**న్తి తదారమ్మణం వుత్తన్తి విఞ్ఞాయతి.

సభావకిచ్చేహి అత్తనో ఫలస్స పచ్చయభావో, సభావకిచ్చానం వా ఫలభూతానం పచ్చయభావో **సభావకిచ్చపచ్చయభావో**. **అప్పటిసిద్ధం దట్ఠబ్బ**న్తి "దుహేతుకసోమనస్ససహగతఅసఙ్ఖారికజవనావసానే ఏవా"తి ఇమస్స అత్థస్స అనధిప్పేతత్తా. యథా చ అహేతుకదుహేతుకపటిసన్ధికానం తిహేతుకజవనావసానే అహేతుకదుహేతుకతదారమ్మణం అప్పటిసిద్ధం, ఏవం తిహేతుకపటిసన్ధికస్స తిహేతుకజవనానన్తరం దుహేతుకతదారమ్మణం, దుహేతుకపటిసన్ధికస్స చ దుహేతుకానన్తరం అహేతుకతదారమ్మణం అప్పటిసిద్ధం దట్ఠబ్బం. "తిహేతుకకమ్మం తిహేతుకమ్పి దుహేతుకమ్పి అహేతుకమ్పి విపాకం దేతీ"తి (ధ. స. అట్ఠ. ४८०) హి వుత్తం. **పరిపుణ్ణవిపాకస్సా**తి ఇమినాపి తిహేతుకజవనతో యథావుత్తతదారమ్మణస్స అప్పటిసిద్ధంయేవ సాధేతి. న హి పచ్చయన్తరసామగ్గియా అసతి తదారమ్మణం సబ్బం అవిపచ్చన్తం కమ్మం పరిపుణ్ణవిపాకం హోతీతి. **ముఖనిదస్సనమత్తమేవ** యథావుత్తతదారమ్మణప్పవత్తియా అవిభావితత్తా. తిహేతుకాదికమ్మస్స హి ఉక్కట్ఠస్స తిహేతుకకమ్మస్స సోళస, ఇతరస్స ద్వాదస, ఉక్కట్ఠస్సేవ దుహేతుకకమ్మస్స ద్వాదస, ఇతరస్స అట్ఠాతి ఏవం సోళసవిపాకచిత్తాదీని యోజేతబ్బాని. **తస్మా**తి యస్మా పరిపుణ్ణవిపాకస్స పటిసన్ధిజనకకమ్మస్స వసేన విపాకవిభావనాయ ముఖనిదస్సనమత్తమేవేతం, తస్మా.

ఏవఞ్చ కత్వాతి నానాకమ్మతో తదారమ్మణుప్పత్తియం ఇతో అఞ్ఞథాపి సమ్భవతోతి అత్థో. "ఉపేక్ఖా...పే.... ఉప్పజ్జతీ"తి ఏత్థ కేన కిచ్చేన ఉప్పజ్జతీతి? తదారమ్మణకిచ్చం తావ న హోతి జవనారమ్మణస్స అనాలమ్బణతో, నాపి సన్తీరణకిచ్చం తథా అప్పవత్తనతో, పటిసన్ధిచుతీసు వత్తబ్బమేవ నత్థి, పారిసేసతో భవఙ్గకిచ్చన్తి యుత్తం సియా. న హి పటిసన్ధిభూతంయేవ చిత్తం "భవఙ్గ"న్తి వుచ్చతీతి.

తన్నిన్నన్తి ఆపాథగతవిసయనిన్నం ఆవజ్జనన్తి సమ్బన్ధో. **అఞ్ఞస్స వియ** పఠమజ్ఝానాదికస్స వియ. ఏతస్సపి సావజ్జనతాయ భవితబ్బన్తి అధిప్పాయో. **అతదత్థాతి** ఏత్థ **తం**-సద్దేన నిరోధం పచ్చామసతి. **ఉప్పత్తియాతి** ఉప్పత్తితో. **తన్తి** నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం. **తస్స** నిరోధస్స. **తథా చ ఉప్పజ్జతీతి** "అనన్తరపచ్చయో హోతీ"తి పదస్స అత్థం వివరతి. **యథావుత్తా** వుత్తప్పకారా. **వోదానం** దుతియమగ్గాదీనం పురేచారికఞాణం. **ఏతేసన్తి** అరియమగ్గచిత్తమగ్గానన్తరఫలచిత్తానం. **ఏతస్సాతి** యథావుత్తవిపాకచిత్తస్స.

ఉపనిస్సయతో తస్సేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదివిపాకస్స దస్సనత్థం **చక్ఖాదీనం దస్సనాదిఅత్థతో** దస్సనాదిఫలతో, దస్సనాదిప్పయోజనతో వా. **పురిమచిత్తాని** ఆవజ్జనాదీని. వత్థన్తరరహితత్తే దస్సేతబ్బే వత్థన్తరే వియ ఆరమ్మణన్తరేపి న వత్తతీతి "**వత్థారమ్మణన్తరరహిత**"న్తి వుత్తం.

యది విపాకేన కమ్మసరిక్ఖేనేవ భవితబ్బం, ఏవం సతి ఇమస్మిం వారే అహేతుకవిపాకానం అసమ్భవో ఏవ సియా తేసం అకమ్మసరిక్ఖకత్తాతి ఇమమత్థం మనసి కత్వా ఆహ "**అహేతుకానం పనా**"తి. **అభినిపాతమత్తన్తి** పఞ్చన్నం విఞ్ఞాణానం కిచ్చమాహ. తే హి ఆపాథగతేసు రూపాదీసు అభినిపాతనమత్తేనేవ వత్తన్తి. **ఆది**-సద్దేన సమ్పటిచ్ఛనాదీని సఙ్గణ్హాతి. కుసలేసు కుసలాకుసలకిరియేసుపి వా విజ్జమానా ససఙ్ఖారికాసఙ్ఖారికతా అఞ్ఞమఞ్ఞం అసరిక్ఖత్తా పహానావట్ఠానతో చ విరుద్ధా వియాతి విపాకేసు సా తదనుకూలా సియా, సా పన మూలాభావేన న సుప్పతిట్ఠితానం సవిసయాభినిపతనమత్తాదివుత్తీనం నత్థీతి వుత్తం "**న ససఙ్ఖారికవిరుద్ధో**"తిఆది. **ఉభయేనపి తేసం నిబ్బత్తిం అనుజానాతి** యథా "కటత్తారూపాన"న్తి అధిప్పాయో. "విపాకధమ్మధమ్మో విపాకస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో. విపాకధమ్మధమ్మే ఖన్ధే అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో విపస్సతి, అస్సాదేతి అభినన్దతి, తం ఆరబ్భ రాగో ఉప్పజ్జతి, దోమనస్సం ఉప్పజ్జతి, కుసలాకుసలే నిరుద్ధే"తిఆదినా (పట్ఠా. ౧.౩.౯౩) విపాకత్తికే వియ సియా కుసలత్తికేపి పాళీతి కత్వా "**కుసలత్తికే చా**"తిఆది వుత్తం. తత్థ హి "కుసలో ధమ్మో అబ్యాకతస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఉద్దిసిత్వా "సేక్ఖా వా పుథుజ్జనా వా కుసలం అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో విపస్సన్తి, కుసలే నిరుద్ధే విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతి, కుసలం అస్సాదేతి అభినన్దతి, తం ఆరబ్భ రాగో ఉప్పజ్జతి, దిట్ఠి, విచికిచ్ఛా, ఉద్ధచ్చం, దోమనస్సం ఉప్పజ్జతి, అకుసలే నిరుద్ధే విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తం. అవిజ్జమానత్తా ఏవ అవచనన్తి అధిప్పాయేన తత్థ యుత్తిం దస్సేతి "**విప్ఫారికఞ్హీ**"తిఆదినా.

ఏత్థ కేచి "ఛళఙ్గుపేక్ఖావతోపి కిరియమయచిత్తతాయ కిరియజవనస్స విప్ఫారికకిరియభావో న సక్కా నిసేధేతున్తి నిదస్సనభావేన పణ్ణపుటముపనీతం అసమానం. కిరియజవనానన్తరం తదారమ్మణాభావస్స పాళియం అవచనమ్పి అకారణం లబ్భమానస్సపి కత్థచి కేనచి అధిప్పాయేన అవచనతో. తథా హి ధమ్మసఙ్గహే అకుసలనిద్దేసే లబ్భమానోపి అధిపతి న వుత్తో, తస్మా కిరియజవనానన్తరం తదారమ్మణాభావో వీమంసితబ్బో"తి వదన్తి. సతిపి కిరియమయత్తే సబ్బత్థ తాదిభావప్పత్తానం ఖీణాసవానం జవనచిత్తం న ఇతరేసం వియ విప్ఫారికం, సన్తసభావతాయ పన సన్నిసిన్నరసం సియాతి తస్స పణ్ణపుటం దస్సితం. ధమ్మసఙ్గహే అకుసలనిద్దేసే అధిపతినో వియ పట్ఠానే కిరియజవనానన్తరం తదారమ్మణస్స లబ్భమానస్స అవచనే న కిఞ్చి కారణం దిస్సతి. తథా హి వుత్తం తత్థ అట్ఠకథాయం "హేట్ఠా దస్సితనయత్తా"తి (ధ. స. అట్ఠ. ౪౨౯). న చేత్థ దస్సితనయత్తాతి సక్కా వత్తుం విపాకధమ్మధమ్మేహి కుసలాకుసలేహి అతంసభావానం నయదస్సనస్స అయుజ్జమానకత్తా. అపిచ తత్థ వీమంసాయ కేసుచి సబ్బేసఞ్చ అధిపతీనం అభావతో

ఏకరసం దేసనం దస్సేతుం "ఉద్ధటో"తి చ సక్కా వత్తుం, ఇధ పన న తాదిసం అవచనే కారణం లబ్భతీతి ''**అవచనే కారణం నత్థీ**''తి వుత్తం.

అధిప్పాయేనాతి అకుసలానన్తరం సహేతుకతదారమ్మణం నత్థీతి తస్స థేరస్స మతిమత్తన్తి దస్సేతి. "కుసలాకుసలే నిరుద్ధే సహేతుకో విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ"తి (పట్ఠా. ౩.౧.౯౮) వచనతో పన అకుసలానన్తరం సహేతుకతదారమ్మణమ్పి విజ్జతియేవాతి ఉప్పత్తిం వదన్తస్స యుత్తగ్గహణవసేనాతి అధిప్పాయో.

న ఏత్థ కారణం దిస్సతీతి ఏతేన తిహేతుకజవనానన్తరం తివిధమ్పి తదారమ్మణం యుత్తన్తి దస్సేతి. **యేన అధిప్పాయేనా**తి పఠమథేరేన తావ ఏకేన కమ్మునా అనేకతదారమ్మణం నిబ్బత్తమానం కమ్మవిసేసాభావా తంతంజవనసఙ్ఖాతపచ్చయవిసేసేన విసిట్ఠం హోతీతి ఇమినా అధిప్పాయేన జవనవసేన తదారమ్మణస్స ససఙ్ఖారాదివిధానం వుత్తం, విపాకేన నామ కమ్మసరిక్ఖేన భవితబ్బం, న కమ్మవిరుద్ధసభావేన. అఞ్ఞథా అనిట్ఠప్పసఙ్గో సియాతి ఏవమధిప్పాయేన దుతియత్థేరో కమ్మవసేనేవ తదారమ్మణవిసేసం ఆహ. ఞాణస్స జచ్చన్ధాదిదుగ్గతివిపత్తినిమిత్తపటిపక్ఖతా వియ సుగతివిపత్తినిమిత్తపటిపక్ఖతాపి సియాతి మఞ్ఞమానో తతియత్థేరో "తిహేతుకకమ్మతో దుహేతుకపటిసన్ధిమ్పి నానుజానాతీ"తి ఇమినా నయేన తేసు వాదేసు అధిప్పాయావిరోధవసేన యుత్తం గహేతబ్బం. **మహాపకరణే ఆగతపాళియా**తి "సహేతుకో ధమ్మో అహేతుకస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౩.౧.౧౦౨) ఇమస్స విభఙ్గే "సహేతుకం భవఙ్గం అహేతుకస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో, సహేతుకా ఖన్ధా వుట్ఠానస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏవమాదినా పట్ఠానే సహేతుకదుకాదీసు ఆగతపాళియాతి అత్థో.

కామావచరకుసలవిపాకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపావచరారూపావచరవిపాకకథావణ్ణనా

౪౯౯. **తస్మిం ఖణే విజ్జమానానం ఛన్దాదీన**న్తి ఏతేన విపాకజ్ఝానే దుక్ఖాపటిపదాదిభావస్స అవిజ్జమానతం దస్సేతి. న హి కుసలజ్ఝానం వియ విపాకజ్ఝానం పరికమ్మవసేన నిబ్బత్తతీతి. న చేత్థ పటిపదాభేదో వియ కుసలానురూపో విపాకస్స ఆరమ్మణభేదోపి న పరమత్థికో సియాతి సక్కా వత్తుం ఏకన్తేన సారమ్మణత్తా అరూపధమ్మానం విపాకస్స చ కమ్మనిమిత్తారమ్మణతాయ అఞ్ఞత్రాపి విజ్జమానత్తా. **నానాక్ఖణేసు నానాధిపతేయ్య**న్తి "యస్మిం ఖణే యం ఝానం యదధిపతికం, తతో అఞ్ఞస్మిం ఖణే తం ఝానం ఏకన్తేన తదధిపతికం న హోతీ"తి కత్వా వుత్తం. **చతుత్థజ్ఝానస్సేవా**తి చ పటిపదా వియ అధిపతయో న ఏకన్తికాతి ఇమమేవత్థం దస్సేతి.

రూపావచరారూపావచరవిపాకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

లోకుత్తరవిపాకకథావణ్ణనా

౫౦౫. తణ్హావిజ్జాదీహి ఆహితవిసేసం లోకియకమ్మం విపాకుప్పాదనసమత్థం హోతి, న అఞ్ఞథాతి వుత్తం ''**తణ్హాదీహి అభిసఙ్ఖత**''న్తి. **ఇతరస్సా**తి సుఞ్ఞతాప్పణిహితనామరహితస్స. యో సుద్ధికపటిపదాయ విభావితో, యో చ సుత్తన్తపరియాయేన అనిమిత్తోతి వుచ్చతి. తేనేవాహ ''**అనిచ్చానుపస్సనానన్తరస్సపి మగ్గస్సా**''తిఆది. **వళఞ్జన...పే.... భేదో**

హోతి మగ్గాగమనవసేనాతి అధిప్పాయో. "మగ్గానన్తరఫలచిత్తస్మిం యేవా"తి వచనం అపేక్ఖిత్వా "**సుఞ్ఞతాదినామలాభే సతీ**"తి సాసఙ్కం ఆహ. **అనిమిత్తనామఞ్చ లభతి** మగ్గాగమనతో ఫలస్స నామలాభే విసేసాభావతోతి అధిప్పాయో. **తాదిసాయ ఏవాతి** యాదిసా మగ్గే సద్ధా, తాదిసాయ ఏవ ఫలే సద్ధాయ.

౫౫౫. "కతమే ధమ్మా నియ్యానికా? చత్తారో మగ్గా"తి వచనతో (ధ. స. ౧౨౯౫, ౧౬౦౧) అనియ్యానికపదనిద్దేసే చ "చతూసు భూమీసు విపాకో"తి (ధ. స. ౧౬౧౦) వుత్తత్తా న నిప్పరియాయేన ఫలం నియ్యానసభావం, నియ్యానసభావస్స పన విపాకో కిలేసానం పటిప్పస్సద్ధిప్పహానవసేన పవత్తమానో పరియాయతో తథా వుచ్చతీతి ఆహ "**నియ్యానికసభావస్సా**"తిఆది. **పఞ్చఙ్గికో చాతి** ఏతేన మగ్గవిభఙ్గే సబ్బవారేసుపి ఫలస్స మగ్గపరియాయో ఆగతోతి దస్సేతి. తత్థ హి అరియమగ్గక్ఖణే విజ్జమానాసుపి విరతీసు తదవసిట్ఠానం పఞ్చన్నం కారాపకఙ్గానం అతిరేకకిచ్చతాదస్సనత్థం పాళియం పఞ్చఙ్గికోపి మగ్గో ఉద్ధటోతి. **ఏవం బోజ్ఝఙ్గాపీతి** యథా మగ్గో, ఏవం మగ్గబోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గేసు ఫలేసు చ బోజ్ఝఙ్గా ఉద్ధటాతి అత్థో.

లోకుత్తరవిపాకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కిరియాబ్యాకతకథావణ్ణనా

౫౬౮. **పురిమా పవత్తీతి** మహాకిరియచిత్తప్పవత్తిం ఆహ. తాయ హి ఖీణాసవో ఏవం పచ్చవేక్ఖతి. తేనేవాహ "**ఇదం పన చిత్తం విచారణపఞ్ఞారహిత**"న్తి. **ఏవన్తి** యథా సోతద్వారే, ఏవం ఘానద్వారాదీసుపి మహాకిరియచిత్తేహి తస్మిం తస్మిం విసయే ఇదమత్థికతాయ పరిచ్ఛిన్నాయ ఇదం చిత్తం వత్తతీతి దస్సేతి. **పఞ్చద్వారానుగతం హుత్వా లబ్భమానన్తి** పఞ్చద్వారే పవత్తమహాకిరియచిత్తానం పిట్ఠివట్టకభావేన ఇమస్స చిత్తస్స పవత్తిం సన్ధాయ వుత్తం, పఞ్చద్వారే ఏవ వా ఇదమేవ పవత్తన్తి సమ్బన్ధో. "**లోలుప్ప...పే.... భూత**"న్తి వుత్తత్తా పఞ్చద్వారే పఠమం ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సితో హుత్వా పచ్ఛా మహాకిరియచిత్తేహి తం తం అత్థం విచినోతీతి అయమత్థో వుత్తో వియ దిస్సతి. పుబ్బేయేవ పన మనోద్వారికచిత్తేన పధానసారుప్పట్ఠానాదిం పరిచ్ఛిన్దన్తస్స పఞ్చద్వారే తాదిసస్సేవ తాదిసేసు రూపాదీసు ఇదం చిత్తం పవత్తతీతి వదన్తి. అయమ్పి అత్థో పఞ్చద్వారే ఏవ పవత్తం లోలుప్పతణ్హాపహానాదిపచ్చవేక్ఖణాహేతు యథావుత్తకారణభూతం జాతన్తి ఏవం యోజేత్వా సక్కా వత్తుం. ఏవఞ్చ సతి ఇమస్స చిత్తస్స పచ్చయభూతా పురిమా పవత్తీతి ఇదమ్పి వచనం సమత్థితం హోతి.

ఏత్థ చ పఞ్చద్వారే ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సుప్పాదనమత్తం దట్ఠబ్బం, న హాసుప్పాదనం పఞ్చద్వారికచిత్తానం అవిఞ్ఞత్తిజనకత్తా, మనోద్వారే పన హాసుప్పాదనం హోతి. తేనేవ హి **అట్ఠకథాయం** పఞ్చద్వారే "సోమనస్సితో హోతీ"తి ఏత్తకమేవ వుత్తం, మనోద్వారే చ "హాసయమాన"న్తి. ఇమినా హసితుప్పాదచిత్తేన పవత్తియమానమ్పి భగవతో సితకరణం పుబ్బేనివాసఅనాగతంససబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణానం అనువత్తకత్తా ఞాణానుపరివత్తియేవాతి. ఏవం పన ఞాణానుపరివత్తిభావే సతి న కోచి పాళిఅట్ఠకథానం విరోధో, ఏవఞ్చ కత్వా **అట్ఠకథాయం** "తేసం ఞాణానం చిణ్ణపరియన్తే ఇదం చిత్తం ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తం. అవస్సఞ్చ ఏతం ఏవం ఇచ్ఛితబ్బం, అఞ్ఞథా ఆవజ్జనచిత్తస్సపి భగవతో పవత్తి న యుజ్జేయ్య. తస్సపి హి విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకభావస్స నిచ్ఛితత్తా, న చ విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకత్తే తంసముట్ఠితాయ విఞ్ఞత్తియా కాయకమ్మాదిభావం ఆవజ్జనభావో విబన్ధతీతి.

తతో ఏవాతి మూలాభావేన న సుప్పతిట్ఠితత్తా ఏవ. “అహేతుకానం ఝానఙ్గాని బలాని చా”తి సమ్పిణ్డనత్థో **ఝానఙ్గాని చాతి చ**-సద్దో. యది అపరిపుణ్ణత్తా బలభావస్స ఇమస్మిం అహేతుకద్వయే బలాని అనుద్దిట్ఠాని అసఙ్గహితాని చ, అథ కస్మా నిద్దిట్ఠానీతి ఆహ ‘‘**యస్మా పనా**’’తిఆది. సమ్మా నియ్యానికసభావానం కుసలానం పటిభాగభూతో విపాకోపి ఫలం వియ తంసభావో సియాతి సహేతుకవిపాకచిత్తాని అగ్గహేత్వా కిరియచిత్తకతత్తా వా ‘‘**మహాకిరియచిత్తేసూ**’’తి వుత్తం. అథ వా **మహాకిరియచిత్తేసుచాతి చ**-సద్దేన సహేతుకవిపాకచిత్తానిపి గహితానీతి వేదితబ్బాని.

౫౭౪. ‘‘**ఇన్ద్రియ** ...పే.... **ఇమస్సానన్తరం ఉప్పజ్జమానానీ**’’తి వుత్తం తేసం ఞాణానం కామావచరత్తా. ఇతరేసం మహగ్గతత్తా ‘‘**పరికమ్మానన్తరానీ**’’తి వుత్తం.

౫౭౭. ఆహితో అహం మానో ఏత్థాతి అత్తా, సో ఏవ భవతి ఉప్పజ్జతి, న పరపరికప్పితో వియ నిచ్చోతి **అత్తభావో**. అత్తాతి వా దిట్ఠిగతికేహి గహేతబ్బాకారేన భవతి పవత్తతీతి **అత్తభావో**.

కిరియాబ్యాకతకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

చిత్తుప్పాదకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

၂. రూపకణ్డం

ఉద్దేసవణ్ణనా

కేనచీతి రూపేన వా అరూపేన వా. చిత్తుప్పాదేన తావ రూపస్స సమయవవత్థానం న సక్కా కాతుం అబ్యాపితాయ అనేకన్తికతాయ చాతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ''**అచిత్తసముట్ఠానసబ్భావతో**''తిఆదిమాహ. తత్థ అచిత్తసముట్ఠానం రూపం చిత్తస్స తీసు ఖణేసు ఉప్పజ్జతీతి ఇమస్మిం తావ వాదే చిత్తుప్పత్తిసమయేన రూపూపపత్తిసమయస్స వవత్థానం మా హోతు, చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణేయేవ సబ్బమ్పి రూపం ఉప్పజ్జతీతి ఇమస్మిం పన వాదే కథన్తి? ఏత్థాపి అచిత్తసముట్ఠానం రూపం చిత్తేన సహుప్పాదేపి అనిన్ద్రియబద్ధరూపం వియ అచిత్తపటి బన్ధుప్పాదతాయ న చిత్తేన వవత్థాపేతబ్బసమయన్తి వుత్తం ''**అచిత్తసముట్ఠానసబ్భావతో**''తి. తేన చిత్తుప్పాదేన రూపస్స సమయవవత్థానం న బ్యాపీతి దస్సేతి. అనేకచిత్తసముట్ఠానతాయ వవత్థానాభావతోతి సమ్బన్ధో. నియతే హి సముట్ఠాపకచిత్తే చిత్తసముట్ఠానరూపస్స సియా వవత్థానన్తి.

కేసఞ్చీతి కామావచరకుసలాదీనం. **కత్థచీ**తి ఆరుప్పే. **కేసఞ్చీ**తి వా కేసఞ్చి పఞ్చవోకారవిపాకానం. **కత్థచీ**తి పటిసన్ధిక్ఖణే చరిమక్ఖణే చ. "తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీ"తిఆదినా (ధ. స. ౧) చిత్తసహభావినం ఏవ చిత్తేన సమయవవత్థానం కతన్తి వుత్తం ''**అచిత్తసహభుభావతో**''తి. **తేస**న్తి ఉపాదారూపానం. యో యస్స సహభావేన ఉపకారకో, సో ఏవ తస్స సమయవవత్థాపకభావేన వుత్తోతి ఆహ ''**సహజాత...పే.... త్తనతో**''తి. **నాపి మహాభూతేహీ**తిఆదినా వవత్థానాభావమేవ దస్సేతి. **కేసఞ్చీ**తి అకమ్మజాదీనం. **కేహిచీ**తి కమ్మజాదీహి. **పవత్తితో**తి పవత్తనతో. **సహా**తి ఏకస్మిం కాలే. **అభావా**తి నియోగతో అభావా.

విఞ్ఞత్తి ...పే.... న సక్కా వత్తుం మహాభూతేహి సమయవవత్థానే కరియమానే తేహి అయావభావితతాయాతి అధిప్పాయో. **ఏకస్మిం కాలే**తిఆదినాపి మహాభూతేహి సమయనియమనే వవత్థానాభావమేవ విభావేతి. "తథా విభజనత్థ"న్తి, "అవిభత్తం అబ్యాకతం అత్థీతి దస్సేతు"న్తి చ ఇమేసం పదానం "విభత్తం అవిభత్తఞ్చ సబ్బం సఙ్గణ్హన్తో ఆహా"తి ఇమినా సమ్బన్ధో. సమయవవత్థానం కత్వా నిద్దిసియమానస్స నిప్పదేసతాయ అసమ్భవతో ఏకదేసం నిద్దిసిత్వా సామఞ్ఞేన నిగమనం యుత్తం, అకత్వా పన సమయవవత్థానం సరూపతో నిద్దిసనేన తథాతి ఇమమత్థం ఆహ ''**సమయవవత్థానేనా**''తిఆదినా. **అవిభత్తే**తి విపాకకిరియాబ్యాకతం వియ న పుబ్బే విభత్తే. **విభజితబ్బే**తి భేదవన్తతాయ విభజనారహే. **దస్సితే**తి ఉద్దిసనవసేన దస్సితే. వుత్తమేవత్థం విత్థారతరేన దస్సేతుం ''**ఏత్థ పనా**''తిఆదిమాహ.

విపాకాదిధమ్మానం నయనం నయో, సోవ దస్సనన్తి నయదస్సనం. "దేసనా"తి వుత్తం **హేట్ఠా గహణమేవ నయదస్సన**న్తి. దుతియవికప్పే పన కామావచరాదిభావేన నీయతీతి నయో, కిరియాబ్యాకతం. తస్స దస్సనం నయదస్సనన్తి యోజేతబ్బం. దుకాదీసు నిద్దేసవారే చ హదయవత్థునో అనాగతత్తా తం అగ్గహేత్వా పఠమవికప్పో వుత్తో, ఏకకే పన వత్థుపి గహితన్తి ''**హదయవత్థుఞ్చా**''తి దుతియవికప్పో వుత్తం. కిం పన కారణం దుకాదీసు నిద్దేసవారే చ హదయవత్థు న గహితన్తి? ఇతరవత్థూహి అసమానగతికత్తా దేసనాభేదతో చ. యథా హి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని ఏకన్తతో చక్ఖాదినిస్సయాని, న ఏవం మనోవిఞ్ఞాణం ఏకన్తతో హదయవత్థునిస్సయం, నిస్సితముఖేన చ వత్థుదుకాదిదేసనా పవత్తా.

యమ్పి ఏకన్తతో హదయవత్థునిస్సయం, తస్స వసేన "అత్థి రూపం మనోవిఞ్ఞాణస్స వత్థూ"తిఆదినా దుకాదీసు వుచ్చమానేసుపి తదనుకూలఆరమ్మణదుకాదయో న సమ్భవన్తి. న హి "అత్థి రూపం మనోవిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణం, అత్థి రూపం న మనోవిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణ"న్తిఆదినా సక్కా వత్తున్తి వత్థారమ్మణదుకదేసనా భిన్నగతికా సియుం, సమానగతికా చ తా దేసేతుం భగవతో అజ్ఝాసయో. ఏసా హి భగవతో దేసనా పకతి. తేనేవ హి **నిక్ఖేపకణ్డే** చిత్తుప్పాదవిభాగేన అవుచ్చమానత్తా అవితక్కావిచారపదవిస్సజ్జనే విచారోతి వత్తుం న సక్కాతి అవితక్కవిచారమత్తపదవిస్సజ్జనే లబ్భమానోపి వితక్కో న ఉద్ధటో, అఞ్ఞథా వితక్కో చాతి వత్తబ్బం సియాతి. ఏవం ఇతరవత్థూహి అసమానగతికత్తా దేసనాభేదతో చ దుకాదీసు ఉద్దేసే న గహితం. ఉద్దిట్ఠస్సేవ హి నిద్దిసనతో నిద్దేసేపి న గహితం హదయవత్థూతి వదన్తి.

చక్ఖాదిదసకా సత్తాతి చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయఇత్థిభావపురిసభావదసకా సత్త, ఏకసన్తానవసేన వా చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయభావవత్థుదసకా సత్త. నిబ్బానస్స అసతిపి పరమత్థతో భేదే పరికప్పితభేదోపి భేదోయేవ వోహారవిసయేతి కత్వా **సోపాదిసేసాది**భేదో వుత్తో.

౨౮౪. కిఞ్చాపి అఞ్ఞత్థ కుక్కుటణ్డసణ్ఠానే పరిమణ్డల-సద్దో దిస్సతి, చక్కసణ్ఠానతా పన వట్టసణ్ఠానే చక్కవాళే వుచ్చమానో పరిమణ్డల-సద్దో వట్టపరియాయో సియా. అనేకత్థా హి సద్దాతి అధిప్పాయేనాహ "**వట్టం పరిమణ్డల**"న్తి. ఏత్థ చ సినేరుయుగన్ధరాదీనం సముద్దతో ఉపరిఅధోభాగానం వసేన ఉబ్బేధో వుత్తో, ఆయామవిత్థారేహిపి సినేరు చతురాసీతియోజనసహస్సపరిమాణోవ. యథాహ "సినేరు, భిక్ఖవే, పబ్బతరాజా చతురాసీతి యోజనసహస్సాని ఆయామేన, చతురాసీతి యోజనసహస్సాని విత్థారేనా"తి (అ. ని. ౭.౬౬). సినేరుం పాకారపరిక్ఖేపవసేన పరిక్ఖిపిత్వా ఠితా యుగన్ధరాదయో, సినేరుయుగన్ధరాదీనం అన్తరేపి సీతసముద్దా నామ. "తే విసాలతో యథాక్కమం సినేరుఆదీనం అచ్చుగ్గమనసమానపరిమాణా"తి వదన్తి.

కోటిసతసహస్సచక్కవాళస్సేవ ఆణాఖేత్తభావో దససహస్సచక్కవాళస్స జాతిఖేత్తభావో వియ ధమ్మతావసేనేవ వేదితబ్బో. వికప్పసమానసముచ్చయవిభావనేసు వియ అవధారణే అనియమే చ **వా**-సద్దో వత్తతీతి తథా యోజనా కతా. అనేకత్థా హి నిపాతాతి. తత్థ అనేకన్తికత్థో **అనియమత్థో**.

సీలాదివిసుద్ధిసమ్పాదనేన, చతుధాతువవత్థానవసేనేవ వా మహాకిచ్చతాయ **మహన్తేన వాయామేన**. సతిపి లక్ఖణాదిభేదే ఏకస్మిం ఏవ కాలే ఏకస్మిం సన్తానే అనేకసతసహస్సకలాపవుత్తితో మహన్తాని బహూని భూతాని పరమత్థతో విజ్జమానానీతి వా **మహాభూతాని** యథా "మహాజనో"తి. ఏవన్తి "ఉపాదాయ పవత్త"న్తి అత్థే సతి **పటిచ్చసముప్పన్నతా వుత్తా హోతి** పచ్చయసమ్భూతతాదీపనతో. **ఉపాదాయతీతి** ఉపాదాయతి ఏవాతి అధిప్పాయో. తేనేవాహ "**ఏకన్తనిస్సితస్సా**"తి. "**భవతి హి నిస్సయరూపానం సామిభావో**"తి ఆధారాధేయ్యసమ్బన్ధవచనిచ్ఛాయ అభావే ఆధారభూతోపి అత్థో సంసామిసమ్బన్ధవచనిచ్ఛాయ సామిభావేన వుచ్చతి యథా "రుక్ఖస్స సాఖా"తి అధిప్పాయో.

తివిధరూపసఙ్గహవణ్ణనా

౨౮౭. **విఞ్ఞత్తిదుకో చాతి చ**-సద్దేన చిత్తసహభుచిత్తానుపరివత్తిదుకాపి సఙ్గహితాతి వేదితబ్బా. **సక్కా హి ఏతేన నయేన...పే.... విఞ్ఞాతు**న్తి ఏత్థ పఞ్చవీసాయ తావ వత్థుదుకేసు పరమదుకపఞ్చకాదయో చుద్దసహిపి పకిణ్ణకదుకేహి

అవసిట్ఠేహి వత్థుదుకేహి పఞ్చవీసాయ ఆరమ్మణదుకేహి పఞ్చహి బాహిరాయతనదుకేహి రూపధాతుదుకాదీహి పఞ్చహి ధాతుదుకేహి పచ్ఛిమకేహి తీహి ఇన్ద్రియదుకేహి ద్వాదసహిపి సుఖుమరూపదుకేహి పఠమాదివజ్జేహి అవసిట్ఠేహి ఆయతనధాతుఇన్ద్రియదుకేహి చ యోజనం గచ్ఛన్తి. పఞ్చవీసాయ పన ఆరమ్మణదుకేసు పురిమకో దుకపఞ్చకో ఉపాదిన్నఉపాదిన్నుపాదానియసనిదస్సనచిత్తసముట్ఠానచిత్తసహభుచిత్తానుపరివత్తిదుకవజ్జేహి పకిణ్ణకదుకేహి సబ్బేహిపి వత్థుదుకేహి రూపాయతనరూపధాతుదుకవజ్జేహి ఆయతనధాతుదుకేహి సబ్బేహిపి ఇన్ద్రియదుకసుఖుమరూపదుకేహి యోజనం గచ్ఛతి. దుతియదుకపఞ్చకాదీసు యథాక్కమం సద్దాయతనసద్దధాతుదుకాదయో యోజనం న గచ్ఛన్తి, రూపాయతనరూపధాతుదుకాదయో గచ్ఛన్తి. పకిణ్ణకదుకేసు సనిదస్సనదుకఞ్చాతి అయమేవ విసేసో. యథా చ వత్థుదుకేసు, ఏవం చక్ఖాయతనచక్ఖుధాతుచక్ఖున్ద్రియాదిదుకపఞ్చకేసు. యథా చ ఆరమ్మణదుకేసు, ఏవం రూపాయతనరూపధాతుఆదిదుకపఞ్చకేసు తికయోజనా. ఇత్థిన్ద్రియపురిసిన్ద్రియజీవితిన్ద్రియదుకా సుఖుమరూపదుకా చ సబ్బేహిపి దుకేహి యోజనం గచ్ఛన్తీతి ఏవం తావ తికయోజనా వేదితబ్బా. నను చాయమ్పి యోజనా భగవతా న దేసితాతి న కాతబ్బాతి? నయిదం ఏకన్తికం. కస్మా? భగవతా దిన్ననయేన యోజనాపి భగవతోయేవ దేసనా. తథా హి వుత్తం **మాతికావణ్ణనాయం** (ధ. స. అట్ఠ. ౧-౬) ‘‘హేతూ చేవ ధమ్మా అహేతుకా చాతి ఇదమ్పి సమ్భవతీ’’తిఆది. సమ్భవో హి గహణస్స కారణన్తి చ.

తివిధరూపసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చతుబ్బిధాదిరూపసఙ్గహవణ్ణనా

౫౮౬. చిత్తతో ఏవ సముట్ఠాతీతి చిత్తసముట్ఠానన్తి ఇమమేవ అత్థం గహేత్వా ‘‘**విఞ్ఞత్తిదుకాదీహి సమానగతికో చిత్తసముట్ఠానదుకో**’’తి వుత్తం . వినివత్తితే హి సామఞ్ఞే యం రూపం జనకపచ్చయేసు చిత్తతో సముట్ఠాతి, తం చిత్తతో ఏవ సముట్ఠాతీతి. **విఞ్ఞత్తిదుకాదీహీతి ఆది**-సద్దేన చిత్తసహభుచిత్తానుపరివత్తిదుకే సఙ్గణ్హాతి. **లబ్భమానోతి** యం తం రూపం ఉపాదా, తం అత్థి చిత్తసముట్ఠానం, అత్థి న చిత్తసముట్ఠానం. యం తం రూపం నుపాదా, తం అత్థి చిత్తసముట్ఠానం, అత్థి న చిత్తసముట్ఠానన్తి ఏవం లబ్భమానో. **సనిదస్సనదుకాదీనన్తి ఆది**-సద్దేన సప్పటిఘమహాభూతదుకాదయో సఙ్గణ్హాతి. **తేనాతి** చిత్తసముట్ఠానదుకేన. **తస్సాతి** చిత్తసముట్ఠానదుకస్సేవ. **అఞ్ఞే పనాతి** విఞ్ఞత్తిచిత్తసముట్ఠానచిత్తసహభుచిత్తానుపరివత్తిదుకేహి అఞ్ఞేపి పకిణ్ణకదుకా.

సద్దాయతనస్స ఏకన్తతో అనుపాదిన్నత్తా ‘‘**సోతసమ్ఫస్సారమ్మణదుకాదయో వజ్జేత్వా**’’తి వుత్తం. **చతుక్కా లబ్భన్తీతి** యం తం రూపం ఉపాదిన్నం, తం అత్థి చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స ఆరమ్మణం, అత్థి చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స నారమ్మణం. యం తం రూపం అనుపాదిన్నం, తం అత్థి చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స ఆరమ్మణం, అత్థి చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స నారమ్మణన్తి ఏవమాదయో సబ్బారమ్మణబాహిరాయతనాదిలబ్భమానదుకేహి యోజనాయం చతుక్కా లబ్భన్తీతి సమ్బన్ధో. **అవసేసేహీతి** ఆరమ్మణబాహిరాయతనరూపధాతుదుకాదితో లబ్భమానదుకేహీతి వుత్తదుకరాసితో అవసేసేహి. **తేసన్తి** ఉపాదిన్నఉపాదిన్నుపాదానియచిత్తసముట్ఠానదుకానం. **అఞ్ఞేసన్తి** ఉపాదిన్నదుకాదితో అఞ్ఞేసం ఉపాదాదుకాదీనం. **వత్థుదుకాదీహీతి ఆది**-సద్దేన చక్ఖాయతనదుకాదయో సఙ్గణ్హాతి. ఏత్థాపి అవసేసేహి తేసం అఞ్ఞేసఞ్చ యోజనాయ చతుక్కా న లబ్భన్తీతి సమ్బన్ధో.

చతుబ్బిధాదిరూపసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపవిభత్తి

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౫౯౪. పథవీఆదీనం ధమ్మానం రుప్పనసభావో వియ న హేతుఆదిభావోపి సాధారణోతి న హేతూసు విభజితబ్బోతి వుత్తం ‘‘**అవిజ్జమానవిభాగస్సా**’’తి. తస్స పన విభాగాభావదస్సనసరూపదస్సనమేవ నిద్దేసో. ఏవఞ్చ కత్వా నిబ్బానస్సపి విభాగరహితత్తా ‘‘అసఙ్ఖతా ధాతూ’’తి ఏత్తకమేవ నిద్దేసవసేన వుత్తం.

యదిపి హినోతి ఏతేన పతిట్ఠాతి కుసలాదికో ధమ్మోతి అలోభాదయో కేవలం హేతుపదవచనీయా, కారణభావసామఞ్ఞతో పన మహాభూతాదయోపి హేతు-సద్దాభిధేయ్యాతి మూలట్ఠవాచినా దుతియేన **హేతు**-సద్దేన విసేసేత్వా ఆహ ‘‘**హేతుహేతూ**’’తి. సుప్పతిట్ఠితభావసాధనతో కుసలాదిధమ్మానం మూలత్థేన ఉపకారకధమ్మా ‘‘తయో కుసలహేతూ’’తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౦౫౯-౧౦౬౦) పట్ఠానే చ తేయేవ ‘‘హేతుపచ్చయో’’తి వుత్తాతి ఆహ ‘‘**మూలహేతు పచ్చయహేతూతి వా అయమత్థో**’’తి. హినోతి ఏతేన, ఏతస్మా వా ఫలం పవత్తతీతి హేతు, పటిచ్చ ఏతస్మా ఏతి పవత్తతీతి పచ్చయోతి ఏవం **హేతుపచ్చయ**-సద్దానం అనానత్థతం సన్ధాయ హేతుసద్దపరియాయభావేన **పచ్చయ**-సద్దో వుత్తోతి ఆహ ‘‘**హేతుపచ్చయసద్దానం సమానత్థత్తా**’’తి. భూతత్తయనిస్సితాని చ మహాభూతాని చతుమహాభూతనిస్సితం ఉపాదారూపన్తి సబ్బమ్పి రూపం సబ్బదా సబ్బత్థ సబ్బాకారం చతుమహాభూతహేతుకం మహాభూతాని చ అనామట్ఠభేదాని సామఞ్ఞతో గహితానీతి వుత్తం ‘‘**రూపక్ఖన్ధస్స హేతూ**’’తి.

కమ్మసమాదానానన్తి సమాదానానం కమ్మానం, సమాదియిత్వా కతకమ్మానం వా. **అఞ్ఞేసు పచ్చయేసు** విపాకస్స తణ్హావిజ్జాదీసు.

> ‘‘అట్ఠానమేతం, భిక్ఖవే, అనవకాసో, యం కాయదుచ్చరితస్స ఇట్ఠో కన్తో మనాపో విపాకో నిబ్బత్తేయ్య, నేతం ఠానం విజ్జతి. ఠానఞ్చ ఖో ఏతం, భిక్ఖవే, విజ్జతి, యం కాయదుచ్చరితస్స అనిట్ఠో అకన్తో అమనాపో విపాకో నిబ్బత్తేయ్య. ఠానమేతం విజ్జతి. వచీ…పే॰… మనో…పే॰… విజ్జతి…పే॰… అట్ఠానమేతం, భిక్ఖవే, అనవకాసో, యం కాయసుచరితస్స అనిట్ఠో అకన్తో అమనాపో విపాకో నిబ్బత్తేయ్యా’’తి (మ॰ ని॰ ౩.౧౩౧; విభ॰ ౮౦౯),

‘‘కమ్మం సత్తే విభజతి, యదిదం హీనపణీతతాయా’’తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౮౯) – ఏవమాదివచనతో కమ్మం విపాకస్స ఇట్ఠానిట్ఠతం నియమేతీతి ఆహ ‘‘**ఇట్ఠానిట్ఠవిపాకనియామకత్తా**’’తి. **గతిఉపధికాలపయోగసమ్పత్తివిపత్తియోయేవ ఠానం** విపాకస్స ఓకాసభావతో. న హి తేహి వినా కోచి విపాకో నిబ్బత్తతీతి. యథావుత్తట్ఠానే సతి అధిగన్తబ్బం ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణం ‘‘**గతి…పే॰… నిప్ఫాదిత**’’న్తి వుత్తం. విపాకస్స ఆరమ్మణేన వినా అభావతో ఆరమ్మణమ్పి తస్స పధానం కారణం. **అనఞ్ఞసభావతో**తి హేతుఆదిసభావాభావతో.

రుప్పనం రూపం. తం అస్స అత్థీతి ఏత్థ "అస్సా"తి వుచ్చమానో పథవీఆదిఅత్థోయేవ రుప్పతీతిపి వుచ్చతీతి ఆహ "**రుప్పనలక్ఖణయుత్తస్సేవ రూపీరూపభావతో**"తి. **ఏతం సభావన్తి** ఏతం ఉప్పన్నభావే సతి ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యసభావం రూపే నియమేతి రూపస్సేవ తంసభావత్తా. **న రూపం ఏతస్మిన్తి** కాలభేదవసేన అతంసభావస్సపి రూపస్స అత్థితాయ న రూపం తత్థ నియన్తబ్బన్తి దస్సేతి. **అత్థి హీతి**ఆదినా తత్థ రూపస్సేవ నియన్తబ్బతాభావంయేవ వివరతి. **ఏతమేవాతి**ఆదినా ఉద్దేసేన నిద్దేసం సంసన్దేతి. ఏత్థ ఏతమేవ రూపే యథావుత్తసభావం నియమేతబ్బం నిద్దేసే **ఏవ**-సద్దేన నియమేతి అవధారేతీతి అత్థో. **యథావుత్తో నియమోతి** ఉప్పన్నభావే సతి ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యభావో నియన్తబ్బతాయ "నియమో"తి వుత్తో, సో రూపే అత్థి ఏవ రూపస్సేవ తంసభావత్తా. విసిట్ఠకాలస్స వుత్తప్పకారం అవధారణంయేవ వా యథావుత్తో నియమో, సో రూపే అత్థియేవ సమ్భవతియేవ, న అరూపే వియ న సమ్భవతీతి అత్థో దట్ఠబ్బో. **కాలభేదన్తి** కాలవిసేసం. **అనామసిత్వాతి** అగ్గహేత్వా. **తం సబ్బన్తి** అనామట్ఠకాలభేదం తతోయేవ అరూపేహి సమానవిఞ్ఞేయ్యసభావం సబ్బం రూపం. **ఉప్పన్నన్తి** ఏతేన కాలభేదామసనేన విసేసేతి "**ఉప్పన్నం...పే.... మేవా**"తి.

వత్తమానకాలికం సబ్బం రూపం దిట్ఠసుతముతవిఞ్ఞాతసభావం, తం యథాసకం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యసభావమేవ, న తేహి అవిఞ్ఞేయ్యం. నాపి ఉప్పన్నమేవ ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యసభావం ఏకన్తలక్ఖణనియమాభావాపత్తితోతి ఏవం అవిపరీతే అత్థే విభావితేపి చోదకో అధిప్పాయం అజానన్తో "**నను ఏవ**"న్తిఆదినా సబ్బస్స సబ్బారమ్మణతాపత్తిం చోదేతి. ఇతరో "**రూపం సబ్బం సమ్పిణ్డేత్వా**"తిఆదినా అత్తనో అధిప్పాయం విభావేతి. ఏత్థ **ఏకీభావేన గహేత్వాతి** ఇదం "సమ్పిణ్డేత్వా"తి ఏతస్స అత్థవచనం. ఏకన్తలక్ఖణం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యసభావోయేవ. ఇదం వుత్తం హోతి – కిఞ్చాపి పఞ్చన్నం విఞ్ఞాణానం విసయన్తరే అప్పవత్తనతో న సబ్బస్స సబ్బారమ్మణతా, సబ్బస్సపి పన రూపస్స ఛవిఞ్ఞాణారమ్మణభావతో యథాసకం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యతాయ ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యతావ అత్థి, తం ఏకతో సఙ్గహణవసేన గహేత్వా "ఉప్పన్నం సబ్బం రూపం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్య"న్తి వుత్తం యథా "అభిఞ్ఞాప్పత్తం పఞ్చమజ్ఝానం ఛళారమ్మణం హోతీ"తి. యథా హి దిబ్బచక్ఖుదిబ్బసోతాదిఅభిఞ్ఞాప్పత్తస్స పఞ్చమజ్ఝానస్స విసుం అసబ్బారమ్మణత్తేపి ఏకన్తలక్ఖణవసేన ఏకీభావేన గహేత్వా ఆరమ్మణవసేన పఠమజ్ఝానాదితో విసేసం దస్సేతుం "అభిఞ్ఞాప్పత్తం పఞ్చమజ్ఝానం ఛళారమ్మణం హోతీ"తి వుచ్చతి, ఏవం అరూపతో రూపస్స విసయవసేన విసేసం దస్సేతుం "**ఉప్ప ...పే.... విఞ్ఞేయ్య**"న్తి వుత్తన్తి. ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యభావో రూపే నియమేతబ్బో, న పన రూపం తస్మిం నియమేతబ్బం, అనియతదేసో చ ఏవ-సద్దోతి **అట్ఠకథాయం** (ధ. స. అట్ఠ. ౫౯౪) "పచ్చుప్పన్నరూపమేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీహి ఛహి వేదితబ్బ"న్తి వుత్తం. "పచ్చుప్పన్నరూపమేవా"తిఆదినా తత్థ దోసమాహ. **తస్మాతి** యస్మా పాళియం విఞ్ఞేయ్యమేవాతి ఏవ-సద్దో వుత్తో, న చ తస్స అట్ఠానయోజనేన కాచి ఇట్ఠసిద్ధి, అథ ఖో అనిట్ఠసిద్ధియేవ సబ్బరూపస్స ఏకన్తలక్ఖణనియమాదస్సనతో, తస్మా. యథారుతవసేనేవ నియమే గయ్హమానే ఉప్ప...పే.... పత్తి నత్థి, తతో చ సోతపతితతాయపి పయోజనం నత్థీతి. **వుత్తనయేనాతి** "అరూపతో విధుర"న్తిఆదినా వుత్తనయేన.

ఞాణస్స వా ఉత్తరస్స పురిమఞాణం వత్థుకారణన్తి **ఞాణవత్థు**. "సజాతీ"తి ఏత్థ స-కారో సమానసద్దత్థోతి దస్సేతుం "**సమానజాతికాన**"న్తి వుత్తం. సమానజాతితా చ సమ్మావాచాదీనం సీలనత్థో ఏవ. ఏతేన సమానసభావతా సజాతిసఙ్గహోతి వేదితబ్బో. ఆరమ్మణే చేతసో అవిక్ఖేపప్పవత్తియా ఉపట్ఠానుస్సాహనాని వియ తేసం అవిక్ఖేపోపి అతిసయేన ఉపకారకోతి "**అఞ్ఞమఞ్ఞోపకారవసేనా**"తి వుత్తం. తేసేవ విజ్జమానేసుపి అఞ్ఞేసు సహజాతధమ్మేసు ఏతేసంయేవ సమాధిక్ఖన్ధసఙ్గహో

దస్సితో. యం పన **సచ్చవిభఙ్గవణ్ణనాయం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౧౮౯) **విసుద్ధిమగ్గాదీసు** (విసుద్ధి॰ ౨.౫౮౪) చ "వాయామసతియో కిరియతో సఙ్గహితా"తి వుత్తం, తం అసమాధిసభావతం తేసం సమాధిస్స ఉపకారకత్తఞ్చ సన్ధాయ వుత్తం. తేనేవ చ తత్థ "సమాధియేవేత్థ సజాతితో సమాధిక్ఖన్ధేన సఙ్గహితో"తి (విసుద్ధి॰ ౨.౫౮౪; విభ॰ అట్ఠ॰ ౧౮౯) వుత్తం. ఇధ పన **సజాతిసఙ్గహో**తి సమాధితదుపకారకధమ్మానం ఉప్పత్తిదేసవసేన సఙ్గహో వుత్తోతి. అవిరాధేత్వా విసయసభావావగ్గహణం **పటివేధో, అప్పనా** చ ఆరమ్మణే దళ్హనిపాతో తదవగాహోయేవాతి "**పటివేధసదిసం కిచ్చ**"న్తి వుత్తం. అథ వా ఆరమ్మణపటివేధస్స తదాహననపరియాహననమనుగుణతాయ సమానన్తి పఞ్ఞావితక్కానం కిచ్చసరిక్ఖతా వుత్తా.

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకనిద్దేసో

ఉపాదాభాజనీయవణ్ణనా

౫౯౬. సమన్తతో సబ్బసో దస్సనట్ఠేన చక్ఖు **సమన్తచక్ఖూ**తి ఇమమత్థం దస్సేతుం "**సబ్బసఙ్ఖతాసఙ్ఖతదస్సన**"న్తి వుత్తం. **ఏవమాదినా**తి ఏత్థ **ఆది**-సద్దో "దుక్ఖం పరిఞ్ఞేయ్యం పరిఞ్ఞాత"న్తి తీసుపి పదేసు పచ్చేకం యోజేతబ్బో. "ఇదం దుక్ఖన్తి మే, భిక్ఖవే, పుబ్బే అననుస్సుతేసు ధమ్మేసు చక్ఖుం ఉదపాది, ఞాణం ఉదపాదీ"తిఆదినా (మహావ॰ ౧౫; పటి॰ మ॰ ౨.౩౦) హి పాళి పవత్తాతి. **ఆకారేనా**తి ద్వాదసవిధేన ఆకారేన. **తమ్పి కామావచరం** విపస్సనాపచ్చవేక్ఖణఞాణభావతో. "ఞాణచక్ఖు సహఅరియమగ్గం విపస్సనాఞాణన్తిపి యుజ్జతీ"తి వదన్తి. అగ్గమగ్గేన పన సహ విపస్సనా పచ్చవేక్ఖణఞాణన్తి యుత్తం వియ దిస్సతి.

యథావుత్తే మంసపిణ్డే ససమ్భారే చక్ఖువోహారో సన్తానవసేన పవత్తమానే చతుసముట్ఠానికరూపధమ్మే ఉపాదాయ పవత్తోతి "**చతు...పే.... సమ్భారా**"తి వుత్తం. **సణ్ఠానన్తి వణ్ణాయతనమేవా**తి తేన తేన ఆకారేన సన్నివిట్ఠేసు మహాభూతేసు తంతంసణ్ఠానవసేన వణ్ణాయతనస్స విఞ్ఞాయమానత్తా వుత్తం, న వణ్ణాయతనస్సేవ సణ్ఠానపఞ్ఞత్తియా ఉపాదానత్తా. తథా హి అన్ధకారే ఫుసిత్వాపి సణ్ఠానం విఞ్ఞాయతీతి. తథా చ వక్ఖతి "దీఘాదీని ఫుసిత్వాపి సక్కా జానితు"న్తి, (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౬౧౬) "దీఘాదిసన్నివేసం భూతసముదాయం నిస్సాయా"తి (ధ॰ స॰ మూలటీ॰ ౬౧౬) చ. **తేసం** సమ్భవసణ్ఠానానం ఆపోధాతువణ్ణాయతనేహి అనత్థన్తరభావేపి తేహి **విసుం వచనం తథాభూతానం** సమ్భవభూతానం సణ్ఠానభూతానఞ్చ. ఏతేన ఆపోధాతువణ్ణాయతనానం వసేన వత్తమానఅవత్థావిసేసో సమ్భవో సణ్ఠానఞ్చాతి అయమత్థో దస్సితో హోతి. తత్థ సమ్భవో చతుసముట్ఠానికో సోళసవస్సకాలే ఉప్పజ్జతి. తస్స రాగవసేన ఠానా చవనం హోతీతి వదన్తి. **అతథాభూతానం** తతో అఞ్ఞథాభూతానం. **యథావుత్తే** సమ్భారవత్థుసఙ్ఖాతే. **విజ్జమానత్తా**తి భియ్యోవుత్తివసేన వుత్తం. తథా హి ఖీణాసవానం బ్రహ్మానఞ్చ సమ్భవో నత్థీతి. ఆపోధాతువిసేసత్తా సమ్భవో ఆపోధాతుసమ్బన్ధీ ఆపోధాతుతన్నిస్సయనిస్సితోపి హోతీతి తస్స చతుధాతునిస్సితతాయ అవిరోధో వుత్తో.

ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానన్తి ఏత్థ "కలాపన్తరగతా ఉతుఆహారా అధిప్పేతా"తి వదన్తి. **అనేకకలాపగతభావం చక్ఖుస్స దస్సేతి** యతో ఉపద్దుతపటలే నిరాకరణేపి చక్ఖు విజ్జతీతి . **పటిఘట్టనం** విసయాభిముఖభావో నిఘంసపచ్చయత్తా. **నిఘంసో** నిస్సయభావాపత్తి. యతో చక్ఖాదినిస్సితా సఞ్ఞా "**పటిఘసఞ్ఞా**"తి వుచ్చతి.

అనేకత్థాతి ఇదం అవచనస్స కారణం, న హేతుకిరియాయ విఞ్ఞాయమానభావస్స. సో పన అపేక్ఖాసిద్ధితో ఏవ వేదితబ్బో. హేతుకిరియాపేక్ఖా హి ఫలకిరియాతి. **చక్ఖుం సఙ్గణ్హాతీతి** చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స నిస్సయభావానుపగమనేపి తంసభావానతివత్తనతో తస్సా సమఞ్ఞాయ తత్థ నిరుళ్హభావం దస్సేతి. దస్సనపరిణాయకట్ఠో చక్ఖుస్స ఇన్దట్ఠోయేవాతి "**యథా హి ఇస్సరో**"తిఆదినా ఇస్సరోపమా వుత్తా. చక్ఖువిఞ్ఞాణం దస్సనకిచ్చే పరిణాయన్తం చక్ఖు తంసహజాతే చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయోపి తత్థ పరిణాయతీతి వుచ్చతీతి "**తే ధమ్మే...పే.... పరిణాయతీ**"తి వుత్తం, న పన చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీనం దస్సనకిచ్చత్తా. అథ వా చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీనం ఇన్ద్రియపచ్చయభావేన ఉపకారకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం దస్సనకిచ్చే పరిణాయన్తం చక్ఖు తత్థ చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయోపి తదనువత్తకే పరిణాయతీతి అత్థాయం పరియాయోతి దస్సేన్తో ఆహ "**తే ధమ్మే...పే.... ణాయతీ**"తి. అనేకత్థత్తా ధాతూనం **చక్ఖతీతి** ఇమస్స "పరిణాయతి పకాసేతీ"తి చ అత్థా వుత్తా. సణ్ఠానమ్పి రూపాయతనమేవాతి "**సమవిసమాని రూపాని చక్ఖతీతి చక్ఖూ**"తి వుత్తం. తంద్వారికానం ఫస్సాదీనం ఉపనిస్సయపచ్చయభావో ఏవ **వళఞ్జనత్థో**.

౨౯౯. **తంద్వారికా...పే.... ఉప్పత్తి వుత్తాతి** చక్ఖువిఞ్ఞాణే ఉప్పన్నే సమ్పటిచ్ఛనాదీని బలవారమ్మణే జవనం ఏకన్తేన ఉప్పజ్జతీతి కత్వా వుత్తం. తథా చేవ హి అన్తరా చక్ఖువిఞ్ఞాణే వా సమ్పటిచ్ఛనే వా సన్తీరణే వా ఠత్వా నివత్తిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతీతి నిచ్ఛితం. **తేన పచ్చయేనాతి** తంపకారేన పచ్చయేన. **తంసదిసానన్తి** గరుం కత్వా అస్సాదనాదిప్పవత్తివిసేసరహితతాయ దస్సనసదిసానం మనోధాతుసన్తీరణవోట్ఠబ్బనానం. పఞ్చద్వారికజవనానం అస్సాదనాదితో అఞ్ఞథా గరుం కత్వా పవత్తి నత్థి రూపధమ్మవిసయత్తాతి "**అస్సాదనాభినన్దనభూతానీ**"తి ఏత్తకమేవ వుత్తం. మనోద్వారికజవనపిట్ఠివట్టకానమ్పి హి పఞ్చద్వారికజవనానం అస్సాదనాభినన్దనభావేన రూపం గరుం కత్వా పవత్తి నత్థీతి న సక్కా వత్తున్తి. రూపం ఆరమ్మణాధిపతి అకుసలస్సేవ హోతి. తథా హి **పట్ఠానే** "అబ్యాకతో ధమ్మో అకుసలస్స ధమ్మస్స అధిపతిపచ్చయేన పచ్చయో. ఆరమ్మణాధిపతి చక్ఖుం గరుం కత్వా అస్సాదేతి అభినన్దతీ"తిఆదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౪౧౬) రూపధమ్మోపి ఆరమ్మణాధిపతి విభత్తో. "అబ్యాకతో ధమ్మో అబ్యాకతస్స ధమ్మస్స అబ్యాకతో ధమ్మో కుసలస్సా"తి ఏత్థ పన ఫలనిబ్బానానేవ ఆరమ్మణాధిపతిభావేన విభత్తానీతి. గణనాయ చ "ఆరమ్మణఆరమ్మణాధిపతిఉపనిస్సయపురేజాతఅత్థిఅవిగతన్తి ఏక"న్తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౪౨) వుత్తం. యది కుసలస్సపి సియా, ద్వేతి వత్తబ్బం సియాతి. **తానీతి** యథావుత్తజవనాని పటినిద్దిట్ఠాని. **తంసమ్పయుత్తాని చాతి** జవనసమ్పయుత్తాని. **అఞ్ఞాని** చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీని. యది రూపస్స ఆరమ్మణపచ్చయభావమత్తం అధిప్పేతం, "తం రూపారమ్మణేతి ఏతేనేవ సిజ్ఝేయ్యా"తి ఏత్తకమేవ వదేయ్య. యస్మా పన రూపం తంద్వారికజవనానం పచ్చయవిసేసోపి హోతి, తస్మా తస్స విసేసస్స దీపనత్థం "ఆరబ్భా"తి వచనం వుత్తం సియాతి ఆహ "**ఆరమ్మణపచ్చయతో అఞ్ఞపచ్చయభావస్సపి దీపక**"న్తి.

౬౦౦. సోతవిఞ్ఞాణప్పవత్తియం సవనకిరియావోహారోతి సోతస్స సవనకిరియాయ కత్తుభావో సోతవిఞ్ఞాణస్స పచ్చయభావేనాతి వుత్తం "**సోతవిఞ్ఞాణస్స నిస్సయభావేన సుణాతీ**"తి. జీవితనిమిత్తమాహారరసో జీవితం, తస్మిం నిన్నతాయ తం అవ్హాయతీతి జివ్హాతి ఏవం సిద్ధేన జివ్హా-సద్దేన పకాసియమానా రసావ్హాయనసఙ్ఖాతా సాయనకిరియా లబ్భతీతి కత్వా వుత్తం "**జివ్హాసద్దేన విఞ్ఞాయమానా కిరియాసాయన**"న్తి. తథా చ వక్ఖతి "జీవితమవ్హాయతీతి జివ్హా"తి (విభ. అట్ఠ. ౧౫౪). **ఆయోతి** ఉప్పత్తిదేసో. పసాదకాయస్స కాయికానం దుక్ఖసుఖానం నిస్సయభావతో ఇతరేసం ఉపనిస్సయభావతో "**దుక్ఖదుక్ఖవిపరిణామదుక్ఖానం ఆయో**"తి వుత్తం. **బ్యాపితాయాతి** బ్యాపిభావే, బ్యాపిభావేన వా.

కాయప్పసాదభావోతి కాయప్పసాదసబ్భావో. **అనువిద్ధత్తా**తి అనుయుత్తభావతో, సంసట్ఠభావతోతి అత్థో. **తస్మా**తి యస్మా యావతా ఇమస్మిం కాయే ఉపాదిన్నకపవత్తం నామ అత్థి, సబ్బత్థ కాయాయతనం కప్పాసపటలే స్నేహో వియాతి వుత్తం, తస్మా. పణ్డరసభావా పసాదా ఆపాథగతం విసయం విఞ్ఞాణుప్పత్తిహేతుభావేన పకాసేన్తా వియ హోన్తీతి తేసం విసయావభాసనకిచ్చతా వుత్తా. **సమాననిస్సయాన**న్తి ఏకనిస్సయానం. అవినిబ్భుత్తేసు హి రూపరసాదీసు యంనిస్సయం రూపం, తంనిస్సయో ఏవ రసాదీతి. **అఞ్ఞమఞ్ఞసభావానుపగమేనా**తి లక్ఖణసఙ్కరాభావమాహ.

యస్మా పచ్చయన్తరసహితోయేవ చక్ఖుప్పసాదో రూపాభిహననవసేన పవత్తతి, న పచ్చయన్తరరహితో, తస్మా రూపాభిఘాతో హోతు వా మా వా హోతు, ఏవంసభావో సో రూపధమ్మోతి దస్సేతుం **''రూపాభిఘాతారహో''**తి వుత్తం యథా "విపాకారహసభావా కుసలాకుసలా"తి. విసయవిసయీనం అఞ్ఞమఞ్ఞం అభిముఖభావో అభిఘాతో వియాతి అభిఘాతో, సో రూపే చక్ఖుస్స , చక్ఖుమ్హి వా రూపస్స హోతీతి వుత్తం **''రూపే, రూపస్స వా అభిఘాతో''**తి. తేనేవాహ "యమ్హి చక్ఖుమ్హి అనిదస్సనమ్హి సప్పటిఘమ్హి రూపం సనిదస్సనం సప్పటిఘం పటిహఞ్ఞి వా"తి (ధ. స. ౫౯౭), "చక్ఖు అనిదస్సనం సప్పటిఘం రూపమ్హి సనిదస్సనమ్హి సప్పటిఘమ్హి పటిహఞ్ఞి వా"తి (ధ. స. ౫౯౮) చ ఆది. ఏత్థ చ తంతంభవపత్థనావసేన చక్ఖాదీసు అవిగతరాగస్స అత్తభావనిప్ఫాదకసాధారణకమ్మవసేన పురిమం చక్ఖులక్ఖణం వుత్తం, సుదూరసుఖుమాదిభేదస్సపి రూపస్స గహణసమత్థమేవ చక్ఖు హోతూతి ఏవం నిబ్బత్తితఆవేణికకమ్మవసేన దుతియం. ఏస నయో సేసేసుపి. అథ వా సతిపి పఞ్చన్నం పసాదభావసామఞ్ఞే సవిసయావభాసనసఙ్ఖాతస్స పసాదబ్యాపారస్స దస్సనవసేన పురిమం వుత్తం, పసాదకారణస్స సతిపి కమ్మభావసామఞ్ఞే అత్తనో కారణభేదేన భేదదస్సనవసేన దుతియం.

కామతణ్హాతి కామభవే తణ్హా. తథా రూపతణ్హా దట్ఠబ్బా. తస్స తస్స భవస్స మూలకారణభూతా తణ్హా తస్మిం తస్మిం భవే ఉప్పజ్జనారహాయతనవిసయాపి నామ హోతీతి **కామతణ్హాదీనం దట్ఠుకామతాదివోహారారహతా** వుత్తా. **దట్ఠుకామతా**తి హి దట్ఠుమిచ్ఛా రూపతణ్హాతి అత్థో. తథా సేసాసుపీతి. ఏత్థ చ దట్ఠుకామతాదీనం తంతంఅత్తభావనిబ్బత్తకకమ్మాయూహనక్ఖణతో సతి పురిమనిబ్బత్తియం వత్తబ్బం నత్థి. అసతిపి తస్స మగ్గేన అసముగ్ఘాతితభావేనేవ కారణన్తి దట్ఠబ్బం. యతో మగ్గేన అసముచ్ఛిన్నం కారణలాభే సతి ఉప్పజ్జిత్వా అత్తనో ఫలస్స కారణభావూపగమనతో విజ్జమానమేవాతి ఉప్పన్నఅత్థితాపరియాయేహి వుచ్చతి "అరియం అట్ఠఙ్గికం మగ్గం భావేన్తో అరియం అట్ఠఙ్గికం మగ్గం బహులీకరోన్తో ఉప్పన్నుప్పన్నే పాపకే అకుసలే ధమ్మే అన్తరాయేవ అన్తరధాపేతీ" (సం. ని. ౫.౧౫౭), "సన్తం వా అజ్ఝత్తం కామచ్ఛన్దం అత్థి మే అజ్ఝత్తం కామచ్ఛన్దోతి పజానాతీ"తి (దీ. ని. ౨.౩౮౨; మ. ని. ౧.౧౧౫) చ ఏవమాదీసు.

ఏత్థాహ – చక్ఖాదీనం ఇన్ద్రియానం కిం ఏకకమ్మునా ఉప్పత్తి, ఉదాహు నానాకమ్మునాతి? ఉభయథాపీతి పోరాణా. తత్థ నానాకమ్మునా తావ ఉప్పత్తియం చక్ఖాదీనం విసేసే వత్తబ్బం నత్థి కారణస్స భిన్నత్తా. ఏకకమ్మునా పన ఉప్పత్తియం తేసం కథం విసేసోతి? కారణస్స భిన్నత్తాయేవ. తంతంభవపత్థనాభూతా హి తణ్హా తంతంభవపరియాపన్నాయతనాభిలాసతాయ సయం విచిత్తరూపా ఉపనిస్సయభావేన తంతంభవనిబ్బత్తకకమ్మస్స విచిత్తభేదతం విదహతి. యతో తదాహితవిసేసం తం తథారూపసమత్థతాయోగేన అనేకరూపాపన్నం వియ అనేకం విసిట్ఠసభావం ఫలం నిబ్బత్తేతి. తథా చ వక్ఖతి "కమ్మమేవ నేసం విసేసకారణ"న్తి. న చేత్థ సమత్థతాభావతో అఞ్ఞం వేదితబ్బం కారణవిసేసేనాహితవిసేసస్స విసిట్ఠఫలనిప్ఫాదనయోగ్యతాభావతో. తథా హి సతి ఏకస్సపి కమ్మస్స అనేకిన్ద్రియహేతుతావిసేసయోగం ఏకమ్పి

కమ్మన్తిఆదినా యుత్తితో ఆగమతోపి పరతో సయమేవ వక్ఖతి. తథా చ ఏకస్సేవ కుసలచిత్తస్స సోళసాదివిపాకచిత్తనిబ్బత్తిహేతుభావో వుచ్చతి. లోకేపి ఏకస్సేవ సాలిబీజస్స పరిపుణ్ణాపరిపుణ్ణతణ్డులఫలనిబ్బత్తిహేతుతా దిస్సతి. కిం వా ఏతాయ యుత్తిచిన్తాయ, న చిన్తితబ్బమేవేతం. యతో కమ్మవిపాకో చక్ఖాదీని కమ్మవిపాకో చ సబ్బాకారతో బుద్ధానంయేవ కమ్మవిపాకఞాణఫలయుత్తానం విసయో, న అఞ్ఞేసం అతక్కావచరతాయ. తేనేవ చ భగవతా "కమ్మవిపాకో అచిన్తేయ్యో న చిన్తేతబ్బో, యో చిన్తేయ్య ఉమ్మాదస్స విఘాతస్స భాగీ అస్సా"తి (అ॰ ని॰ ౪.౭౭) ఆదీనవం దస్సేత్వా పటిక్ఖిత్తం. **ఆవిఞ్ఛనం పుగ్గలస్స విఞ్ఞాణస్స వా** తంనిన్నభావప్పత్తియా హేతుభావో.

సబ్బేసన్తి పదస్స పకరణతో పారిసేసతో వా లబ్భమానం అత్థవిసేసం అజానన్తో యథారుతవసేనేవ అత్థం గహేత్వా **''కో ఏత్థ విసేసో''**తిఆదినా చోదేతి. ఇతరో తేజాదీనం పచ్చేకం అధికభావే వియ ద్విన్నం తిణ్ణం వా అధికభావేపి యథావుత్తాధికభావేనేవ ఏకకాదివసేన లబ్భమానాయ ఓమత్తతాయపి కాయప్పసాదో న హోతీతి విఞ్ఞాయమానత్తా పకరణతో పారిసేసతో వా చతున్నమ్పి భూతానం సమభావేన కాయో హోతీతి అయమత్థో సిద్ధోతి సబ్బ-సద్దో ఇధ సమభావదీపకోతి దస్సేతుం **''ఇదం పనా''**తిఆదిమాహ. **ఇమమత్థం దీపేతీతి** చ యథావుత్తేన ఞాయేన "సబ్బేస"న్తి వచనతో అయమత్థో లబ్భతి, న తస్స వాచకత్తాతి దస్సేతి. తేనేవాహ **''అనువత్త...పే.... వసేన వుత్తత్తా''**తి. ఏకదేసాధికభావనివారణేనేవ హి ఏకదేసోమత్తతానివారణమ్పి విఞ్ఞాయతీతి. **ఏకదేసో** అవయవో. చతుధాతుసముదాయనిస్సయస్స హి పసాదస్స తదేకధాతుఅధికతా అవయవాధికతా హోతీతి.

"పురిమా చేత్థ ద్వేపి వాదినో నికాయన్తరియా"తి వదన్తి. ఆలోకాదిసహకారీకారణసహితానంయేవ చక్ఖాదీనం రూపాదిఅవభాసనసమత్థతా వివరస్స చ సోతవిఞ్ఞాణుపనిస్సయభావో గుణోతి తేసం లద్ధీతి అధిప్పాయేన **''తంతంభూతగుణేహీ''**తిఆది వుత్తం. తేజాదీనం వియ వివరస్స భూతభావాభావతో **''యథాయోగ''**న్తి వుత్తం. అథ వా రూపాదయో వియ వివరమ్పి భూతగుణోతి పరాధిప్పాయం దస్సేన్తో **''తంతంభూతగుణేహీ''**తి ఆహ. తేజస్స పన ఆలోకరూపేన, ఆకాససఙ్ఖాతస్స వివరస్స సద్దేన, వాయుస్స గన్ధేన, ఉదకస్స రసేన, పథవియా ఫోట్ఠబ్బేనాతి ఇమమత్థం సన్ధాయ **''యథాయోగం తంతంభూతగుణేహీ''**తి వుత్తం సియా. **రూపాదిగ్గహణేతి** రూపాదివిసయే చక్ఖువిఞ్ఞాణాదికే నిప్ఫాదేతబ్బేతి అత్థో. **ఉపకరితబ్బతోతి** సహకారీకారణభూతేహి యథావుత్తభూతగుణేహి చక్ఖాదీనం సకిచ్చకరణే ఉపకరితబ్బతో. **సభావేన సుయ్యమానస్సాతి** కేనచి అనుచ్చారియమానస్సేవ లబ్భమానత్తా వుత్తం. ఘట్టనం పన వినా వాయుసద్దోపి నత్థీతి. అథ వా వాయుమ్హి సద్దో సభావేన సుయ్యతీతి ఆపే రసో మధురోతి చ తస్స లద్ధియేవాతి దట్ఠబ్బం. **దుతియవాదిస్సపి నిగ్గహో హోతి** తస్సపి తేజాదిగుణా రూపాదయోతి ఏవంలద్ధికత్తా.

రూపాదివిసేసగుణేహీతి రూపాదివిసేసగుణయుత్తేహి. **తేజ...పే.... వాయూహీతి** సహాకాసేహి తేజాదిపరమాణూహి. **కప్పాసతో విసదిసాయాతి** కప్పాసపథవితో విసేసయుత్తాయ తతో అధికసామత్థియయుత్తాయాతి అధిప్పాయో. **తస్సాయేవాతి** కప్పాసపథవియాయేవ. యస్మా సా విజ్జమానానిపి అవిసేసభూతాని అత్థీతి గహేతుం అసక్కుణేయ్యభావేన అభిభవిత్వా ఠితా, తస్మా తస్సాయేవ గన్ధో అధికతరో భవేయ్యాతి అత్థో. అయఞ్చ సబ్బో ఉత్తరో "తస్స తస్స భూతస్స అధికతాయా"తిఆదినా **అట్ఠకథాయం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౬౦౦) వుత్తత్తా తథాగతానం వాదం సమ్పటిచ్ఛిత్వా వదన్తస్స కణాదస్స వసేన వుత్తో. "అత్తనో పన మతేన కణాదకపిలాదయో కేవలం పథవాదిద్రబ్యమేవాతిఆది లద్ధి. కణాదసాసనాయ అధిముత్తానం సాసనే అనవగాళ్హానం కేసఞ్చి అయం వాదో"తి చ వదన్తి. **ఏతస్సుభయస్సాతి** ఆసవగన్ధతో కప్పాసగన్ధో అధికో

సీతుదకవణ్ణతో ఉణ్హోదకవణ్ణో చ అధికోతి ఏతస్స ఉభయస్స. తేజాదిఅధికేసు చ సమ్భారేసు రూపాదీనం విసేసస్స అదస్సనతో న రూపాదయో తేజాదీనం విసేసగుణోతి సిద్ధన్తి ఆహ "**తదభా...పే.... త్తితా**"తి. తేన న రూపం తేజస్స విసేసగుణో ఏకన్తతో తేజాదికే సమ్భారే విసేసేన అదస్సనతో, యో యస్స విసేసగుణో, న సో తదధికే సమ్భారే ఏకన్తతో విసేసేన దిస్సతి యథా పథవీఅధికే సమ్భారే ఆపోధాతూతి దస్సేతి. ఏవం సేసేసుపి యథాయోగం యోజేతబ్బం. **కో పన వాదో నానాకలాపేతి** సభావతో నానత్తాభావేపి మూలకారణనానత్తవసేన అత్థి కోచి విసేసో అసఞ్ఞాతేతి దస్సేతి, యతో పరమరణాదికిరియాసమత్థతా నేసం కేసఞ్చియేవ దిస్సతీతి.

ఏకమ్పీతి పి-సద్దేన అనేకస్మిం వత్తబ్బమేవ నత్థీతి దస్సేతి. పఞ్చాయతనికత్తభావే పత్థనా యా దట్ఠుకామతాదిభావేన వుత్తా, తాయ నిప్ఫన్నం. ఏతేన కారణవిసేసేన ఫలవిసేసమాహ. **న హీతి**ఆదినా వుత్తమేవత్థం సమత్థయతి. **తన్తి** కమ్మం. **విసేసేనాతి** అత్తనో కారణేన ఆహితాతిసయేన . తేనేవ సోతస్స న హోతి పచ్చయో, తతో అఞ్ఞేనేవ పన హోతీతి అధిప్పాయో. తేన అనేకసభావేన కారణేన ఆహితవిసేసం ఏకమ్పి కమ్మం అనేకసభావం ఫలం నిప్ఫాదేతుం సమత్థం హోతీతి దస్సేతి. ఇదాని కమ్మస్స వుత్తప్పకారవిసేసాభావే దోసమాహ "**ఇన్ద్రియన్తరాభావప్పత్తితో**"తి. తస్సత్థో – కారణవిసేసాభావే ఫలవిసేసస్స అసమ్భవతో యం విసేసయుత్తం కమ్మం చక్ఖుస్స కారణం, తస్స తతో అఞ్ఞవిసేసాభావే తదఞ్ఞిన్ద్రియుప్పాదకతాపి న సియాతి సోతిన్ద్రియాదీనం తతో అనుప్పత్తి ఏవ సియా. ఏవమితరత్థాపి. **విసేసోతి** చేత్థ కమ్మస్స తంతంఇన్ద్రియుప్పాదనసమత్థతా అధిప్పేతా, సా చ పుబ్బే దస్సితసభావోవ.

అనేకాహి మహగ్గతచేతనాహి ఏకాయ వా పరిత్తచేతనాసహితాయ పటిసన్ధిక్ఖణే కటత్తారూపానం నిబ్బత్తీతి న సక్కా విఞ్ఞాతున్తి "**సబ్బేసం...పే.... విఞ్ఞాయతీ**"తి వుత్తం. ఇదాని తమేవ అసక్కుణేయ్యతం విత్థారతో దస్సేతుం "**నానాచేతనాయా**"తిఆది వుత్తం. తస్సాయం సఙ్ఖేపత్థో – "**పటిస...పే.... పచ్చయో**"తి ఏత్థ యది నానాకమ్మవసేన ఇన్ద్రియానం ఉప్పత్తి అధిప్పేతా, ఏవం సతి మహగ్గతకమ్మేన చ కామావచరకమ్మేన చ తంతంపటిసన్ధిక్ఖణే కటత్తారూపం ఉప్పన్నం సియా, న చేతం యుత్తం "మహగ్గతచేతనా కమ్మపచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౨.౧౨.౭౮) వుత్తత్తా. నాపి తంతంభవనియతరూపిన్ద్రియేహి వికలిన్ద్రియతా గతిసమ్పత్తియా ఓపపాతికయోనియం పటిసన్ధిక్ఖణే యుత్తా. అథ మహగ్గతాహి ఏవ నానాచేతనాహి నిబ్బత్తం, న చేకా పటిసన్ధి అనేకకమ్మనిబ్బత్తా హోతి. నిచ్ఛితఞ్హేతం సాకేతపఞ్హేనాతి. ఏవం ఏకేన మహగ్గతకమ్మునా చక్ఖున్ద్రియసోతిన్ద్రియహదయవత్థూనం ఉప్పత్తిఞాపకేన ఇమినా వచనేన పరిత్తకమ్మునాపి ఏకేన యథారహం అనేకేసం ఇన్ద్రియానం ఉప్పత్తి సిద్ధావాతి వుత్తం "**సిద్ధమేకేన కమ్మేన అనేకిన్ద్రియుప్పత్తి హోతీ**"తి.

సమ్పత్తోయేవ నామ సమ్పత్తికిచ్చకరణతోతి ఇమమత్థం దస్సేతుం "**పటి...పే.... నకతో**"తి వుత్తం. అతిసుఖుమభావతో మంసచక్ఖుఅగోచరేన రూపాయతనేన సమన్నాగతసఙ్ఘాతవుత్తితాయ చ "**వాయు వియా**"తి వుత్తం. **చిత్తసముట్ఠానం సద్దాయతనం సోతవిఞ్ఞాణస్స కదాచిపి ఆరమ్మణపచ్చయో న సియా** ధాతుపరమ్పరాయ ఘట్టేన్తస్స ఉతుసముట్ఠానత్తా. తేనాహ "**న హి...పే.... పజ్జతీ**"తి. **పట్ఠానే** (పట్ఠా॰ ౧.౧.౨) చ "సద్దాయతనం సోతవిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి అవిసేసేన వుత్తం.

నను చిరేన సుయ్యన్తీతి దూరే ఠితానం లహుకం సవనం నత్థి, తేసమ్పి వా లహుకం సవనేన దూరాసన్నభావానం విసేసో న సియాతి అధిప్పాయో. **న , దూ...పే.... తోతి** న దూరే ఠితేహి రజకాదిసద్దా చిరేన సోతవిఞ్ఞాణేన సుయ్యన్తి, సచే

సవనూపచారే నో సద్దో దూరే ఆసన్నే చ ఠితానం యథాభూతే ఆపాథగతే సద్దే మనోవిఞ్ఞాణసఞ్జాతతో గహణవిసేసతో చిరేన సుతో సీఘం సుతోతి అభిమానోతి అత్థో. ఏతమేవత్థం విత్థారతో దస్సేన్తో **''యథా హీ''**తిఆదిమాహ. **నిచ్ఛయ...పే... అభిమానో హోతి**, సోతవిఞ్ఞాణప్పవత్తి పన ఉభయత్థాపి సమానా, యస్మా **నో పన సద్దో...పే.... ఆగచ్ఛతీ**తి. యది ధాతుపరమ్పరాయ సద్దో నప్పవత్తతి, కథం పటిఘోసాదీనం ఉప్పత్తీతి ఆహ **''దూరే...పే.... పచ్చయో హోతీ''**తి. **ఉప్పత్తివసేన ఆగతానీ**తి ఏతేన రూపధమ్మాపి యత్థ ఉప్పజ్జన్తి, తత్థేవ భిజ్జన్తి, న దేసన్తరం సఙ్కమన్తీతి దస్సేతి. **ఘట్టనసభావానేవా**తి తేసం భూతానం సద్దసముప్పత్తిహేతుభావమాహ. **సోతపదేసస్సా**తి సోతదేసస్స, సోతదేసే ఠితస్సాతి అత్థో.

చక్ఖుమతో పుగ్గలస్స అజ్ఝాసయవసేనాతి చిత్రవిచిత్రరూపాయతనే యేభుయ్యేన సత్తానం చక్ఖుద్వారికజవనస్స అనుకడ్ఢనవసేన పవత్తిం సన్ధాయ వుత్తం. **కణ్ణకూపచ్ఛిద్దేయేవ పవత్తనతో**తి ఏతేన అధిట్ఠానతో బహిద్ధా ఇన్ద్రియం పవత్తీతి వాదం పటిసేధేతి. అధిట్ఠానదేసే ఏవ హి ఇన్ద్రియం వత్తతి తత్థ కిచ్చాదిప్పయోగదస్సనతో. సతిపి పనస్స బహిద్ధా వుత్తియం న విసయగ్గహణే సమత్థతా, అఞ్ఞథా అధిట్ఠానపిదహనేపి విసయగ్గహణం భవేయ్యాతి. **ఆరమ్మణగ్గహణహేతుతో చా**తి కణ్ణకూపచ్ఛిద్దేయేవ ఠత్వా ఆరమ్మణకరణస్స విఞ్ఞాణస్స వా హేతుభావతో.

తబ్బోహారేనాతి గన్ధగన్ధగ్గహణస్స సహచరితాయ గన్ధోపి తథా వుత్తోతి అధిప్పాయో. **గన్ధో పచ్చయో**తి గన్ధో సహకారీపచ్చయోతి అత్థో. ఖేళాదికో పచ్చయోతి యోజేతబ్బం. **తథా పథవీ**తి సహకారీపచ్చయన్తరభూతా అజ్ఝత్తికబాహిరా పథవీ ఆరమ్మణగ్గహణే పచ్చయోతి అత్థో. **ఆధారభూతా**తి తేజోవాయోధాతూనం ఆధారభూతా. **నిస్సయభూతాన**న్తి నిస్సయమహాభూతానం ఆపోతేజోవాయోధాతూనం. **సబ్బదా**తి ఉప్పీళనకాలే చ అనుప్పీళనకాలే చ. **తత్థా**తి చతురాసీతిపభేదే ఉపరిమకాయసఞ్ఞాతే రూపసమూహే. **వినిబ్భుజ్జితుం అసక్కుణేయ్యాన**న్తి ఇదం చక్ఖుదసకం ఇదం కాయదసకం ఇదం భావదసకన్తి ఏవం కలాపతోపి వినిబ్భుజ్జితుం అసక్కుణేయ్యానం.

౬౧౬. **దీఘాదీనం ఫుసిత్వా జానితబ్బతో**తి ఇదం దీఘాదీనం న కాయవిఞ్ఞాణగోచరత్తా వుత్తం, దీఘాదివోహారరూపాదీనం పన ఫోట్ఠబ్బం ఫుసిత్వా కాయవిఞ్ఞాణవీథియా పరతో పవత్తేన మనోవిఞ్ఞాణేనపి జానితబ్బత్తా వుత్తం. **దీఘాదిసన్నివేస**న్తి దీఘాదిసన్నివేసవన్తం. **ఏకస్మిం ఇతరస్స అభావా**తి ఛాయాతపానం ఆలోకన్ధకారానఞ్చ అసహట్ఠాయితం ఆహ. కథం పన ఆలోకో అన్ధకారం విధమతీతి? "ఆలోకప్పవత్తిసమానకాలం అన్ధకారసభావేన పవత్తమానం వణ్ణాయతనం భిజ్జతి. అన్ధకారస్స నిస్సయో హుత్వా పవత్తమానాని భూతాని కమేన తథారూపస్స వణ్ణాయతనస్స నిస్సయభావం గచ్ఛన్తీ"తి కేచి. సహ అన్ధకారేన తన్నిస్సయభూతానం నిరోధసమనన్తరం తంసన్తతియం తాదిసే పచ్చయసన్నిపాతే ఆలోకనిస్సయభూతానం ఉప్పత్తీతి వేదితబ్బం. న హి నిస్సయమహాభూతేహి వినా ఆలోకప్పవత్తి అత్థి, నాపి అన్ధకారసఞ్ఞాతం వణ్ణాయతనమేవ నిరుజ్ఝతి తంనిస్సయేహి పయుజ్జమానకఏకకలాపభూతోపాదారూపానం సహేవ నిరుజ్ఝనతో. పదీపసిఖామణిరంసియో వియ పథవీపాకారరుక్ఖాదీని ముఞ్చిత్వాపి అన్ధకారో పవత్తతీతి వదన్తి. మన్దం పన పాకారాదిఆధారరహితం న సుట్ఠు పఞ్ఞాయతి, బహలం ఆధారం నిస్సాయ పవత్తతీతి యుత్తన్తి చ వదన్తి.

౬౨౦. ‘‘**అమనుస్ససద్దో**’’తి ఏత్థ **అ**-కారో న మనుస్సతామత్తనివత్తిఅత్థో సదిసభావదీపనతాయ అనధిప్పేతత్తా, మనుస్సతో పన అఞ్ఞతానివత్తిఅత్థోతి దస్సేతుం ‘‘**అమనుస్స...పే॰... ట్ఠాదయోపీ**’’తి ఆహ. **తథా కిత్తేతబ్బోతి** ‘‘వంసఫాలనసద్దో’’తిఆదినా వత్థువసేన కిత్తేతబ్బో.

౬౩౨. కమ్మచిత్తాదినాతి ఆది-సద్దేన ఉతుఆహారే సఙ్గణ్హాతి. **తంతదాకారానీ**తి ఇత్థిలిఙ్గాదిఆకారాని. **ఇత్థిన్ద్రియం పటిచ్చ సముట్ఠహన్తీ**తి అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయానిపి ఇత్థిలిఙ్గాదీని యేభుయ్యేన ఇత్థిన్ద్రియసహితే ఏవ సన్తానే సబ్భావా ఇతరత్థ చ అభావా ఇన్ద్రియహేతుకాని వుత్తాని. **అఞ్ఞథాతి** ఇత్థిలిఙ్గాదిఆకారతో అఞ్ఞథా, ఇత్థిన్ద్రియాభావే వా. **ఇత్థిగ్గహణస్స చాతి** ఇత్థీతి చిత్తప్పవత్తియా. **తేసం రూపానన్తి** ఇత్థిలిఙ్గాదిఆకారరూపానం. యది ఇత్థిన్ద్రియం ఇత్థిలిఙ్గాదిఆకారరూపానం సహకారీకారణం, అథ కస్మా తస్స ఇన్ద్రియాదిపచ్చయభావో తేసం న వుత్తోతి? నేవ తం సహకారీకారణం, అథ ఖో తేసం తబ్భావభావితామత్తేన తం కారణన్తి వుచ్చతీతి దస్సేతుం ఆహ ‘‘**యస్మా పనా**’’తిఆది.

౬౩౩. లిఙ్గం పరివత్తమానం పురిమలిఙ్గాధారజాతిఅనురూపమేవ హుత్వా పరివత్తతీతి కత్వా వుత్తం ‘‘**పటిసన్ధియం వియ పవత్తేపీ**’’తి. **యస్స...పే॰... నోతి ఆదివచనతోతి ఆది**-సద్దేన ‘‘యస్స వా పన పురిసిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, తస్స ఇత్థిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతీతి నో’’తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౧౮౮) సఙ్గణ్హాతి.

౬౩౫. ద్వారభావేన కుచ్ఛితానం ఆసవధమ్మానం పవత్తిట్ఠానతాయ పసాదవిసేసే వియ విఞ్ఞత్తివిసేసేపి కాయవోహారప్పవత్తి దట్ఠబ్బా. విత్థమ్భనసభావతాయ వాయోధాతుయా థమ్భనం ‘‘**వాయోధాతుకిచ్చ**’’న్తి వుత్తం. కిచ్చమ్పి హి ధమ్మానం సభావోయేవాతి. పథవీధాతుయా ఆకారో వచీవిఞ్ఞత్తీతి వత్తుం వట్టతీతి యోజనా.

౬౩౬. వితక్క...పే॰... గహితాతి యథాధిప్పేతత్థాభిబ్యఞ్జికాయ వాచాయ సముట్ఠాపనాధిప్పాయప్పవత్తిం సన్ధాయ వుత్తం. తదా హి సా తేహి పరిగ్గహితా నామ హోతీతి. ఏకస్సపి అక్ఖరస్స అనేకేహి జవనేహి నిబ్బత్తేతబ్బత్తా తథా నిబ్బత్తియమానతాయ అసమత్థసభావత్తా న విఞ్ఞాతవిసేసా న భిన్నా ఏవాతి ఆహ ‘‘**సవ...పే॰... భిన్నా**’’తి. **అబ్బోకిణ్ణే**తి అన్తరన్తరా ఉప్పజ్జమానేహి అసంసట్ఠే. ‘‘పచ్ఛిమచిత్త’’న్తి అవిసేసేన చుతిచిత్తం వుత్తన్తి అధిప్పాయేన ‘‘**అఞ్ఞేసమ్పి చుతిచిత్తం...పే॰... ఞాయతీ**’’తి వుత్తం.

అథ వా ‘‘యే చ రూపావచరం అరూపావచరం ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, తేసం చవన్తానం తేసం వచీసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝిస్సతి, నో చ తేసం కాయసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝిస్సతీ’’తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౮౮) రూపారూపభవూపపజ్జనకానం కామావచరచుతిచిత్తస్సపి కాయసఙ్ఖారాసముట్ఠాపనవచనేన ఖీణాసవేహి **అఞ్ఞేసమ్పి...పే॰... ఞాయతీ**’’తి వుత్తం. యస్మా చ –

‘‘యస్స కాయసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝతి, తస్స వచీసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝిస్సతీతి ఆమన్తా’’తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౧౦౮),

‘‘యస్స కాయసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝతి, తస్స చిత్తసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝిస్సతీతి ఆమన్తా’’తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౧౦౮) చ,

“పచ్ఛిమచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే తేసం కాయసఙ్ఖారో చ న నిరుజ్ఝతి చిత్తసఙ్ఖారో చ న నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౧౧౩) –

ఆదివచనతో చ పచ్ఛిమచిత్తస్స పురతో సోళసమేన చిత్తేన తతో ఓరిమేన వా సద్ధిం అస్సాసపస్సాసా న ఉప్పజ్జన్తీతి సిద్ధం. యది ఉప్పజ్జేయ్యుం, “పచ్ఛిమచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే తేసం కాయసఙ్ఖారో న నిరుజ్ఝతీ”తి న వదేయ్య, వుత్తఞ్చేతం, తస్మా హేట్ఠిమకోటియా చుతితో పురిమేన సత్తరసమేన ఉప్పన్నా అస్సాసపస్సాసా చుతియా హేట్ఠా దుతియేన చిత్తేన సద్ధిం నిరుజ్ఝన్తి. తేన “యస్స చిత్తస్స అనన్తరా కామావచరానం పచ్ఛిమచిత్తం ఉప్పజ్జిస్సతీ”తి చుతిచిత్తస్సానన్తరపచ్చయభూతస్సపి చిత్తస్స కాయసఙ్ఖారాసముట్ఠాపనతా వుత్తా.

అథ వా **యస్స చిత్తస్సాతి** యేన చిత్తేన సబ్బపచ్ఛిమో కాయసఙ్ఖారో ఉప్పజ్జతి. తం చిత్తం వుత్తన్తి గహేతబ్బం, న పచ్ఛిమచిత్తస్స అనన్తరపచ్చయభూతం. **అనన్తరాతి** హి కాయసఙ్ఖారుప్పాదనం అన్తరం వినా, యతో పచ్ఛా కాయసఙ్ఖారుప్పాదనేన అనన్తరితం హుత్వా పచ్ఛిమచిత్తం ఉప్పజ్జిస్సతీతి అత్థో. కస్మా? “ఇతరేసం వచీసఙ్ఖారో చ నిరుజ్ఝిస్సతి కాయసఙ్ఖారో చ నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౮౮) వుత్తత్తా. అఞ్ఞథాపచ్ఛిమచిత్తతో పురిమతతియచిత్తసమఙ్గీనం కాయసఙ్ఖారో ఉప్పజ్జతీతి ఆపజ్జతీతి. ఏవం సబ్బేసమ్పి చుతిచిత్తస్స రూపజనకతాభావే ఆగమం దస్సేత్వా ఇదాని యుత్తిం దస్సేతుం ‘‘**న హీ**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **గబ్భగమనాదీతి ఆది**-సద్దేన ఉదకనిముగ్గఅసఞ్ఞీభూతకాలకతచతుత్థజ్ఝానసమాపన్నరూపారూపభవసమఙ్గీనిరోధసమాపన్నభావే సఙ్గణ్హాతి.

౬౩౭. అనేకేసం కలాపానం ఏకతో హుత్వా ఏకఘనపిణ్డభావేన పవత్తనతో కలాపన్తరభూతానం కలాపన్తరభూతేహి సమ్ఫుట్ఠభావో వుత్తో. యతో తేసం దువిఞ్ఞేయ్యనానత్తం, న పన అవినిబ్భుత్తభావతో. **తంతంభూతవివిత్తతాతి** తేసం తేసం భూతానం విభత్తభావో కలాపన్తరభూతేహి విభత్తసభావతా అసంకిణ్ణతాతి అత్థో. యస్మా పన యథావుత్తా వివిత్తతా రూపానం ఓసానం హోతి, తస్మా ‘‘**రూపపరియన్తో**’’తి వుత్తం. అథ వా తంతంభూతసుఞ్ఞతా. యేసఞ్హి పరిచ్ఛేదో ఆకాసో, తేసం పరియన్తతాయ తేహి సుఞ్ఞభావోతి లక్ఖితబ్బో. తతోయేవ చ సో భూతన్తరేహి వియ తేహి అసమ్ఫుట్ఠోతి వుచ్చతీతి. **అఞ్ఞథాతి** పరిచ్ఛిన్దితబ్బేహి అసమ్ఫుట్ఠభావాభావే.

౬౩౮. తంతంవికారాధికరూపేహీతి ఏత్థ కథం చమ్మసువణ్ణేసు ముదుతాకమ్మఞ్ఞతా లబ్భన్తి, నను లహుతాదివికారా ఏకన్తతో ఇన్ద్రియబద్ధరూపే ఏవ పవత్తనతో అనిన్ద్రియబద్ధే న లబ్భన్తీతి? సచ్చమేతం, ఇధ పన తంసదిసేసు తబ్బోహారవసేన వుత్తం. తథా హి తూలపిచుఆదీసు గరుభావాదిహేతూనం భూతానం అధికభావాభావతో లహుఆదివోహారో. నిద్దిసితబ్బధమ్మనిస్సయరూపే ఏవ వా సన్ధాయ ‘‘**తంతంవికారాధికరూపేహీ**’’తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **సబ్బే సబ్బేసం పచ్చయా** లహుతాదీనం అఞ్ఞమఞ్ఞావిజహనతోతి అధిప్పాయో.

౬౪౧. ఆచయసద్దేనేవాతి నిద్దేసే వుత్తఆచయసద్దేనేవ. యో ఆయతనానం ఆదిచయత్తా ఆచయో పునప్పునం నిబ్బత్తమానానం, సోవ రూపస్స ఉపరిచయత్తా ఉపచయోతి అధిప్పేతం అత్థం పాళియం యోజేత్వా దస్సేతుం ‘‘**పాళియం పనా**’’తిఆది వుత్తం. **ఉప-సద్దో పఠమత్థో** “దానం, భిక్ఖవే, పణ్డితుపఞ్ఞత్త”న్తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౩.౪౫) వియ. **ఉపరిఅత్థోచ** “సమ్మట్ఠే ఉపసిత్తే చ, తే నిసీదింసు మణ్డపే”తిఆదీసు వియ. **అఞ్ఞథాతి** ఉప-సద్దస్స ఉపరిఅత్థస్సేవ గహణే.

౬౪౩. ఫలవిపచ్చనపకతియాతి ఫలవిపచ్చనసభావేన. **ఫలమేవ వా పకతీతి** ఆయుసంహానాదినా ఫలసభావేన జరానిద్దేసోతి అత్థో. తథా హి "ఫలూపచారేన వుత్తా"తి వుత్తం. **సుపరిణతరూపపరిపాకకాలే** హానిదసకాదీసు.

౬౪౫. కత్తబ్బసభావతోతి మూలఫలాదీనం ఇధాధిప్పేతఆహారవత్థూనం ముఖేన అసనాదికత్తబ్బసభావతో. విసభూతే సఞ్జాతే ఓజా మన్దా హోతీతి **సవిసత్తాభావతో సుఖుమతా వుత్తా. అఙ్గమఙ్గానుసారినో రసస్స సారోతి** రసహరణీధమనిజాలానుసారేన సరీరావయవే అనుప్పవిట్ఠస్స ఆహారరసస్స అబ్భన్తరాహారపచ్చయో స్నేహో, యో లోకే రసధాతూతి వుచ్చతి.

ఉపాదాభాజనీయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నోఉపాదాభాజనీయకథావణ్ణనా

౬౪౬. "ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ తయో మహాభూతా తయో మహాభూతే పటిచ్చ ఏకం మహాభూత"న్తిఆదివచనతో (పట్ఠా॰ ౧.౧.౫౩) ఏకం మహాభూతం అవసేసమహాభూతే నిస్సయతి, తేహి ఉపాదారూపేన చ నిస్సీయతీతి ఆహ "**నిస్సయతి చ నిస్సీయతి చా**"తి.

౬౪౭. మహాభూతానం అఞ్ఞమఞ్ఞావిజహనతో ఏకస్మిమ్పి కలాపే అనేకం ఫోట్ఠబ్బం అత్థీతి ఫోట్ఠబ్బసభావేసుయేవ అనేకేసుపి ఆరమ్మణేసు ఆపాథగతేసు ఆభోగాదివసేన ఏకంయేవ విఞ్ఞాణుప్పత్తిహేతు హోతీతి అయం విచారో దస్సితో. ఇతరేసుపి పన యథాయోగం దస్సేతబ్బో. తత్థ రసారమ్మణం తావ ఇన్ద్రియనిస్సయం అల్లీయిత్వా విఞ్ఞాణుప్పత్తిహేతుభావతో సతిపి అనేకేసం రసానం ఆపాథగమనే ఏకస్మిం ఖణే ఏకప్పకారంయేవ యథావుత్తనయేన జివ్హావిఞ్ఞాణుప్పత్తిహేతు హోతి, తథా గన్ధారమ్మణం. రూపసద్దారమ్మణాని పన ఇన్ద్రియనిస్సయం అసమ్పత్వావ విఞ్ఞాణుప్పత్తిహేతుభావతో యోగ్యదేసే అవట్ఠితాని యత్తకాని సహకారీపచ్చయన్తరగతం ఉపకారం లభన్తి, తత్తకాని ఏకస్మిం ఖణే ఏకజ్ఝం ఆరమ్మణం న హోన్తీతి న వత్తబ్బాని. తథా హి సద్దో నిగ్ఘోసాదికో అనేకకలాపగతో తథా వణ్ణోపి సివికుబ్బహననియామేన ఏకజ్ఝం ఆరమ్మణం హోతీతి. ఏత్థాపి చ ఆభుజితవసేన ఆరమ్మణాధిమత్తతావసేన అనేకకలాపసన్నిపాతేపి కత్థచి విఞ్ఞాణుప్పత్తి హోతియేవ. **పసాదాధిమత్తతా** పిత్తాదివిబన్ధాభావేన పసాదస్స తిక్ఖతా. **కథం పన చిత్తస్సాతి** చిత్తసామఞ్ఞతో ఏకత్తనయవసేన పుచ్ఛతి.

౬౫౧. తాదిసాయాతి యా పచురజనస్స అత్థీతిపి న గహితా. **సన్తీ** సమానా. **ఏవన్తి** యథాససమ్భారుదకం ససమ్భారపథవియా ఆబన్ధకం, ఏవం పరమత్థుదకం పరమత్థపథవియాతి దస్సేతి. **తదనురూపపచ్చయేహీతి** అత్తనో ఆబన్ధనానుగుణేహి ఆబన్ధియమానేహి సన్ధారణాదికిచ్చేహి పురిమేహి చ పథవీఆదీహి. **అఫుసిత్వా పతిట్ఠా హోతి, అఫుసిత్వా ఆబన్ధతీతి** ఇమినా ఫుసితబ్బఫుసనకభావో ఆపోధాతుయం నత్థీతి ఫోట్ఠబ్బవసేన ఉభయధమ్మతం ఆహ. అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సయతా **అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయతా**. అథ వా అఞ్ఞమఞ్ఞతా చ నిస్సయతా చ **అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయతా**. యది ఫోట్ఠబ్బాఫోట్ఠబ్బధాతూనం ఫోట్ఠబ్బభావేన వినా అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయతా, పథవీఆదీనం కక్ఖళాదిసభావో ఏవ ఫోట్ఠబ్బభావోతి తబ్బిరహేన కథం తేసం ఆపోధాతుయా నిస్సయాదిభావోతి ఆహ "**అవినిబ్భోగవుత్తీసూ**"తిఆది. **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయభూతేసూతి** ఏతేన ఉపాదారూపం నివత్తేతి. అథ వా పుబ్బే అట్ఠకథాధిప్పాయే ఠత్వా

ఫోట్ఠబ్బాఫోట్ఠబ్బధాతూనం విసిట్ఠం అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయతం వత్వా ఇదాని అత్తనో అధిప్పాయే ఠత్వా అవిసేసేన తం దస్సేన్తో ఆహ ''**అవినిబ్భోగవుత్తీసూ**''తిఆది. తంయేవ అవిసిట్ఠం అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయతం దళ్హం కత్వా దస్సేన్తో ''**నాపి సహజాతేసూ**''తిఆదిమాహ. తత్థ అఫుసనం తావ ఏకకలాపగతత్తా న విచారేతబ్బం, ఫుసనం పన కథన్తి? ఏకకలాపగతత్తా ఏవ. విసుం సిద్ధానంయేవ హి విసయమహాభూతానం కాయప్పసాదనిస్సయభూతేసు ఫుసనం దిస్సతి.

ఝాయతీతి పరిపచ్చతి. **న ఉణ్హా హుత్వా**తి ఏతస్స ఉణ్హసభావా హుత్వాతి అయమత్థోతి కత్వా ''**తేజోసభావతంయేవ పటిక్ఖిపతీ**''తి వుత్తం. ఉణ్హపటిపక్ఖత్తా సీతస్స ఉణ్హతాయ పటిక్ఖేపే సీతతాసఙ్కా సియాతి ఆహ ''**న సీతత్తం అనుజానాతీ**''తి. తేజోసభాగతంయేవ వా సీతతాయపి దస్సేతుం ''**న సీతత్తం అనుజానాతీ**''తి వుత్తం. తేనేవాహ ''**తేజో ఏవ హి సీత**''న్తి. మన్దే హి ఉణ్హభావే సీతబుద్ధీతి **తేజో ఏవ హి సీతం**. కథం పనేతం విఞ్ఞాయతీతి? సీతబుద్ధియా అవవత్థితభావతో పారాపారం వియ. తథా హి ఆతపే ఠత్వా ఛాయం పవిట్ఠానం సీతబుద్ధి హోతి, తత్థేవ పథవీగబ్భతో నిగ్గతానం ఉణ్హబుద్ధీతి. యది తేజోయేవ సీతం, ఉణ్హభావేన సద్ధిం సీతభావోపి ఏకస్మిం కలాపే ఉపలబ్భేయ్యాతి ఆహ ''**సీతుణ్హానఞ్చా**''తిఆది. ఉణ్హసీతకలాపేసు సీతుణ్హానం అప్పవత్తి. **ద్విన్నం...పే.... యుజ్జతి,** న ఆపోధాతువాయోధాతూనం సీతభావేతి అధిప్పాయో. ఆపోధాతుయా హి వాయోధాతుయా సీతభావే ఉణ్హభావేన సద్ధిం ఏకస్మిం కలాపే సీతభావో లబ్భేయ్య, న పన లబ్భతి. న చేత్థ ఆపోధాతుఅధికే వాయోధాతుఅధికే వా కలాపే సీతభావోతి సక్కా విఞ్ఞాతుం తాదిసేపి కత్థచి కలాపే అలబ్భమానత్తా సీతభావస్సాతి. ఖరతాదిసభావాధికస్స భూతసఙ్ఘాతస్స దవతాదిసభావాధికతాపత్తి **భావఞ్ఞథత్తం**. తం పన యథా హోతి, తం దస్సేతుం ''**పచ్చ...పే.... ప్పత్తి**''తి ఆహ.

౬౫౨. ఏకన్తనచిత్తసముట్ఠానాదీతి ఆది-సద్దేన ఏకన్తఅనుపాదిన్నుపాదానియాదిం సఙ్గణ్హాతి. **పురిమానమ్పీ**తి "యం వా పనఞ్ఞమ్పీ"తి ఏతస్మా వచనతో పురిమానం అనుపాదిన్నానం సద్దాయతనకాయవిఞ్ఞత్తిఆదీనం నచిత్తసముట్ఠానానఞ్చ చక్ఖాయతనసోతాయతనాదీనం. **నకమ్మస్సకతత్తాభావాదిక**న్తి నకమ్మస్సకతత్తాభావం నచిత్తసముట్ఠానభావన్తి ఏవమాదికం. **ఏకన్తాకమ్మజాదీసూతి ఆది**-సద్దేన ఏకన్తాచిత్తజం గయ్హతి. **తా** జరతాఅనిచ్చతా. **అనేకన్తేసు న గహితా**తి ఏకన్తతో అకమ్మజేసు సద్దాయతనాదీసు అచిత్తజేసు చ చక్ఖాయతనాదీసు గహేత్వా చతుసముట్ఠానికత్తా అనేకన్తేసు రూపాయతనాదీసు న గహితాతి అత్థో.

౬౬౬. అనిప్ఫన్నత్తాతి అఞ్ఞం అనపేక్ఖిత్వా సభావతో అసిద్ధత్తం. **తస్సా**తి విఞ్ఞత్తిద్వయస్స.

నోఉపాదాభాజనీయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౬. "సబ్బం రూపం మనసా విఞ్ఞాత"న్తి వచనతో యది విఞ్ఞాతతో అఞ్ఞం దిట్ఠాది న హోతీతి "కతమం తం రూపం దిట్ఠ"న్తిఆదినా పుచ్ఛా న కతా, ఏవం సన్తే చతుక్కభావో కథన్తి అనుయోగం మనసి కత్వా ఆహ ''**దస్సనాదిగ్గహణవిసేసతో**''తి. దస్సనం సవనం మినిత్వా జాననం విజాననఞ్చాతి ఏతస్మా **దస్సనాదిగ్గహణవిసేసతో**. ఏతేన

గాహకభేదేన గహేతబ్బభేదోతి దస్సేతి. ఇదాని సముఖేనపి గహేతబ్బభేదో లబ్భతీతి దస్సేతుం ‘‘**దిట్ఠా...పే.... భావతో**’’తి వుత్తం.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౯. **తదిదం** నయకరణం ఛబ్బిధాదీసు తీసు సఙ్గహేసు యోజితం.

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా

౯౭౦. ఏకన్తతో నీవరణత్తా మిద్ధస్స “నత్థి నీవరణా”తి వచనేన గహణన్తి దస్సేతుం ‘‘**మిద్ధస్సపి నీవరణస్సా**’’తి వుత్తం. **న చ రూపం పహాతబ్బం** నిప్పరియాయప్పహానస్స ఇధ అధిప్పేతత్తా. ఏత్థ కేచి “నామకాయరూపకాయగేలఞ్ఞసభావతో దువిధం మిద్ధం. తత్థ పురిమం ‘నీవరణా’తి వచనేన వుత్తం, ఇతరం రూపసభావ”న్తి వదన్తి. తత్థ యం తం అరూపతో అఞ్ఞం మిద్ధం పరికప్పితం, తమ్పి నీవరణం మిద్ధసభావతో ఇతరం మిద్ధం వియాతి పరికప్పితమిద్ధస్సపి న సక్కా నీవరణభావం నివత్తేతున్తి తేసం వచనస్స నీవరణప్పహానవచనేన విరోధం దస్సేన్తో ‘‘**న చ రూపకాయ**’’న్తిఆదిమాహ. అథ వా ఖీణాసవానం సోప్పనసభావతో సోప్పస్స చ మిద్ధహేతుకత్తా అత్థి మిద్ధరూపన్తి వాదం సన్ధాయ ఉత్తరమాహ ‘‘**న చ రూపకాయగేలఞ్ఞ**’’న్తిఆదినా. తత్థ మిద్ధమేవ సోప్పహేతూతి నాయం అవధారణా ఇచ్ఛితా, సోప్పహేతు ఏవ మిద్ధన్తి పన ఇచ్ఛితాతి మిద్ధతో అఞ్ఞోపి సోప్పహేతు అత్థి, కో పన సో? రూపకాయగేలఞ్ఞం. న చ రూప...పే.... వచనతోతి యోజనా దట్ఠబ్బా.

వచీఘోసాదీతి ఆది-సద్దేన హుంకారాదిసద్దో సఙ్గయ్హతి. అఙ్గులిఫోటాదిసద్దో ఉతుసముట్ఠానోయేవ, చిత్తపచ్చయో పన హోతి. **రూపభావమత్తానీ**తి జరామరణసభావానం రూపానం తంధమ్మమత్తాని, తతో ఏవ న జాతిఆదిధమ్మవన్తానీతి ఆహ ‘‘**న సయం సభావవన్తానీ**’’తి. యథా జరా అనిచ్చతా చ రూపభావమత్తం, ఏవం జాతిపీతి జాతియా రూపభావమత్తతాయ ఉపసంహరణత్థో **తథా**-సద్దో.

తేసం రూపధమ్మానం. సఞ్జాతాది-సద్దో వియ **అభినిబ్బత్తిత**-సద్దోపి వత్తమానకాలికోపి హోతీతి ‘‘**అభినిబ్బత్తియమానధమ్మక్ఖణస్మి**’’న్తి వుత్తం. **ఏవమపీ**తి యదిపి జీరణభిజ్జనభావా జీరణాదిసభావానం ధమ్మానం జనకపచ్చయకిచ్చానుభావక్ఖణే అభావతో తప్పచ్చయభావవోహారం అభినిబ్బత్తివోహారఞ్చ న లభన్తి, ఏవమపి తేసం ఉపాదిన్నతా వత్తబ్బాతి సమ్బన్ధో. “జరామరణం పటిచ్చసముప్పన్న”న్తి వచనతో తస్స పరియాయతం వివరతి ‘‘**తేసం ఉప్పాదే సతీ**’’తిఆదినా.

యది ఏవన్తి యది నిస్సయపటిబద్ధవుత్తికా జాతిఆదయో, ఏవం సతి. “మహాభూతానం ఉపాదాయరూప”న్తి వచనతో భూతనిస్సితేసు కేవలో ఉపాదాయవోహారోతి ఉపాదాయే నిస్సితాపి అపరేన ఉపాదాయ-సద్దేన విసేసేత్వా వత్తబ్బాతి అధిప్పాయేన ‘‘**ఉపాదాయుపాదాయభావో ఆపజ్జతీ**’’తి ఆహ. కారణకారణేపి కారణే వియ వోహారో హోతి “చోరేహి గామో దడ్ఢో”తి యథాతి దస్సేన్తో ‘‘**భూత...పే.... త్తనతో**’’తి ఆహ. ఇదాని పరమ్పరా వినా నిప్పరియాయతో ఉప్పాదాదీనం భూతపటిబద్ధభావం సహ నిదస్సనేన దస్సేతుం ‘‘**అపి చా**’’తిఆదిమవోచ. వికారపరిచ్ఛేదాపి ఉపాదాయరూపవికారాదిభావే

భూతపటిబద్ధభావావినివత్తితో ఏకస్మిం కలాపే ఏకేకావ వికారాదయోతి జీవితిన్ద్రియం వియ కలాపానుపాలకం కలాపవికారాదిభావతో చ "ఉపాదాయరూపాని"ఇచ్చేవ వుచ్చన్తీతి ఆహ "**ఏవం వికా...పే.... యోజేతబ్బానీ**"తి.

అసఙ్ఖతభావనివారణత్థం పరినిప్ఫన్నతా వుత్తాతి ఇదం అపరినిప్ఫన్నసభావవతో అనుపలబ్భమానతాయ ససవిసాణం వియ కేనచి న సఙ్ఖతన్తి అసఙ్ఖతం నామ సియాతి ఇమిస్సా ఆసఙ్కాయ నివత్తనవసేన వుత్తం. అథ వా రూపవికారాదిభావతో రూపభావో వియ రూపే సతి సన్తి, అసతి న సన్తీతి సిద్ధాయ పటిచ్చసముప్పన్నతాయ సాధితా పరినిప్ఫన్నతా తేసం సఙ్ఖతభావం సాధేన్తీ అసఙ్ఖతభావం నివారణత్థం జాయతీతి వుత్తం "**అసఙ్ఖతభావనివారణత్థం పరినిప్ఫన్నతా వుత్తా**"తి.

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నిక్ఖేపకణ్డం

తికనిక్ఖేపకథావణ్ణనా

౯౮౫. యథావుత్తఫస్సపఞ్చమకాదిరాసికిచ్చరహితత్తా కేచి ధమ్మే విసుం ఠపేత్వా సోవచస్సతాదిఅవుత్తవిసేససఙ్గణ్హనత్థఞ్చ, వేనేయ్యజ్ఝాసయవసేన వా ఛన్దాదయో "యేవాపనా"తి వుత్తాతి యేవాపనకానం పదుద్ధారేన నిద్దేసానరహతాయ కారణం వుత్తన్తి హదయవత్థుస్స తథా నిద్దేసానరహతాయ కారణం వదన్తో **''సుఖుముపా... పే.... హితస్సా''**తి ఆహ. సుఖుమభావేపి ఇన్ద్రియాదిసభావాని ఉపాదాయరూపాని ఆధిపచ్చాదివసేన పాకటాని హోన్తి, న అతంసభావం సుఖుముపాదాయరూపన్తి హదయవత్థుస్స పదుద్ధారేన కుసలత్తికపదభాజనే నిద్దేసానరహతా వుత్తా. సుఖుమభావతోయేవ హి తం **మహాపకరణేపి** "యం రూపం నిస్సాయ మనోధాతు చ మనోవిఞ్ఞాణధాతు చ వత్తన్తీ"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౮) నిస్సితధమ్మముఖేన దస్సితన్తి. వేనేయ్యజ్ఝాసయవసేన వా హదయవత్థు పదుద్ధారేన న దస్సితన్తి దట్ఠబ్బం. యేన పన అధిప్పాయేన రూపకణ్డే హదయవత్థు దువిధేన రూపసఙ్గహాదీసు న వుత్తం, సో రూపకణ్డవణ్ణనాయ విభావితో ఏవాతి. **నిక్ఖిపిత్వా**తి పదస్స పక్ఖిపిత్వాతి అత్థోతి అధిప్పాయేన **''విత్థారదేసనం అన్తోగధం కత్వా''**తి వుత్తం. మూలాదివసేన హి దేసితా కుసలాదిధమ్మా తంతంచిత్తుప్పాదాదివసేనపి దేసితా ఏవ నామ హోన్తి తంసభావానతివత్తనతోతి.

మూలవసేనాతి సుప్పతిట్ఠితభావసాధనవసేన. ఏతాని హేతుపదాదీని హినోతి ఫలం ఏతస్మా పవత్తతీతి **హేతు,** పటిచ్చ ఏతస్మా ఏతీతి **పచ్చయో,** జనేతీతి **జనకో,** నిబ్బత్తేతీతి **నిబ్బత్తకో**తి సేసానం వచనత్థో. **''మూలట్ఠస్స...పే.... వుత్త''**న్తి కస్మా వుత్తం, నను "పీళనట్ఠో"తిఆదీసు వియ మూలభావో మూలట్ఠో, తీణి కుసలమూలానీతి అయఞ్చ మూలతో నిక్ఖేపోతి? న, మూలస్స అత్థో మూలట్ఠో , సో ఏవ మూలట్ఠోతి సుప్పతిట్ఠితభావసాధనట్ఠేన మూలసభావానం అలోభాదిధమ్మానం కుసలధమ్మేసు కిచ్చవిసేసస్స అధిప్పేతత్తా. తేనేవాహ **''అత్థోతి ధమ్మకిచ్చ''**న్తి. అథ వా **అత్థవసేనా**తి "తీణి కుసలమూలానీ"తి వుత్తానం తేసం మూలానం సభావసఙ్ఖాతఅత్థవసేన, న గాథాయ వుత్తఅత్థవసేన. యస్మా పన సో మూలట్ఠోయేవ చ హోతి, తస్మా వుత్తం **''అలోభాదీన''**న్తిఆది. అలోభాదయో వియ వేదనాక్ఖన్ధాదయోపి అధికతత్తా **తం**-సద్దేన పటినిద్దిసితబ్బాతి వుత్తం **''తే కుసలమూలా తంసమ్పయుత్తా''**తి. **తేహి అలోభాదీహీ**తి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన వా వేదనాక్ఖన్ధాదయోపి సఙ్గహితాతి దస్సేతుం **''తే కుసలమూలా తంసమ్పయుత్తా''**తి వుత్తం.

"కతమే ధమ్మా కుసలా"తి పుచ్ఛిత్వా ఫస్సాదిభేదతో చత్తారో ఖన్ధే దస్సేత్వా "ఇమే ధమ్మా కుసలా"తి (ధ. స. ౧) వుత్తతా ఖన్ధా చ కుసలన్తి వుత్తం **''ఖన్ధేహి సభావతో కుసలే పరియాదియతీ''**తి. **వేదనాక్ఖన్ధో వా**తి కుసలం...పే.... విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో వాతి. **అఞ్ఞస్స** అత్తనో ఫలస్స. **మూలేహి కుసలానం అనవజ్జతాయ హేతుం దస్సేతీ**తి ఇదం న మూలానం కుసలస్స అనవజ్జభావసాధకత్తా వుత్తం, అథ ఖో తస్స అనవజ్జతాయ సుప్పతిట్ఠితభావసాధకత్తా. యది హి మూలేహి కతో కుసలానం అనవజ్జభావో భవేయ్య, తంసముట్ఠానరూపస్సపి సో భవేయ్య, మూలానం వా తేసం పచ్చయభావో న సియా, హోతి చ సో. వుత్తఞ్హేతం "హేతూ హేతు...పే.... పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౧.). కిఞ్చ భియ్యో కుసలానం వియ అకుసలాబ్యాకతానమ్పి తబ్భావో మూలపటిబద్ధో భవేయ్య, తథా సతి అహేతుకానం అకుసలాబ్యాకతానం తబ్భావో న

సియా, తస్మా కుసలాదీనం యోనిసోమనసికారాదిపటిబద్ధో కుసలాదిభావో, న మూలపటిబద్ధో, మూలాని పన కుసలాదీనం సుప్పతిట్ఠితభావసాధనానీతి వేదితబ్బం. సహేతుకా హి ధమ్మా విరుళ్హమూలా వియ పాదపా సుప్పతిట్ఠితా థిరా హోన్తి, న తథా అహేతుకాతి. **తంసమ్పయోగకతం అనవజ్జసభావన్తి** ఇదమ్పి న అనవజ్జసభావస్స తంసమ్పయోగేన నిప్ఫాదితత్తా వుత్తం, అనవజ్జసభావం పన విసేసేత్వా దస్సేతుం వుత్తం. అలోభాదిసమ్పయోగతో హి కుసలాదీనం ఖన్ధానం అనవజ్జభావో సుప్పతిట్ఠితో జాయతి, న అహేతుకాబ్యాకతానం వియ న సుప్పతిట్ఠితోతి. యది ఏవం న తేసం ఖన్ధానం కుసలాదిభావో దస్సితో సియా? న, అధికారతో కుసలభావస్స విఞ్ఞాయమానత్తా. **కమ్మ**-సద్దో వియ విపాకధమ్మతావాచినో న మూలక్ఖన్ధసద్దా, సో చ ఇధ అవిసేసతో వుత్తోతి ఆహ "**కమ్మేహి సుఖవిపాకతం దస్సేతీ**"తి. ఆదికల్యాణతం కుసలానం దస్సేతీతి యోజనా. అనవజ్జహేతుసభావసుఖవిపాకభావనిదానాదిసమ్పత్తియో దట్ఠబ్బా, యోనిసోమనసికారఅవజ్జపటిపక్ఖతాఇట్ఠవిపాకతావసేనపి నిదానాదిసమ్పత్తియో యోజేతబ్బా. యోనిసోమనసికారతో హి కుసలా అలోభాదిమూలకా, అలోభాదిసమ్పయోగతో చ లోభాదిపటిపక్ఖసుఖవిపాకావ జాతాతి.

౯౮౬. "**కస్మా వుత్త**"న్తి అనుయుఞ్జిత్వా చోదకో "**ననూ**"తిఆదినా అత్తనో అధిప్పాయం వివరతి. ఇతరో యథావుత్తమోహస్స ఇధ **సమ్పయుత్త**-సద్దేన అవుచ్చమానతం "**సచ్చమేత**"న్తి సమ్పటిచ్ఛిత్వా "**తేనా**"తిఆదినా పరిహారమాహ. తస్సత్థో – "తంసమ్పయుత్తా"తిపదేన కిఞ్చాపి యథావుత్తమోహో పధానభావేన న గహితో, నానన్తరియకతాయ పన గుణభావేన గహితోతి. **అఞ్ఞత్థ అభావాతి** యథావుత్తసమ్పయుత్తతో అఞ్ఞత్థ అభావా. న హి విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతో మోహో విచికిచ్ఛుద్ధచ్చాదిధమ్మేహి వినా హోతీతి.

౯౮౭. ఉప్పాదాదిసఙ్ఖతలక్ఖణవినివత్తనత్థం "**అనిచ్చదుక్ఖఅనత్తతా**"తి వుత్తం. ఉప్పాదాదయో పన తదవత్థధమ్మవికారభావతో తంతంధమ్మగ్గహణేన గహితాయేవ. తథా హి వుత్తం "జరామరణం ద్వీహి ఖన్ధేహి సఙ్గహిత"న్తి (ధాతు. ౭౧), "రూపస్స ఉపచయో"తి చ ఆది. కేసకుమ్భాది సబ్బం నామం **నామపఞ్ఞత్తి,** రూపవేదనాదిఉపాదానా బ్రహ్మవిహారాదిగోచరా ఉపాదాపఞ్ఞత్తి **సత్తపఞ్ఞత్తి,** తంతంభూతనిమిత్తం భావనావిసేసఞ్చ ఉపాదాయ గహేతబ్బో ఝానగోచరవిసేసో **కసిణపఞ్ఞత్తి. పరమత్థే అముఞ్చిత్వా వోహరియమానాతి** ఇమినా విహారమఞ్చాదిపఞ్ఞత్తీనం సత్తపఞ్ఞత్తిసదిసతం దస్సేతి, యతో తా సత్తపఞ్ఞత్తిగ్గహణేన గయ్హన్తి. హుత్వా అభావపటిపీళనఅవసవత్తనాకారభావతో సఙ్ఖతధమ్మానం ఆకారభావతో సఙ్ఖతధమ్మానం ఆకారవిసేసభూతాని లక్ఖణాని విఞ్ఞత్తిఆదయో వియ వత్తబ్బాని సియుం, తాని పన నిస్సయానపేక్ఖం న లబ్భన్తీతి పఞ్ఞత్తిసభావానేవ తజ్జాపఞ్ఞత్తిభావతోతి న వుత్తాని, సత్తఘటాదితో విసేసదస్సనత్థం పన అట్ఠకథాయం విసుం వుత్తానీతి. **న హి కో...పే.... వత్తుం యుత్తం** కుసలత్తికస్స నిప్పదేసత్తా.

౯౮౮. భవతి ఏత్థాతి భూమి, నిస్సయపచ్చయభావతో సుఖస్స భూమి **సుఖభూమి**. సుఖవేదనాసహితం చిత్తం. తస్స భూమిభేదేన నిద్ధారణత్థం తంనిస్సయభూతా సమ్పయుత్తధమ్మా "**కామావచరే**"తి వుత్తా. తస్స వా ఏకదేసభూతస్స సముదాయభావతో ఆధారణభావేన అపేక్ఖిత్వా తంసమానభూమి "**కామావచరే**"తి వుత్తా. తత్థ "సుఖభూమియం కామావచరే"తి ద్వేపి భుమ్మవచనాని భిన్నాధికరణభావేన అట్ఠకథాయం వుత్తానీతి ఉభయేసమ్పి సమానాధికరణభావేన అత్థయోగం దస్సేతుం "**సుఖభూమీతి కామావచరాదయోపి యుజ్జన్తీ**"తి వుత్తం. యథేవ హి చిత్తం, ఏవం సబ్బేపి పరిత్తసుఖేన సమ్పయుత్తా ధమ్మా తస్స నిస్సయభావతో భూమి కామావచరాతి. అట్ఠకథాయమ్పి వా అయమత్థో వుత్తోయేవాతి దట్ఠబ్బం. "చిత్త"న్తి హి చిత్తుప్పాదోపి వుచ్చతి. తేన వుత్తం "చిత్తం ఉప్పన్నన్తి ఏత్థ చిత్తమేవ అగ్గహేత్వా

పరోపణ్ణాసకుసలధమ్మేహి సద్ధింయేవ చిత్తం గహితా"న్తి. **ఏవఞ్చ కత్వాతి** సుఖభూమియన్తి చిత్తుప్పాదస్స విఞ్ఞాయమానత్తా. **విభాగదస్సనం** విసేసదస్సనం. భాసితబ్బం భాసితం, తదేవ అత్థోతి **భాసితత్థో**. అభిధేయ్యత్థో. **తదత్థవిఞ్ఞాపనేనాతి** తికదుకానం కుచ్ఛితానం సలనాదిఅత్థదీపకేన.

౯౯౪. **కో పన వాదో ఖన్ధారమ్మణస్సాతి** పుబ్బాపరభావేన వత్తమానే అరహతో ఖన్ధే ఏకత్తనయవసేన సన్తానతో "అమ్హాకం మాతులత్థేరో"తిఆదినా ఆలమ్బిత్వా పవత్తమానం ఉపాదానం తస్స ఉపాదానక్ఖన్ధేయేవ గణ్హాతి. సతిపి తంసన్తతిపరియాపన్నే లోకుత్తరక్ఖన్ధే తత్థ పవత్తితుం అసమత్థభావతో కా పన కథా ఖన్ధే ఆరబ్భ పవత్తమానే. ఏతేన నత్థి మగ్గో విసుద్ధియా, నత్థి నిబ్బానన్తి ఏవమాదివసేన పవత్తా మిచ్ఛాదిట్ఠిఆదయో న మగ్గాదివిసయా తంతంపఞ్ఞత్తివిసయాతి దీపితం హోతి.

౯౯౮. **ఏవం సం...పే.... లేసికాతి** అనుపాదానియేహి అసంకిలేసికానం భేదాభావమాహ.

౧౦౦౬. అవిజ్జమానో చ సో నిచ్చాదివిపరియాసాకారో చాతి **అవి...పే.... సాకారోతి** పదచ్ఛేదో. దిట్ఠియా నిచ్చాదిఅవిజ్జమానాకారేన గయ్హమానత్తేపి న తదాకారో వియ పరమత్థతో అవిజ్జమానో, అథ ఖో విజ్జమానో కాయో సక్కాయోతి అవిజ్జమాననిచ్చాదివిపరియాసాకారతో విసేసనన్తి **లోకుత్తరా న ఇదం విసేసనం అరహన్తి** "సన్తో విజ్జమానో కాయో సక్కాయో"తి. **వత్థు అవిసేసితం హోతీతి** ఇదం "సతీ కాయే"తి ఏత్థ కాయ-సద్దో సమూహత్థతాయ అనామసితవిసేసం ఖన్ధపఞ్చకం వదతీతి అధిప్పాయేన వుత్తం. పసాదకాయో వియ కుచ్ఛితానం రాగాదీనం ఉప్పత్తిట్ఠానతాయ కాయోతి వుచ్చతీతి ఏవం పన అత్థే సతి దిట్ఠియా వత్థు విసేసితమేవ హోతీతి లోకుత్తరాపి అపనీతా. న హి లోకుత్తరా ఖన్ధా ఉప్పత్తిట్ఠానతాయ "కాయో"తి వుచ్చన్తీతి. **సుద్ధియా అహేతుభూతేనాతి** గోసీలాదినా, లోకియసీలేన వా లోకుత్తరసీలస్స అపదట్ఠానేన. "అవీతిక్కమనీయతాసతతంచరితబ్బతాహి వా **సీలం,** తపోచరణభావేన సమాదిన్నతాయ **వతం**. అత్తనో గవాదిభావాధిట్ఠానం **సీలం,** గచ్ఛన్తోయేవ భక్ఖనాదిగవాదికిరియాకరణం **వతం**. అకత్తబ్బాభిమతతో నివత్తనం వా **సీలం,** తంసమాదానవతో వేసభోజనకిచ్చచరణాదివిసేసపటిపత్తి **వత**"న్తి చ సీలబ్బతానం విసేసం వదన్తి.

౧౦౦౭. ఇమస్సుప్పాదా ఇదం ఉప్పజ్జతీతి ఉప్పాదోతి న జననమత్తం అధిప్పేతం, అథ ఖో అనిరోధోపీతి **"అవిఘాతం జనసద్దో వదతీ"**తి ఆహ. తత్థాయం **జన**-సద్దే నయో, జనితాతి **జనా**, అవిహతాతి అత్థో. **పుథూ జనా ఏతేసన్తి పుథుజ్జనాతి** పుథుసత్థుమానినో సత్తా. **అభిసఙ్ఖరణాదిఅత్థో వా జన-సద్దో** అనేకత్థత్తా ధాతూనం. ఖన్ధాయతనాదీనం సవనాధీనత్తా పఞ్ఞాచక్ఖుపటిలాభస్స తేసం సవనాభావదీపకం "అస్సుతవా"తి ఇదం పదం అన్ధతం వదతి.

కతం జానన్తీతి అత్తనా పరేహి చ కతం కుసలాకుసలం తేహి నిప్ఫాదితం సుఖదుక్ఖం యాథావతో జానన్తి. పరేసం అత్తనా, అత్తనో చ పరేహి కతం ఉపకారం యథావుత్తాకారేన **పాకటం కరోన్తి**. బ్యాధిఆదీహి దుక్ఖితస్స ఉపట్ఠానాది**కాతబ్బం,** సంసారదుక్ఖదుక్ఖితస్సేవ వా యథావుత్తాకారేన **కాతబ్బం కరోన్తి**. అరియకరధమ్మా అరియసచ్చానీతి పురిమసచ్చద్వయవసేన వుత్తం **"విపస్సియమానా అనిచ్చాదయో"**తి. పరిఞ్ఞాదివిసేసేన వా పస్సియమానాతి అత్థే సతి **అనిచ్చాదయోతి ఆది**-సద్దేన నిచ్చమ్పి నిబ్బానం గహితన్తి చతుసచ్చవసేనపి యోజేతబ్బం, అనిచ్చత్తాదయో వా **"అనిచ్చాదయో"**తి వుత్తాతి దట్ఠబ్బం.

అవసేసకిలేసా **కిలేససోతం**. **ఞాణన్తి** యాథావతో జాననం. యథాభూతావబోధేన హి తస్స తాని అనుప్పత్తిధమ్మతం ఆపాదితతాయ సన్తానే అప్పవేసారహాని "సంవుతాని పిహితానీ"తి చ వుచ్చన్తి. **తథాతి** సబ్బసఙ్ఖారానం విప్పకారస్స ఖమనాకారేన. అవిపరీతధమ్మా ఏతాయ నిజ్ఝాయం ఖమన్తీతి **పఞ్ఞా ఖన్తీ**తి. అదుట్ఠస్సేవ తితిక్ఖాభావతో తథాపవత్తా ఖన్తాతి అదోసప్పధానా ఖన్తా వుత్తాతి "**అదోసో ఏవ వా**"తి తతియో వికప్పో వుత్తో. సతిపటిపక్ఖత్తా అభిజ్ఝాదోమనస్సానం "ముట్ఠస్సచ్చ"న్తి వుత్తా. **అక్ఖన్తి** దోసో. సస్సతాదిఅన్తవినిముత్తా ధమ్మట్ఠితీతి **సస్సతుచ్ఛేదాదిగాహో తప్పటిలోమభావో** వుత్తో. దిట్ఠధమ్మనిబ్బానవాదో **నిబ్బానే పటిలోమభావో**. చరిమానులోమఞాణవజ్జుతణ్హాదికో కిలేసోతి వుత్తో, పటిపదాఞాణదస్సనఞాణదస్సనాని వియ గోత్రభుఞాణం కిలేసానం అప్పవత్తికరణభావేన వత్తతి, కిలేసవిసయాతిలఙ్ఘనభావేన పన పవత్తతీతి కత్వా వుత్తం "**సఙ్ఖార...పే.... పహాన**"న్తి.

దిట్ఠియాదీనం సముదయసభాగతా కమ్మస్స వికుప్పాదనే సహకారీకారణభావో, దస్సనాదిబ్యాపారం వా అత్తానఞ్చ దస్సనాదికిచ్చం చక్ఖాదీనన్తి ఏవఞ్హి యథాతక్కితం అత్తానం రూపన్తి గణ్హాతి. **యథాదిట్ఠ**న్తి తక్కదస్సనేన యథోపలద్ధన్తి అధిప్పాయో. న హి దిట్ఠిగతికో రూపాయతనమేవ అత్తాతి గణ్హాతీతి. **ఇమిస్సాపవత్తియా**తి సామఞ్ఞేన రూపం అత్తాతి సబ్బసఙ్గాహకభూతాయ పవత్తియా. **రూపే...పే.... మాన**న్తి చక్ఖాదీసు తంసభావో అత్తాతి పవత్తమానం అత్తగ్గహణం. **అనఞ్ఞత్తాదిగ్గహణ**న్తి అనఞ్ఞత్తం అత్తనియఅత్తనిస్సితఅత్తాధారతాగహణం. **వణ్ణాదీన**న్తి వణ్ణరుక్ఖపుప్ఫమణీనం. నను చ రుక్ఖపుప్ఫమణియో పరమత్థతో న విజ్జన్తి? సచ్చం న విజ్జన్తి, తదుపాదానం పన విజ్జతీతి తం సముదితాదిప్పకారం ఇధ రుక్ఖాదిపరియాయేన వుత్తన్తి రుక్ఖాదినిదస్సనేపి న దోసో ఛాయారుక్ఖాదీనం వియ రూపస్స అత్తనో చ సంసామిభావాదిమత్తస్స అధిప్పేతత్తా.

౧౦౦౮. **జాతిఆదిసభావ**న్తి జాతిభవాదీనం నిబ్బత్తినిబ్బత్తనాదిసభావం, **ఉప్పాదనసమత్థతా** పచ్చయభావో.

౧౦౦౯. సామఞ్ఞేన "తదేకట్ఠా కిలేసా"తి (ధ. స. ౧౦౧౦), పరతో "అవసేసో లోభో"తిఆదివచనతో (ధ. స. ౧౦౧౧) పారిసేసతో సామత్థియతో వా లబ్భమానతాయ సతిపి ఆగతత్తే సరూపేన పభేదేన వా దిట్ఠిఆదయో వియ అనాగతత్తా లోభాదయో "అనాగతా"తి వుత్తాతి ఆహ "**ఇధ** ...పే.... **స్సేతు**"న్తి. **అత్థతో విఞ్ఞాయతి** లోభాదీహి సహజాతా హుత్వా దిట్ఠియా ఏవ పాళియం వుత్తకిలేసభావతో. **ఇతిపి అత్థో యుజ్జతి** సంయోజనకిలేసానమ్పి పటినిద్దేసారహత్తా సమ్పయుత్తసముట్ఠానభావతో చ. **సంయోజనరహితేహీ**తి సంయోజనభావరహితేహి థినఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, థినఅహిరికానోత్తప్పేహి వా.

౧౦౧౩. **ఏకదే...పే.... వదతి** అవయవేనపి సముదాయో వుచ్చతీతి. హేతు ఏతేసం అత్థీతి వా **హేతుకా. అనియతో**తి న అవధారితో. పురిమపదావధారణవసేన గహేతబ్బత్థత్తా **వివరణీయత్థవా. అత్థతో నిక్ఖిపితు**న్తి "తయో కుసలహేతూ అలోభో అదోసో అమోహో"తిఆదీసు (ధ. స. ౧౦౬౦) వియ పురిమనయేన దస్సితధమ్మేయేవ హేతుపహాతబ్బహేతుకభేదతో అత్థదస్సనవసేన నిద్దిసితున్తి అత్థో.

౧౦౨౯. అభిఞ్ఞాయుత్తవజ్జానం మహగ్గతానం పరిత్తారమ్మణత్తాభావా "**మహగ్గతా వా ఇద్ధివిధాదయో**"తి వుత్తం. అతీతంసఞాణస్స కామావచరత్తా "**చేతో...పే.... ఞాణసమ్పయుత్తా**"తి ఆహ.

౧౦౩౩. **అనన్తరే నియుత్తానీ**తి చుతిఅనన్తరం ఫలం అనన్తరం, తస్మిం నియుత్తాని తం ఏకన్తేన నిప్ఫాదనతో అనతిక్కమనకానీతి అత్థో. వుత్తప్పకారస్స అనన్తరస్స కరణం అనన్తరం, తం సీలానీతి యోజేతబ్బం. అనేకేసు ఆనన్తరియేసు కతేసు కిఞ్చాపి బలవతోయేవ పటిసన్ధిదానం, న ఇతరేసం, అత్తనా పన కాతబ్బకిచ్చస్స తేనేవ కతత్తా తస్స విపాకస్స ఉపత్థమ్భనవసేన పవత్తనతో న ఇతరాని తేన నివారితఫలాని నామ హోన్తి, కో పన వాదో పటిపక్ఖేసు కుసలేసూతి వుత్తం **''పటిపక్ఖేన అనివారణీయఫలత్తా''**తి. **''అనేకస్మిమ్పి...పే.... నత్థీ''**తి కస్మా వుత్తం, నను అనేకేసు ఆనన్తరియేసు కతేసు బలవంయేవ పటిసన్ధిదాయకన్తి తేన ఇతరేసం విపాకో పటిబాహితో హోతీతి ఆహ **''న చ తేస''**న్తిఆది. తఞ్చ తేసం అఞ్ఞమఞ్ఞం అప్పటిబాహకత్తం మాతికావణ్ణనాయం విత్థారేన విచారితమేవ.

అత్థతో ఆపన్నం అగ్గహేత్వా యథారుతవసేనేవ పాళియా అత్థం గహేత్వా తేసం వాదానం తప్పరభావేన పవత్తిం సన్ధాయ అహేతుకవాదాదీనం విసేసం దస్సేతుం **''పురిమవాదో''**తిఆది వుత్తం. అనియ్యానికనియ్యానికభేదం పన సమ్భారకమ్మం బన్ధమోక్ఖహేతూతి బన్ధమోక్ఖహేతుం పటిసేధేన్తోపి కమ్మం పటిసేధేతి. **సుమఙ్గలవిలాసినియం** పన విపాకస్స కమ్మకిలేససమాధిపఞ్ఞానం హేతుభావతో విపాకోపి బన్ధమోక్ఖహేతూతి "నత్థి హేతూతి వదన్తో ఉభయం పటిబాహతీ"తి (దీ. ని. అట్ఠ. ౧.౧౭౦-౧౭౨) వుత్తం. తత్థ కమ్మం పటిసేధేన్తేనపి విపాకో పటిసేధితో హోతి, విపాకం పటిసేధేన్తేనపి కమ్మన్తి తయోపి ఏతే వాదా అత్థతో ఉభయపటిసేధకాతి వేదితబ్బా. **నియతమిచ్ఛాదిట్ఠి**న్తి అహేతుకవాదాదిపటిసంయుత్తే అసద్ధమ్మే ఉగ్గహపరిపుచ్ఛావినిచ్ఛయపసుతస్స "నత్థి హేతూ"తిఆదినా రహో నిసీదిత్వా చిన్తేన్తస్స తస్మిం ఆరమ్మణే మిచ్ఛాసతి సన్తిట్ఠతి, చిత్తం ఏకగ్గం హోతి, జవనాని జవన్తి. పఠమజవనే సతేకిచ్ఛో హోతి, తథా దుతియాదీసు. సత్తమే అతేకిచ్ఛభావం పత్తో నామ హోతి. యా ఏవం పవత్తా దిట్ఠి, తం సన్ధాయ వుత్తం "నియతమిచ్ఛాదిట్ఠి"న్తి. తతో పురిమభావా అనియతా.

౧౦౩౪. సహజాత అఞ్ఞమఞ్ఞ నిస్సయ అత్థి అవిగతాదివిసిట్ఠభావేపి మగ్గపచ్చయస్స సమ్పయోగవిసిట్ఠతాదీపనేనేవ సహజాతాదివిసిట్ఠతాపి విఞ్ఞాయతీతి పాళియం "సమ్పయుత్తో"తి వుత్తన్తి **''సమ్పయోగవిసిట్ఠేనా''**తి వుత్తం. **మగ్గ...పే.... దస్సేతుం,** న పన మగ్గఙ్గానం అఞ్ఞమఞ్ఞం మగ్గపచ్చయభావాభావతోతి అధిప్పాయో. **ఏవం సతీ**తి యది మగ్గఙ్గానం మగ్గపచ్చయలాభితాయ పకాసనో పఠమనయో, ఏవం సన్తే. మగ్గఙ్గానిపి వేదనాదయో వియ మగ్గహేతుకభావేన వత్తబ్బత్తా అమగ్గసభావానం అలోభాదీనం తదఞ్ఞేసం తదుభయసభావానం ధమ్మానం పచ్చయభావదీపనే తతియనయే వియ న లభేతబ్బానీతి ఆహ **''లభేత్వాతి న వత్తబ్బం సియా''**తి. **పుబ్బే**తి పురిమనయే.

దుతియనయేపీతి **పి**-సద్దేన పఠమనయం సమ్పిణ్డేతి. తేన సమ్మాదిట్ఠియా పురిమస్మిం నయద్వయే లభితత్తా తస్స సహేతుకభావదస్సనో తతియనయో ఆరద్ధోతి దస్సేతి. తతియనయే సమ్మాదిట్ఠియా సహేతుకభావదస్సనం అనిచ్ఛన్తో చోదకో **''కథం దస్సితో''**తి చోదేత్వా **''ననూ''**తిఆదినా అత్తనో అధిప్పాయం వివరతి. ఇతరో **''యథా హీ''**తిఆదినా దస్సనేన పహాతబ్బహేతుభావేన వుత్తానమ్పి లోభాదీనం అఞ్ఞమఞ్ఞం సహజేకట్ఠసమ్పయుత్తసఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నతో దస్సనేన పహాతబ్బహేతుకసఙ్గహో వియ మగ్గహేతుభావేన వుత్తాయపి సమ్మాదిట్ఠియా మగ్గహేతుకభావోపి యుజ్జతి మగ్గహేతుసమ్పయుత్తసఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నభావతోతి దస్సేతి.

తతో అఞ్ఞస్సేవాతి తతో సమ్మాదిట్ఠిసఙ్ఖాతహేతుతో అఞ్ఞస్స అలోభాదోసస్సేవ. **అఞ్ఞేనా**తి "మగ్గో హేతూ"తి ఇతో అఞ్ఞేన. అలోభాదోసానంయేవ అధిప్పేతత్తా తేసంయేవ ఆవేణికేన మగ్గహేతూతి ఇమినా **పరియాయేన. సాధారణేన పరియాయేనా**తి

తిణ్ణమ్పి హేతూనం అధిప్పేతత్తా మగ్గామగ్గసభావానం సాధారణేన మగ్గహేతుమగ్గహేతూతి ఇమినా పరియాయేన. **తేసన్తి** హేతూనం. **అఞ్ఞేసన్తి** హేతుసమ్పయుత్తానం. **అత్థవిసేసవసేనాతి** "మగ్గహేతుకా"తి పాళియా అత్థవిసేసవసేన. అమోహేన అలోభాదోసామోహేహి చ సేసధమ్మానం సహేతుకభావదస్సనవసేన పవత్తా దుతియతతియనయా "**సరూపతో హేతుహేతుమన్తదస్సన**"న్తి వుత్తా. **తథాఅదస్సనతోతి** సరూపేన అదస్సనతో. **అత్థేన...పే.... గమనతోతి** "మగ్గఙ్గాని ఠపేత్వా తంసమ్పయుత్తో"తి (ధ. స. ౧౦౩౯) వచనతో మగ్గసభావానం ధమ్మానం మగ్గపచ్చయతాసఙ్ఖాతో సమ్పయుత్తానం హేతుభావో సరూపతో దస్సితో. మగ్గహేతుభూతాయ పన సమ్మాదిట్ఠియా సమ్పయుత్తానం హేతుహేతుభావో అత్థతో ఞాపితో హోతీతి అత్థో.

౧౦౪౦. అసభావధమ్మో గరుకాతబ్బో న హోతీతి "**సభావధమ్మో**"తి వుత్తం. తేనేవ **పట్ఠానవణ్ణనాయం** (పట్ఠా. అట్ఠ. ౧.౩) "ఆరమ్మణాధిపతి జాతిభేదతో కుసలాకుసలవిపాకకిరియరూపనిబ్బానవసేన ఛబ్బిధో"తి వక్ఖతి. **మగ్గాదీని ఠపేత్వాతి** మగ్గాదీని పహాయ. **అఞ్ఞేసన్తి** మగ్గాదితో అఞ్ఞేసం. **అధి...పే.... వస్సాతి** ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయభావస్స. పఞ్ఞుత్తరత్తా కుసలానం లోకుత్తరకథాయ చ పఞ్ఞాధురత్తా వీమంసాధిపతిస్స సేసాధిపతీనం పధానతా వేదితబ్బా.

౧౦౪౧. పదేససత్తవిసయత్తా పఠమవికప్పస్స సకలసత్తవసేన దస్సేతుం "**కప్పసహస్సాతిక్కమేపి వా**"తిఆది వుత్తం. **లద్ధోకాసం యం భవిస్సతీతి** లద్ధోకాసం యం కమ్మం పాపుణిస్సతి. కప్పసహస్సాతిక్కమే అవస్సం ఉప్పజ్జనవిపాకత్తా **తదపి...పే.... వుచ్చతీతి**. అలద్ధత్తలాభతాయ ఉప్పాదాదిక్ఖణం అప్పత్తస్స విపాకస్స అనుప్పన్నభావో నత్థిభావో పాకటభావాభావతోతి వుత్తం "**నత్థి నామ న హోతీతి అనుప్పన్నో నామ న హోతీ**"తి. **తత్థాతి** అరూపభవగ్గే.

అవిపక్కవిపాకం కమ్మం సహకారీకారణసమవాయాలాభేన అకతోకాసం విపాకాభిముఖభావాభావతో విపక్కవిపాకకమ్మసరిక్ఖకన్తి వుత్తం "**అలద్ధో...పే.... దేయ్యా**"తి. కిచ్చనిప్ఫత్తియా అసతి ఉప్పన్నమ్పి కమ్మం అనుప్పన్నసమానన్తి "**ఓకాసో న భవేయ్యా**"తి ఏతస్స **సమత్థతా న సియాతి** అత్థమాహ. తేన అపచయగామికమ్మకిచ్చస్స ఓకాసాభావో దస్సితో. పుబ్బే నిరత్థకత్తా ఉప్పత్తియా ఓకాసో న భవేయ్యాతి పయోజనాభావతో కమ్ముప్పత్తియా ఓకాసాభావో వుత్తో. "**విపాకతో అఞ్ఞస్స పవత్తిఓకాసో న భవేయ్యా**"తి ఇమినా అసమ్భవతోతి అయమేతేసం విసేసో. **ధువవిపాకస్స** కమ్మస్స **విపాకేన** నిదస్సనమత్తభూతేనాతి అధిప్పాయో. అరియమగ్గఆనన్తరియకమ్మానం వియ మహగ్గతకమ్మానం నియతసభావతాభావా అట్ఠసమాపత్తీనం "**బలవవిరహే**"తిఆదినా సవిసేసనధువవిపాకతా వుత్తా. ఏత్థ చ "పఞ్చ ఆనన్తరియకమ్మానీ"తి నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం నియతమిచ్ఛాదిట్ఠియాపి ధువవిపాకత్తా. యస్స కమ్మస్స కతత్తా యో విపాకో నియోగతో ఉప్పజ్జిస్సతి, సో తస్స అనాగతకాలేపి ఉప్పాదివోహారం లభతి. సో చ ఉప్పాదివోహారో ఆయూహితకమ్మవసేన వుచ్చమానో భావినా ఆయూహితభావేన మగ్గో అనుప్పన్నోతి ఏత్థ వుత్తోతి దస్సేతుం "**యం ఆయూహితం భవిస్సతీ**"తిఆది వుత్తం.

౧౦౫౦. ఉపాదానేహి ఆదిన్నాతి సమ్బన్ధో. **అఞ్ఞేతి** ఉపాదానారమ్మణేహి అఞ్ఞే అనుపాదానియాతి అత్థో. **ఆదికేన గహణేనాతి** "అహం ఫలం సచ్ఛాకాసి"న్తి ఏవం పచ్చవేక్ఖణఞాణసఙ్ఖాతేన గహణేన. ఇదాని ఉపేతత్థదీపకస్స ఉప-సద్దస్స వసేన **ఉపాదిన్న**-సద్దస్స అత్థం వత్తుం "**ఉపాదిన్నసద్దేన వా**"తిఆది వుత్తం. తత్థ నిబ్బానస్స అనజ్ఝత్తభావతో "**అమగ్గఫలధమ్మాయేవ వుత్తా**"తి ఆహ. **ఇతరేహీతి** అజ్ఝత్తపదాదీహి.

తికనిక్ఖేపకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకనిక్ఖేపకథావణ్ణనా

౧౦౬౨. మేత్తాయ అయనం ఉపగమనం మేత్తాయనం, తఞ్చ అత్తనో సన్తానే మేత్తాయ లాభో ఉప్పాదనం సత్తానం అనుపగమో అత్థతో మజ్జనమేవాతి "మేత్తా, మేదన"న్తి వత్వా **"సినేహన"**న్తి ఆహ.

౧౦౬౫. తస్మిం తస్మిం విసయే చిత్తం సంరజ్జతీతి **చిత్తస్స సంరఞ్జనం. తణ్హావిచరితాదీతి ఆది**-సద్దేన ఏసనాదయో సఙ్గహితా. తణ్హాయ విపులతా విసయవసేన పవత్తివసేన వా వేదితబ్బా. అనిచ్చాదిసభావస్స రూపాదికస్స నిచ్చాదితో గహణం అభినివేసో విసేసతో తణ్హావసేన హోతి తణ్హారహితాయ దిట్ఠియా అభావాతి ఉపచారవసేన నిమిత్తస్స కత్తుభావమాహ **"నిచ్చాదితో గణ్హన్తీ విసంవాదికా హోతీ"**తి. పాకటేన సద్దేన లబ్భమానత్తా యథారుతవిఞ్ఞాయమానత్తా చ **విసత్తికా**సద్దస్స విసతసభావో **"పధానో అత్థో"**తి వుత్తో. "అన్తలిక్ఖచరో పాసో, య్వాయం చరతి మానసో. తేన తం బాధయిస్సామీ"తిఆదివసేన (సం॰ ని॰ ౧.౧౫౧; మహావ॰ ౩౩) **మారేన గహితతాయ**.

౧౦౬౬. అనత్థచరణాదిఅనభిసన్ధానకతాయ అట్ఠానభూతేసు చ వస్సవాతాదిసఙ్ఖారేసు ఉప్పన్నకోపో వియ సత్తేసు అత్థాచరణాదినా ఆరోపనాధిప్పాయేసుయేవ తదజ్ఝారోపనవసేన పవత్తో యదిపి అనాయతనుప్పత్తియా అట్ఠానాఘాతోయేవ హోతి, సత్తవిసయత్తా పన సతి చిత్తస్స ఏకన్తబ్యాపత్తియం కమ్మపథభేదో హోతియేవాతి సక్కా విఞ్ఞాతుం, అట్ఠానుప్పత్తియం పనస్స న సియా కమ్మపథభేదోతి ఆహ **"సత్తేసు ఉప్పన్నో అట్ఠానకోపో కరోతీ"**తి. పటిఘాదిపదానం ఘట్టనాపురిమయామవికారుప్పత్తిసమఞ్ఞాదీసుపి దస్సనతో **"పటివిరోధాదిపదాని తేసం విసేసనత్థానీ"**తి వుత్తం.

౧౦౯౧. ద్వే ధమ్మా తయో ధమ్మాతి సద్దన్తరసన్నిధానేన పరిచ్ఛేదవతో బహువచనస్స దస్సనతో **"అపరిచ్ఛేదేన బహువచనేనా"**తి వుత్తం. **ఉద్దేసో కతోతి ఇతి**-సద్దో హేతుఅత్థో. తేన బహువచనేన ఉద్దేసకరణం బహువచనేన పుచ్ఛాయ కారణన్తి దీపేతి. ఉద్దేసానువిధాయినీ హి పుచ్ఛాతి. తథా హి సఙ్ఖాపరిచ్ఛిన్నే ఉద్దేసే "కతమే వా తయో"తి సఙ్ఖాపరిచ్ఛిన్నావ పుచ్ఛా కరీయతీతి. ఉద్దేసేన ధమ్మానం అత్థితామత్తవచనిచ్ఛాయం సభావభూమికారణఫలాదిపరిచ్ఛేదో వియ సఙ్ఖాపరిచ్ఛేదోపి న కాతబ్బోతి అధిప్పాయేన **"అనిద్ధారితపరిచ్ఛేదే"**తిఆది వుత్తం. "అపచ్చయా ధమ్మా"తి పదతో పన హేట్ఠా అనేకభేదభిన్నా ధమ్మా అపరిచ్ఛేదేన బహువచనేనేవ ఉద్దిట్ఠా, ఉద్ధఞ్చ తథా ఉద్దిసీయన్తీతి తం సోతపతితతాయ భేదాభావేపి పరమత్థతో అప్పచ్చయధమ్మస్స అసఙ్ఖతధమ్మస్స చ సోపాదిసేసనిరుపాదిసేసరాగక్ఖయాదిఅసఙ్ఖతాదివచనవచనీయభావేన ఉపచరితభేదేగహితే పదద్వయేన అత్థి కాచి భేదమత్తాతి **అపరిచ్ఛేదేన బహువచనేన ఉద్దేసో కతో**తి యుత్తం సియా. ఉద్దేసానుసారీని పుచ్ఛానిగమనానీతి తానిపి తథా పవత్తాని. నిద్దేసో పన యథాధిప్పేతసభావాదిపరిచ్ఛేదవిభావనవసేనేవ కాతబ్బోతి అసఙ్ఖతా ధాతు ఇచ్చేవ కతో పరమత్థతో భేదాభావదీపనత్థన్తి దట్ఠబ్బం. కథేతుకామతావసేన పుచ్ఛన్తో యస్స కథేతి, తేన కాతబ్బపుచ్ఛాయ కరణతో తగ్గతం అజాననం సంసయం వా అనువిధాయయేవ పుచ్ఛతీతి **"సభావ…పే॰… అజానన్తస్స వసేన పుచ్ఛా కరీయతీ"**తి వుత్తం. **నిద్దేసతో పుబ్బే**తిఆదినా అట్ఠకథాయం వుత్తం పుచ్ఛానుసన్ధింయేవ విభావేతి.

౧౧౦౧. **భిన్దిత్వా**తి విభజిత్వా. **రూపావ...పే॰... విఞ్ఞేయ్యా**తి కామావచరకుసలమహాకిరియవిఞ్ఞాణేన మహగ్గతధమ్మానం సమ్మసనవసేన యథాయోగం మహగ్గతప్పమాణధమ్మానం పచ్చవేక్ఖణాదివసేన రూపరాగారూపరాగసమ్పయుత్తేన అకుసలమనోవిఞ్ఞాణేన మహగ్గతధమ్మానం అభినివేసనఅస్సాదనవసేన తంతంపఞ్ఞత్తియఞ్చ తంతంవోహారవసేన పవత్తేన ఆవజ్జనేన చ యథావుత్తవిఞ్ఞాణానం పురేచారికేన కామావచరధమ్మా న విఞ్ఞేయ్యా. **ఇతరేనా**తి పరిత్తారమ్మణేన. **కామావచరానమేవ ఆరమ్మణాన**న్తి నిద్ధారణే సామివచనం. రూపారమ్మణాదీహి విఞ్ఞాణేహి తత్థ రూపారమ్మణేన విఞ్ఞాణేనపి సద్దాదీనం అవిఞ్ఞేయ్యతా రూపస్స చ విఞ్ఞేయ్యతా. ఏవం సేసేసుపి యోజనా దట్ఠబ్బా. చక్ఖుద్వారికేన సద్దాదీనం అవిఞ్ఞేయ్యతా రూపస్స విఞ్ఞేయ్యతాతిఆదినా **ద్వారభేదవసేన** యోజేతబ్బం. **ఇతర**న్తి ఇట్ఠమజ్ఝత్తం అనిట్ఠమనిట్ఠమజ్ఝత్తఞ్చ. **రూపావచరాదయో కామావచరవిపాకాదీహీ**తి రూపావచరారూపావచరలోకుత్తరపణ్ణత్తియో కామావచరవిపాకేహి లోకుత్తరా కామావచరతో ఞాణవిప్పయుత్తకుసలకిరియేహి అకుసలేహి చ అవిఞ్ఞేయ్యాతి యోజేతబ్బం. నిబ్బానస్స అవిజాననసభావో ఏవ **అత్తసమ్భవో**.

౧౧౦౨. రూపారూపావచరకమ్మూపపత్తిభవే దిట్ఠిరహితో లోభో భవాసవోతి యథావుత్తవిసయో దిట్ఠిసహితో సబ్బకామావచరధమ్మవిసయో చ లోభో కామాసవో భవితుం యుత్తోతి వుత్తం ‘‘**భవాసవం...పే॰... సియా**’’తి. కామాసవభవాసవవినిముత్తస్స హి లోభస్స అభావం సయమేవ వక్ఖతీతి. **పాళియ**న్తి అట్ఠకథాకణ్డపాళియం. తత్థ యథా “కామాసవో అట్ఠసు లోభసహగతచిత్తుప్పాదేసు ఉప్పజ్జతీ”తి వుత్తం, ఏవం “భవాసవో అట్ఠసు లోభసహగతచిత్తుప్పాదేసు ఉప్పజ్జతీ”తి అవత్వా “చతూసుదిట్ఠిగతవిప్పయుత్తలోభసహగతచిత్తుప్పాదేసు ఉప్పజ్జతీ”తి (ధ॰ స॰ ౧౪౬౪) వుత్తత్తా “భవాసవో...పే॰... యుత్తేసు ఏవ ఉప్పజ్జతీ”తి పాళియం వుత్తోతి సావధారణం వుత్తం. తథా చ వక్ఖతి “భవాసవో చతూసు దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తేసు అవిజ్జాసవేన సద్ధిం ఏకధావ ఏకతో ఉప్పజ్జతీ”తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౪౭౩). **సోపి రాగో**తి సస్సతదిట్ఠిసహగతో రాగో. కామభవపత్థనా వియ కామాసవోతి యుత్తం వత్తుం. సస్సతదిట్ఠిసహగతరాగకామభవపత్థనానమ్పి హి భవాసవోతి వత్తబ్బపరియాయో అత్థీతి “సస్సతదిట్ఠిసహగతో రాగో భవరాగవసేన పత్థనా భవాసవో నామా”తి వుత్తం, న తేసం ఇధ అధిప్పేతభవాసవభావదస్సనత్థన్తి **అట్ఠకథాయం** అధిప్పాయో దట్ఠబ్బో. తథా హి “రూపారూపసఙ్ఖాతే కమ్మతో చ ఉపపత్తితో చ దువిధేపి భవే ఆసవో భవాసవో”తి వుత్తన్తి. తత్థ కామభవపత్థనాయ తావ కామాసవభావో హోతు, రూపారూపభవేసు సస్సతాభినివేససహగతరాగస్స కథన్తి? సోపి యథావుత్తవిసయే కామనవసేన పవత్తితో కామాసవోయేవ నామ. సబ్బేపి హి తేభూమకా ధమ్మా కమనీయట్ఠేన కామాతి. న చేత్థ అనిట్ఠప్పసఙ్గో దిట్ఠివిప్పయుత్తలోభస్స భవాసవభావేన విసుం ఉద్ధటత్తా. అవస్సఞ్చేతమేవం విఞ్ఞాతబ్బం, ఇతరథా రూపారూపభవేసు ఉచ్ఛేదదిట్ఠిసహగతస్సపి లోభస్స భవాసవభావో ఆపజ్జేయ్యాతి. కామాసవాదయో ఏవ దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికాసవభావేన ద్విధా వుత్తా.

౧౧౦౩. ఇధ పాళియాపి భవాసవవినిముత్తలోభస్స కామాసవభావో న న సక్కా యోజేతున్తి దస్సేతుం ‘‘**కామాసవనిద్దేసే చా**’’తిఆది వుత్తం. “ధమ్మచ్ఛన్దో సద్ధా”తి కేచి.

౧౧౦౪. **ఉపాదానక్ఖన్ధేస్వేవ పవత్తతి** తబ్బినిముత్తస్స ధమ్మస్స జీవగ్గహణవిసయస్స పరమత్థతో అభావా. **రూపే... పే॰... విఞ్ఞాణే వా పన న పతిట్ఠాతి** రూపాదీనం అవిపరీతసభావమత్తే అట్ఠత్వా సయం సమారోపితస్స తేసు

పరికప్పనామత్తసిద్ధస్స కస్సచి ఆకారస్స అభినివేసనతో. తేనేవాహ "తతో అఞ్ఞం కత్వా"తి. **తతో** ఉపాదానక్ఖన్ధతో. వేదనాదయోపి హి కేచి దిట్ఠిగతికా అనిచ్చాతి పస్సన్తీతి. **తతోతి** వా సరీరసఙ్ఖాతరూపక్ఖన్ధతో. "అఞ్ఞం జీవం అఞ్ఞం సరీర"న్తి హి వుత్తం. **హోతీతి** భవతి సస్సతం అత్తాతి అత్థో. **అఞ్ఞన్తి** బ్రహ్మా ఇస్సరాదితో అఞ్ఞం.

అరూపభవో వియ రూపరాగప్పహానేన రూపభవో కామరాగప్పహానేన పత్తబ్బో. రూపీబ్రహ్మానఞ్చ పఞ్చకామగుణికో రాగో పహీయతి, న విమానాదీసు రాగోతి నో అకామరాగోతి కత్వా కామాసవో న హోతీతి అట్ఠకథాయం పటిక్ఖిత్తం. టీకాకారేహి పన కామాసవభవాసవవినిముత్తలోభాభావదస్సనేన రూపీబ్రహ్మానం విమానాదిరాగస్సపి కామచ్ఛన్దాదిభావతో దిట్ఠివిప్పయుత్తరూపారూపభవరాగవినిముత్తో సబ్బో లోభో కామాసవోతి దస్సితో. తత్థ యుత్తం విచారేత్వా గహేతబ్బం. సియా ఆసవసమ్పయుత్తో కామరాగేన భవరాగేన వా సహుప్పత్తియం, సియా ఆసవవిప్పయుత్తో తదఞ్ఞరాగేన సహుప్పత్తియం, "చతూసు దిట్ఠిగతా"తిఆదిపాళియా అభావదస్సనేన కామాసవభవాసవవినిముత్తలోభాభావం దస్సేత్వా "కామాసవో"తిఆదిపాళిదస్సనేన దిట్ఠిరాగస్స కామాసవభావం సాధేతి. **పహాతబ్బదస్సనత్థన్తి** పహాతబ్బతాదస్సనత్థం. **పహానేతి** పహాననిమిత్తం.

౧౧౨౧. జాతియాతి ఖత్తియసభావాదిజాతిసమ్పత్తియా. **గోత్తేనాతి** గోతమగోత్తాదిఉక్కట్ఠగోత్తేన. **కోలపుత్తియేనాతి** మహాకులభావేన. **వణ్ణపోక్ఖరతాయాతి** వణ్ణసమ్పన్నసరీరతాయ. "పోక్ఖర"న్తి హి సరీరం వుచ్చతీతి. **మానం జప్పేతీతి** మానం పవత్తేతి కరోతి. పవత్తో మానో **పవత్తమానో. పుగ్గలవిసేసన్తి** సేయ్యస్స సేయ్యోతిఆదిభేదం పుగ్గలవిసేసం. సేయ్యం భిన్దిత్వా పవత్తమానో **సేయ్యమానో. తిణ్ణన్తి** సేయ్యస్స సేయ్యాదీనం తిణ్ణం "సేయ్యోహమస్మీ"తిఆదినా అఞ్ఞం పుగ్గలం అనిస్సాయ వుత్తానం. సేయ్యాదివసేన అత్తనో మననం పగ్గహో మానో, తస్స కరణం సేయ్యోహమస్మీతిఆదిపవత్తియేవాతి వుత్తం **''సేయ్యోతి ఆదికిచ్చకరణ''**న్తి.

౧౧౪౦. సబ్బోపి లోభో అభిజ్ఝాసభావోతి అభిజ్ఝా ఆసవద్వయసభావా, కామరాగో కామాసవసభావో ఏవాతి **ఆసవద్వయఏకాసవభావో** అభిజ్ఝాకామరాగానం విసేసో వుత్తో. న అభిజ్ఝా చ ధమ్మా రపేత్వా దిట్ఠిం అవిజ్జఞ్చ నోఆసవసభావా. అభిజ్ఝా చ ఆసవద్వయసభావా ఏవ, నఅభిజ్ఝాసభావో చ లోభో నత్థీతి అధిప్పాయేన **''నోఆసవలోభస్స సబ్భావో విచారేతబ్బో''**తి ఆహ. **గణనాయ హేతుయా సత్తాతి వుత్తన్తి** పఞ్హావారపాఠం సన్ధాయ వుత్తం. తత్థ హి "ఆసవో ధమ్మో ఆసవస్స ధమ్మస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయో. ఆసవో ధమ్మో నోఆసవస్స ధమ్మస్స. ఆసవో ధమ్మో ఆసవస్స చ నోఆసవస్స చ. నోఆసవో ధమ్మో నోఆసవస్స. నోఆసవో ధమ్మో ఆసవస్స. నోఆసవో ధమ్మో ఆసవస్స చ నోఆసవస్స చ. ఆసవో చ నోఆసవో చ ధమ్మా నోఆసవస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౩.౩.౧౬) ఇమేసం వారానం వసేన "గణనాయ సత్తా"తి వుత్తం. తత్థ యది నోఆసవసభావోపి లోభో సియా, దిట్ఠిసమ్పయుత్తచిత్తస్స వసేన "ఆసవో చ నోఆసవో చ ధమ్మా మోహాయథావుత్తలోభా ఆసవస్స ధమ్మస్స దిట్ఠియా హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి సత్తమో, పాళియం ఆగతం సత్తమం అట్ఠమం కత్వా "ఆసవో చ నోఆసవో చ ధమ్మా ఆసవస్స చ నోఆసవస్స చ ధమ్మస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి నవమో పఞ్హో వుచ్చేయ్య, న పన వుత్తోతి. ఏవం దిట్ఠిసమ్పయుత్తలోభస్స నోఆసవభావాభావం దస్సేత్వా ఇతరస్సపి తం దస్సేతుం **''దిట్ఠివిప్పయుత్తే చా''**తిఆది వుత్తం.

౧౧౬౨. యథారూపే రూపప్పబన్ధే వత్తమానే పుగ్గలో గచ్ఛతి తిట్ఠతి నిసీదతీతి వుచ్చతి, తథా విసదరూపస్స ఉప్పాదకం చిత్తం **ఇరియాపథూపత్థమ్భకం.** తం పన కుసలతో కిరియతో చ పఞ్చమజ్ఝానచిత్తం అభిఞ్ఞాప్పత్తం అప్పత్తఞ్చ

భిన్దిత్వా సత్తపఞ్ఞాస జవనాని వోట్ఠబ్బనఞ్చాతి **అట్ఠపఞ్ఞాసవిధం**. సహజాతధమ్మానం అకమ్మఞ్ఞభావకరత్తా థినమిద్ధసహగతచిత్తం విసదాని రూపాని న సముట్ఠాపేతి న ఉపత్థమ్భేతి చాతి వుత్తం ''**ఇరియాపథం సన్ధారేతుం అసక్కోన్త**''న్తి.

౧౧౬౩. విపక్ఖేపి భావతో అనేకన్తికత్తా **రూపత్తాసాధకత్తం**. **గరుభావప్పత్తి** లహుతావిరహో దట్ఠబ్బో. సతిపి అఞ్ఞేసమ్పి అకుసలాదీనం లహుతావిరహే థినమిద్ధానం ఏకన్తతో లహుతాపటిపక్ఖత్తా కారణానురూపత్తా చ ఫలస్స ''**థినమిద్ధసముట్ఠితరూపేహీ**''తి వుత్తం. **న జాగర...పే.... సన్తతి**న్తి ఏతేన నామకాయే సుపనస్స అసిద్ధతం దస్సేతి. **మిద్ధస్స ఫలత్తా**తి ఏత్థ మిద్ధంయేవ నిద్దాకారణన్తి నాయం నియమో ఇచ్ఛితో, నిద్దాకారణమేవ పన మిద్ధన్తి నియమో ఇచ్ఛితోతి దట్ఠబ్బో. తథా హి ఖీణాసవానం నిద్దాయ మిద్ధతో అఞ్ఞం కారణం కరజకాయస్స దుబ్బలభావో అట్ఠకథాయం దస్సితోతి.

ఛాదనం , అవత్థరణం వా ఓనాహో, సో రూపస్సేవ సభావోతి పరస్స ఆసయ్హం మనసి కత్వా ఆహ ''**తేన సహ వుత్తా ఓనాహపరియోనాహా చా**''తి. అసజ్హోచవసేన విసదా పవత్తి **విప్ఫారికభావో**. **ఆవరణభావో వియా**తి ఏతేన ఆవరణసభావత్తేపి మిద్ధస్స తబ్బిధురో అనఞ్ఞసాధారణత్తా ఓనహనాదిభావోతి దస్సేతి. సామఞ్ఞఞ్హి పఞ్చన్నమ్పి కామచ్ఛన్దాదీనం ఆవరణసభావోతి ఆవరణభావసదిసస్స ఓనహనాదిభావస్స నామకాయే లబ్భమానస్స గహితతాతి ఏత్థాధిప్పాయో.

పానన్తి అనుయోగోతి చ తంకిరియాసాధికా చేతనా అధిప్పేతాతి సురాపానస్స సురా...పే.... యోగస్స చ అకుసలభావేన ఉపక్కిలేసదుబ్బలీకరణభావో యుత్తోతి వుత్తో. "సురామేరయస్స అజ్ఝోహరణం పానం పమాదట్ఠానానుయోగో చా"తి **పరస్స అధిప్పాయో**. **నీవరణం హుత్వా వా**తిఆదినా ఇదం దస్సేతి "నీవరణసభావానం నీవరణసమ్పయుత్తభావదస్సనపరాయ చోదనాయ నీవరణన్తి కత్థచి అదిట్ఠపయోగస్స అసమ్పయుత్తస్స రూపస్స యథాలాభతో గహణం ఞాయోయేవ న హోతి, సిద్ధనీవరణభావసమ్పయుత్తసభావానంయేవ పన గహణన్తి తంసభావా అరూపధమ్మాయేవ దస్సితా, న రూపన్తి థినం వియ మిద్ధమ్పి అరూపమేవాతి విఞ్ఞాయతీ"తి. **యన్తి** యేన వచనేన. **అసమ్భవవచనతో**తి అసమ్భవవచనభావతో.

తేనాతి తేన రూపారమ్మణస్స ఛన్దరాగస్స పహానవచనేన. రూపప్పహానతో అఞ్ఞోతి కత్వా రూపే ఛన్దరాగప్పహానం ''**అఞ్ఞో కారో**''తి వుత్తం. యం అట్ఠకథాయం "అఞ్ఞథా"తి వుత్తం. **ఇదన్తి**ఆదినా "తం పజహథా"తి పాళియా న నిప్పరియాయప్పహానం అధిప్పేతన్తి దస్సేతి. **అరూపస్సేవ యుజ్జతీ**తి సుదుద్దసం దూరఙ్గమాదిప్పవత్తకం చిత్తం తంసమ్పయుత్తో అరూపధమ్మోయేవ విబన్ధితుం సమత్థోతి దస్సేతి. **చేతసో పరియుట్ఠాన**న్తి కుసలచిత్తస్స గహణం. నీవరణాని హి ఉప్పజ్జమానాని ఉప్పజ్జితుం అప్పదానేన కుసలవారం గణ్హన్తీతి వుచ్చన్తి. గహణఞ్చేత్థ **పరియుట్ఠానం** "చోరా మగ్గే పరియుట్ఠింసూ"తిఆదీసు వియ.

౧౧౭౬. **ఉద్ధచ్చం కుక్కుచ్చఞ్చ సహ వుత్త**న్తి ఉద్దేసపుచ్ఛానిగమనే సన్ధాయ వుత్తం. యం పన అట్ఠకథాయం ఉద్ధచ్చస్స కుక్కుచ్చేన వినాభావకారణం వత్వా "భిన్దిత్వా వుత్త"న్తి వుత్తం, తం "నీవరణా చేవ నీవరణసమ్పయుత్తా చా"తి పదస్స నిద్దేసే ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చానం విసుం నిద్దిట్ఠతం సన్ధాయ వుత్తం. కామచ్ఛన్దస్స ఉక్కట్ఠనీవరణతా ఓరమ్భాగియభావో. సో హి రూపరాగారూపరాగప్పకారకామచ్ఛన్దం ఉపాదాయ తతో తిబ్బకిచ్చతాయ "ఉక్కట్ఠనీవరణ"న్తి వుచ్చతి. కామచ్ఛన్దనీవరణస్సేవ లోభో వుత్తో, న భిన్దిత్వా. కామచ్ఛన్దనీవరణస్స చ అనవసేసతో అనాగామిమగ్గేన పహానే

వుచ్చమానే చతుత్థమగ్గవజ్ఝో లోభో అనీవరణసభావో ఆపజ్జతీతి ఆహ **“యది…పే.… సియా”**తి. **నోనీవరణో** రూపరాగారూపరాగప్పకారో లోభధమ్మో **నీవరణస్స** అవిజ్జాదికస్స. **ఆది**-సద్దేన “నోనీవరణో ధమ్మో నీవరణస్స చ నోనీవరణస్స చ ధమ్మస్స. నీవరణో చ నోనీవరణో చ ధమ్మా నీవరణస్స ధమ్మస్స. నీవరణో చ నోనీవరణో చ ధమ్మా నోనీవరణస్స ధమ్మస్స. నీవరణో చ నోనీవరణో చ ధమ్మా నీవరణస్స చ నోనీవరణస్స చ ధమ్మస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ३.౮.౨౫) ఇమే పఞ్హే సఙ్గణ్హాతి. **చత్తారీతి వుత్తం** నీవరణపదమూలకానం తిణ్ణం నోనీవరణమూలకస్స ఏకస్స వసేన. నీవరణనోనీవరణతదుభయమూలకానం పన తిణ్ణం తిణ్ణం వసేన **నవాతి వుత్తం. తస్మాతి** యథాదస్సితనయాయ పాళియా అభావా నోనీవరణలోభాభావా.

౧౨౯౯. **తేనేవాతి** పురిమదిట్ఠిఆకారేనేవ ఉప్పజ్జమానేన. దిట్ఠిగతికేహి వుచ్చమానానం “నిచ్చం సుభ”న్తి ఏవమాదివచనానం, దిట్ఠిరహితేహి వుచ్చమానానం గగనకుసుమాదిలోకవోహారవచనానఞ్చ వత్థూని వాచావత్థుమత్తానీతి ఆహ **“వాచా…పే.… వా”**తి.

౧౨౨౧. **చిత్తేన పరలోకే రతోతి** యస్మిం లోకే నిబ్బత్తివసేన సయం ఠితో, తతో అఞ్ఞం లోకం పరలోకోతి చిత్తేన గహేత్వా రతో.

౧౨౩౬. **న హి పురిమేహీ**తిఆదినా పఠమమగ్గాదీహి సముగ్ఘాటితఅపాయగమనీయభావాదికా ఏవ రాగాదయో దుతియమగ్గాదీహి పహీయన్తీతి దస్సేతి.

౧౨౮౭. ఉపట్ఠితేపి దుగ్గతినిమిత్తాదికే న తథా తిబ్బో లోభో ఉప్పజ్జతి, యథా సుగతినిమిత్తాదికేతి ఆహ **“బలవనికన్తివిరహేనా”**తి.

౧౩౦౧. ఏకస్మిం చిత్తుప్పాదే ఉప్పన్నానం వియ ఏకస్మిం సన్తానే ఉప్పన్నానమ్పి సహపవత్తిపరియాయో అత్థీతి పహానేకట్ఠేన రాగరణేన విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతమోహస్స సరణతా వుత్తా. ఉద్ధచ్చవిచికిచ్ఛాహి యో మోహో సహజాతో భవే, సోపి రాగేన సరణో పహానేకట్ఠభావతోతి . లోభదోసమోహతదేకట్ఠకిలేసతంసమ్పయుత్తక్ఖన్ధతంసముట్ఠానకమ్మభేదతో సబ్బస్సపి అకుసలస్స సఙ్గహణవసేన పవత్తో సరణపదనిద్దేసో అరణవిభఙ్గసుత్తేనపి అఞ్ఞదత్థు సంసన్దతీతి దస్సేతుం **“అరణవిభఙ్గసుత్తే”**తిఆదిమాహ. యం పన అట్ఠకథాయం సమ్పయోగప్పహానేకట్ఠభావదీపనేన రాగాదీనం సబ్బేసం వా అకుసలధమ్మానం సరణభావదస్సనం, తం పాళియా యథాదస్సితధమ్మానం అఞ్ఞమఞ్ఞసరణభావదస్సనపరం, తదఞ్ఞధమ్మానం సరణభావపటిసేధనపరన్తి **అరణవిభఙ్గ**సుత్తవిరోధోతి దట్ఠబ్బం. సుత్తన్తదేసనాయ వా పరియాయకథాభావతో నిప్పరియాయతో సరణభావో వియ అరణభావోపి అకుసలధమ్మానంయేవాతి తథాపవత్తాయ **అట్ఠకథాయ** న కోచి సుత్తవిరోధోతి దట్ఠబ్బం.

సుత్తన్తికదుకనిక్ఖేపకథావణ్ణనా

౧౩౦౩. **అహం-సద్దేన హేతుభూతేన యో అత్థో**తి ఏత్థ **అహం**-సద్దో అత్థోతి అధిప్పేతో. అత్థావబోధనత్థో హి సద్దప్పయోగో. అత్థపరాధీనో కేవలో అత్థపదత్థకో, సో పదత్థవిపరియేసకారినా పన ఇతి-సద్దేన పరతో పయుత్తేన సద్దపదత్థకో జాయతి యథా గావీతి అయమాహాతి గో-సద్దం ఆహాతి విఞ్ఞాయతి. తేన విఞ్ఞత్తివికారసహితో సద్దో పఞ్ఞత్తీతి దస్సేతి. తథా హి

“బుద్ధస్స భగవతో వోహారో లోకియసోతే పటిహఞ్ఞతీ”తిఆదినా (కథా॰ ౩౪౭) పఞ్ఞత్తియా వచనభావం సాధయతి. **అఞ్ఞథాతి**ఆదినా పఞ్ఞత్తియా అసద్దసభావత్తే దోసమాహ. **అధివచనాదితా సియా,** తథా చ అధివచనాదీనం అధివచనపథాదితో విసేసో న సియాతి దుకోయేవ న సమ్భవేయ్యాతి అధిప్పాయో. అట్ఠకథాయం పన సకసన్తతిపరియాపన్నే రూపాదయో ధమ్మే సమూహతో సన్తానతో చ ఏకత్తవసేన గహేత్వా అహన్తి వోహరియమానా ఉపాదాపఞ్ఞత్తి సఞ్ఞాయతి వోహరీయతీతి సఞ్ఞాతి అధిప్పేతా. తథా సేసేసు యథాసమ్భవం దట్ఠబ్బం. తేనేవాహ “**దత్తోతి ఏత్తావతా సత్తపఞ్ఞత్తిం దస్సేత్వా అఞ్ఞమ్పి ఉపాదాపఞ్ఞత్తిం దస్సేతు**”న్తిఆది. **పదత్థస్సా**తి అహం-సద్దాదిపదాభిధేయ్యస్స, పరమత్థస్స వా. అధివచనం సద్దోతి అధిప్పాయేన “**వదన్తేనా**”తిఆది వుత్తం. సో హి అత్తనా ఞాపేతబ్బమత్థం సయం ఞాతో ఏవ ఞాపేతీతి అగ్గహితసమ్బన్ధస్స న సద్దో అత్థప్పకాసనసమత్థోతి వుత్తం “**పుబ్బే గహితసఞ్ఞేనా**”తి. **విసేసేన ఞాయతీతి సమఞ్ఞాతి సం**-సద్దస్స విసేసత్థతం ఆహ.

కరీయతీతి ఇదం ఇమస్సత్థస్స అధివచనన్తి ఏవం నిక్ఖిపీయతి. నామభూతం వచనమేవ తం తం అత్థం నిద్ధారేత్వా సహేతుకం కత్వా వదతి బ్యఞ్జయతి చాతి ఆహ “**నామమిచ్చేవ వుత్తం హోతీ**”తి. తేనేవాహ “**న హి పథవీ**”తిఆది. **పథవీసఙ్ఖాత**న్తి పథవీ-సద్దాభిధేయ్యం.

ఆచరియాతి అట్ఠకథాయ సంవణ్ణనకా ఆచరియా, న అట్ఠకథాచరియాతి అధిప్పాయేన వదతి. **మాతికాయ**న్తి మాతికావణ్ణనాయం. **తేనా**తి మాతికావణ్ణనావచనేన. ఇమిస్సా పాళియా అట్ఠకథాయ చ అత్థదస్సనస్స ఏతస్స యథావుత్తస్స ఆచరియవాదస్స విరోధో సియా, తమేవ విరోధం “**న హి**”తిఆదినా వివరతి. తత్థ అధివచనపథాదిభావేన వుత్తానం ధమ్మానం పకాసకస్స సభావస్స విఞ్ఞత్తివికారసహితసద్దస్సేవ వచనమత్తం అధికారం కత్వా పవత్తిఆది యుజ్జతి, న అసభావస్సాతి అధిప్పాయేన “**ఉప్పాదవయకిచ్చరహితస్సా**”తిఆది వుత్తం. తత్థ **అనిద్ధారితసభావస్సా**తి పరమత్థతో అనుపలద్ధసభావస్స.

దువిధాతి పఞ్ఞాపనపఞ్ఞాపితబ్బభేదతో దువిధా. **యథావుత్తప్పకారా**తి ఉప్పాదవయకిచ్చరహితాతిఆదిప్పకారా. **అట్ఠకథాయం** పుగ్గలపఞ్ఞత్తివణ్ణనాయం. నను చ తత్థ ఉపనిధాపఞ్ఞత్తిఆదయో అపరాపి పఞ్ఞత్తియో వుత్తా, అథ కస్మా “**ఛ పఞ్ఞత్తియోవ వుత్తా**”తి వుత్తం? సచ్చం వుత్తా, తా పన విజ్జమానపఞ్ఞత్తిఆదీసు ఛసు ఏవ అన్తోగధాతి “**అట్ఠకథాయం విజ్జమానపఞ్ఞత్తిఆదయో ఛ పఞ్ఞత్తియోవ వుత్తా**”తి వుత్తం.

తత్థ రూపాది వియ అవిజ్జమానత్తా పఞ్ఞాపితబ్బత్తా చ అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి, అవిజ్జమానస్స చ సత్తరథాదిఅత్థస్స పఞ్ఞాపనతో అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తీతి ఏవం అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తివచనేన యథావుత్తా దువిధాపి పఞ్ఞత్తి సఙ్గహితాతి ఆహ “**అవిజ్జమాన...పే.... వుత్తా**”తి. **ఇతరేహీ**తి విజ్జమానపఞ్ఞత్తిఆదీహి అవసేసేహి పఞ్చహి, రూపవేదనాదీనం సత్తరథాదీనఞ్చ అత్థానం పకారేహి ఞాపనతో తంతంవాచకో సద్దోయేవ విసయభేదతో విజ్జమానపఞ్ఞత్తిఆదిభేదా పఞ్ఞత్తి సఙ్ఖాదీహి దసహి పదేహి వుత్తాతి అయం పురిమో అత్థో, సో చ యథారుతవసేనేవ పాళియా విఞ్ఞాయమానత్తా “**పాళిఅనుగతో ఉజుకో**”తి చ వుత్తో. **యది చా**తిఆదీసు సత్తాదికా యథావుత్తప్పకారా ఉపాదాపఞ్ఞత్తి యది అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి, **సా అత్థీతి న వత్తబ్బా.** అవిజ్జమానా చ సా పఞ్ఞాపితబ్బతో పఞ్ఞత్తి చాతి తేసం ఆచరియానం లద్ధీతి అధిప్పాయో. ఇదాని తస్సా లద్ధియా వసేన పఞ్ఞత్తిపథాతి వుత్తధమ్మానమ్పి విజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావాపత్తిచోదనేన తత్థ దోసం దస్సేతి “**యథా చా**”తిఆదినా. **తతో**తి

యస్మా అవిజ్జమానత్తా పఞ్ఞాపితబ్బత్తా చ సత్తరథాదీనం అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావో వియ విజ్జమానత్తా పఞ్ఞాపితబ్బత్తా చ సబ్బేసం సభావధమ్మానం విజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావో ఆపజ్జతి, తస్మాతి అత్థో.

''**అథా**''తిఆదినా పఞ్ఞత్తిపథనిద్దేసతో విసిట్ఠస్స పఞ్ఞత్తిధమ్మనిద్దేసస్స సయమేవ కారణమాసఙ్కతి. ''**నాపీ**''తిఆదినా తస్స కారణస్స అసిద్ధతం దస్సేతి. "పురిసోతి సఙ్ఖా"తిఆదీసు సఙ్ఖాదయోపి నామాదీహి అత్థతో అవిసిట్ఠా వుత్తాతి ఆహ ''**సఙ్ఖాదిసద్దానం సమానత్థత్తా**''తి. **వచనగ్గహణం** వచనుచ్చారణం. **అఞ్ఞస్సా**తి నామపఞ్ఞత్తిం సన్ధాయాహ. **తేస**న్తి సఙ్కేతగ్గహణవచనగ్గహణానం. అసమత్థతా న సమ్భవతీతి యోజనా. తమేవ అసమ్భవం ''**యది హీ**''తిఆదినా వివరతి. **పఞ్ఞత్తియా**తి నామపఞ్ఞత్తియా. **పఞ్ఞత్తిపఞ్ఞాపనే**తి యాయ నామపఞ్ఞత్తియా ఉపాదాయపఞ్ఞత్తి రూపాదయో చ పఞ్ఞాపీయన్తి, యా చ సోతద్వారవిఞ్ఞాణసన్తానానన్తరముప్పన్నేన గహితపుబ్బసఙ్కేతేన మనోద్వారవిఞ్ఞాణసన్తానేన గయ్హతి, సా అయం నామాతి తస్సా పఞ్ఞాపనే అసఙ్కరతో ఠపనే. అథ వా సోతద్వారవిఞ్ఞాణసన్తానానన్తరముప్పన్నేన మనోద్వారవిఞ్ఞాణసన్తానేన పఞ్ఞత్తియా గాహాపనే పరిచ్ఛిన్దనే. **తస్సా అఞ్ఞా పఞ్ఞత్తి వత్తబ్బా సియా**తి తస్సా నామపఞ్ఞత్తియా ఞాపనే సఙ్కేతగ్గహణవచనగ్గహణానం సహకారీకారణభూతా అఞ్ఞా నామపఞ్ఞత్తి అత్థీతి వత్తబ్బా అనుఞ్ఞాతబ్బా సియా. **తతో అత్థవిజాననమేవ న సియా**తి కేవలాని సఙ్కేతగ్గహణవచనగ్గహణాని అత్థపఞ్ఞాపనే వియ పఞ్ఞత్తిఞాపనేపి అసమత్థాని, పఞ్ఞత్తి చ ఞాతాయేవ తేసం సహకారీకారణం తంజాననత్థం పఞ్ఞత్తిఅనన్తరపరికప్పనే చ అనవత్థానాపత్తీతి అత్థాధిగమస్స సమ్భవో ఏవ న భవేయ్య.

సఙ్కేతో రూపాదీసు న కిఞ్చి హోతి, భూతాదినిమిత్తం భావనావిసేసఞ్చ ఉపాదాయ వోహరియమానా కసిణాదిపఞ్ఞత్తి వియ తం తం సఙ్కేతితబ్బం సఙ్కేతకరణఞ్చ ఉపాదాయ వోహారమత్తో, తస్స చ పఞ్ఞాపికా నామపఞ్ఞత్తీతి యథావుత్తదోసాపత్తిం దస్సేన్తో ''**నాపి సఙ్కేతగ్గహణ**''న్తి అవోచ. నను చ అత్థవిజాననాసమ్భవచోదనేనేవ సఙ్కేతగ్గహణాభావోపి దస్సితోతి? సచ్చమేతం, సఙ్కేతే పన ఆచరియానం మతిభేదో విజ్జతి. తత్థ ఏకపక్ఖికో అయం దోసోతి దస్సనత్థం తస్స విసుం వచనం వుచ్చమానా రూపాదయో ధమ్మా వచనత్థా పఞ్ఞాపితబ్బా చ, తదభిధాయకో సద్దో పఞ్ఞత్తీతి. ఏత్తావతా సబ్బవోహారో సిజ్ఝతీతి అధిప్పాయేన ''**వచన...పే.... జనం నత్థీ**''తి ఆహ. **పఞ్ఞత్తియా వచనభావో సిద్ధో** పటిహననసోతబ్బతాదీపకత్తా తేసం పాఠానన్తి అధిప్పాయో. **ఆది**-సద్దేన "అత్థి కేచి బుద్ధస్స భగవతో వోహారం సుణన్తి, నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా"తి ఏవమాదిం సఙ్గణ్హాతి. **తస్మా**తి యస్మా "పఞ్ఞత్తిధమ్మా"తి పదస్స యథావుత్తపఞ్ఞత్తియో అత్థోతి ఏతస్మిం పక్ఖే మాతికావణ్ణనాయ విరోధో, **అట్ఠకథాయం** అవుత్తతా, ఇమిస్సా పాళియా అననుగమో, సబ్బే ధమ్మా పఞ్ఞత్తీతి నిద్దిసితబ్బతా, పఞ్ఞత్తిపథపదస్స నవత్తబ్బతా, అనవత్థానాపత్తితో అత్థవిజాననాసమ్భవోతి అనేకే దోసా, విఞ్ఞత్తివికారసహితస్స పన సద్దస్స పఞ్ఞత్తిభావే యథావుత్తదోసాభావో అనేకేసం పాఠప్పదేసానఞ్చ అనులోమనం, తస్మా. తత్థ యుత్తం గహేతబ్బన్తి అధిప్పాయేనాహ ''**పాళి...పే.... తబ్బో**''తి.

యది సత్తాతిఆదినా సద్దస్స పఞ్ఞత్తిభావే అట్ఠకథాయ విరోధమాహ. ఏవం పఞ్ఞత్తిభావే యది సద్దస్స పఞ్ఞత్తిభావో, తస్స పరమత్థతో విజ్జమానత్తా రూపాదిఅత్థస్స చ పఞ్ఞాపనతో విజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావో ఏవ సియా, న అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావో. న హి తే సత్తాదయో పఞ్ఞత్తీతి. ఏవఞ్చ అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తియా అభావో ఏవ సియా. వుత్తా చ **అట్ఠకథాయం** (ప. ప. అట్ఠ. ౧ మాతికావణ్ణనా) "అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తీ"తి. ఇతరో విసయస్స అవిజ్జమానత్తా తస్స అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావోతి యథావుత్తవిరోధాభావం దస్సేన్తో ''**అవిజ్జమానాన**''న్తిఆదిమాహ. ఇదాని సత్తాదివిసయస్స కేనచిపి పరియాయేన అత్థితాయ

అభావదస్సనేన తబ్బిసయాయ పఞ్ఞత్తియా అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావంయేవ వవత్థపేతి **''అయఞ్చ వాదో''**తి. విజ్జమానా ఏవ సత్తాదయో రూపాదిసభావాభావవసేన "అవిజ్జమానా"తి వుచ్చన్తి, న సబ్బథా అభావతో. తథా హి తథా తథా పఞ్ఞాపియమానభావేన విఞ్ఞాయన్తీతి యథావుత్తరూపో వాదో "రూపం అత్థీతి? హేవత్థి హేవ నత్థీతి. సేవత్థి సేవ నత్థీతి. న హేవం వత్తబ్బే. సేవత్థి సేవ నత్థీతి. ఆమన్తా. అత్థట్ఠో నత్థట్ఠో"తి (కథా. ౩౦౬) ఏవం పవత్తాయ **హేవత్థికథాయ**. తత్థ హి రూపాదయో ధమ్మా రూపాదిసభావేన అత్థి, వేదనాదిసభావేన నత్థి, తస్మా సబ్బమేవిదం ఏవం అత్థి ఏవం నత్థీతి ఏవంలద్ధికే సన్ధాయ "రూపం అత్థీ"తి పుచ్ఛా సకవాదిస్స. "హేవత్థి హేవ నత్థీ"తి విస్సజ్జనం పరవాదిస్స. అథ నం సకవాదీ యది రూపమేవ ఏవం అత్థి ఏవం నత్థీతి లద్ధి, ఏవం సన్తే సో ఏవ అత్థి సో ఏవ నత్థి నామాతి పుచ్ఛన్తో "సేవత్థీ"తి ఆహ. ఇతరో తేనేవ సభావేన అత్థితం, తేనేవ నత్థితం సన్ధాయ పటిక్ఖిపతి. దుతియం పుట్ఠో సకభావేన అత్థితం, పరభావేన నత్థితం సన్ధాయ పటిజానాతి. తతో సకవాదీ "అత్థట్ఠో నత్థట్ఠో"తిఆదినా అత్థితా వా నత్థితా వా అఞ్ఞమఞ్ఞవిరుద్ధా ఏకస్మిం ధమ్మే వినా కాలభేదేన అసమ్భవత్తాతి కిం ఏకత్తం ఆపజ్జతీతి దస్సేన్తో పరవాదిం నిగ్గణ్హాతీతి. **పటిసిద్ధో**తి చ "రూపం 'రూప'న్తి హేవత్థి, రూపం 'వేదనా'తి హేవ నత్థీ"తిఆదినా (కథా. ౩౦౬) వుత్తాయ రూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణానం సకభావేన అత్థితాయ పరభావేన నత్థితాయ చ పటిసేధనేన సత్తాదీనమ్పి తథాభావో పటిసేధితో హోతీతి కత్వా వుత్తం.

రూపాదయో న హోన్తీతి రూపాదిసభావా న హోన్తి. **తథా తథా**తి సమూహసన్తానాదివసేన. **విచిత్తసఞ్ఞా** పరికప్పవసేన ఉప్పజ్జతి. యది సత్తరథాదిసఞ్ఞావలమ్బితో వచనత్థో విజ్జమానో న హోతి, నను సత్తరథాదిఅభిలాపా అనరియవోహారా జాయన్తీతి ఆహ **''న చ తే అభిలాపా''**తిఆది. అత్తనో వసేన కిఞ్చి అహోన్తం పఞ్ఞాపకస్స వచనస్సేవ వసేన పఞ్ఞాపితబ్బత్తా **పఞ్ఞత్తివోహారం లభతి. ఇమినావ అధిప్పాయేనా**తిఆది "సయం అవిజ్జమానో"తిఆదినా వుత్తమేవత్థం సన్ధాయాహ. **తన్తి** సత్తాదిగ్గహణం. "బ్రహ్మవిహారచతుక్కం సత్తపఞ్ఞత్తిం ఆరబ్భ పవత్తత్తా నవత్తబ్బారమ్మణం నామ హోతీ"తిఆదినా **అట్ఠకథాయం** (ధ. స. అట్ఠ. ౧౪౨౧) తత్థ తత్థ **న వత్తబ్బన్తి వుత్తం**. యది పరిత్తాదిభావేన న వత్తబ్బం, కథం అవిజ్జమానస్స సత్తాదికస్స పచ్చయభావోతి ఆహ **''ఖన్ధసమూహసన్తాన''**న్తిఆది. **తన్తి** ఖన్ధసమూహసన్తానం. **తదుపాదానభూత**న్తి పుగ్గలోతి గహణపఞ్ఞత్తీనం కారణభూతం. యది పుగ్గలసఞ్ఞాయ సేవమానస్స కుసలాదిఉప్పత్తి హోతి, కథం పుగ్గలదస్సనం మిచ్ఛాదస్సనన్తి పటిసిద్ధన్తి ఆహ **''యస్మా పనా''**తిఆది. **పథవీధాతు ఉపలబ్భతీ**తి పుగ్గలాభావే విపక్ఖవసేన నిదస్సనమాహ. ఇదఞ్హేత్థ అనుమానం. **న రూపాదయో వివేచేత్వా పుగ్గలో ఉపలబ్భతి** తేసం అగ్గహణే తథారూపాయ బుద్ధియా అభావతో సేవనాదయో వియాతి. పుగ్గలో ఉపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేన యో ఛవిఞ్ఞాణవిఞ్ఞేయ్యోతి సంసరతి ముచ్చతి చాతి ఏవం దిట్ఠియా పరికప్పితపుగ్గలోవ పటిసేధితో, న వోహారపుగ్గలోతి దస్సేన్తో **''పటిసే...పే.... దిట్ఠీ''**తి ఆహ.

గాథాయ పఞ్చసు ఖన్ధేసు రూపం వేదనా సఞ్ఞా చేతనా విఞ్ఞాణన్తి ఏతేసు కం నామ ధమ్మం సత్తోతి జానాసి ను, ఏతేసు ఏకమ్పి సత్తోతి గణ్హితుం నారహతీతి దస్సేతి. అథ ఏతేహి అఞ్ఞో ఏకో సత్తో అత్థీతి పచ్చేసి. ఏవమ్పి మార దిట్ఠిగతం ను తే. ను-సద్దో దిట్ఠిగతమేవేతి అవధారణత్థో. కస్మా? యస్మా **సుద్ధసఙ్ఖారపుఞ్జోయం**. తమేవత్థం వివరతి **''నయిధ సత్తూపలబ్భతీ''**తి. యస్మా పచ్చక్ఖతో వా అనుమానతో వా అనుపలద్ధితో నత్థి ఏత్థ కోచి సత్తో నామాతి అధిప్పాయో. యది సత్తో నత్థి, కథం సత్తో సంసారమాపాదీతిఆది నీయతీతి. కిమేత్థ నేతబ్బం, సత్తోతి వోహారసత్తో అధిప్పేతో, యస్మా సత్త-సద్దో వోహారే పవత్తతీతి. దుతియగాథాయ సమ్బన్ధం దస్సేన్తో **''సత్తో పనా''**తిఆదిమాహ. **అఙ్గసమ్భారా**తి అఙ్గసమ్భారతో అక్ఖచక్కఈసాదిఅఙ్గసమ్భారముపాదాయాతి అత్థో. **సత్తో**తి వోహారో.

అవిజ్జమానస్సాతి అచ్చన్తం అవిజ్జమానస్స ససవిసాణాదికస్స. యది అచ్చన్తం అవిజ్జమానం, కథం తం గయ్హతీతి ఆహ "**పరికప్పిత**"న్తి. **లోకసఙ్ఖాతం** ఘటాది. ఏత్థ పన యథా అత్తానం ఆరబ్భ ఉప్పజ్జమానకధమ్మానం తంసన్తతిపతితానఞ్చ కిలేసుపతాపాభావేన అస్సత్థభావపచ్చయతాయ ఉప్పాదాదిరహితమ్పి నిబ్బానం "అస్సాసనకర"న్తి వుచ్చతి, ఏవం అత్తానం ఆరబ్భ పవత్తనకధమ్మవసేన ఉప్పాదాదిరహితాపి పఞ్ఞత్తి పవత్తాతి వుత్తా. హేతుఅత్థో వా అన్తోనీతోతి పవత్తితా వోహారితాతి అత్థో దట్ఠబ్బో. తథా నామపఞ్ఞత్తి పఞ్ఞపేతబ్బమత్థం గహితాయేవ పఞ్ఞాపేతి, విఞ్ఞత్తి వియ అధిప్పాయం విఞ్ఞాపేతీతి సా గహేతబ్బాభావతో వుచ్చమానత్థద్వారేన వుచ్చమానాతి వుత్తా. పఞ్ఞాపితబ్బపఞ్ఞత్తియా పన వుచ్చమానభావే వత్తబ్బమేవ నత్థి. తథా పకారతో ఞాపనభావేన ఞాపేతబ్బఞాపనన్తి కత్వా గహేతబ్బత్తాయేవ చ తస్సా అనిద్ధారితసభావతా పటిక్ఖిత్తా దట్ఠబ్బా. న హి సభావధమ్మానం కక్ఖళఫుసనాది సరూపతో సద్దేన వచనీయభావం భజతి, అపిచ ఖో నేసం కాలదేసాదిభేదభిన్నానం వినివత్తఅఞ్ఞజాతియకో సజాతియసాధారణో పుబ్బసఙ్కేతానురూపం అజ్ఝారోపసిద్ధో సామఞ్ఞాకారో వచనీయో. తత్థాపి న వినా కేనచి పవత్తినిమిత్తేన సద్దో పవత్తతీతి తస్స పవత్తినిమిత్తభూతో లోకసఙ్కేతసిద్ధో తంతంవచనత్థనియతో సామఞ్ఞాకారవిసేసో నామ పఞ్ఞత్తీతి పుబ్బాచరియా. సో హి తస్మిం తస్మిం అత్థే సద్దం నామేతి, తస్స తస్స వా అత్థస్స నామసఞ్ఞం కరోతీతి నామం, పకారేహి ఞాపనతో పఞ్ఞత్తి చాతి.

కస్స పన సో ఆకారవిసేసోతి? పఞ్ఞాపేతబ్బత్థస్సాతి వేదితబ్బం. అనేకాకారా హి అత్థాతి. ఏవఞ్చ కత్వా తస్సా పఞ్ఞత్తియా గహేతబ్బతావచనఞ్చ సమత్థితం భవతి, అవస్సఞ్చ ఏతమేవం సమ్పటిచ్ఛితబ్బం. అఞ్ఞథా వచనవచనీయభేదానం సఙ్కరో సియా, సబ్బోపి అత్థో సబ్బస్స సద్దస్స వచనీయో, సబ్బో చ సద్దో సబ్బస్స అత్థస్స వాచకోతి న చేత్థ సఙ్కేతగ్గహణేనేవ తేసం పవత్తాతి సక్కా వత్తుం వవత్థితేసు ఏవ తేసు సఙ్కేతగ్గహణస్స పవత్తితో.

అపరే పన "యథా ధూమతో అగ్గిఅనుమానే న కేవలేన ధూమేనేవ అగ్గి విఞ్ఞాయతి, ధూమస్స పన అగ్గినా అవినాభావసఙ్ఖాతో సమ్బన్ధో విఞ్ఞాయమానో ధూమేన అగ్గి విఞ్ఞాయతి, ఏవం సద్దేన అత్థవిజాననే న కేవలేన సద్దేన తదత్థో విఞ్ఞాయతి. తంతంసద్దస్స పన తేన తేన అత్థేన అవినాభావసఙ్ఖాతో సమ్బన్ధో విఞ్ఞాయమానో తేన తేన సద్దేన అత్థం ఞాపేతీతి వేదితబ్బం. అఞ్ఞథా అగ్గహితసమ్బన్ధేనపి సద్దసవనమత్తేన తదత్థో విఞ్ఞాయేయ్యాతి. యో యమేత్థ యథావుత్తరూపో సమ్బన్ధో, సో తస్స తస్స అత్థస్స సఞ్ఞాపనభావేన నామన్తి పరమత్థతో అభావా లోకసఙ్కేతవసేన లోకసఙ్కేతోతి వా సిద్ధో ఞాతోతి లోకసఙ్కేతసిద్ధోతి, సద్దేన పకాసియమానానం అత్థప్పకారానం అధిగమహేతుతాయ పకారతో ఞాపనతో పఞ్ఞత్తీతి చ వుత్తో"తి వణ్ణయన్తి.

సఙ్ఖతాసఙ్ఖతవినిముత్తస్సపి ఞేయ్యవిసేసస్స అభావే ఘటాదిసద్దాభిధేయ్యా వియ పథవీఫస్సాదిసద్దవచనీయోపి న లబ్భతియేవాతి సబ్బవోహారలోపో సియా. యస్మా చ రూపారూపధమ్మా పబన్ధసఙ్ఖాతతంతంవిసేసాకారవసేనేవ పవత్తన్తి, న కేవలా, తస్మా తేసం తే సణ్ఠానసమూహఅవత్థావిసేసాకారా యదిపి పరమత్థతో కిఞ్చి న హోన్తి, పరమత్థతో పన విజ్జమానానం రూపాదీనం ఉపాదానానం వసేన విజ్జమానభావం లభిత్వా తంతంగహణానురూపం తంతంఅభిలాపాధికరణం భవతి. ఉపాదాయపఞ్ఞత్తి హి ఉపాదానతో యథా అఞ్ఞా అనఞ్ఞాతి చ న వత్తబ్బా, ఏవం సబ్బథా అత్థి నత్థీతి చ న వత్తబ్బా. తయోపి హి ఏతే సన్తాయేవాతి ఏవం తావ మాతికావణ్ణనాయ న కోచి విరోధో. సఙ్ఖాయతి సంకథీయతీతి సఙ్ఖాతి అయమత్థో కథేతబ్బభావేన వచనత్థేయేవ నిరుళ్హో, న వచనస్మిన్తి వచనపక్ఖస్స ఉజుకతా సమ్భవతి. వచనపక్ఖోయేవ పాళిఅనుగతో, న పరమ్పరాగతో యథావుత్తో అత్థోతి కుతో పనేతం లబ్భా. న హి అనీతో అత్థో పాళిఅననుగతో, నాపి సబ్బా పాళినీతత్థా ఏవాతి

యథావుత్తా దువిధా పఞ్ఞత్తియో అట్ఠకథాయం ఛహి పఞ్ఞత్తీహి యథాసమ్భవం వుత్తాయేవాతి సిద్ధమేతం అత్థీతి న వత్తబ్బాతి.

యది పరమత్థతో అత్థితాపటిసేధో, ఇట్ఠమేతం. అథ వోహారతో, సత్తరథఘటాదీహి సత్తరథాదివచనప్పయోగోయేవ న సమ్భవేయ్యాతి. న హి వచనీయరహితో వచనప్పయోగో అత్థీతి. పరమత్థధమ్మానం అసభావధమ్మభూతాయ పఞ్ఞత్తియా విభాగదస్సనత్థా అధివచనాదిదుకత్తయదేసనాతి న పరమత్థధమ్మానం రూపాదీనం పఞ్ఞత్తిభావాపత్తీతి. న చ పఞ్ఞత్తిపథపఞ్ఞత్తిధమ్మనిద్దేసానం అవిసేసవచనం యుత్తం, సద్దస్సేవ పన పఞ్ఞత్తిభావే సియా కాచి తేసం విసేసమత్తా. పఞ్ఞాపేతబ్బస్స అపరమత్థసభావస్సేవ పఞ్ఞత్తిభావో అధిప్పేతోతి న సబ్బో పఞ్ఞత్తిపథో పఞ్ఞత్తిసద్దేన వుత్తో, పఞ్ఞత్తి చ పఞ్ఞాపేతబ్బభావేన వుత్తాతి పఞ్ఞత్తిపథపదం వత్తబ్బమేవ. ఏవఞ్చేతం ఇచ్ఛితబ్బం. ఇతరథా సద్దస్స చ పఞ్ఞాపేతబ్బతాయ పఞ్ఞత్తిపథభావోతి పఞ్ఞత్తిపదం న వత్తబ్బం సియాతి చ సక్కా వత్తుం, నిక్ఖేపకణ్డే విభత్తాయేవ పఞ్ఞత్తి "పురిసో మాగణ్డియో"తి ఏత్థాపి దస్సితాతి న న సక్కా వత్తుం. తథాపి హి యథావుత్తఉపాదాయపఞ్ఞత్తినామపఞ్ఞత్తీనం సభావసమ్భవతోతి సఙ్ఖాదిసద్దానం సమానత్థతాపి తేసం మతిమత్తమేవ, విఞ్ఞత్తి వియ అధిప్పాయం విఞ్ఞాపేన్తా సయం ఞాతాయేవ నామపఞ్ఞత్తి పఞ్ఞాపేతబ్బమత్థం పఞ్ఞాపేతి గహితసరూపతాయ పదీపో వియ రూపగతవిధంసనేతి న పఞ్ఞత్తిఅన్తరపరికప్పనేన పయోజనం అత్థి పఞ్ఞాపేతబ్బత్థపఞ్ఞాపనే, నామపఞ్ఞత్తిపఞ్ఞాపనే పన ఉపాదానభేదభిన్నా ఉపాదాయపఞ్ఞత్తి వియ తంతంవచనవచనత్థభేదభిన్నా నామపఞ్ఞత్తీతి అఞ్ఞా పఞ్ఞత్తి ఇచ్ఛితా ఏవ. న చ అనవత్థానదోసో తంతంవచనస్స తదత్థవిభావనే సహకారీకారణభావేన పటినియతసరూపత్తా. ఏతేన సఙ్కేతగ్గహణాభావోపి పటిసిద్ధో దట్ఠబ్బో, తథా నామపఞ్ఞత్తియా పయోజనాభావో. దస్సితప్పయోజనా హి సా పుబ్బేతి.

"వోహారో లోకియసోతే పటిహఞ్ఞతీ"తిఆదీసు సోతబ్బస్స సద్దస్స వసేన తబ్బిసయభూతా వోహారాదయో పటిహననసోతబ్బతాపరియాయేన వుత్తాతి దట్ఠబ్బా. సద్దోయేవ వా తత్థ వోహారాదిసహచారితాయ తథా వుత్తో. న హి సక్కా సబ్బత్థ ఏకరసా దేసనా పవత్తీతి వత్తుం. తథా హి కత్థచి సుఖా దుక్ఖా, సుఖాపి వేదనా దుక్ఖాతి వుచ్చన్తి, దుక్ఖా సుఖా, దుక్ఖాపి సుఖాతి, ఏవం యథావుత్తా దువిధాపి పఞ్ఞత్తి అధివచనాదిపాఠస్స అత్థభావేన అట్ఠకథాయం వుత్తాయేవాతి. అయం సఙ్ఖతాసఙ్ఖతవినిముత్తం ఞేయ్యవిసేసం ఇచ్ఛన్తానం వసేన వినిచ్ఛయో.

౧౩౧౬. సతిపి పరేసం సామఞ్ఞాదినామకారకానం నామకరణభావే పరానపేక్ఖతాయ తతో అతివియ యుత్తో ఇధ నామకరణసభావో ఉక్కంసపరిచ్ఛేదేన నామకరణత్థోతి అధిప్పేతోతి దస్సేతుం "**అఞ్ఞం అనపేక్ఖిత్వా**"తిఆదిమాహ. **నామకరణసభావతా న హోతి** అసభావికతాయ కదాచిదేవ పవత్తితో చాతి అధిప్పాయో. **సభావసిద్ధత్తా**తి వేదనాదీనం వేదనాదినామకరణధమ్మతం ఆహ. యది వేదనాదీనం కేనచి అకతం సకనామం ఆదాయయేవ పవత్తనతో ఓపపాతికనామానం నామకరణట్ఠేన నామభావో, ఏవం సతి పథవీఆదీనమ్పి నామభావో ఆపజ్జతి, అఞ్ఞథా పథవీఆదినిదస్సనమేవ న సియాతి అనుయోగం మనసి కత్వా ఆహ "**పథవీఆదినిదస్సనేనా**"తిఆది. ఏకదేససామఞ్ఞేన హి యథాధిప్పేతేన ఉపమా హోతి, న సబ్బసామఞ్ఞేనాతి. ఏవమ్పి యది సభావసిద్ధనామత్తా వేదనాదయో నామం, పథవీఆదీనమ్పి అనివత్తనీయో నామభావోతి ఆహ "**నిరుళ్హత్తా**"తిఆది. తేన యంనిమిత్తం వేదనాదీసు నామసద్దప్పవత్తి, సతిపి తదఞ్ఞేసం తంనిమిత్తయోగే గో-సద్దో వియ కుక్కుటాదిసత్తపిణ్డే నిరుళ్హతో వేదనాదీసు నామ-సద్దో పవత్తోతి దస్సేతి. తథా హి అనేకేసు సుత్తపదేసేసు తేసంయేవ నామవోహారో దిస్సతి. **నామతానాపత్తి వుత్తా** కేసకుమ్భాదినామన్తరాపజ్జనతో.

ఏతమేవత్థం నిదస్సనభావేన “**న హీ**”తిఆదినా వివరతి. యదిపి సమూహాదిఘనవినిబ్భోగాభావతో వేదనాదిఅరూపధమ్మేసుపి పిణ్డాకారేన గహణం పవత్తతి, తం పన యేభుయ్యేన అత్థాతిపరికప్పముఖేన ఏకధమ్మవసేనేవ, న సమూహవసేనాతి వుత్తం “**అఞ్ఞేన...పే.... నత్థీ**”తి.

పకాసకపకాసితబ్బభావో విసయివిసయభావో ఏవ. **అధివచనసమ్ఫస్సో** మనోసమ్ఫస్సో. సో నామమన్తరేన గహేతుం అసక్కుణేయ్యతాయ పాకటోతి నిదస్సనభావేన వుత్తో. “అధివచనసమ్ఫస్సో వియా”తి వచనేన మనోసమ్ఫస్సతప్పకారానమేవ నామభావో సియా, న పటిఘసమ్ఫస్సతప్పకారానన్తి ఆసఙ్కాయ నివత్తనత్థం “**పటిఘసమ్ఫస్సోపీ**”తిఆదిమాహ. తత్థ పఞ్చవిఞ్ఞాణసహగతో ఫస్సో పటిఘసమ్ఫస్సో. **పి**-సద్దో సమ్భావనే. ఇదం వుత్తం హోతి – విసయీవిసయసఙ్ఘట్టనసముప్పత్తియా అఞ్ఞఫస్సతో ఓళారికోపి పటిఘసమ్ఫస్సో న రూపధమ్మా వియ విభూతాకారో, తతో నామాయత్తగహణియభావో నామస్సేవాతి. **అరూపతాయ వా**తిఆదినా సామఞ్ఞతో విసేసతో చ పటిఘసమ్ఫస్సస్స ఉపచారవసేన నామభావమాహ. **పచ్ఛిమపురిమానన్తి** “నామఞ్చ రూపఞ్చా”తి ఇమం అనుపుబ్బిం సన్ధాయ వుత్తం. **సతిపి రూపస్సా**తిఆదినా నామవోహారహేతుం అనఞ్ఞసాధారణం నిబ్బానస్స అధిపతిపచ్చయభావం ఏవ విభావేతి, యతో అరియానం అఞ్ఞవిసయవినిస్సటం నిన్నపోణపబ్భారభావేన అసఙ్ఖతధాతుయం ఏవ చిత్తం పవత్తతీతి.

౧౩౧౮. వట్టస్మిం ఆదీనవపటిచ్ఛాదనతో తదస్సాదనాభినన్దనతో చ వట్టస్స మూలం పధానకారణన్తి **వట్టమూలం**.

౧౩౨౦. **ఏకేకస్మిం** రూపాదికే యథాభినివిట్ఠే వత్థుస్మిం అహంమానాధారనిమిత్తతం కుసలాకుసలతబ్బిపాకలోకాధారతఞ్చ సమారోపేత్వా **పవత్తగ్గహణవిసేసో**. యా కాచి దిట్ఠి నివిసమానా ధమ్మసభావం అతిచ్చపరామసనాకారేనేవ నివిసతీతి వుత్తం “**పరామసన్తీతి అత్థో**”తి.

౧౩౩౨. చేతనాప్పధానో సఙ్ఖారక్ఖన్ధోతి కత్వా “**యాయ చేతనాయా**”తిఆది వుత్తం.

౧౩౩౩. **దున్నామం** గారయ్హనామం. **అనుపసఙ్కమన్తస్సా**తిఆదినా సేవనభజనానం విసేసమాహ.

౧౩౩౬. ఆపత్తిఆపత్తివుట్ఠానపరిచ్ఛేదజాననూపాయదస్సనం సహ వత్థునా సహ కమ్మవాచాయాదివచనన్తి ఇమమత్థం దస్సేన్తో “**వత్థువీతిక్కమతో**”తిఆదిమాహ. “ఆపత్తికుసలతా ఆపత్తివుట్ఠానకుసలతా”తి (ధ. స. దుకమాతికా ౧౧౯) హి వుత్తన్తి. కారణజాననేన ఫలం సుట్ఠు ఞాతం హోతీతి తం దస్సేతుం “**ఆపత్తియా వా**”తిఆదిమాహ.

౧౩౪౨. **తస్సా**తి మనసికారకుసలతాయ.

౧౩౪౪. **అనుప్పజ్జమానానేవ** అనుప్పజ్జన్తానేవ.

౧౩౪౮. **అకరణేన** అనాదరవసేనాతి అధిప్పాయో.

౧౩౫౦. **ఫేగ్గురుక్ఖస్స** సిగ్గుఆదికస్స.

౧౩౫.౨. **చక్ఖున్ద్రియాసంవరస్సాతి** చక్ఖున్ద్రియాసంవరణస్స. **అసంవుతచక్ఖున్ద్రియస్సేవ హేతూతి** చక్ఖుద్వారికస్స అభిజ్ఝాదిఅన్వాస్సవనస్స తంద్వారికవిఞ్ఞాణస్స వియ చక్ఖున్ద్రియం పధానకారణం. సతి హి అసంవుతత్తే చక్ఖున్ద్రియస్స తే తే అన్వాస్సవన్తీతి అసంవరియమానచక్ఖున్ద్రియహేతుకో సో అసంవరో తథావుత్తోతి అట్ఠకథాయ అధిప్పాయం దస్సేతి. ఇదాని యథావుత్తే అధిప్పాయే ఠత్వా ‘‘**యత్వాధికరణన్తి హీ**’’తిఆదినా పాళియా యోజనం దస్సేతి. **కస్స చాతి** పకారం పుచ్ఛతి, కథంవిధస్స కథంసణ్ఠితస్సాతి అత్థో. న హి సరూపే వుత్తే పున సరూపపుచ్ఛాయ పయోజనం అత్థి. **అన్వాస్సవన్తి** అభిజ్ఝాదయో. **తదుపలక్ఖితన్తి** అన్వాస్సవూపలక్ఖితం చక్ఖున్ద్రియం అసంవుతన్తి యోజనా.

యథాసమ్భవన్తి దుస్సీల్యాసంవరో మనోద్వారవసేన, సేసాసంవరో ఛద్వారవసేన యోజేతబ్బో. ముట్ఠస్సచ్చాదీనం సతిపటిపక్ఖాకుసలధమ్మాదిభావతో సియా పఞ్చద్వారే ఉప్పత్తి, న త్వేవ కాయికవాచసికవీతిక్కమభూతస్స దుస్సీల్యస్స తత్థ ఉప్పత్తి పఞ్చద్వారికజవనానం అవిఞ్ఞత్తిజనకత్తాతి తమేవ యథాసమ్భవం ‘‘**న హి పఞ్చద్వారే**’’తిఆదినా వివరతి.

యథా కిన్తి యేన పకారేన జవనే ఉప్పజ్జమానో అసంవరో “చక్ఖున్ద్రియే అసంవరో”తి వుచ్చతి , తం నిదస్సనం కిన్తి అత్థో. తత్థాయం పవత్తిక్కమో – పఞ్చద్వారే రూపాదిఆరమ్మణే ఆపాథగతే నియమితాదివసేన కుసలాకుసలజవనే ఉప్పజ్జిత్వా భవఙ్గం ఓతిణ్ణే మనోద్వారికజవనం తంయేవారమ్మణం కత్వా భవఙ్గం ఓతరతి, పున తస్మింయేవ ద్వారే “ఇత్థిపురిసో”తిఆదినా వవత్థపేత్వా జవనం భవఙ్గం ఓతరతి. పున వారే పసాదరజ్జనాదివసేన జవనం జవతి. పున యది తం ఆరమ్మణం ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, తంసదిసమేవ పఞ్చద్వారాదీసు జవనం తదా ఉప్పజ్జమానకం సన్ధాయ “ఏవమేవ జవనే దుస్సీల్యాదీసు ఉప్పన్నేసు తస్మిం అసంవరే సతి ద్వారమ్పి అగుత్త”న్తిఆది వుత్తం. అయం పన ఉక్కట్ఠనయో పరిచితారమ్మణం సన్ధాయ వుత్తో, అపరిచితే అన్తరన్తరా పఞ్చద్వారే ఉప్పజ్జిత్వా తదనురూపం మనోద్వారేపి ఉప్పజ్జతీతి. ద్వారభవఙ్గాదీనం జవనేన సమ్బన్ధో ఏకసన్తతిపరియాపన్నతో దట్ఠబ్బో.

సతి ద్వారభవఙ్గాదికేతి పచ్చయభావేన పురిమనిప్ఫన్నం జవనకాలే అసన్తమ్పి భవఙ్గాది చక్ఖాది వియ ఫలనిప్ఫత్తియా సన్తఞ్ఞేవ నామాతి వుత్తం. న హి ధరమానంయేవ సన్తన్తి వుచ్చతీతి. **బాహిరం వియ కత్వాతి** పరమత్థతో జవనస్స బాహిరభావే ఇతరస్స చ అబ్భన్తరభావే అసతిపి “పభస్సరమిదం , భిక్ఖవే, చిత్తం, తఞ్చ ఖో ఆగన్తుకేహి ఉపక్కిలేసేహి ఉపక్కిలిట్ఠ”న్తిఆదివచనతో (అం॰ ని॰ ౧.౪౯) ఆగన్తుకభూతస్స కదాచి కదాచి ఉప్పజ్జమానస్స జవనస్స బాహిరభావో తబ్బిధురసభావస్స ఇతరస్స అబ్భన్తరభావో పరియాయతో వుత్తోతి దస్సేతి. **అసంవరహేతుభావాపత్తితోతి** ద్వారాదీనం అసంవరహేతుభావాపజ్జనస్స పాకటభావం సన్ధాయాహ. ఉప్పన్నే హి అసంవరే ద్వారాదీనం తస్స హేతుభావో పఞ్ఞాయతీతి. **ద్వారభవఙ్గాదిమూసనన్తి** ద్వారభవఙ్గాదీసు మూసనం. యస్మిఞ్హి ద్వారే అసంవరో ఉప్పజ్జతి, సో తత్థ ద్వారాదీనం సంవరూపనిస్సయభావం ఉపచ్ఛిన్దన్తోయేవ పవత్తతీతి. తేనేవాహ ‘‘**కుసలభణ్డవినాసన**’’న్తి.

ఏత్థ చ “చక్ఖునా రూపం దిస్వా”తిఆదిపాళియం సంవరో, సంవరితబ్బం, సంవరణుపాయో, యతో చ సో సంవరో, యత్థ చ సో సంవరోతి ఇమం పభేదం దస్సేత్వా యోజేతబ్బా. కథం? “రక్ఖతి…పే.… సంవరం ఆపజ్జతీ”తి ఏతేన **సంవరో** వుత్తో. సతిం పచ్చుట్ఠపేతీతి అయఞ్హేత్థ అత్థోతి. చక్ఖాది **సంవరితబ్బం**. న నిమిత్తగ్గాహీ హోతి నానుబ్యఞ్జనగ్గాహీతి **సంవరణుపాయో**. “యత్వాధికరణ”న్తిఆదినా **సంవరణావధి**. రూపాదయో **సంవరవిసయోతి**. కిఞ్చ పటిసఙ్ఖాభావనాబలసఙ్గహితభావేన దువిధోపి ఇన్ద్రియసంవరో? తత్థ పురిమేన విసయేసు ఆదీనవదస్సనం, ఇతరేన ఆదీనవప్పహానం. తథా పురిమేన

పరియుట్ఠానప్పహానం, ఇతరేన అనుసయప్పహానం . తథా పురిమో లోకియమగ్గసఙ్గహితో, దుతియో లోకుత్తరమగ్గసఙ్గహితోతి అయమ్పి విసేసో వేదితబ్బో.

౧౩౩. **దవత్థాదిఅభిలాసోతి** దవో ఏవ అత్థో పయోజనన్తి దవత్థో, సో ఆది యేసం తే దవత్థాదయో. తేసు, తేసం వా అభిలాసో, దవో వా అత్థో ఏతస్సాతి దవత్థో, తదాదికో దవత్థాది, కో పన సోతి ఆహ ''**అభిలాసో**''తి. **ఆహారపరిభోగే అసన్తుస్సనాతి** ఆహారపరిభోగే అతిత్తి. బహునో ఉళారస్స చ పత్థనావసేన పవత్తా భియ్యోకమ్యతా అసన్తుస్సనాతి ఏవమేత్థ అత్థో యుజ్జతి.

౧౩౩. మజ్జనాకారేన పవత్తి మానస్సేవాతి కత్వా ''**మానోవ మానమదో**''తి వుత్తం. తథా హి జాతిమదాదయో "మానో మఞ్ఞనా"తిఆదినా మానభావేనేవ విభత్తాతి. **ఖుదా** నామ కమ్మజతేజో. తం పన అభుత్తే భుత్తే చ ఉప్పజ్జతీతి యం తత్థ ఆమాసయసఙ్ఖాతస్స సరీరదేసస్స పీళనతో విహింసాసద్దవచనీయం, తదేవ దస్సేతబ్బం, ఇతరఞ్చ నివత్తేతబ్బన్తి అభుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జనకత్తేన ఖుదా విసేసితాతి ఆహ ''**ఖుదాయ విసేసన**''న్తి. యే పన "కమ్మజతేజపచ్చయా దుక్ఖా వేదనా ఖుదా"తి వదన్తి, తేసం అభుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జనకాతి విసేసనమేవ న యుజ్జతి. సతిపి తస్మిం భూతత్థకథనే విహింసూపరతిపురాణవేదనాపటిహననానం విసేసాభావో ఆపజ్జతీతి పురిమోయేవేత్థ అత్థో. **ఏతాసం కో విసేసోతి** అభుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జనకవేదనా, భుత్తపచ్చయా న ఉప్పజ్జనకవేదనాతి ద్వేపి చేతా వేదనా యావతా అనాగతాయేవాతి అధిప్పాయో. సతిపి అనాగతత్తే పురిమా ఉప్పన్నసదిసీ, ఇతరా పన అతంసదిసీ అచ్చన్తం అనుప్పన్నావాతి అయమేత్థ విసేసో. తేనేవ ''**యథాపవత్తా**''తి పురిమాయం వుత్తం, ఇతరత్థ చ ''**అప్పవత్తా**''తి. అథ వా అభుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జనకవేదనా పుబ్బే కతకమ్మస్స విపాకత్తా **పురాణవేదనా** నామ. అప్పచ్చవేక్ఖణాదిఅయుత్తపరిభోగపచ్చయా పచ్చవేక్ఖణాదియుత్తపరిభోగతో ఆయతిం న ఉప్పజ్జిస్సతీతి భుత్తపచ్చయా న ఉప్పజ్జనకవేదనా **నవవేదనా** నామ. **విహింసానిమిత్తతా** విహింసానిబ్బత్తతా.

యాపేన్తి ఏతేనాతి యాపనాతి వుత్తస్స సరీరయాపనకారణస్స జీవితిన్ద్రియస్సపియాపనకారణన్తి ఇమస్స విసేసస్సదస్సనత్థం "జీవితిన్ద్రియయాపనత్థాయా"తి వత్వా న కేవలం జీవితిన్ద్రియస్సేవ యాపనకారణమాహారో, అథ ఖో ఠానాదిపవత్తిఆకారవిసేసయుత్తస్స సకలసరీరస్సపి యాపనకారణన్తి తందీపనత్థం యాత్రాతి వచనన్తి యాపనా మే భవిస్సతీతి అవిసేసేన వుత్తన్తి దస్సేన్తో ''**చతున్నం ఇరియాపథానం అవిచ్ఛేదసఙ్ఖాతా యాపనా యాత్రా**''తి ఆహ. అట్ఠానయోజనఅపరిభోగదుప్పరిభోగాదివసేన సద్ధాదేయ్యస్స వినాసనం **సద్ధాదేయ్యవినిపాతనం. యేనాతి** గణభోజనలక్ఖణప్పత్తస్స థూపీకతాదికస్స వా పటిగ్గహణేన. సావజ్జం సనిన్దం పరిభోగం కరోతీతి వా అత్థో.

ఇరియా…పే…. వుత్తన్తి సుఖం పవత్తమానేహి ఇరియాపథేహి తేసం తథాపవత్తియా కారణన్తి గహితత్తా విదితత్తా యథావుత్తభుఞ్జనపివనాని పుబ్బకాలకిరియాభావేన వుచ్చమానాని ఇరియాపథకత్తుకాని వియ వుత్తానీతి అత్థో. యథా హి "పఞ్ఞాయ చస్స దిస్వా ఆసవా పరిక్ఖీణా హోన్తీ"తి (మ. ని. ౧.౨౭౧; ౨.౧౮౨) దస్సనస్స ఖయహేతుతా, "ఘతం పివిత్వా బలం భవతి, సీహం దిస్వా భయం భవతీ"తి చ పానదస్సనానం బలభయహేతుతా వుచ్చతి, ఏవం భుఞ్జనపివనానం ఇరియాపథసుఖప్పవత్తిహేతుభావో వుత్తోతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. సులభానవజ్జభావో వియ అప్పభావోపి పచ్చయానం పరమసల్లేఖవుత్తీనం సుఖవిహారాయ పరియత్తోతి చీవరసేనాసనానం

అప్పభావుక్కంసానుజానవసేన పవత్తాహి అనన్తరగాథాహి ఇధాపి ధమ్మసేనాపతినా సుఖవిహారాయ పరియత్తో అప్పభావుక్కంసో అనుఞ్ఞాతోతి విఞ్ఞాయతీతి ''**పునపీ**''తిఆదినా "భుత్వానా"తి పాఠం సమత్థయతి.

౧౩౬౮. సతిఆదిధమ్మాతి సతిపఞ్ఞాసమాధివీరియసమ్మావాచాదిధమ్మా, యే ఛహి దుకేహి పరిగ్గహితా.

౧౩౭౩. పటివిజ్ఝితబ్బేహి పటివేధో వుత్తో. విసయేనపి హి విసయీ వుచ్చతి సహచరభావతో. యథా –

"ఉప్పాదేత్వాన సంవేగం, దుక్ఖేనస్స చ హేతునా;
వడ్ఢయిత్వా సమ్మసిత్వా, ముత్తియా మగ్గమబ్రవీ"తి

"సచ్చపరియోసానే"తి చ.

యథా దుక్ఖాదీనం పరిఞ్ఞాదివసేన పవత్తమానం పటివేధఞాణం అసమ్మోహతో తే అవిలోమేత్వా అవిరోధేత్వా పవత్తతి నామ, ఏవం తదుపనిస్సయభావం విపస్సనాఞాణమ్పి యథాబలం తే అవిలోమేత్వా పవత్తతీతి **చతున్నం సచ్చానం అనులోమన్తి వుత్త**న్తి దుతియో అత్థవికప్పో వుత్తో. ఏత్థ చ "చతున్నం సచ్చాన"న్తి పదం వినా ఉపచారేన వుత్తం, పురిమస్మిం ఉపచారేనాతి దట్ఠబ్బం. సమ్మాదిట్ఠిప్పధానత్తా వా సేసమగ్గఙ్గానం మగ్గసచ్చేకదేసస్స పటివేధస్స అనులోమం సముదాయానులోమం వుత్తం, చతుసచ్చేకదేసస్స మగ్గస్స వా.

౧౩౮౦. ఖయసమయేతి ఖయసమూహే. "కిలేసానం ఖయవసేన పవత్తధమ్మపుఞ్జో"తి చ వదన్తి.

౧౩౮౧. అపరిబన్ధభావేన నిరాసఙ్కా, ఆరమ్మణే అభిరతిభావేన చ పవత్తి అధిముచ్చనట్ఠోతి ఆహ ''**అని...పే... త్తనట్ఠేనా**''తి.

౧౩౮౨. అరియమగ్గప్పవత్తియా ఉత్తరకాలం పవత్తమానం ఫలఞాణం తంతంమగ్గవజ్ఝకిలేసానం ఖయపరియోసానే పవత్తత్తా "ఖీణన్తే ఞాణ"న్తి వుత్తం. యస్మా పన తం మగ్గానన్తరం ఉప్పజ్జతి, తస్మా మగ్గేన ఠానసో ఖీణేసు కిలేసేసు తేసం ఖీణభావానన్తరం పవత్తమానం ఖీణభావానం పఠమకాలే పవత్తన్తిపి వుచ్చతీతి దుతియో వికప్పో వుత్తో.

దుకనిక్ఖేపకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిక్ఖేపకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

৪. అట్ఠకథాకణ్డం

తికఅత్థుద్ధారవణ్ణనా

౧౩౮৪. నయగమనన్తి నీయతి, నేతి, నీయన్తి వా ఏతేనాతి నయో, గమ్మతి ఏతేనాతి గమనం, నయోవ, నయస్స వా గమనం నయగమనం. గతి ఏవ వా గమనం. పఠమేన **ఆది**-సద్దేన అభిధమ్మభాజనీయాదిసఙ్గహాసఙ్గహాదిఏకకాదిసుద్ధికసచ్ఛికట్ఠాదిమూలమూలాదికా పఞ్చపకరణికా నయగతి సఙ్గయ్హతి. **అనులోమాదీ**తి పన పచ్చనీయఅనులోమపచ్చనీయపచ్చనీయానులోమపకారా ఏకమూలాదిప్పకారా చ. **ఏత్థ అత్థేసు నిచ్ఛితేసూ**తి ఏతస్మిం అట్ఠకథాకణ్డే చిత్తుప్పాదవసేన భూమన్తరవిసేసయోగతో సబ్బేసం మాతికాపదానం అత్థేసు సఙ్ఖేపతో వవత్థాపితేసు.

పఞ్హుద్ధారన్తిఆదీసు "సియా కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా"తిఆదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౨౫) కుసలపదం ఆదిం కత్వా కుసలాకుసలాబ్యాకతన్తా తిస్సో కుసలాదికా, కుసలాబ్యాకతఅకుసలాబ్యాకతకుసలాకుసలన్తా తిస్సో, కుసలాకుసలాబ్యాకతన్తా ఏకాతి కుసలాదికా సత్త పుచ్ఛా, తథా అకుసలాదికా, అబ్యాకతాదికా, కుసలాబ్యాకతాదికా, అకుసలాబ్యాకతాదికా, కుసలాకుసలాదికా, కుసలాకుసలాబ్యాకతాదికాతి సత్తన్నం సత్తకానం వసేన ధమ్మానులోమే కుసలత్తికం నిస్సాయ హేతుపచ్చయే ఏకూనపఞ్ఞాస పుచ్ఛా, తథా సేసపచ్చయేసు సేసతికేసు ధమ్మపచ్చనీయాదీసు చ. తం సన్ధాయ **''ఏకూనపఞ్ఞాసాయ ఏకూనపఞ్ఞాసాయా''**తి వుత్తం. "సియా హేతుం ధమ్మం పటిచ్చ హేతుధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా"తిఆదినా (పట్ఠా. ౩.౧.౧) "హేతుం పటిచ్చ హేతు, హేతుం పటిచ్చ నహేతు, హేతుం పటిచ్చ హేతు చ నహేతు చ. నహేతుం పటిచ్చ నహేతు, నహేతుం పటిచ్చ హేతు, నహేతుం పటిచ్చ హేతు చ నహేతు చ. హేతుఞ్చ నహేతుఞ్చ పటిచ్చ హేతు, హేతుఞ్చ నహేతుఞ్చ పటిచ్చ నహేతు, హేతుఞ్చ నహేతుఞ్చ పటిచ్చ హేతు చ నహేతు చా"తి ఏకేకస్మిం దుకే హేతుపచ్చయాదీసు ఏకమేకస్మిం పచ్చయే నవ నవ పుచ్ఛా హోన్తి. తా సన్ధాయ **''నవసు నవసు పఞ్హేసూ''**తి వుత్తం.

లబ్భమానస్సాతి కుసలత్తికే తావ పటిచ్చవారే హేతుపచ్చయే "కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి హేతుపచ్చయా, కుసలం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ తయో ఖన్ధా"తిఆదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౫౩) కుసలేన కుసలం, కుసలేన అబ్యాకతం, కుసలేన కుసలాబ్యాకతం, అకుసలేన అకుసలం, అకుసలేన అబ్యాకతం, అకుసలేన అకుసలాబ్యాకతం, అబ్యాకతేన అబ్యాకతం, కుసలాబ్యాకతేన అబ్యాకతం, అకుసలాబ్యాకతేన అబ్యాకతన్తి నవన్నం నవన్నం పఞ్హానం అత్థితో సమ్భవన్తస్స పఞ్హస్స విస్సజ్జనవసేన **ఉద్ధరణం,** తథా సేసపచ్చయవారత్తికాదీసు. **తేసుయేవా**తి యథావుత్తేసు ఏవ పఞ్హేసు అత్థసమ్భవతో యథావిభత్తానం పఞ్హవిస్సజ్జనానం "హేతుయా నవా"తిఆదినా **గణనాఠపనం. పసటే ధమ్మే**తి యథా హేట్ఠా కణ్డద్వయే "యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్త"న్తిఆదినా (ధ. స. ౧) విప్పకిణ్ణే ముత్తపుప్ఫే వియ ఫస్సాదయో ధమ్మే. అవిసిట్ఠనిద్దేసో సామఞ్ఞనిద్దేసో. **విఞ్ఞాతధమ్మస్స** పుగ్గలస్సాతి అధిప్పాయో.

యది చిత్తుప్పాదరూపకణ్డేసు చతుభూమిచిత్తుప్పాదాదివసేన విఞ్ఞాతధమ్మస్స అత్థుద్ధారదేసనా ఆరద్ధా, ఏవం సన్తే ఇధ కస్మా కుసలత్తికనిద్దేసో వుత్తోతి ఆహ **''యదిపి కుసలత్తికవిత్థారో''**తిఆది. **ధమ్మవిసేసనభావతో**తి "ధమ్మా"తి పదస్స

పధానభావం దస్సేతి. అతో హి తదభిధేయ్యా పుచ్ఛితబ్బా జాతా. **విఞ్ఞాతాహీ**తి భూమీనం విసేసనలక్ఖణయోగమాహ. **ఏత్థ పధాన**న్తి కిఞ్చాపి ఉద్దేసే కుసలపదేన ధమ్మా విసేసితబ్బా, "చతూసు భూమీసు కుసల"న్తి ఇమస్మిం పన నిద్దేసే భూమీహి విసేసితబ్బత్తా కుసలపదం పధానన్తి విసేసనభావేన వచనిచ్ఛాయ అభావతో సతిపి విసేసితబ్బధమ్మానం కామావచరాదిఫస్సాదిభేదే తదనపేక్ఖం అనవజ్జసుఖవిపాకతాసఙ్ఖాతం అత్తనో కుసలాకారమేవ గహేత్వా పవత్తమానత్తా **"ఏకత్తమేవ ఉపాదాయ పవత్తతీ"**తి వుత్తం. సబ్బేపి హి కుసలా ధమ్మా అనవజ్జసుఖవిపాకతాయ ఏకసభావాయేవాతి.

౧౩౮౫. యథాయోగం యోజేతబ్బన్తి చతూహి భూమీహి ఆధారభూతాహి విసేసేత్వా సమయఫస్సాదిభేదం అనామసిత్వా విపాకభావేన ఏకత్తం నేత్వా "చతూసు భూమీసు విపాకో"తి వుత్తన్తి యోజేతబ్బం. ఏస నయో "తీసు భూమీసు కిరియాబ్యాకత"న్తిఆదీసుపి.

ఉప్పజ్జతి ఏత్థాతి ఉప్పాదో, చేతసికా. తే హి చిత్తస్స సబ్బథాపి నిస్సయాదిపచ్చయభావతో ఏత్థ చ ఉప్పత్తియా ఆధారభావేన అపేక్ఖితా. యథా చ చేతసికా చిత్తస్స, ఏవం చిత్తమ్పి చేతసికానం నిస్సయాదిపచ్చయభావతో ఆధారభావేన వత్తబ్బతం అరహతీతి యథావుత్తం ఉప్పాదసద్దాభిధేయ్యతం న వినివత్తతి. ఇదం వుత్తం హోతి – "చిత్తుప్పాదో"తి ఏత్థ ఉప్పాదస్స విసేసనభావేన పవత్తమానమ్పి చిత్తం అత్తని యథావుత్తఉప్పాదఅత్థసమ్భవతో అపరిచ్చత్తవిసేసితబ్బభావమేవ హుత్వా తస్స విసేసనభావం పటిపజ్జతీతి. యదాహ **"అవయవేన సముదాయోపలక్ఖణవసేన అత్థో సమ్భవతీ"**తి. చిత్తసమానగతికస్స ఇధ చిత్తగ్గహణేన గహేతబ్బతాయ "ద్వేపఞ్చవిఞ్ఞాణానీ"తి నిదస్సనేన వక్ఖమానత్తా **"చిత్త...పే.... గహణం కత"**న్తి వుత్తం. తత్థ **అఞ్ఞస్సా**తి రూపస్స.

౧౪౨౦. పఞ్చద్వారే వత్తబ్బమేవ నత్థి ఏకన్తపరిత్తారమ్మణత్తా పఞ్చద్వారికచిత్తానం. **ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణానుభవన**న్తి విపాకస్స పకప్పేత్వా ఆరమ్మణగ్గహణాభావమాహ. తతో కమ్మానురూపం పవత్తమానో విపాకో పరిత్తకమ్మవిపాకతాయ పరిత్తారమ్మణేయేవ పవత్తితుమరహతి, న మహగ్గతప్పమాణారమ్మణేతి అధిప్పాయో. సమాధిప్పధానస్సపి కస్సచి కమ్మస్స అప్పనాఅప్పత్తస్స ఏకన్తేన సదిసవిపాకతాఅభావతో **"అప్పనాప్పత్తస్సా"**తి కమ్మం విసేసితం. వణ్ణలక్ఖణాదిం అగ్గహేత్వా లోకసఞ్ఞానురోధేనేవ గహితే పథవాదికే పరికమ్మసఞ్ఞాయ సముప్పాదితత్తా పటిభాగనిమిత్తసఙ్ఖాతం సఞ్ఞావసం ఆరమ్మణం అస్సాతి **సఞ్ఞావసారమ్మణం. తాదిసేనేవా**తి సమాధిప్పధానతాయ అప్పనాప్పత్తీహి వియ సఞ్ఞావసారమ్మణతాయ చ నిబ్బిసేసేనేవ. **సోపీ**తి **పి**-సద్దో సమ్పిణ్డనత్థో. తేనేతం దస్సేతి "అత్తనో కమ్మస్స సమానభూమికధమ్మారమ్మణతాయ వియ తస్స ఆరమ్మణారమ్మణతాయపి విపాకో కమ్మానురూపోయేవ నామ హోతీ"తి.

యది ఏవం కస్మా మహగ్గతప్పమాణారమ్మణస్స పరిత్తకమ్మస్స విపాకో తదారమ్మణారమ్మణో న హోతీతి? అప్పనాప్పత్తకమ్మవిపాకస్స వియ తస్స కమ్మారమ్మణారమ్మణతాయ నియమాభావతో కమ్మానురూపతాయ చ అనేకరూపత్తా. యథా అత్తనో కమ్మసదిసస్స మహగ్గతజవనస్స పరిత్తారమ్మణస్సపి తదారమ్మణం నానుబన్ధకం పరిచయాభావతో, ఏవం అత్తనో కమ్మస్స నిమిత్తభూతేపి తస్స సహకారీకారణాహి అపరియాదిన్నే మహగ్గతప్పమాణే ఆరమ్మణే పరిచయాభావతో పరిత్తవిపాకో న పవత్తతి, కమ్మనిమిత్తారమ్మణో పన జాయమానో పరిత్తేనేవ తేన హోతీతి ఆహ **"పటిసన్ధిఆదిభూతో"**తిఆది. **యస్మా పనా**తిఆదినా పాళియావ యథావుత్తమత్థం నిచ్ఛినోతి. నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయో హి ఏత్థ అధిప్పేతో పచ్చయపచ్చయుప్పన్నానం భిన్నారమ్మణతాయ వుత్తత్తా. **న చా**తిఆదినా పరిత్తవిపాకా ఏవ ఇధ పచ్చయుప్పన్నభావేన వుత్తాతి దస్సేతి. **ఇధా**తి ఇమస్మిం అత్థుద్ధారకణ్డే.

సతిపేపుల్లప్పత్తానం సతివిరహితస్స కాయకమ్మస్స సమ్భవం దస్సేతుం ''**వాసనావసేనా**''తి వుత్తం. అవీతరాగానం అపరిత్తేపి కత్థచి ఆరమ్మణే సియా చేతసో ఉప్పిలావితత్తన్తి ''**కిలేసవిరహే**''తి విసేసేత్వా వుత్తం. **ఆదరాకరణవసేనేవాతి** ఆదరాకరణమత్తవసేనేవాతి విసేసనివత్తిఅత్థో **ఏవ**-సద్దో తమేవ నివత్తేతబ్బం విసేసం దస్సేతి, నాఞ్ఞథా. **కోసజ్జాదీతి ఆది**-సద్దేన దోసాదయో సఙ్గణ్హాతి. **ఆదరాకరణం నిరుస్సుక్కతా ఏవాతి** ఆదరం కరోన్తా నిరుస్సుక్కభావేనేవ న హోన్తి, న పన ఆదరం న కరోన్తియేవాతి దట్ఠబ్బం. ఏకచ్చే పన "అకమ్మఞ్ఞసరీరతాయ అఞ్ఞవిహితతాయ చ ఖీణాసవానం అసక్కచ్చదానాదిపవత్తి న అనాదరవసేనా"తి వదన్తి.

౧౪౨౧. **అతిపగుణానన్తి** సుభావితానం సుట్ఠుతరం వసిప్పత్తానం. **ఏవం పగుణజ్ఝానేసుపి పవత్తి హోతి** తత్థ విచారణుస్సాహస్స మన్దభావతోతి అధిప్పాయో. **పుబ్బే దస్సితన్తి** "తీణి లక్ఖణానీతి అహన్తి వా"తిఆదినా పుబ్బే దస్సితం. ''**అవిజ్జమానో** అపరమత్థభావతో, **విజ్జమానో చ** లోకసఙ్కేతసిద్ధియా సమ్ముతిసచ్చభావతో **అత్థో** అరీయతి చిత్తేన గమ్మతి ఞాయతీ"తి ఆచరియా వదన్తి. యతో తబ్బిసయా చిత్తుప్పాదా **నవత్తబ్బం ఆరమ్మణం ఏతేసన్తి నవత్తబ్బారమ్మణాతి** అఞ్ఞపదత్థసమాసవసేన వుచ్చన్తి. అయం పన వాదో హేవత్థికవాదో వియ హోతీతి తస్స అచ్చన్తం అవిజ్జమానతం మఞ్ఞన్తో ఇతో చ అఞ్ఞథా అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిం దస్సేతుం ''**సమ్ముతిసచ్చే పనా**''తిఆదిమాహ. కథం పన తస్స అచ్చన్తమవిజ్జమానత్తే తబ్బిసయానం ధమ్మానం పవత్తి నవత్తబ్బారమ్మణభావో చాతి ఆహ ''**అవిజ్జమానమ్పీ**''తిఆది. **పరిత్తాదిఆరమ్మణాతి న వత్తబ్బాతి వుత్తాతి** పరిత్తాదయో వియ తస్స విసుం వవత్థితభావం నిసేధేతి.

విక్ఖిపనం నానారమ్మణేసు చిత్తస్స పవత్తనం. **అనవట్ఠానం** ఏకస్మింయేవ పవత్తితుం అప్పదానం. దుతియాదిమగ్గపురేచారికం ఫలసమాపత్తిపురేచారికఞ్చ కామావచరఞాణం నిబ్బానారమ్మణతాయ లోకుత్తరచిత్తస్స ఆవజ్జనట్ఠానియతాయ చ పఠమమగ్గపురేచారికఞాణేన సమానన్తి కత్వా వుత్తం ''**గోత్రభువోదానే గోత్రభూతి గహేత్వా**''తి.

సబ్బత్థపాదకన్తి నిప్ఫాదేతబ్బే, పయోజనే వా భుమ్మం "చేతనో అవూపసమే"తిఆదీసు వియ. తేన సబ్బేసు విపస్సనాదీసు నిప్ఫాదేతబ్బేసూతి అత్థో. తేనేవాహ ''**సబ్బేసూ**''తిఆది. అతీతంసఞాణస్స కామావచరత్తా ఇద్ధివిధాదీసు తస్స అగ్గహణం దట్ఠబ్బం. తస్స పన అతీతసత్తదివసతో హేట్ఠా యావ పచ్చుప్పన్నపటిసన్ధి, తావ విసయోతి వదన్తి. అతీతసత్తదివసేసుపి ఖన్ధపటిబద్ధానం తస్స విసయభావో యుత్తో వియ దిస్సతి.

పాదకజ్ఝానచిత్తం పరికమ్మేహి గహేత్వాతి పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ "ఇదం చిత్తం వియ అయం కాయో సీఘగమనో హోతూ"తి పుబ్బభాగపరికమ్మేహి రూపకాయస్స వియ పాదకజ్ఝానచిత్తస్సపి గహేతబ్బతం సన్ధాయ వుత్తం. ఇదం పన అధిట్ఠానం ఏవం పవత్తతీతి వేదితబ్బం. అధిప్పేతట్ఠానపాపుణనత్థం గన్తుకామతం పురక్ఖత్వా పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ "ఇదం చిత్తం వియ అయం కాయో సీఘగమనో హోతూ"తి కరజకాయారమ్మణం పరికమ్మం కత్వా భవఙ్గం ఓతరిత్వా వుట్ఠాయ పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా పున భవఙ్గే ఓతిణ్ణే మనోద్వారావజ్జనం రూపకాయం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి అనులోమాని చ. తతో అధిట్ఠానచిత్తమ్పి తమేవారమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి. తస్సానుభావేన యథాధిప్పేతట్ఠానం గతోయేవ హోతి. ఏవం అదిస్సమానేన కాయేన గచ్ఛన్తో పనాయం కిం తస్స అధిట్ఠానచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే గచ్ఛతి, ఉదాహు ఠితిక్ఖణే భఙ్గక్ఖణే వాతి? తీసు ఖణేసు గచ్ఛతీతి ఇచ్ఛన్తి. **చిత్తేతి** పాదకజ్ఝానచిత్తే. **సమోదహతీతి** చిత్తానుగతికం చిత్తం వియ సీఘగమనం కరోతీతి అత్థో. యథా హి చిత్తం ఇచ్ఛితక్ఖణే అతిదూరేపి విసయం ఆరబ్భ పవత్తతి, ఏవం రూపకాయస్సపి లహుపరివత్తిభావాపాదనం చిత్తవసేన కాయపరిణామనం. న చేత్థ రూపధమ్మానం

దన్ధపరివత్తిభావతో ఏకచిత్తక్ఖణేన దేసన్తరుప్పత్తి న యుజ్జతీతి వత్తబ్బా అధిట్ఠానచిత్తేన రూపకాయస్స లహుపరివత్తిభావస్స ఆపాదితత్తా. తేనేవాహ "చిత్తవసేన కాయం అధిట్ఠహిత్వా సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమిత్వా అదిస్సమానేన కాయేన బ్రహ్మలోకం గచ్ఛతీ"తి (విసుద్ధి॰ ౨.౩౯౭). అచిన్తేయ్యో హి ఇద్ధిమన్తానం ఇద్ధివిసయోతి.

చిత్తసన్తానం రూపకాయే సమోదహితన్తి యత్తకేహి చిత్తేహి దిస్సమానేన కాయేన యథాధిప్పేతట్ఠానప్పత్తి, తత్తకానం చిత్తానం పబన్ధస్స దన్ధగమనకరణతో ఇమస్స అధిట్ఠానస్స కరజకాయే ఆరోపితం తదనుగుణన్తి అత్థో. ఇదమ్పి అధిట్ఠానపాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ "అయం కాయో వియ ఇదం చిత్తం దన్ధగమనం హోతూ"తి సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠితజ్ఝానచిత్తారమ్మణం పరికమ్మం కత్వా భవఙ్గం ఓతరిత్వా భవఙ్గతో వుట్ఠాయ పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా పున భవఙ్గే ఓతిణ్ణే మనోద్వారావజ్జనం పాదకజ్ఝానం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి అనులోమాని చ. తతో అధిట్ఠానచిత్తమ్పి తమేవారమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి. తస్సానుభావేన అన్తరా పఞ్చవిఞ్ఞాణాదీసు ఉప్పన్నేసుపి అపతన్తో ఇచ్ఛితట్ఠానం గచ్ఛతి. ఏవం గచ్ఛన్తో చ సచే ఇచ్ఛతి, పథవీకసిణవసేన ఆకాసే మగ్గం నిమ్మినిత్వా పదసా గచ్ఛతి. సచే ఇచ్ఛతి, వాయోకసిణవసేన వాయుం అధిట్ఠహిత్వా తూలపిచు వియ వాయునా గచ్ఛతి. అపిచ గన్తుకామతావ ఏత్థ పమాణం. సతి హి గన్తుకామతాయ ఏవం కతాధిట్ఠానో అధిట్ఠానవేగక్ఖిత్తోవేసో ఇస్సాసపక్ఖిత్తో సరో వియ దిస్సమానో గచ్ఛతీతి. తత్థ ఆకాసే మగ్గం నిమ్మినిత్వా గచ్ఛన్తో వినాపి అభిఞ్ఞాఞాణేన పకతిపథవియం వియ గచ్ఛతి. తేనేవ "పదసా గచ్ఛతీ"తి వుత్తం. వాయుం అధిట్ఠహిత్వా గచ్ఛన్తో అభిఞ్ఞాఞాణసముట్ఠితవాయోధాతుపరమ్పరాయ గచ్ఛతి. ఉభయత్థాపి అన్తరా వనరామణీయకాదీని పేక్ఖమానో ఆపాథగతే సద్దే చ సుణమానో గచ్ఛతీతి వదన్తి. కేచి పన "అదిస్సమానేన కాయేన ఏకచిత్తక్ఖణేనేవ ఇచ్ఛితట్ఠానగమనే దిస్సమానేన కాయేన పదసా వాయునా చ గమనే అభిఞ్ఞాచిత్తసముట్ఠితకాయవిఞ్ఞత్తివిప్ఫారేన గమన"న్తి వదన్తి. అపరే "అభిఞ్ఞాచిత్తస్స విఞ్ఞత్తినిబ్బత్తనకిచ్చం నత్థీ"తి వదన్తి.

అధిట్ఠానద్వయన్తి చిత్తకాయవసేన కాయచిత్తపరిణామనభూతం రూపకాయపాదకజ్ఝానచిత్తారమ్మణం ఉభయం అధిట్ఠానం. **తంసమ్పయుత్తాయా**తి యథావుత్తఅధిట్ఠానద్వయసమ్పయుత్తాయ. **సుఖసఞ్ఞాలహుసఞ్ఞాభావతో**తి సుఖసఞ్ఞాలహుసఞ్ఞాసబ్భావతో, తబ్భావం ఆపజ్జనతోతి అత్థో. **సుఖసఞ్ఞా**తి చేత్థ ఉపేక్ఖాసమ్పయుత్తా సఞ్ఞా. ఉపేక్ఖా హి "సన్తం సుఖ"న్తి వుత్తా. సాయేవ చ సఞ్ఞా నీవరణేహి చేవ వితక్కాదీహి పచ్చనీకేహి చ విముత్తత్తా "లహుసఞ్ఞా"తిపి వేదితబ్బా. తాహి సమోక్కన్తాహి రూపకాయోపి తూలపిచు వియ సల్లహుకో హోతి. సో ఏవం వాతక్ఖిత్తతూలపిచునా వియ సల్లహుకేన ఏకచిత్తక్ఖణేన అదిస్సమానేన చ కాయేన యథారుచి గచ్ఛతీతి.

"ముత్తో వతమ్హి తాయ అనత్థసంహితాయ దుక్కరకారికాయ, సాధు వతమ్హి సమ్మాసమ్బోధిం సమ్బుజ్ఝ"న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౧౩౭) పవత్తం భగవతో చేతోపరివితక్కమఞ్ఞాయ మారో "అముత్తభావమస్స కరిస్సామీ"తి,

> "తపోకమ్మా అపక్కమ్మ, యం న సుజ్ఝన్తి మాణవా;
>
> అసుద్ధో మఞ్ఞసి సుద్ధో, సుద్ధిమగ్గా అపరద్ధో"తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౩౭) –

ఆహాతి ఏవమాదిం సన్ధాయ "**మారాదీనమ్పి భగవతో చిత్తజాననం వుత్త**"న్తి వుత్తం. నిబ్బానపచ్చవేక్ఖణఞ్చ పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణేన నిబ్బానా...పే॰... ఞాతేసు పవత్తతీతి సమ్బన్ధో. **నిబ్బానా...పే॰... ఞాతేసూ**తి ఇదం అభిఞ్ఞాఞాణస్స పరతో పవత్తమానం పచ్చవేక్ఖణం అభిఞ్ఞాఞాణస్స విసయే వియ అభిఞ్ఞాఞాణవిసయవిసయేపి కదాచి

పవత్తితుం అరహతీతి కత్వా వుత్తం. **అప్పమాణారమ్మణత**న్తి అప్పమాణఖన్ధారమ్మణతన్తి అత్థో. **తస్మా**తి యస్మా పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స నిబ్బానారమ్మణభావదీపకో కోచి పాఠో నత్థి, తస్మా. **పచ్చవేక్ఖణకిచ్చే వుచ్చమానే**తి రుళ్హిం అగ్గహేత్వా మగ్గాదీనం అతీతానం పతి పతి అపేక్ఖనం అనుస్సరణం పచ్చవేక్ఖణన్తి పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స కిచ్చంయేవ పచ్చవేక్ఖణన్తి వుచ్చమానేతి అత్థో. **అనుఞ్ఞాతాతి దిస్సతీ**తి "మగ్గఫలనిబ్బానపచ్చవేక్ఖణతో"తి ఇదమేవ సన్ధాయ వుత్తం. అయఞ్హేత్థ అత్థో – పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణేన నిబ్బానారమ్మణే ఖన్ధే దిస్వా "ఇమే ధమ్మా కిం ను ఖో ఆరబ్భ పవత్తా"తి ఆవజ్జేన్తస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణం నిబ్బానారమ్మణే పవత్తతీతి. అనాగతంసఞాణేపి ఏసేవ నయో.

యది ఏవం కస్మా పరిత్తత్తికే "అప్పమాణో ధమ్మో మహగ్గతస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౨.౧౨.౨౮) ఏత్థ "అప్పమాణా ఖన్ధా చేతోపరియఞాణస్స పుబ్బేనివాసఅనాగతంసఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి అజ్ఝత్తత్తికే చ "బహిద్ధాధమ్మో బహిద్ధాధమ్మస్స, బహిద్ధాధమ్మో అజ్ఝత్తస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏతేసం విభఙ్గేసు "బహిద్ధా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స చేతోపరియపుబ్బేనివాసయథాకమ్మూపగఅనాగతంసఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౨.౨౦.౨౯) ఏత్తకమేవ వుత్తం, న వుత్తం నిబ్బానన్తి. చేతోపరియఇద్ధివిధాదిఞాణేహి సహ వుత్తత్తాతి చే, ఏవమ్పి విసుం విభజితబ్బం సియా. న హి విసుం విభజనారహం సహ విభజతీతి? న, అవచనస్స అఞ్ఞకారణత్తా. యాని హి పుథుజ్జనానం పుబ్బేనివాసఅనాగతంసఞాణాని, తేసం అవిసయో ఏవ నిబ్బానం. అరియానం పన మగ్గఫలపచ్చవేక్ఖణేహి సచ్ఛికతనిబ్బానానం ఇమేహి ఞాణేహి పచ్చక్ఖకరణే పయోజనం నత్థీతి సాధారణేన ఇద్ధివిధఞాణాదీనం గహితత్తా నిబ్బానం న వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం . **నిబ్బత్తక్ఖన్ధజాననమాహ,** న నిబ్బత్తకక్ఖన్ధజాననం. యథాకమ్మూపగఞాణకిచ్చఞ్హి తన్తి. **అత్థో సమ్భవతీ**తి ఇదం అనాగతంసఞాణస్సపి అనిబ్బానారమ్మణతం సన్ధాయ వుత్తం.

౧౪౨౯. మగ్గారమ్మణత్తికే యస్మా చిత్తుప్పాదకణ్డే బోధితేసు చిత్తుప్పాదేసు ఏకన్తతో మగ్గారమ్మణాయేవ కేచి నత్థి, మగ్గారమ్మణాయేవ పన కదాచి మగ్గాధిపతినో హోన్తి, తస్మా "కతమే ధమ్మా మగ్గారమ్మణా"తి ఏకమేవ పుచ్ఛం కత్వా తయోపి కోట్ఠాసా లబ్భమానవసేన విభత్తా. ఇమినా నయేన పరతోపి ఏవరూపేసు ఠానేసు అత్థో వేదితబ్బో. "చిత్తుప్పాదా"తి, "మగ్గారమ్మణా"తి చ వుత్తధమ్మానంయేవ మగ్గహేతుకత్తాభావం సాధేతుం "**అసహజాతత్తా**"తి ఇదం హేతువచనన్తి "**అసమ్పయుత్తత్తాతి అత్థో**"తి వుత్తం. తేనేవాహ "**న హి అరూపధమ్మాన**"న్తిఆది. "అఞ్ఞధమ్మారమ్మణకాలే ఏవా"తి అవధారణస్స అగ్గహితత్తా గరుం అకత్వా మగ్గారమ్మణకాలేపి మగ్గాధిపతిభావేన న వత్తబ్బాతి అయమ్పి అత్థో అట్ఠకథాయం పరిగ్గహితోయేవాతి దట్ఠబ్బం. "గరుం కత్వా పచ్చవేక్ఖణకాలే"తి హి వుత్తత్తా గరుం అకత్వా పచ్చవేక్ఖణకాలేపి అత్థి ఏవ. తదా చ మగ్గాధిపతిభావేన న వత్తబ్బా తే ధమ్మాతి భియ్యోపి సిద్ధోవాయమత్థో.

౧౪౩౪. అతీతారమ్మణావాతి ఉద్ధటం, "అతీతారమ్మణా"తి పన అట్ఠకథాపాఠో బహూసు పోత్థకేసు దిస్సతి. **తస్మా**తి యస్మా **పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గవణ్ణనాయం** (విభ. అ. ౨౨౭) "మరణసమయే ఞాతకా 'అయం, తాత, తవత్థాయ బుద్ధపూజా కరీయతి, చిత్తం పసాదేహీ'తి వత్వా"తిఆదినా పఞ్చద్వారే రూపాదిఆరమ్మణూపసంహరణం తత్థ తదారమ్మణపరియోసానానం చుద్దసన్నం చిత్తానం పవత్తిఞ్చ వత్వా తస్మింయేవ ఏకచిత్తక్ఖణట్ఠితికే ఆరమ్మణే పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతీతి పచ్చుప్పన్నారమ్మణభావం పటిసన్ధియా వక్ఖతి, తస్మాతి అత్థో. ద్వే భవఙ్గాని ఆవజ్జనం మరణస్సాసన్నభావేన మన్దీభూతవేగత్తా పఞ్చ జవనాని ద్వే తదారమ్మణాని చుతిచిత్తన్తి ఏకాదస చిత్తక్ఖణా అతీతాతి ఆహ

‘‘**పఞ్చచిత్తక్ఖణావసిట్ఠాయుకే**’’తి. **ఇతరత్థా**తి అఞ్ఞతదారమ్మణాయ చుతియా. ఇదాని తమేవ “ఇతరత్థా”తి సఙ్ఖేపతో వుత్తమత్థం విత్థారతో దస్సేతుం ‘‘**యదా హీ**’’తిఆదిమాహ. చుతియా తదారమ్మణరహితత్తా పటిసన్ధియా చ పచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తా ‘‘**రూపా...పే.... జవనస్సా**’’తి ఉదాహటం. **ఛ భవఙ్గాని పచ్చుప్పన్నారమ్మణాని హోన్తి**, నవ చిత్తక్ఖణా అతీతాతి సత్తచిత్తక్ఖణావసిట్ఠాయుకే గతినిమిత్తే పటిసన్ధియా పవత్తత్తాతి దట్ఠబ్బం.

విజ్జమానమేవ కాయం ఆరమ్మణం కరోతీతి ఏతేన సుఖలహుసఞ్ఞోక్కమనేన పచ్చుప్పన్నస్సేవ భూతుపాదాయరూపసఙ్ఘాతస్స లహుపరివత్తిభావాపాదనం, న భావినోతి దస్సేతి.

ఏత్థన్తరేతి అపాకటకాలతో పట్ఠాయ యావ పాకటకాలో, ఏతస్మిం అన్తరే. యస్మా పన కస్సచి కిఞ్చి సీఘం పాకటం హోతి, కస్సచి దన్ధం, తస్మా ‘‘**ఏకద్వేసన్తతివారా**’’తి అనియమేత్వా వుత్తం. “వచనసిలిట్ఠతావసేన వుత్త”న్తి ఏకే, కేచి పన “ఏత్థన్తరే పవత్తా రూపధమ్మా అరూపధమ్మా చ పచ్చుప్పన్నాతి గహితే ఏకో సన్తతివారో హోతి, తం పన ద్విధా విభజిత్వా అపాకటకాలం ఆదిం కత్వా యేభుయ్యేన పాకటకాలతో ఓరభావో ఏకో కోట్ఠాసో యేభుయ్యేన పాకటకాలం ఆదిం కత్వా యావ సుపాకటకాలో ఏకోతి ఏతే ద్వే సన్తతివారా. ఇమినా నయేన సేససన్తతివారభేదాపి వేదితబ్బా. తత్థ కాలవసేన సబ్బేసం సమానభావం అగ్గహేత్వా ధమ్మానం సదిసప్పవత్తివసేన సన్తతిపరిచ్ఛేదో దీపితబ్బో”తి వదన్తి. కిఞ్చి కిఞ్చి కాలం సదిసం పవత్తమానాపి హి ఉతుచిత్తాదిసముట్ఠానా రూపధమ్మా సన్తతివారాతి వుచ్చన్తి. యదాహ ‘‘**అతిపరిత్తా**’’తిఆదినా, అరూపసన్తతిపి చేత్థ యథావుత్తరూపసన్తతిపరిచ్ఛిన్నా సఙ్గహితాయేవాతి దట్ఠబ్బం. **పచ్చుప్పన్నేసు ధమ్మేసు సంహీరతీ**తి తణ్హాదిట్ఠీహి ఆకడ్ఢనీయట్ఠానభావేన వుత్తం. “యో చావునో, మనో యే చ ధమ్మా”తి విసయివిసయభూతా ఏకభవభూతా చ ఏకసన్తతిపరియాపన్నా ధమ్మా విభాగం అకత్వా గయ్హమానా అద్ధాపచ్చుప్పన్నం హోతి, సతి పన విభాగకరణే ఖణసన్తతిపచ్చుప్పన్నతా లబ్భతీతి ఆహ ‘‘**అద్ధాపచ్చుప్పన్నం హోన్తం ఏతం ఉభయం హోతీ**’’తి.

తస్సాతి మహాజనస్స. **అతీతాదివిభాగం అకత్వా**తి ఆవజ్జనాదీనం సమానాకారప్పవత్తియా ఉపాయం దస్సేతి. **సిద్ధం హోతీ**తి ఖణపచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తేపి పరికమ్మచేతోపరియఞాణానం అయం పాళి సుట్ఠు నీతా హోతీతి అత్థో. **అతీతత్తికో చ ఏవం అభిన్నో హోతీ**తి ఏవం ఖణపచ్చుప్పన్నేయేవ ధమ్మే ఇధ పచ్చుప్పన్నోతి గయ్హమానే అఞ్ఞపదసఙ్గహితస్సేవ అనన్తరపచ్చయభావం పకాసేన్తో అతీతత్తికో చ పట్ఠానే అభేదతో సమ్మా అత్థస్స ఉద్ధటత్తా అవినాసితో హోతి. అథ వా **అతీతత్తికో**తి పట్ఠానే అతీతత్తికపాళి, ఇమాయ అతీతత్తికపాళియా యథావుత్తకారణతోయేవ అభిన్నో అవిసిట్ఠో అఞ్ఞదత్థు సంసన్దతి సమేతీతి అత్థో.

యథాసమ్భవన్తి ఆవజ్జనాయ అనాగతారమ్మణతా, జవనానం పచ్చుప్పన్నాతీతారమ్మణతా అనాగతపచ్చుప్పన్నాతీతారమ్మణతాతి యోజేతబ్బం. **నానారమ్మణతా న సియా** అద్ధావసేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తాతి అధిప్పాయో. అయఞ్చ అత్థో ఏకిస్సా జవనవీథియా ఏకస్మింయేవ చిత్తే పవత్తియం ఆవజ్జనాదీనం అనాగతాదిఆరమ్మణతా సమ్భవతీతి సమ్భవదస్సనవసేన వుత్తోతి యథాధిప్పేతస్స అభిఞ్ఞాచిత్తస్స ఖణపచ్చుప్పన్నే పవత్తిం యోజేత్వా దస్సేతుం ‘‘**తేనా**’’తిఆదిమాహ. **తీణీ**తి “అతీతారమ్మణో ధమ్మో అతీతారమ్మణస్స ధమ్మస్స ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో, అనాగతారమ్మణో ధమ్మో అనాగతారమ్మణస్స ధమ్మస్స, పచ్చుప్పన్నారమ్మణో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్స ధమ్మస్స ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౨.౧౯.౩౪) పదన్తరసఙ్గహితధమ్మానపేక్ఖా ధమ్మా తీణి పఞ్హవిస్సజ్జనానీతి

అత్థో. **అనాసేవనం నత్థీతి** ఆసేవనలాభే సతి యథాధమ్మసాసనే అవచనస్స కారణం నత్థీతి అవచనేన తత్థ ఇతరేసం పఞ్హానం పటిసేధో విఞ్ఞాయతీతి అధిప్పాయో.

ఏతస్స వాదస్సాతి "ఆవజ్జనజవనానం అనాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తేపి చేతోపరియఞాణం సిద్ధ"న్తి వాదస్స. **నిస్సయభావోతి** అత్థసమ్భవతో యథావుత్తనయస్స జోతకభావో. **యన్తి** చిత్తం. **తస్సాతి** ఆవజ్జనజవనానం ఖణపచ్చుప్పన్ననిరుద్ధారమ్మణతావచనస్స. ఏత్థ చ కాలవిసేసం ఆమసతి, అనాగతాయేవ చ ఆవజ్జనా పవత్తతీతి నయిదం యుజ్జమానకం. అథ "యం ఇమస్స చిత్తం భవిస్సతి, తం జానామీ"తి ఆభోగం కరోతి, ఏవం సతి పరికమ్మాభిఞ్ఞాచిత్తానమ్పి అనాగతారమ్మణత్తమేవాతి సబ్బత్థ ఆవజ్జనజవనానం అనాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణతా న సిజ్ఝతీతి ఆహ "**పవత్తి...పే.... వుత్తత్తా**"తి. **దోసాపత్తియాతి** దోసాపజ్జనేన, దోసాపత్తితో వా. **రాసిఏకదేసావజ్జనపటివేధేతి** యథారుతవసేనేవ పురిమవాదిపక్ఖమాహ, **సమ్పత్తసమ్పత్తావజ్జనజాననేతి** అత్తనా నిద్ధారితపక్ఖం. **పురిమవాదినో నానుజానేయ్యున్తి** అద్ధాసన్తతిపచ్చుప్పన్నపదత్థతా అభిధమ్మమాతికాయం ఆగతపచ్చుప్పన్నపదస్స నత్థీతి అధిప్పాయే ఠత్వా నానుజానేయ్యుం. ఏత్థ చ సతిపి సభావభేదే ఆకారభేదాభావతో ఏకత్తనయవసేన ఆవజ్జనపరికమ్మాభిఞ్ఞాచిత్తానం నానారమ్మణతాదోసో నత్థీతి ఖణపచ్చుప్పన్నారమ్మణతా చేతోపరియఞాణస్స పురిమవాదీనం అధిప్పాయవిభావనముఖేన దస్సితా. **అట్ఠకథాయం** పన "సభావభేదే సతి నానారమ్మణతాదోసాభావో నత్థి ఏవాతి ఏకస్మిం ఏవ చిత్తే అద్ధాసన్తతివసేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణతా విభావితా"తి ద్వీసుపి వాదేసు యం యుత్తం, తం విచారేత్వా గహేతబ్బం.

తేనేవాతి యస్మా అతీతత్తికే ఉప్పన్నత్తికే చ చేతోపరియఞాణస్స వత్తమానధమ్మారమ్మణభావజోతనో పాఠో న దిస్సతి, తేనేవ కారణేన. **ద్వీసు ఞాణేసూతి** పుబ్బేనివాసచేతోపరియఞాణేసు . **కమ్మముఖేన గయ్హన్తీతి** సతిపి ఆరమ్మణభావే చత్తారో ఖన్ధా యథాకమ్మూపగఞాణేన కమ్మద్వారేన కుసలాకుసలా ఇచ్చేవ గయ్హన్తి, న పన విభాగసోతి దస్సేతి. లోభాదిసమ్పయోగవిసేసేన దుచ్చరితభావో, అలోభాదిసమ్పయోగవిసేసేన చ సుచరితభావో లక్ఖీయతీతి దుచ్చరితసుచరితాని విభావేన్తం లోభాదయోపి విభావేతియేవ నామ హోతీతి ఆహ "**దుచ్చరిత...పే.... భావనం హోతీ**"తి.

౧౪౩౭. అసభావధమ్మస్స "అహ"న్తిఆదిపఞ్ఞత్తియా అజ్ఝత్తధమ్ముపాదానతాయ సియా కోచి అజ్ఝత్తపరియాయో, న పన సభావధమ్మస్స అసత్తసన్తానేవ తస్సాతి వుత్తం "**సభావ...పే.... అహోన్త**"న్తి. తథా హి "అత్తనో ఖన్ధాదీని పచ్చవేక్ఖన్తస్సా"తి ఏత్థ "అజ్ఝత్తారమ్మణా"తి పదస్స అత్థవివరణవసేన "అజ్ఝత్తం గయ్హమానం అహన్తి పఞ్ఞత్తిం ఆది-సద్దేన గణ్హాతీ"తి వక్ఖతి. యది ఏవం తస్స అజ్ఝత్తత్తికేపి అజ్ఝత్తభావో వత్తబ్బో సియా? న, బహిద్ధాభావస్స వియ అజ్ఝత్తభావస్సపి అజ్ఝత్తత్తికే నిప్పరియాయవసేన అధిప్పేతత్తాతి. యదాహ "**అసభా...పే.... న వుత్త**"న్తి. **ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనాదీతి ఆది**-సద్దేన సావజ్జనాని తస్స పురేచారికఉపచారచిత్తాని తస్స ఆరమ్మణేన పవత్తనకపచ్చవేక్ఖణఅస్సాదనాదిచిత్తాని చ సఙ్గణ్హాతి.

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం తం-సద్దేన ఆకడ్ఢిత్వా వదతి, న పన తం సబ్బన్తి వుత్తం, యఞ్చ తస్స పురేచారికన్తి అత్థో. **లేసవచనన్తి** ఏకదేససారుప్పేన సమానారమ్మణభావేన ఏకదేసస్సేవ వచనం. లిస్సతి సిలిస్సతి ఏకదేసేన అల్లీయతీతి హి **లేసో. యేసన్తి** కామావచరకుసలాకుసలమహాకిరియావజ్జనచిత్తానం కుసలకిరియాభేదస్స రూపావచరచతుత్థస్స చ. **ఏవం ఉపేక్ఖాసహగతనిద్దేసాదీసూతి** యేసం అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తతా వుత్తా, తేసు ఏకమేవ ఉపేక్ఖాసహగతనిద్దేసం వత్వా ఇతరం న వత్తబ్బం సియాతి అత్థో. **ఆది**-సద్దేన హేతుసమ్పయుత్తకామావచరాదినిద్దేసే

సఙ్గణ్హాతి. తత్థాపి హి పరిత్తసహేతుకాదిభావేన వుత్తేసు ధమ్మేసు ఏకమేవ వత్వా ఇతరం న వత్తబ్బం సియాతి. **అభావనానిట్ఠప్పవత్తియా**తి అభావనానిట్ఠప్పవత్తియా అభావనాకారస్స ఉక్కంసప్పవత్తియాతి అత్థో, అభావస్స వా ఉక్కంసప్పవత్తియా. **నవత్తబ్బం జాతం** అజ్ఝత్తారమ్మణాదిభావేనాతి అధిప్పాయో. **తానీ**తి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనేన సమానారమ్మణాని ఆవజ్జనాదీని. యది ఏవం "అభావనాసామఞ్ఞో"తి కస్మా వుత్తం. న హి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనారమ్మణస్స పచ్చవేక్ఖణఅస్సాదనాదివసేన పవత్తచిత్తానం అభావనాకారేన పవత్తి అత్థీతి? న, అభావేతబ్బతాయ అధిప్పేతత్తా. న భావీయతీతి హి అభావనం, న న భావేతీతి.

గహణవిసేసనిమ్మితానీతిఆదీసు అయమధిప్పాయో – యదిపి భావనాఞాణనిమ్మితాకారమత్తేసు సభావతో అవిజ్జమానేసు విసయేసు యేభుయ్యేన మహగ్గతా ధమ్మా పవత్తన్తి, బహిద్ధాకారగ్గహణవసేన పన కసిణాదీనం బహిద్ధాభావోతి తదారమ్మణధమ్మా బహిద్ధారమ్మణాతి వుత్తం. కసిణానఞ్హి సన్తానం ముఞ్చిత్వా ఉపట్ఠానం విసేసతో వడ్ఢితకసిణవసేన విఞ్ఞాయతి, పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణాభావస్స పన న బహిద్ధాకారో, నాపి అజ్ఝత్తాకారోతి ఉభయాకారవిధురే తస్మిం అనఞ్ఞసాధారణేన పవత్తియాకారేన పవత్తమానం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనమేవ నవత్తబ్బారమ్మణం వుత్తం, న ఇతరే ఇతరాకారప్పవత్తితోతి. **కామావచరకుసలాన**న్తి నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం.

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనవిపాకం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనస్స విపాకాదికస్సాతి అత్థవసేన విభత్తి పరిణామేతబ్బా. **అభినీహారాసమ్భవతో**తి సమాపత్తిచిత్తస్స అభినీహరణాసమ్భవతో. కుసలమేవ విపాకస్స ఆరమ్మణన్తి కత్వా "**విపాకస్సా**"తిఆది వుత్తం.

అసభావధమ్మత్తేపి బహిద్ధాకారేన గహణీయభావతో కసిణానం బహిద్ధాభావో వియ ఏకన్తతో ఇధ అజ్ఝత్తధమ్ముపాదానతాయ అహన్తి పఞ్ఞత్తియా సియా అజ్ఝత్తభావోతి వుత్తం "**అజ్ఝత్త**"న్తిఆది. "**ఖన్ధాదీతి ఆది**-సద్దేన ధాతుఆయతనాది సఙ్గయ్హతీ"తి చ వదన్తి. **ఏస నయోతి** "అరూపక్ఖన్ధే ఖన్ధాతి గహేత్వా"తిఆదికం వణ్ణనానీతిం ఆహ. **పరేసం ఖన్ధాదిగ్గహణే**తి పరేసం ఖన్ధాదీతి ఇమస్స పదస్స కథనే ఉచ్చారణే. సబ్బం ఉపాదాపఞ్ఞత్తిం ఆహ ఆదిసద్దేనాతి సమ్బన్ధో.

తికఅత్థుద్ధారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకఅత్థుద్ధారవణ్ణనా

౧౪౭౩. **అఞ్ఞథా**తి వుత్తప్పకారస్స దస్సనే. వుత్తప్పకారస్స దస్సనతో ఏవ హి అట్ఠకథాయం ససఙ్ఖారికానం థినమిద్ధవిరహే అసఙ్ఖారికసదిసీ యోజనా న దస్సితా. **భవరాగాదీసూ**తి భవరాగమూలికాదీసు యోజనాసు.

౧౫౧౧. **ద్వే**తి ఉద్ధచ్చావిజ్జానీవరణాని. **తీణీ**తి కామచ్ఛన్దబ్యాపాదవిచికిచ్ఛాసు ఏకేకేన ఉద్ధచ్చావిజ్జానీవరణాని. **ద్వే వా తీణి వా**తి పాళియం **వా**-సద్దస్స లుత్తనిద్దిట్ఠతం ఆహ. అథ వా నిపాతసద్దసన్నిధానేపి నామపదాదీహి ఏవ సముచ్చయాదిఅత్థో వుచ్చతి, న నిపాతపదేహి తేసం అవాచకత్తాతి అన్తరేనపి నిపాతపదం అయమత్థో లబ్భతి. తథా వచనిచ్ఛాయ సమ్భవో ఏవ హేత్థ పమాణన్తి పాళియం "ద్వే తీణీ"తి వుత్తం. **యత్థ సహుప్పత్తీ**తిఆదినా "ద్వే తీణీ"తి లక్ఖణవచనన్తి సబ్బసాధారణమత్థమాహ. తథా హి "**ఏవఞ్చ కత్వా కిలేసగోచ్ఛకే చా**"తి వుత్తం. తస్సాయమధిప్పాయో –

కిలేసద్వయసహితస్సేవ చిత్తుప్పాదస్స అభావేపి పాళియం ద్విగ్గహణం కతం, కిలేసానఞ్చ సమ్భవన్తానం సబ్బేసం సరూపేన గహణం న కతన్తి ద్వే తయోతి లక్ఖణకరణన్తి విఞ్ఞాయతీతి.

యది సబ్బాకుసలే ఉప్పజ్జనకస్సపి ఉద్ధచ్చస్స ఏకో ఏవ చిత్తుప్పాదో విసయభావేన వుచ్చతి, అవిజ్జానీవరణస్సపి తథా వత్తబ్బన్తి అధిప్పాయేన **''కస్మా వుత్త''**న్తిఆదినా చోదేతి. ఇతరో ఉద్ధచ్చనీవరణస్సేవ తథా వత్తబ్బతం అవిజ్జానీవరణస్స తథా వత్తబ్బతాభావఞ్చ దస్సేతుం **''సుత్తన్తే''**తిఆదిమాహ. తత్థ **సుత్తన్తే వుత్తేసు పఞ్చసు నీవరణేసూ**తి ఉద్ధచ్చసహగతే ఉద్ధచ్చస్స అవిజ్జానీవరణేన నీవరణసహితతం ఆసఙ్కిత్వా వుత్తం. నను చ సుత్తన్తేపి "అవిజ్జానీవరణానం సత్తాన"న్తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౨.౧౨౪) అవిజ్జా "నీవరణ"న్తి వుత్తాతి? సచ్చమేతం, ఝానఙ్గానం పటిపక్ఖభావేన పన సుత్తన్తే బహులం కామచ్ఛన్దాదయో పఞ్చేవ నీవరణాని వుత్తానీతి యేభుయ్యవుత్తివసేన ఏతం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

కేచి పన "యథా నిక్ఖేపకణ్డే కుసలపటిపక్ఖభూతాని దుబ్బలానిపి నీవరణాని పట్ఠానే వియ దస్సితాని. తథా హి **పట్ఠానే** (పట్ఠా॰ ౩.౮.౧) 'నీవరణం ధమ్మం పటిచ్చ నీవరణో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న పురేజాతపచ్చయా. అరూపే కామచ్ఛన్దనీవరణం పటిచ్చ థినమిద్ధనీవరణం ఉద్ధచ్చనీవరణ'న్తిఆది వుత్తం, న ఏవం అట్ఠకథాకణ్డే. అట్ఠకథాకణ్డే పన ఝానపటిపక్ఖభూతానియేవ నీవరణాని నిద్దిట్ఠానీతి 'ఉద్ధచ్చనీవరణం ఉద్ధచ్చసహగతే చిత్తుప్పాదే ఉప్పజ్జతీ'తి వుత్తం. అట్ఠకథాయం పన ఉద్ధచ్చనీవరణస్స కామచ్ఛన్దాదీహి ఏకతో ఉప్పత్తిదస్సనం నిక్ఖేపకణ్డానుసారేన కతం ఏకతో ఉప్పత్తియా పభేదదస్సనత్థం. తత్థ హి పాళియంయేవ తాని విత్థారతో వుత్తానీ"తి వదన్తి. అయఞ్చ వాదో "ఉద్ధచ్చనీవరణం ఉద్ధచ్చసహగతే చిత్తుప్పాదే ఉప్పజ్జతీ"తి ఇదమేవ వచనం ఞాపకన్తి కత్వా వుత్తో. అఞ్ఞథా అవిజ్జానీవరణం వియ వత్తబ్బం సియా. న తి ఇతో అఞ్ఞం పరియుట్ఠానపట్ఠాయీనియేవ నీవరణాని అత్థుద్ధారకణ్డే అధిప్పేతానీతి ఇమస్స అత్థస్స సాధకం వచనం అత్థి, ఇదం వచనం ద్వేతీణివచనస్స సామఞ్ఞేన సబ్బనీవరణసఙ్గాహకత్తా యథావుత్తవచనస్స విసయవిసేసప్పకాసనసఙ్ఖాతేన పయోజనన్తరేన వుత్తభావస్స దస్సితత్తా చ ఞాపకం న భవతీతి దిస్సతి, తస్మా విచారేత్వా గహేతబ్బం.

అగ్గహేత్వాతి యథారుతవసేనేవ అత్థం అగ్గహేత్వా యథా నిక్ఖేపకణ్డపట్ఠానాదీహి న ఇమిస్సా పాళియా విరోధో హోతి, ఏవం అధిప్పాయో గవేసితబ్బోతి యథావుత్తమేవత్థం నిగమేతి.

౧౨౩౭. తేసన్తి లోభాదితో అఞ్ఞేసం. **దస్సితా**తి కథం దస్సితా? మానో తావ లోభమోహఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహథినఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, తథా దిట్ఠి, విచికిచ్ఛా మోహఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, థినం లోభమోహదిట్ఠిఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహమానఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, దోసమోహఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, ఉద్ధచ్చం లోభమోహదిట్ఠిఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహదిట్ఠిథినఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహమానఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహమానథినఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహథినఅహిరికానోత్తప్పేహి, లోభమోహఅహిరికానోత్తప్పేహి, దోసమోహఅహిరికానోత్తప్పేహి, దోసమోహథినఅహిరికానోత్తప్పేహి, మోహవిచికిచ్ఛాఅహిరికానోత్తప్పేహి, మోహఅహిరికానోత్తప్పేహి ఏకతో ఉప్పజ్జతి.

యథా చ ఉద్ధచ్చం, ఏవం అహిరికానోత్తప్పాని చ యోజేత్వా వేదితబ్బాని. కథం? అహిరికం లోభమోహదిట్ఠిఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి, లోభమోహదిట్ఠిథినఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి, లోభమోహమానఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి,

లోభమోహమానధినఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి, లోభమోహధినఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి, లోభమోహఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి, దోసమోహఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి, దోసమోహధినఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి, మోహవిచికిచ్చాఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి , మోహఉద్ధచ్చానోత్తప్పేహి చ ఏకతో ఉప్పజ్జతి. అనోత్తప్పం లోభమోహదిట్ఠిఉద్ధచ్చాహిరికేహి, లోభమోహదిట్ఠిధినఉద్ధచ్చాహిరికేహి, లోభమోహమానఉద్ధచ్చాహిరికేహి, లోభమోహమానధినఉద్ధచ్చాహిరికేహి, లోభమోహధినఉద్ధచ్చాహిరికేహి, లోభమోహఉద్ధచ్చాహిరికేహి, దోసమోహఉద్ధచ్చాహిరికేహి, దోసమోహధినఉద్ధచ్చాహిరికేహి, మోహవిచికిచ్చాఉద్ధచ్చాహిరికేహి , మోహఉద్ధచ్చాహిరికేహి చ ఏకతో ఉప్పజ్జతీతి ఏవమేత్థ మానాదీనమ్పి ఏకతో ఉప్పత్తి వేదితబ్బా. సేసం ఉత్తానత్థమేవ.

అట్ఠకథాకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి ధమ్మసఙ్గణీమూలటీకాయ లీనత్థపదవణ్ణనా

ధమ్మసఙ్గణీ-అనుటీకా సమత్తా.